Sylville 8.8.48

pajat!

ANNA, MÄKIVAARAN EMÄNTÄ

HILJA VALKEAPÄÄ

ANNA, MÄKIVAARAN EMÄNTÄ

TALONPOIKAISROMAANI

PELLERVO-SEURA

J. SIMELIUSEN PERILLISTEN KIRJAPAINO OY

Helsinki 1947

Ensimmäinen luku.

1.

Isossa tuvassa helskyivät kahdet kangaspuut. Polkusimet nousivat ja laskivat tahdikkaasti, pirrat paukkuivat ja kude liittyi kuteeseen valkoisissa palttinakankaissa, joiden kääröt kasvoivat nopeasti tukkien ympärille. Silloin tällöin katkaisi pirtojen paukkeen laulu. Joskus iloinen piirilaulu, joskus haikea kansanlaulu, surumielinen ja kaihontäyteinen. Mutta sen keskeytti nopeaan uuden käämin muuttaminen sukkulaan, pinnarin laittaminen ja tiuhtojen työntäminen, sillä valkoinen rihma suoltui sukkulalta kankaan suuhun yhtä nopeasti kuin laulu punaisilta huulilta, kenties vieläkin nopeammin.

Avoimesta ovesta kantautui sisään äsken puhjenneitten koivunlehtien ja järven tuoksu, ja tupa oli täynnä valoa, kevättä ja työniloa.

Aurinko välkytteli kultaista silmäänsä. Kultasi tomuhiukkasten tanssia ikkunan valojuovassa, vanhan seinäkellon tummuneita ruusukoristeita, kaapin ja astiahyllyn ruskeita sivuja, valkoiseksi hangattua lattiaa, sukkelakätisten kutojien vaaleita hiuksia ja uutuuttaan kiiltäviä sormuksia heidän sormissaan. Joskus he katsahtivat salaa sormuksiinsa;

heistä oli uutta ja viehättävää nähdä sormus sormessaan, sillä he olivat molemmat menneet kihloihin kuukausi takaperin. He olivat vaaleat, sinisilmäiset tytöt, raikasihoiset ja lyhytkasvuiset nämä Kiviniemen kaksi tytärtä, jotka valmistivat kiireellä kapioitaan.

Kolmas tytär istui rukin takana käämejä tekemässä. Hän oli nuorin heistä, seitsentoistavuotias, ja hänen nimensä oli Anna.

Anna ei muistuttanut vähääkään vanhempia sisariaan. Hän oli kookas ja solakka ja hänen kasvonsa olivat soikeat ja hienopiirteiset. Tummat hiukset kihartuivat hiukan korvallisilta ja mietteliäät silmät olivat suuret ja siniharmaat. Hän unohtui joskus istumaan aivan hiljaa siinä käämirukkinsa takana ja tuijottamaan järvelle, jonka aallot hiljaa ja juhlallisina keinuivat kivikkoiseen rantaan. Kapea kaistale peltoa ulottui rantajyrkänteeseen. Ohran vihreät hiukset nostivat jo siinä päätään, ja pari sinisorsaa keinui kuloutuneitten viimevuotisten kaislojen seassa, kun ne velttoina taipuivat aaltojen mukana rantaa kohti.

Anna rakasti järveä. Hän rakasti kotiakin, tätä Kiviniemen taloa, hyvin paljon juuri järven takia. Esi-isä, joka oli valinnut tämän niemen talonsa paikaksi, oli Annan mielestä hyvin viisas mies. Suvun miehet — niin mummo kertoi — olivatkin kaikki rakastaneet järveä. He hiihtelivät talvella suksineen sen jäällä ja kesäisin soutivat kalanpyydyksillään tai istuivat venheessä ilman aikojaan, vain katsellen taivaan kuultoa ja veden vaihtuvia värejä. Niin oli isoisä tehnyt ja niin teki isäkin, hiljainen mies, joka pellolta tultuaan kiiruhti järvelle keväisinä iltoina ja viipyi siellä usein yöhön asti. Järvihullu, sanoi hänestä äiti, reipas ja riuska työihminen, jolla ei ollut aikaa turhiin mietteisiin eikä halua joutavaan istuskeluun venheen tuhdolla. Alma, toinen kutovista tyttäristä, oli tullut häneen, hän moitti järveä, hän ei suvainnut sitä. Elli

puhui siitä harvoin mitään, mutta Anna oli tullut isään, hän oli järvihullu.

Anna olisi halunnut nytkin lähteä järvelle. Jättää rihmavyyhden kerinlautoihin ja käämikopan ikkunalle. Sileät, veden hiomat kivet kuulsivat rannalla viekoittelevina ikkunaan asti; hän olisi kovin mielellään mennyt ja leikkinyt niillä noppaa. Sellaista lapsellista touhua, hän ajatteli, mutta rannalla oli kaunista ja rauhallista, venekin odotti telallaan. Olisi ollut hauskaa soudella siinä tai istua rantakivellä. Siellä olisi huoleti saanut ottaa ihan päällimmäiseksi ajatuksiinsa suurimman salaisuutensa. Täällä sitä ei uskaltanut; peloitti, että siskot jo päältäpäin sen näkivät. Salaisuus. Hän hymyili itsekseen. Hänellä oli salaisuus, suuri ja ihmeellinen. Kellään toisella ei varmaankaan ollut sellaista salaisuutta. Kunpa nämä ikuiset kankaat loppuisivat, että pääsisi kääminteosta. Mutta eivät ne loppuisi, ei kohtakaan. Vaatehuoneen orrella oli isot niput lankavyyhtejä; näiden kankaiden jälkeen aloittaisivat siskot heti uudet. Kunpa hänkin saisi laittaa kankaan itselleen.

— Anna, älä istu jouten, vaan tee käämejä. Mitä sinä oikein mietit? Ei tuolla menolla tule kankaista ikinä valmista, sanoi Alma.

— Niin, Anna, poljehan rukkia ahkerasti. Meillä on kiire, näetsen, meillä morsiamilla, säesti Elli.

— Enkö minä ikinä pääse kääminteosta, Anna valitti. — Kutominen on paljon hauskempaa. Antaisitte minullekin oman kankaan.

— Kankaan! Mikäs kiire sinun kankaillasi on, kun ei ole sulhastakaan tiedossa, väheksyi Alma.

Sulhasta tiedossa! Annaa nauratti. Kylläpä oli! Sydämessä aivan poltti salaisuus, se suuri ja ihmeellinen. Kylläpä ne hämmästyisivät, nuo toiset, jos tietäisivät. Mutta hän ei sano vielä, ei!

— Mistä tiedätte, ettei minulla sulhasta ole? Minullahan

saattaa olla yhtä kiire kutoa morsiuskankaita kuin teilläkin, sanoi Anna.

Tytöt katsoivat häneen. Sitten he naurahtivat, niinkuin naurahdetaan lapselle silloin, kun hän puhuu tosissaan asiasta, jossa ei ole päätä eikä perää. Äiti tuli ulkoa kantamus lankoja sylissään. Hän kuuli Annan puheen.

— Sinun morsiuskankaasi! hän sanoi äkeästi. Kymmenen vuoden kuluttua niistä puhutaan.

Hän ei pitänyt sellaisesta puheesta. Annahan oli lapsi. Ja häneltä oli lähdössä kaksi tytärtä. Heidän kapioissaan oli jo kylliksi työtä. Sitäpaitsi: talosta lähti pois kaksi työntekijää. Ei olisi helppo suoriutua nyt, kun Annan lisäksi jäi lapsia kotiin vain ainoa poika, Juho. Hän astui touhukkaasti Alman kankaan luo.

— Tässä ovat langat sänkypeittoa varten. Loimi harmaata, kude punaista. Voit luoda sen heti, kun saat palttinan lopulle. Sitten hän ojensi muutamia harmaita vyyhtejä Ellille.

— Sinä kudot näistä pukukankaan sulhasellesi. Siihen palttinaan, senhän voi värjätä valmiina.

— Entä sänkypeitto? Enkö minä saakaan sänkypeittoa? kysyi Elli.

— Et saa. Missäs sinä sitä pitäisit — ihmisten tupien nurkissa.

— Ja lieneekö tuota miehellä sänkyäkään, lisäsi Alma.

— Anna, sinä teet käämejä, ettei toisten tarvitse odottaa, äiti sanoi ja lähti jälleen ulos. Hän ei suvainnut jouten olemista eikä turhia mietteitä. Anna kumartui jälleen rukkinsa taakse, ojensi välillä Ellille valmiit käämit ja antoi rukin surista. Tasainen, keskeltä hieman paksumpi, kaunis käämi toisensa jälkeen valmistui hänen taitavissa käsissään.

Kangaspuut helskyivät jälleen, Alma laulahti silloin tällöin, mutta Elli kutoi totisena, kasvot punoittavina, sinisissä silmissään ohuet vesikierteet.

Anna tiesi, mikä ne oli niihin tuonut. Ne olivat äidin ja

Alman äskeiset sanat. Elli oli köyhän miehen morsian. Hänen sulhasensa oli töissä kirkonkylän sahalla. Äiti ei pitänyt siitä, että hän lähti köyhälle miehelle, ei myöskään Alma, joka oli kihloissa vauraan talon pojan kanssa. Elli sai kuulla harva se päivä sulhasensa köyhyydestä ja siitä, miten hän joutuisi kurjuuteen suuren lapsilauman kanssa. Köyhillä ihmisillä oli aina paljon lapsia; mikä voisi varjella Ellin, ettei niitä hänelle tulisi. Oli todella harmillista ja häpeällistä, että talon tytär meni naimisiin työmiehen kanssa. Mutta älköön tulko sitten valittamaan, pitäköön hyvänään mitä saa.

Anna oli pahoillaan Ellin puolesta. Hän piti Ellistä, joka oli hiljainen ja hyvä. Elli ei koskaan häntä liiaksi komentanut, ei kannellut äidille eikä ollut ilkeä. Toista oli Alma. Vanhemman sisaren oikeudella hän kohteli Annaa niinkuin lasta. Käski mielensä mukaan, ottipa joskus tukkapäästäkin. Alma, niin Anna ajatteli, olisi saanut joutua köyhälle miehelle ja huonoihin oloihin. Mutta kävikös ihmiselle aina sen mukaan, minkä hän olisi ansainnut. Ei läheskään. Sellainen, jonka oikeuden mukaan olisi pitänyt saada hyvät olot, sai kärsiä kaiken ikänsä, ja sellainen, joka hyvinkin olisi joutanut huonoon oloon, pääsi usein hyville päiville. Vaikka — olihan moni nainen mennyt köyhälle miehelle eikä hänen silti tarvinnut koko ikäänsä köyhyydessä elää. Köyhääkin saattoi onnestaa. Ellin sulhanen oli rehellinen ja hyvä, ahkera työmies. Hän saattoi saada joskus talon tai maatilan, eikä Ellin tarvitsisikaan olla köyhyydessä. Se olisi parahiksi Almalle, joka aina ennusteli ja haukkui. Niin, ja äidillekin. Vaikka — äidin sanat olivat aina asiaankuuluvia, niitä vastaan ei sopinut ajatella. Ja Anna toivoi hartaasti, että Elliä ja hänen miestään onnestaisi elämässä oikein hyvin.

Mutta oma salaisuus. Se aivankuin poltti sormia, syyhytti sormenpäitä. Jospa nuo tietäisivät, jospa tietäisivät!

Hän teki käämejä ahkerasti. Oikean käden sormenpäitä kirveli, ohut pellavarihma uursi syviä vakoja niihin. Mutta

hän teki käämejä aivan kuin uhalla. Molempien sisarten kopat tulivat niitä täyteen, samoin iso koppa ikkunalaudalla, niitä tuli hänen sylinsäkin täyteen. Hän lopetti vasta, kun sisaret keskeyttivät hetkeksi kutomisensa selkiään oikaistaaksen, ja Alma sanoi:

— Lopeta jo! Purkaantuvat. Sinä olet sitten sellainen — kun mitä rupeat tekemään, et osaa lopettaa.

Elli haki ruokakomerosta voita, leipää, maitoa ja suolakalaa. He söivät välipalaa pöydän ympärillä istuen. Alma puhui sulhasestaan.

— Pidän kyllä Matista, mutta minusta olisi parempi, jos hänellä olisi jokin muu ammatti. En välittäisi olla maanviljelijän vaimo. Mutta voihan hän lähteä kotoa pois. Otamme tilaosamme rahassa ja perustamme kaupan, tai Matti voi mennä vaikka rautatielle. Tahdon tulla hienoksi rouvaksi.

— Olet lapsellinen, Elli sanoi. — Jos minun sulhasellani olisi varoja, antaisin hänen heti ostaa maatilan, ja sinä puhut valmiin perityn maan myymisestä.

— En halua tarsia koko ikääni kuraisia teitä, leikata ja käydä navetassa. Tehkööt sitä sellaiset, joista se on hauskaa. Sinäkin saisit kehoittaa sulhastasi hankkimaan työpaikan kaupunkiin. Siellä on aina paremmat mahdollisuudet. Täällä joudut vain toisen tuvan nurkkaan loiseksi. Entä sinä, Anna? Tietysti sinäkin haluat sulhaseksesi maajussin, hän äkäili.

— Tietysti, vastasi Anna. — Minä toivon saavani talon, jossa on karjaa ja jonka pihassa kasvaa kukkia. Ja järven toivon lähelle. Ja lapsia. Minä pidän lapsista.

Alma naurahti.

— Toivomuksesi viimeinen kohta toteutuu luullakseni. Lapsia ihmiset tavallisesti aina saavat, useimmiten enemmän kuin toivovatkaan. Eri asia sitten on, saavatko he jotain muuta. Esimerkiksi leipää lasten suihin.

— Alma, sinä puhut rumasti, Elli nuhteli. — Aina ei ole ihmisen omassa vallassa, mitä hän saa. Jokainen meistä jär-

jestäisi elämänsä helpoksi ja hyväksi, jos itse sen voisi tehdä. Mutta sehän ei olekaan elämän tarkoitus. Ei ainakaan minun mielestäni.

— Mikä se sitten on?

— Nöyryys. Tyytyväisyys siihen, mitä elämä antaa. Niin, ja myöskin kiitollisuus.

Anna katsahti Elliin hänen näin sanoessaan. Sisaren äsken vesikierteiset silmät olivat nyt tyynet ja kirkkaat, vain hiukan äskeisen pahanmielen varjoja karehti niiden iiriksissä. Hän oli kiitollinen Ellille tämän sanoista, hänen teki mielensä mennä ja ottaa tätä kaulasta. Hän ajatteli itse samalla tavalla, mutta hän ei olisi osannut sanoa sitä noin. Elli, häntä viisi vuotta vanhempi, osasi pukea sanoiksi sen, mikä hänen ajatuksissaan lepäsi tunnelmoivana, selkenemättömänä, vain vaistottuna. Mutta hellyydenosoitukset olivat vieraat näille pienen talon sisaruksille. He eivät olleet tottuneet sellaiseen; ottaa aikuista, isoa sisarta kaulasta kiinni, siinä oli melkeinpä jo häpeämistä. Hän vain katsahti Elliin uudelleen ja sanoi:

— Niin se on minunkin mielestäni.

— Olkoon! Minun puolestani saatte pitää kiitollisuutenne ja tyytyväisyytenne. Minä tahdon ottaa elämältä, mitä haluan, minä en tyydy enkä luota siihen, mitä se tahtoo antaa, Alma sanoi. — Mutta — eihän teistä, hiljaisista, aina toisten tahtoon tyytyvistä mihinkään olekaan. Ei elämältä mitään saa, jos siltä vain toivoo. Siltä täytyy osata ottaa.

Hän nousi kangaspuiden istuinlaudalle, sujautti nopeasti sukkulan kankaan läpi ja aivankuin sanojensa vahvistukseksi löi kaiteella kaksi lyhyttä, nopeaa, iskevää lyöntiä.

Molemmat sisaret alkoivat kutoa ahkerasti ja Anna pujahti ulos. Nyt oli valmiita käämejä, nyt hän pääsi rantaan.

2.

Hän hypähtää sukkelasti porstuasta rappuskivelle, jonka auringon lämmittämä pinta melkein polttaa jalkapohjaa, ja juoksee sitten notkeasti, kevyin askelin rantaa kohti.

Voikukat kukkivat järvenpenkereellä. Ne loistavat kuin kulta ja niiden teriöissä on kevään ja auringon ihmeellinen hehku. Ruoho on pehmyttä ja heleänvihreää. Hän istahtaa hetkiseksi ruohomatolle ja hyväilee käsillään sen silkkistä pintaa. Rantapenkereellä kasvaa vanhoja puita. Siinä on koivuja, joiden rungot ovat vääntyneet kieroon ainaisessa taistelussa tuulta vastaan, leppiä, joiden pinnassa kasvaa hienoa vihreätä sammalta ja kyhmyisiä pihlajia, joiden lehtien alut ovat tiukasti kiinni kuin suljettu viuhka. Lakastuneita lehtiä makaa puiden juurilla, mutta niiden alta työntää jo päätään harva hennonvihreä ruoho, ja muutamat myöhäiset sinivuokot pilkistelevät sieltä helein sinisin silmin.

Hän poimii kimpun voikukkia ja menee istumaan vanhojen puiden alle. On kovin suloista nojata selkää koivun runkoon ja antaa auringon hyväillä kasvoja, kaulaa, käsivarsia. Anna rakastaa suuresti tätä aurinkoista rantapengertä, näitä vanhoja puita ja tätä kotijärveä, jonka kivikkoisella rannalla hän leikki lapsuutensa kesäiset päivät simpukankuorilla ja pyöreillä vesikivillä. Mummo oli usein hänen seuranaan. Hän istui rantakivellä sukanneuleineen ja vartioi tyttöstä. Puikot kilisivät ahkerasti, ja mummo kertoi Näkistä, joka vietti päivänsä aaltojen alla, mutta nousi sieltä illalla houkuttelemaan ihmisiä.

Anna toivoi aina, että hän löytäisi täysinäisiä simpukoita, mutta aallot toivat rantaan vain tyhjät kuoret. Kun hän näytti niitä surullisena mummolle, nyökytteli tämä harmaata päätään: »Niin, niin, Näkki narraa ihmistä. Ja järvi narraa. Elämäkin narraa, ja Näkki ja järvi, nehän kuuluvat Elämään.»

Niin sanoi mummo ja huokasi. Kun Anna joskus löysi täyden simpukan, juoksi hän iloisena näyttämään sitä mummolle. »Elämä palkitsee joskus ihmistä, ei se aina narraa», mummo nyökytteli. »Nuorempana en uskonut myötäkäymistä palkinnoksi. Nyt tiedän, että se on palkinto, kun hyvin käy, ja että siitä pitää kiittää.»

Joskus Anna rakensi tornin hiekasta ja kivistä. Väliin hän teki niitä pari kolme, kerran viisikin. Hän oli aivan varma siitä, että tornit kestäisivät, hän vakuutti sitä mummollekin. »Joskus kestävät, joskus kaatuvat; useammin kaatuvat kuin kestävät», mummo puhui. »Myrsky, tuuli ja vesi vihaavat ihmistyötä. Ne kaatavat helposti sen, minkä kätemme rakentaa. Ihminen suree raunioilla, murehtii aikaansa, vaivannäköänsä, sitäkin murehtii, ettei tehnyt torniaan hyvin vahvaksi. Mutta eihän sitä voida koskaan ihmiskäsin niin vahvaksi rakentaa, ettei Elämä, joka myrskyssä, tuulessa ja vedessä kulkee, saisi sitä kaadetuksi. Ja ihmisen luontoon kuuluukin surra kaatunutta torniaan. Surra vähän aikaa, ja rakentaa sitten uusi.» Niin puhui mummo, jo ajat sitten täältä pois mennyt. Sinne mennyt, missä ei mikään enää narraa ihmistä eikä särje hänen kättensä työtä, ei Näkki, järvi eikä Elämä.

Niin, kerran Anna rakensi viisi tornia. Ne olivat hyvin kauniit, ja hän oli aivan varma siitä, etteivät ne kaatuisi. Oli lämmin kesäinen päivä, kun hän niitä rakensi, ja järvi oli peilityyni. Vielä myöhään illalla hän kävi niitä katsomassa. Ne seisoivat paikallaan siroina ja hoikkina, jokainen kivi tarkasti toiseen liittyneenä. Mutta kun hän aamulla heräsi, puhalsi tuuli, ja aaltojen loiskina kuului tupaan asti. Hän puki nopeasti ylleen ja juoksi rantaan pelon ahdistaessa sydäntä. Jo penkereellä hän näki sen, mitä oli vavisten aavistanut. Kaikki tornit olivat kaatuneet, ja aallot löivät raskaina ja vihaisina niissä paikoin, missä ne seisoivat illalla. Kun hän murheen vavahduttamin huulin kertoi mummolle on-

nettomuudesta, pyyhki tämä hänen kyyneleitään esiliinansa kulmalla: »Älä huoli surra! Jos järvi narrasi, niin narratkoon; rakenna sinä vain uudet tornit.»

Anna ei ymmärtänyt silloin tuota mummon puhetta Elämän ja järven ja Näkin narraamisesta. Hän ei ymmärrä sitä vielä nytkään. Hän muistaa, että hän melkein vihasi järveä sinä aamuna. Mutta kun myrsky lakkasi ja kultaiset säteet päilyivät jälleen veden pinnalla, juoksi hän rannalle ja aloitti leikin. Jälleen alkoi simpukoiden etsintä ja tornien rakentaminen; alkoi siitä huolimatta, vaikka nuo molemmat työt olivat jo monta kertaa pettäneet.

Järvi oli verraton ystävä, jonka luokse saattoi juosta pienine iloineen. Mutta myöskin suruja järvi ymmärsi hyvin. Jos nukke särkyi tai nuora katkesi pihakeinusta tai Alma kanteli äidille tai pöllytti tukkapäätä, oli hyvä hiipiä järvenrantaan. Kun istui hetken aikaa isolla kivellä ja katsoi vedenpinnan tyyntä kimallusta tai aaltojen tasaista vyöryntää kiviä vasten, unohtui murhe. Vesi hyväili leppoisasti paljaita jalkoja, se ikäänkuin huuhtoi murheen pois. Ei aikaakaan, kun kaikki surut jo keinuivat keskiselällä aaltojen vietävänä, ja silloin voi huoleti pyyhkiä silmistä viimeiset kyynelet ja juosta pihaan. Annan mielestä järvessä oli korkeata, juhlallista kauneutta, joka sanomattomasti veti puoleensa, ikäänkuin otti vangikseen ihmisen. Se oli sulkeutunut ja avoin, myrskyinen ja rauhallinen, toisinaan tumma kuin yö, toisinaan valoisa kuin päivä, vaihteleva ja ailahteleva, mutta aina sellainen, että sitä täytyi suuresti rakastaa.

Mutta salaisuus. Hänhän aivan unohti sen, vaikka sitä varten tänne tuli. Hän ummistaa silmänsä ja hymyilee. Järvi, niin, olisikohan siellä järvi, mistä Einar oli. Einar, joka liittyi hänen salaisuuteensa.

Einar oli sanonut, hänen järveä kysyessään: »Sittenpähän näet»! Sanonut ja naurahtanut. Hän oli puhunut tästä kotijärvestä, sanonut rakastavansa sitä. Jospa siellä ei olekaan

järveä, siellä, mihin Einar hänet vie. Hän tulee surulliseksi; melkein itkettää, kun hän sitä ajattelee. Mutta hän toivoo kovasti, että järvi olisi. Samanlainen kuin tämäkin; korkearantainen, jyrkällä penkereellään vanhoja puita ja puiden takana pehmyt, vihreä ruohomatto. No, pian hän saisi sen tietoonsa. Ylihuomenna tähän aikaan hän sen jo tietäisi; hän olisi silloin Einarin kotona.

Einar oli solakka ja vaalea, hänen silmänsä olivat siniset ja hiuksensa keltaiset kuin kypsä olki. Siitä oli vuosi aikaa, kun hän oli käynyt Kiviniemessä karjanostolla. Hän oli silloin erään vanhan miehen kanssa. Sen jälkeen hän kävi usein, mutta yksinään. Anna oli puhunut hänen kanssaan kolme kertaa. Kerran porstuassa, kaksi kertaa ulkona, ja nyt he olivat kirjoitelleet toisilleen. Isä ja äiti kummastelivat Einarin käyntejä. Sellainen karjanostelija, mikä mies se oikein oli! Pitihän hänen tietää, että heillä ei ollut myytäviä eläimiä. Äiti sanoikin siitä kerran kipakasti Einarille. Poika hymyili: »Luulin, että lehmät ovat tehneet vasikoita. Minä ostaisin mielelläni vasikoita.» Siihen äiti sillä kerralla jätti, mutta mitähän hän sanoisi nyt, kun Einar tulisi. Oikein pelotti jo etukäteen. Isän puheita ei Anna pelännyt. Isä oli hyväluontoinen, hän ei sanonut koskaan kovin pahasti. Kukaan kotiväestä ei tiennyt, että Annan tähden poika kävi heillä niin usein. Ja huomenna hän tulisi hakemaan Annaa. Annan täytyisi saada tupa pestyksi. Millähän syyllä hän sen saisi pestyksi, kun oltiin vasta torstaissa. Ei tupaa ilman aikojaan pesty keskellä viikkoa, varsinkaan, kun siinä oli kahdet kangaspuut. Niin, nyt hän keksi. Tytöt nukkuivat vaatehuoneessa ja äiti ja isä peräkamarissa. Hän nukkui yksinään tuvassa, hän oli muuttanut sinne sänkynsä tyttöjen kamarista. Hänestä tuvassa oli valoisampaa, ikäänkuin turvallisempaa. Merkillistä, tupahan oli kamaria paljon suurempi, mutta niin vain oli. Niin, hän pesee tuvan yöllä, kun toiset nukkuvat. Hän liikkuu hyvin hiljaa, etteivät isä ja äiti eikä Juho herää.

Hän hypähtää ylös iloissaan siitä, että huomaa asian järjestyvän niin hyvin, ja hyppelehtii notkein jaloin aina vesirajaan asti. Hän ottaa ruskettuneeseen käteensä pyöreitä kiviä ja heittelee niillä voileipiä. Ei, ne eivät lennä hyvin. Hän ottaa ohuita, latteita kiviä ja antaa niiden kiitää pitkin veden pintaa. Vesi sirisee somasti kiven kahden puolen, se nousee ylös kapeina hopeasuihkuina. Hiljainen tuuli hyväilee kaulaa ja käsivarsia, jalkoja sivelevät keinuvat kaislat. On niin kaunis, lämmin, hyvä olo, onnellinen ja lempeä olo, että johonkin täytyy purkaa sydämensä suurta iloa. Anna valitsee uusia ja uusia litteitä kiviä, katsoo hopeisen veden kaunista ryöpyntää ja laulaa.

Äiti kuulee laulun tuvalle.

— Anna! Tule heti pois! Sinun on mentävä hakemaan lehmät haasta, on jo myöhä! hän huutaa.

Anna heittää vielä yhden kiven, viimeisen. Sitten hän juoksee nopeasti, polttavin kasvoin tuvalle yli vihreän nurmikon ja ohi kapean ohrahalmeen, johon näyttää taas tänä päivänä kasvaneen runsaasti uutta tukkaa. Eivät edes äidin toruvat sanat saa hänen mielestään pois sitä iloa ja vapautta, minkä järvi on sinne tuonut. Kun hän ehtii tuvalle, sanoo äiti:

— Iso tyttö ja rannassa kiviä viskomassa! Ei ihminen elä kivien viskomisella.

— En minä siellä kauan ollut. Ja siellä oli niin hauskaa.

— Vaikka. Aikaa se on vähempikin aika. Tottuu olemaan jouten, niin sitten ei käy minkään teko . . .

Äiti toruu kotvasen, mutta Anna ei enää kuule hänen sanojaan. Hän juoksee lehmihakaan piennarpolkua pitkin, ison, paksumultaisen Niemipellon piennarpolkua, jonka kiviaidan vieressä kasvaa monihaaraisia tuomia. Anna rakastaa Niemipeltoa; se on niin kaunis, etelään viettävä, ja siinä onnistuu aina ruis hyvin. Isä kertoi, ettei se koskaan petä, kun sen kylvää rukiille. Senkin tähden hän sitä rakastaa, että sen

kiviaidan vieressä kasvaa niin paljon tuomipuita. Niissä ei ole vielä kukkia, mutta kurttuiset lehdet ovat jo melkein auki. Yksi hyvä sade, ja ne aukeaisivat kokonaan. Helluntaina jo varmaan kukkisivat, viikon päästä. Hän taittaa käteensä muutamia oksia unohtaakseen ne kohta, jo haan porttia avatessaan. Niinhän hän oli unohtanut voikukatkin äsken rannalle. Hän ei muista edes mihin ne joutuivat, jäivätkö penkereelle koivun juurelle vai heittikö hän ne veteen. Sellaista on nuoruus, niin hehkuvaa, herkkää, helposti unohtavaa. Mutta kuinka olisikaan nyt voinut muistaa kukkia ja tuomenoksia, nyt, kun hänellä oli salaisuus ja onni.

Hän ajaa lehmät pihaan ja lypsää ne siskojen kanssa ja korjaa astiat ruokapöydältä. Kun nyt lähtisivät tuvasta, että hän pääsisi kohta omiin töihinsä. Toiset lähtevät, mutta äiti jää. Aivankuin aavistaisi jotakin. Hän etsii sukanneuletta, parsimista, paikkaamista ja tekee käsityötään ikkunan ääressä. Anna ehtii loikoa sängyssä avoimin silmin jo pitkän aikaa, ennenkuin äiti lähtee tuvasta.

Silloin Anna nousee. Hän hiiviskelee kuuntelemassa kamarin ovella. Äiti on iltauninen, hän nukkuu heti sänkyyn päästyään. Isä on ollut päivän peltotöissä, hänen unensa on sitkeä ja raskas. Molempien tasainen hengitys kuuluu oven takaa ja Anna aloittaa työnsä.

Kello on jo yli puolen yön, kun hän lopettaa, mutta silloin välkkyy tuvan maalaamaton lattia puhtaana ja valkoisena. Hän hakee pöydälle liinan ja laittaa maljakkoon voikukkia. Sitten hän hiipii sänkyynsä väsyneenä ja onnellisena. Hyvä, että hän huomasi pestä tuvan yöllä. Mikä häpeä olisikaan ollut, jos sulhanen olisi tullut pesemättömään tupaan.

Vain hetkisen hän jaksaa valvoa vuoteessa ja muistella häntä, jolla on siniset silmät ja keltaisena välkkyvä tukka. Uni, onnellisen nuoren ihmisen uni ottaa hänet valtaansa.

Kun perhe aamulla kokoontuu, satelee kysymyksiä. Ihmetellään, päivitellään.

— Hullu tyttö! Mikä sinut nyt tuvan pesuun kiusasi, keskellä yötä? Alma kysyy.

— Voi, sinulla oli niin paljon puuhaa. Miten sinä jaksoit yksinäsi vedetkin kantaa? ihmettelee Elli. — Kun et tullut käskemään minua avuksi.

— Mitä tämä oikein merkitsee? äiti kysyi tuikeana. Hän alkaa aavistella jotakin.

Anna katsoo häneen.

— Sitä, että minulle tulee tänään sulhanen. Hän on se nuori mies, joka on käynyt karjanostolla. Hänen nimensä on Einar.

— Jopahan! äiti sanoo. — Vai että näin, minun tietämättäni! Lapsihan sinä olet. Miten sinä uskallat tuntemattoman miehen mukaan lähteä! Vaikka olisi varas tai miehentappaja. Ja lieneekö tuolla kotiakaan, hän epäilee.

— On hänellä. Naapuripitäjässä on, Parikkalan puolella. Talon nimi on Mäkivaara. Einar sanoi, että isä varmaan tietääkin. On kuullut puhuttavan.

Isä katsahtaa sanomalehden yli.

— Mäkivaara, hän kertaa Annan sanoja. — Ettei vain liene jostakin mökistä Mäkivaaran maalta.

— Ei ole. Ja hän tulee hevosella, Anna vastaa. Hän vaistoaa jo isän sanoista, että tämä ei ole vastaan, kun talon nimi on kerta Mäkivaara.

— Saahan sen hevosen jostain lainaksi siksi aikaa, pistää Alma.

— Noo, Alma! Älä sinä nyt! Jos poika kerran on Mäkivaarasta, niin hän tulee omalla hevosellaan. Minä tiedän Mäkivaaran. Se on hyvä talo.

Hän taittaa lehden kokoon ja siirtyy pöydän päähän, johon Elli hiljaisena laittelee kahvikuppeja. Ilo soittaa Annan sydämessä suurena ja helkkyvänä. Isä on hänen puolellaan, hän aivankuin sinetöi sen äsken sanomalla: »Jos poika kerran on Mäkivaarasta . . .» Niin, jos hän on kerran Mäkivaarasta, sil-

loin ovat kaikki asiat hyvin. Äitikään ei jatka torumistaan, sanoo vain pöydän taakse astuessaan:

— Vai sillä lailla! Loppuun tämä talo kuluu, jos tänä keväänä vielä morsian lähtee. Sinulle ei riitä enää myötäjäisiksi muuta kuin rikkavihko sängyn pohjalle. Ja pari riihikkohametta.

Ne eivät ole äkäiset sanat, eivät riitelevät eikä toruvat. Ne ovat hyvänmielen sanelemat sanat äidin suusta kuultuina, ja Anna tietää, että Kiviniemestä löytyvät kyllä hyvät myötäjäiset, jos poika kerran on Mäkivaarasta.

Hänen tekee kovasti mieli kysellä isältä taloa, mutta ei rohkene. Eikä se ole tarpeenkaan, sillä hänhän näkisi talon pian. Mutta — entä jos Einar ei olekaan sieltä, mistä sanoo olevansa? »Mistä niitä tietää, tuntemattomia miehiä», äiti sanoi äsken. Ei, hän luottaa Einariin. Hän on sieltä, mistä sanoo olevansa. Hän on Mäkivaarasta.

3.

Anna ja Einar palasivat kaupungista kihlanostolta. He ajoivat kohti Einarin kotia hiljaisessa ja tuoksuvassa kesäyössä. Ei kuulunut pienintäkään äännähdystä, oli se aika yöstä, jolloin kaikki vaikenivat, jolloin linnutkin nukkuivat lyhyttä untaan pää siiven alle pistettynä.

Seutu oli kaunista. Maantie kulki joskus pienten harjujen poikki, joskus harjuja pitkin kaartaen ja mutkitellen. Harjujen välissä oli pieniä jyrkkärantaisia lampia, joiden vesi oli peilityyni ja näytti melkein mustalta. Äkkiä vaihtui mäntymetsä koivumetsäksi, tuli tasaista maata, kauniita peltoja ja alavia niittyjä. Pienillä mäenkumpareilla seisoivat talot juhlallisina yön hiljaisuudessa. Vihdoin Einar käänsi hevosen maantieltä kylätielle. Se oli tasainen, hyvin hiekoitettu tie,

melkein yhtä leveä kuin maantiekin. Sille näkyi runsaasti taloja, kokonainen pieni kyläryhmä peltojen keskellä, joskus kapea metsäkannas välissään. Einar esitteli:

— Katsohan, Anna, hän sanoi ja osoitti kädellään erästä hyvin sievää pikkutaloa, jota tuuhea puutarha ympäröi, — tuossa asuvat Leena ja Mikko. He ovat vanhoja ihmisiä, pian kuusissakymmenissä. Heillä on hyvä tila ja he tekevät kaikki työt itse. Lehmiä on kahdeksan, hevosia kaksi ja lisäksi siat ja pienkarja, mutta eivät he pidä töissään paljoakaan vierasta apua. He valvovat öitä ja raatavat; tila on heille kalliimpi kuin yön uni, kalliimpi kuin mikään muu maailmassa. He ovat sisarukset, ystävällistä väkeä, meidän täytyy joskus käydä heitä tervehtimässä.

Tuolla punaisessa talossa, jota ympäröi vaalea riukuaita, asuu sisareni miehineen ja perheineen. En pidä oikein miehestä; hän on mielestäni liiaksi uskovainen. Juoksee ympäri kylää virsikirja kainalossa ja saarnaa ja laulaa naisille, mutta ei kehtaa tehdä mitään oikeata työtä. Mutta äiti pitää hänestä kovasti. Tuo iso harmaa talo suurten peltojen keskellä on Heinämäki. Se on kylän rikkain, kaksikymmentä lehmääkin siinä on. Heinämäen emäntä on jo vanha ja hänellä on ollut neljä miestä. Kolme on kuollut ja yhden hän ajoi pois. Kukaan ei ole mielellään päiväläisenä Heinämäessä, sillä emäntä on ilkeä ja kitsas. Tuolla kauempana, maantietä eteenpäin, ovat kaupat ja meijeri. Niiden takana on Matalajärvi; se on laskettu ja siitä on saatu paljon vesijättömaata. Meilläkin on siellä niittyä ja mökki, jossa asutaan heinänteon aikana ja syksyllä, kun lehmille syötetään odelmaa. Siellä on muitakin mökkejä, talollisten ja köyhien eläjien mökkejä.

Einar vaikeni hetkiseksi. Hevonen, vaalea kaunis liinakko astui tasaisesti, talot, pellot ja koivumetsät vilahtivat Annan silmien editse. Järvi, oli Einar äsken sanonut. Matalajärvi. Eikö täällä olekaan muualla järveä? Mutta — hän veti äkkiä

syvään henkeään; aivan varmasti täytyi lähellä olla järvi, koska tuoksui järveltä.

— Onko täällä muualla järveä kuin Matalajärvi siellä kauppojen takana? Minusta niin tuoksuu järveltä.

Einar naurahti.

— Taidat rakastaa järveä enemmän kuin minua! Mitäs, jos täällä ei järveä olekaan? Etkö sitten tulekaan minulle?

Hän tarttui Annaa vyötäröstä ja puristi tätä.

— Etkö tule? hän kysyi uudelleen.

— Minä... niin... en todellakaan tiedä...

Einar purskahti nauruun.

— Ajetaan vähän matkaa, niin ehkä täältä löytyy järvi. Ettei sinun tarvitse perua sanojasi ja hylätä minua!

Hän kiristi ohjia, hevonen lennähti laukkaan. Ajettiin pienen metsikön läpi, tie teki käännöksen ja silloin, aivan äkkiä, sukelsi järvi näkyviin.

Se oli iso järvi, kaunis ja jyrkkärantainen. Ja sen penkereellä kasvoi vanhoja puita niinkuin Kotijärvenkin rannalla. Annan sydän oli haljeta riemusta. Hän katsoi Einariin kirkkain, kiitollisin silmin.

— Ah! oli ainoa, mitä hän sai sanotuksi.

— Simpele, Einar esitteli. — Se kulkee monien kylien läpi ja siinä on kauniita rantoja.

— Ei tämän kauniimpaa kuin tässä. Ei voi olla!

— Niin, en oikein tiedä. Oletko nyt tyytyväinen?

— Olen. Minä tahdon asua aina järven rannalla. Kauniin järven rannalla.

— Sinä saat asua aina kauniin järven rannalla, Einar vakuutti. — No, Liinukka, ravaapas nyt tämä viimeinen matka!

Hevonen totteli käskyä. Kylätieltä erosi tie talon pihaan. Hevonen kääntyi ohjaamatta sille tielle. Komea keltainen talo oli mäen päällä.

Einar hypähti kärryistä ja aukaisi pihaportin. Se oli kaunis rautainen portti, ja pihanurmi sen takana oli iso ja

siisti. Sitä kiersi keltainen riukuaita, josta vei portti puutarhaan, ja toinen, pienempi, pellon takana olevaan naapuritaloon. Orvokit kukkivat penkeissä rakennuksen edessä, ja lasikuistin ikkunoilla oli pelargonioita ja annansilmiä. Se oli kaunis, avara, rauhallinen talo ja sen peltosarat viettivät tasaisina ja vehmaina mäkirinteestä alas järvelle ja kylätielle.

Tämä on paljon suurempi ja kauniimpi talo kuin oma kotini, ajatteli Anna. Isä ei ollut puhunut turhia sanoessaan, että Mäkivaara on hyvä talo. Hän katsahti Einariin, joka sulki portin, ja kysyi:

— Onko tämä tosiaankin sinun kotisi? Ihan totta sinun kotisi?

Einar hymyili ja nyökkäsi.

— Onko sitä niin vaikea uskoa?

— Minä... niin... minä vain, kun tämä on niin iso ja komea.

— Kyllä tämä on minun kotini. Lähdetään sisälle, kai siellä vielä valvovat. No, astuhan nyt kärryistä, Anna, Mäkivaaran emäntä!

Hän naurahti ja puolittain nosti Annan alas. Sitten hän kiinnitti hevosen riukuun ja haki sille eteen heiniä. Anna seisoi sillä aikaa pihanurmella ja katseli ympärilleen. Hän katsoi järven loistavaa kauneutta rinteen alla, ylpeänä piirtyvää kaivonvinttiä, suoria, tasaisia polkuja, jotka johtivat rappusten edestä aitalle ja navetalle.

— Miksi sinä et pysy kotonasi ja tee työtä täällä, kun sinulla kerran on näin kaunis koti? Miksi kuljet pitkin maailmaa karjaa ostelemassa? hän kysyi ihmetellen.

— Minusta on hauskaa kulkea karjanostolla. Maailmalla näkee monenlaisia ihmisiä, siellä on mukava mennä paikasta toiseen, eikä siellä tule koskaan ikävä. Ja ostaminen on hauskaa, se on minulla verissä. Isäkin osti lintuja ja karjaa, ja hänellä oli kauppa. Tämä Mäkivaara on ollut meillä vasta

kymmenen vuotta. Niin, ja liikemiehenä saa nopeammin rahaa kokoon kuin maanviljelijänä.

Anna pudisti päätään.

— Mutta minä vain en lähtisi minnekään, jos minulla olisi tällainen talo. Niin kaunista joka puolella! Järvikin tuossa!

Einar naurahti.

— Sinähän saatkin asua aina täällä. Sitten on minunkin niin turvallinen ja hyvä tulla matkoiltani, kun tiedän, että sinä olet täällä.

Hän osoitti pientä porttia, josta tie vei naapuriin.

— Katsos, tuolla on Pietson talo. Hän on omalaatuinen mies, sanoo vähän päästä ärräpäitä. Älä säikähdä, hän saattaa jo huomenna tulla sinua katsomaan.

He astuivat siistiin, isoon tupaan, jonka pöydällä odottivat kahvikupit ja vehnätarjotin. Einar auttoi takin Annan yltä.

— Menen käskemään äidin, hän sanoi.

Kamarin ovi aukeni ja siitä pisti esiin hiukan pörröinen pojanpää.

— Nukkuu, älä huoli mennä, hän kuiskasi. Sitten hän livahti housujensa vyötä tiukaten tupaan ja sulki oven nopeasti.

— Kuka pöydän sitten kattoi? kysyi Einar.

— Ka, minä ja vaari, poika sanoi nyt jo kovemmin. — Menen käskemään vaarin, ja hän juoksi ulos.

— Viljo, veljeni, selitti Einar. — Ja vaari on talon eläkevanhus, hän kulkee tilan mukana.

Einar pistäytyi ulos kärryjen luo ja kohta vilistivät ruskeat pojan sääret jälleen oviaukossa. Poika tuli sisälle, pysähtyi keskilattialle ja katsoi Annaa.

— Noin nuoriko sinä oletkin! Luulin sinua paljon vanhemmaksi.

Anna hymyili.

— Niinkö vanhaksi kuin... kuin... esimerkiksi äitisi, tämän talon emäntä.

Poika naurahti.

— No... en nyt niin... tiedän, ettei Einar vanhasta huoli. Hän saa kyllä tyttöjä, usko pois! Hän katsoi Annaa vielä kerran päästä jalkoihin asti.

— Sinä olet nätti, hän tunnusti yksinkertaisesti. — Meidän kylässä ei ole yhtään niin kaunista tyttöä kuin sinä olet. Ilmankos Einar sinut otti. Ei Pietson Selmakaan ole niin kaunis kuin sinä, vaikka kyllä hän sulhasen saa, kun on osinkolainen.

Annaa nauratti pojan iloinen juttelu. Hänen tarvitsi vain vilkaista poikaan päin, kun nauru jo väkisten helmeili huulten takaa. Pojan vaalea tukka oli hauskasti pörrössä, ja pyöreissä kasvoissa loisti parvittain pisamia. Hän oli pienikokoinen mutta tanakka ja terhakka. Anna lähestyi häntä.

— Lyödäänpäs kättä tämän uuden tuttavuuden päälle.

Poika astui pari askelta aivankuin evätäkseen kädenannon.

— En minä paljon välitä koko kopran koettelemisesta, mutta nyt sinun kanssasi — olkoon menneeksi!

Hän ojensi ruskean, kovettuneen kätensä ja hipaisi sillä Annan kättä. Sitten hän vetäisi kätensä nopeasti pois.

— Hei, tule juomaan! hän kehoitti. — Vaari ja Einar viipyvät ties miten kauan. Hän alensi ääntään. — Einar otti pullon kärryn laatikosta, hän antaa vaarille kihlaryypyt. Ei uskalla tuoda pulloa tupaan; pelkää että olet vihainen. Mutta mitäs tuosta, juodaan me tätä kahvia. Tämä on minun keittämääni.

Poika haki liedeltä kirkkaan kahvipannun ja kaatoi siitä kahteen kuppiin. Kahvi on mustaa ja sakeaa. Kun Anna joi sitä ensimmäisen ryyppäyksen, tuntui hänestä, että kitalaki halkeaisi. Hän laski nopeasti kupin teevadille.

— Oletko sinä ennen keittänyt kahvia? hän kysyi.

— Enhän minä, mutta kyllä minä panin tähän vahvasti tarpeita. Jauhoin kahvia ison myllyn laatikon täyteen ja panin saman verran sikuria.

— Hyväähän tämä on, Anna kehui ja joi, vaikka sikurin äkeä maku oli tukahduttaa. — Mutta kuinka sinun mieleesi johtui ruveta keittämään kahvia keskellä yötä?

— Noo, arvelin, että jonkunhan tässä pitää ottaa morsian vastaan, kun naisväki painui kaikki makaamaan. Niillä kun on toisinaan omat kotkotuksensa, hän vastasi miehevästi.

— Montako naista teillä sitten on? Anna kysyi. Hän ei ollut koskaan kehdannut udella sitä Einarilta.

— Äiti vain ja kaksi piikaa. Eikä meillä sitten muita olekaan kuin minä ja vaari ja Einar. Hyvään taloonhan sinä pääset, kun meille tulet. Kunhan tulisit nyt vain äidin kanssa touhuun. Tahtoohan niillä joskus olla riitaa äidillä ja piioilla, Riitalla ja värkmestarilla.

— Värkmestarilla? Kuka se semmoinen on?

— Ka, se vain, se meidän toinen piika.

— Miksi sillä semmoinen nimi on?

— Kun se aina kirjoittaa, niin nimittävät värkmestariksi.

— Mitä kirjoittaa?

— Kirjeitä.

— Kenelle?

— Kaikille ihmisille. Tai eihän se muille kirjoita kuin miehille. Se näet koettaa saada siten sulhasen itselleen.

He nauroivat molemmat, Anna iloista, helmeilevää naurua, poika lyhyttä, kukertavaa tyrskähtelyä. Väliin he katsoivat silmätysten ja nauroivat taas.

— Sinä olet mukavampi kuin luulinkaan, poika tunnusti. Mutta arvaapas, minkä ikäinen minä olen? Sitä sinä et arvaa.

Anna katsoi pojan tanakkaa vartaloa ja pyöreitä kasvoja. Hänen pituutensa oli yksitoista-, kaksitoistavuotiaan, mutta kasvot viittasivat vanhempaan ikään. Hänen puheensakin oli

järkevämpää kuin sen ikäisen. Poika katsoi häneen hymynkureet suupielessään.

— Sitä sinä et kyllä arvaa, mutta yritä nyt sentään, hän kehoitti.

— Sinä olet täyttänyt kaksitoista, Anna sanoi.

Poika tyrskähti suureen nauruun.

— Niinhän ne sanovat melkein kaikki. Monet vieläkin vähemmän, kahdeksaksi ja kymmeneksi vuodeksi. Koetahan arvata uudelleen. Pane lisää melkein toinen puoli.

— Olkoon sitten neljätoista!

— Et sinä arvaa. Minä täytin keväällä kuusitoista, mutta sitä on vaikea uskoa, kun olen näin pieni. On kurjaa, kun ihminen on näin pieni!

— Ehdit sinä vielä kasvaa, Anna lohdutti. — Minäkin kasvoin hitaasti ja olin kauan pieni, mutta sitten kun rupesin kasvamaan, niin parissa vuodessa venyin näin pitkäksi. Ties minkälainen jättiläinen sinusta vielä tulee.

Ulkoa kuului kielevää miehen puhetta.

— Se on oikein, että toit morsiamen taloon. Miehellä pitää olla toinen henki, muuten sitä on yksinäinen kuin tupakovasin. No, mennäänhän sitten katsomaan sitä sinun tuomaasi, mennään, heh, heh!

Viljo heristi sormeaan.

— Vaari on tuiterissa. Einar on antanut. Täytyy kieltää, ettei herätä äitiä. Mitä hänestä. Maatkoon nyt, kun ei kerta ruvennut sinun tuloasi odottamaan. Saattaa vielä nousta sieltä pahalla päällä.

Einar astui sisään ja hänen kanssaan tuli vanha mies. Hän tuli alushoususillaan, muhkurainen keppi kädessään. Hänen kasvonsa olivat vaaleat ja aivan täynnä pieniä ryppyjä. Hän katsoi Annaa, pani käden varjoksi silmilleen ja katsoi uudelleen.

— Kost' Jumal', kost Jumal', hän sanoi. — Kaunis on, sorea on!

Anna meni häntä vastaan, antoi kättä, niiasi ja kehoitti istumaan pöydän ääreen. Hän kaatoi kahvia vaarille ja Einarille. Hänen teki kovasti mielensä puhella vaarin kanssa, mutta hän ei uskaltanut, häntä ujostutti. Vaari katsoi jälleen häntä sinisillä silmillään, joissa vanhuuden himmeys jo värähteli, katsoi kauan ja hartaasti. Varmaan hän arvasi Annan hyvän aikomuksen, koska kahvia juodessaan virkahti:

— Kauniin sait, Einar. Ja hyvän ihmisen. Lähteköön Jumala kanssanne tälle pitkälle matkalle!

4.

Kun he olivat juoneet, lähti vaari aittaan makuutilalleen ja Viljo kamariinsa. Anna pesi kupit ja korjasi pöydästä kahviastiat. Sitten Einar saattoi hänet saliin, jossa vuode odotti. Se oli hyvin sievä vuode satiinipeittoineen ja kaksine lakanoineen, ja sänky oli kaunis, sivustavedettävä, korkeaselustainen. Kaikki salissa oli sievää ja siistiä. Nurkissa seisoivat isot unelmat ja fiikukset jalustoillaan ja ikkunoilla helottivat pelargoniat. Raidalliset matot kulkivat puhtaina ja suorina lattian yli, pöydillä oli kauniit kotikutoiset liinat ja seiniltä katselivat valokuvasuurennukset tummina ja totisina uutta tulijaa. Ja mikä parhainta: salin kaksi ikkunaa oli järvelle päin. Anna kiiruhti heti ikkunaan. Vihreä oraspelto ja yöntumma järvi vanhat puut rannallaan avautuivat kuin taulu hänen silmiensä eteen. Einar tuli hänen jäljessään.

— Ah! Anna huudahti ja aukaisi ikkunan. Auringon ensimmäiset punertavat säteet liukuivat hitaasti järvelle metsän yli. — Voi miten kaunista! hän huudahti uudelleen.

— Sht! Älä niin kovaa, ettei äiti herää, Einar varoitti.

Anna painoi käden suulleen. Hän ei muistanut, että he äsken tulivat saliin varpaillaan kuistin läpi, ettei vain emäntä heräisi. Mutta tämä heräsi nyt.

Kamarin ovi aukeni ja iso, komea naisihminen tuli sieltä saliin. Hän napitti toisella kädellään puseroaan ja työnsi toisella taaksepäin harmahtavia hiuksiaan, joiden pieni letti viipotti niskassa kuin hiirenhäntä.

— Vai niin, vai ollaan täällä kahden, hän sanoi ensi sanoikseen tervehtimättä, kättä antamatta. — Minkälaisen naisen se Einar oikein toi?

Hn katsoi tiukasti Einariin ja sitten Annaan. Einar punastui, Annan kasvot vaalenivat ensin, kaikki veri pakeni niistä, mutta sitten se palasi niihin rajuna ja kuumottavana. Hän astui pari askelta mennäkseen tervehtimään emäntää, hän ojensi jo kätensä, mutta tämä viittasi.

— Anna olla! Ja Einar pois täältä!

— Lähden heti. Tulin vain näyttämään, mihin Anna saa käydä nukkumaan.

— Kuka tänne vuoteen teki? emäntä kysyi ja lähestyi sänkyä. — Riitta, näemmä. Se ihminen ei sitten katso, mistä vaatteet ottaa. Tähän on pantu minun parhaat lakanani.

— Jos äiti ei sitten toruisi tästä Riittaa. Minä hänet käskin vuoteen tekemään, sanoi Einar.

— Torun tai en. Oma on asiani.

Emäntä pyörähti nopeasti ja lähti salista Annaan katsahtamatta.

Säikähdys, pelko, emännän epäystävällisyys aivan vapisuttivat Annaa. Hän nyyhkytti rajusti, kyynelet olivat sokaista hänet. Einar tarttui hänen päähänsä ja painoi sen rinnalleen.

— Älä itke! Vaikka äiti onkin tuollainen, kyllä me selviämme; meitä on kaksi yhtä vastaan. Katsos, minä pyyhin pois kyynelesi. Mene nyt levolle. Hyvää yötä!

— Hyvää yötä! nyyhkytti Anna vastaan. Einar suuteli häntä nopeasti ja lähti.

Nyyhkytykset puistattivat Annaa kuin rajumyrsky puuta, kun hän muisti emännän äskeiset sanat: »Minkälaisen naisen

se Einar oikein toi?» Ne olivat hirveät sanat. Ne viilsivät kuin veitsi, löivät kuin ruoska, hankasivat kuin riivinrauta. Totta oli, että Einar oli suudellut häntä muutamia kertoja, mutta he olivat kihloissa ja Annan mielestä hänellä oli täysi oikeus siihen. Ketään muuta kuin Einar hänellä ei ollut koskaan ollut, ei edes ajatuksissaan. Ja nyt emäntä käytti hänestä sanoja, jotka tarkoittivat hyvin huonoa ihmistä, niin, kaikkein huonointa.

Hän ei ollut mieleinen miniä, sen Anna tiesi. Jo Viljon puheista hän oli sitä aavistellut: »... kun ei kerta ruvennut sinun tuloasi odottamaan . . .» ja »saattaa nousta sieltä vielä pahalla päällä.» Mutta mitä voi emännällä olla häntä vastaan, kun hän näki Annan vasta ensimmäisen kerran?

Anna riisuutui ja jäi nojaamaan ikkunapieleen. Nyyhkytys lakkasi vähitellen ja yön kauneus ja viileys rauhoittivat häntä. Hän jo hymyili muistellessaan Viljon iloista juttelua ja vaarin hyviä sanoja: »Lähteköön Jumala kanssanne tälle pitkälle matkalle!» Ne sanat ovat kuin siunaus. Anna tiesi, että Einarin lisäksi hänellä on tässä talossa kaksi ystävää: Viljo ja vaari.

Hän ei malta mennä vuoteeseen, vaan katsoo kevätkesän hiljaista, tuoksuvaa yötä. Sen lempeä kauneus on hauras ja unenomaisen lumoava. Herkkänä ja värisevänä se kantaa sylissään paljon lupauksia, paljon toiveita, paljon onnen odotusta. Se on kirkas ja kuitenkin hämyinen, läheinen ja kuitenkin saavuttamaton, se on rikas, täyteläinen ja ihmeellinen kuin Elämä. Anna katsoo sitä herkin sydämin ja janoavin silmin ja tuntee, että se lääkitsee ihmeellisesti hänen haavoitettua ja syvästi surullista sydäntään.

Toinen luku.

1.

He istuivat Mäkivaaran pöydän päässä ja söivät vihkipäivällistä, Anna ja Einar. Kiviniemessä pidettiin läksiäiset tyttärille, mutta Mäkivaarassa ei pidetty häitä. Anna arvasi, että emäntä oli tahtonut niin. Kun toiset sisaret ajoivat kirkkoon saajaväet mukanaan, ajoivat he sinne Einarin kanssa kahden. Kirkonmenon jälkeen vihki rovasti heidät ja he istuutuivat kärryihin alkaakseen matkan Einarin kotiin, matkan, jossa ei kuulunut nuoren väen iloista naurua, kosiomiesten leikkisiä juttuja eikä monien kärryjen kolinaa. Anna piti tästä hiljaisesta kirkkomatkasta, hän oli onnellinen istuessaan Einarin vierellä tämän vasta vihittynä vaimona. Hän hymyili vastaantulijoille, jotka tervehtivät Einaria Mäkivaaran kylätiellä, hymyili järvelle, joka välkehti puiden takaa kuin silkkivaate, hymyili vihertävälle ruispellolle aidan takana, hymyili koko maailmalle. Tosin olisi ollut hauskaa ja komeaa ajaa Mäkivaaran pihaan etumaisena, monet iloiset kärrykuormat väkeä mukanaan, tervehtiä häävieraita ja ottaa vastaan onnitteluja, mutta hän ei ollut pahoillaan, ettei niin käynyt. Hänestä tällainen hiljainen kirkkomatka oli ko-

vin kaunis ja rauhallinen, hänestä oli hyvä juuri näin kuin oli.

Emäntä ei ollut kotona, kun he tulivat. Hän oli mennyt kylälle saarnoihin, joita Einar kertoi pidettävän usein sunnuntaisin. Mutta Riitta oli laittanut monenlaisia hyviä ruokia ja kattanut pöydän kauniisti. He tulivat portille kolmisin vastaan, Riitta, Viljo ja vaari, ja toivottivat Annan tervetulleeksi. Riitta oli palvellut aikoinaan pitäjän nimismiehellä, hän tiesi tavat ja oli kätevä laittamaan kaikenlaista, mikä juhlaan kuului. Pöydällä oli sileä valkoinen liina, ruiskaunokkeja maljakossa ja seitsenhaarainen kynttilänjalka, jonka kynttilät Riitta oli sytyttänyt. Anna tunsi pitävänsä Riitasta, hänen harmahtavasta tukastaan, valkoisesta esiliinastaan, vanhoista käsistään, jotka tottuneesti nostelivat astioita, kun Riitta ikänsä toista palvelleen vanhan ihmisen nöyryydellä koki kaikin tavoin häntä palvella.

— Hyvänen aika, miten kauniisti te olette kaiken laittanut! Anna huudahti. — Kuin juhlaa varten!

— Nythän onkin juhla, teidän juhlanne, Riitta hymyili. — Tulkaa onnelliseksi ja viihtykää talossa hyvin!

Annan silmiin herahtivat väkisinkin kyynelet. Hän oli iloinen ja onnellinen, liian onnellinen tänä kesäisenä päivänä. Hän meni ja otti Riittaa kaulasta.

— Te olette hyvä, niin ihmeen hyvä, hän sanoi.

Riitta silitti vapisevin käsin hänen tummia hiuksiaan.

— Hyvälle ihmiselle on mielellään hyvä, hän virkahti.

He söivät jälkiruokaa, sekahedelmäkeittoa ja riisipuuroa, kun emäntä tuli. Anna nousi niiaamaan hänelle, mutta hän ei vastannut tervehdykseen.

— Kynttilöitä poltetaan keskellä päivää. Mitä tämä merkitsee? hän kysyi.

— Vihkipäivän kunniaksi niitä poltetaan, hyvä emäntä, kiirehti Riitta selittämään. — Nimismiehen talossa oli aina tapana polttaa kynttilöitä, kun oli jokin juhla.

— Niinpä nimismies tekikin konkurssin. Ei, meillä ei matkita herrasväkiä. Nämä kuusi minä sammutan, sillä yksikin tähän juhlaan riittää.

Hän astui pöydän luo ja sammutti kuusi kynttilää. Seitsemäs jäi palamaan yksinäisenä ja orpona; oli niinkuin sen liekki olisi puolella himmentynyt.

— Mistä niitä kynttilöitä saa, jos ilman älyä niitä polttaa, emäntä puhui.

— Jumala niitä antaa, sanoi vaari hänelle ja katsoi sinisillä silmillään lempeästi pöydän yli.

— Jumala ei anna mitään ylvästelijöille eikä tuhlareille. Hän ottaa entisetkin pois, ellei ihminen osaa niitä oikein käyttää.

— Mutta hän on sanonut: »Iloitkaa iloitsevien kanssa!» Poikasi on tuonut kotiin nuoren ja hyvän vaimon. Meillä on syytä kiittää ja olla iloiset, vaari puolusti.

— Ne ovat liian aikaisia iloja, joita ennen aikojaan pidetään. Juhlitaan vasta kymmenen vuoden kuluttua. Sitten aletaan jo tietää, onko syytä iloon vai murheeseen tämän ihmisen tähden.

Sitten hän alkoi laveasti selittää, minkälaista saarnoissa oli. Paavo, hänen vävynsä, saarnasi hänkin. Sitä saarnaa olisi sopinut olla kaikkien täältä kuulemassa. Viljokin kaikessa turhuudessa ja joutilaisuudessa aikaansa kulutti, mutta eipäs saarnoihin tullut. Paavo puhui ihmisen sydämen ylpeydestä ja kovuudesta ja siitä, miten nykyisin jätettiin täyttämättä käskyt. Rangaistus siitä kaikesta seuraisi. Ei lepopäivää sopinut turhuudessa viettää, lepopäivä piti pyhittää. Missä Viljo oli ollut? Maannutko? Vai lukenut syntisiä kirjoja, joita niin mielellään kirjastosta kantoi ja pyhäpäivisin lueskeli?

— Minä olin järvellä, Viljo vastasi. — Ja kävin sitten korjaamassa haan aidan, kun lehmät särkivät sen.

— Aidan panossa? Pyhäpäivänä! Sellaista ei saa tapahtua toiste minun talossani.

— Olisiko ollut parempi, jos lehmät olisivat menneet Pietson ohrapeltoon? Ilmankin tahtoo olla sanomisia, Einar sanoi.

— Ja Sanassa sanotaan, että lepopäivänäkin sopii tehdä se, mitä kristillinen rakkaus ja välttämätön tarve vaatii, lisäsi vaari. — Ei aidan korjaaminen pyhänä ole synnintekoa.

Emäntä ei pitänyt siitä, että hänelle sanottiin vastaan. Hänen punakat kasvonsa tulivat entistään punaisemmiksi.

— Raamatun sanoja tulkitaan usein ja mielellään väärin. Meillä ei aidan korjaaminen ole välttämätön tarve. Lehmät olisi voinut ajaa pihaan ja panna navettaan. Ja sinä, Einar, hän sanoi Einariin kääntyen, — olisit aivan hyvin voinut ottaa pois raja-aidat meidän ja Pietson maiden väliltä. Mutta sinulla ei ollut älyä, ei ollut.

— Nyt äiti puhuu levottomia. Ei Pietso olisi antanut meidän lehmillä ohraansa syöttää, vaikka Einar olisi hänelle vävyksi mennyt. Ja lehmät olisivat syöneet ohran, jos Einar olisi ottanut aidan pois, nauroi Viljo.

— Älä viisastele, emäntä sanoi ankarasti. Riitta pyysi häntä pöytään, mutta hän ei halunnut tulla. Hän otti leipäpalan ja hiukan paistia ja siirtyi syömään niitä ovensuupöydälle.

Annan oli vaikea olla. Hänen kätensä vapisivat ja itku tuppautui väkisten kurkkuun. Hän ymmärsi nyt emännän vihan itseään kohtaan; emännän mielestä Einarin olisi pitänyt mennä Pietsolle kotivävyksi. Mutta Annan mielestä hänen vihansa oli aiheeton. Mäkivaarassa oli kyllä tilaa molemmille pojille ja heidän perheilleen, turha siitä olisi ollut lähteä kotivävyksi. Hän oli onneton erikoisesti sen vuoksi, että aivankuin väkisin tuppautui Mäkivaaraan. Väkisin emännän mielestä, koska tämä ei häntä hyväksynyt. Einar näki hänen pahan mielensä ja puristi salaa hänen kättään pöytäliinan alla.

— Älä ole pahoillasi. Menemme katsomaan puutarhaa. Ja metsää ja peltoja, hän kuiskasi.

Anna nyökkäsi. Einarin kädenpuristus oli turvallinen ja lämmin. Vaari luki vapisevalla äänellään kiitosluvun ruoasta. Hän luki sen hartaasti, ristissä käsin, ja kaikki nousivat pöydästä. Anna tarjoutui pesemään Riitan avuksi astioita, mutta tämä ei huolinut. Tämä oli Annan juhlapäivä, tänään hänen ei toki tarvinnut pestä astioita, hän sanoi. Emäntä ei kieltänyt, ei käskenyt, ei sanonut sitä eikä tätä.

He astuivat puutarhaan, Einar mustassa puvussaan, Anna pitkässä sinisessä leningissään morsiuskukat rinnassaan. He olivat kaunis pari; kumpikin pitkä ja solakka, toisen hiukset tummat kuin yö, toisen vaaleat kuin kesäinen päivä. Viini- ja karviaispensaat olivat täynnä raakileita ja siellä täällä nurmikolla lepäsi vielä omenapuiden vaaleata kukkalunta. Se oli lehtevä, komea, hyvinhoidettu puutarha. Sileällä nurmikolla omenapuiden välissä juoksentelivat kanat. Ne hypähtivät nokkelasti ylös, nyppäsivät marjanraakileita nokkaansa ja juoksivat syömään niitä kauemmas, aivankuin peläten, että ne ryöstetään niiltä.

— Tämä on puutarhan vanhaa puolta, Einar sanoi. — Tämä oli laitettu jo ennenkuin me ostimme Mäkivaaran. Vaari on sen laittanut. Tuolla alempana on meidän istuttamamme. Pensaat siellä ovat pienempiä eikä niihin tule vielä näin paljon marjoja.

Puutarhasta he menivät pelloille. Ruis rinnepellossa oli pitkää ja vankkaa ja toukojen mehevät oraat olivat sinisenvihreät. Ne olivat kauniit pellot kauniine viljoineen, ne aivan hivelivät silmää, kun niitä katsoi hiljaisen kesäpäivän lämpimässä loisteessa.

— Kuka teillä pitää kaiken näin hyvässä kunnossa, kun sinä olet melkein aina ostoilla? Anna kysyi.

— Viljo tekee töitä päiväläisen apuna. Hän on oikea työmyyrä. Ja toinen palvelijamme, se, jota sanotaan värkmestariksi, tekee hevostöitä paremmin kuin moni mies.

— Niin, mutta kuka johtaa työt ja talouden, kun sinä olet poissa?

— Äiti. Hän ymmärtää hyvin sellaiset työt.

Äiti, jälleen äiti! Hänen anoppinsa on merkillinen nainen, Anna ajatteli. Hän hallitsi taloa ja hän hallitsi sen ihmisiä. Hänessä oli salaperäistä voimaa, jota Anna pelkäsi.

Pelloilta he laskeutuivat alavalle nurmiviljelykselle, joka levittäytyi heidän eteensä kuin pehmyt vihreä sametti, johon on sinne tänne viskottu vaaleanpunaisia silkkitäpliä. Ne olivat apilankukkia, juuri auenneita ja suloisen tuoksuvia. Apila oli mennyt monin paikoin lakoon, mutta timotei seisoi pystynä ja ylpeänä. Ahkerat mehiläiset hyrräsivät kukasta kukkaan, imivät hiukkasen mettä yhdestä, mutta lennähtivät heti toiseen, vielä suloisempaan, vielä tuoksuvampaan.

Anna katseli laajaa kukkaniittyä ihastuneena ja ihmettelevänä.

— Oliko tämäkin jo viljeltynä, kun te ostitte Mäkivaaran? Onko tämäkin vaarin työtä?

— On kyllä. Vaari on pannut tämän viljelykseen.

— Miten hän sitten raski myydä teille kaiken? Näin kauniin talon ja näin hyvät maat?

— Vaarin vaimo on kuollut eikä hänellä ole perillisiä. Tilan yksinään pitäminen on vanhalle miehelle vaikeaa. Hän myi tilan meille sillä ehdolla, että saa olla meidän kanssamme kuin yhtä perhettä. Pidän vaarista. Hän on mukava ukko. Mutta he eivät sovi hyvin äidin kanssa. Katsos, vaari on isäntä talossa itse mielestään vielä nytkin, äidin mielestä taas hänellä ei saa olla mitään tekemistä talon asioihin. Minä kysyn usein vaarilta kaikkea taloutta koskevaa. Hän tietää paljon, hän on viisas ja hyvä mies.

— Niin on. Minäkin pidän hänestä. Kuule, oliko talo jo noin rakennettu ja laitettu vaarin aikana, niinkuin se nyt on?

— Ei. Se oli vanha ja harmaa. Äidin tahdosta ja hänen

johdollaan talo kunnostettiin. Äiti ymmärtää hyvin sellaisetkin asiat, ja hän pitää siitä, että kaikki talossa on järjestyksessä ja että siellä on kaunista.

— Äitisi näyttää ymmärtävän hyvin kaikki asiat.

— Niin, hän ymmärtää erinomaisen hyvin kaiken, Einar vahvisti.

Niityltä he jatkoivat matkaa metsään. Se oli kaunista, solakkaa koivumetsää. Puiden juurilla kasvoi ryhmissä paljon mustikanvarsia ja korkeita, pensasmaisia kukkia, joissa kukkivat hiljaisina ja vienoina vaaleateriöiset kukat. Siellä täällä kohosivat sammalmättäät viekoittelevina kuin samettipielukset, ja joissakin alavissa notkopaikoissa kasvoi lyhyttä, ohuthahtuvaista niittyvillaa. Se oli viehättävä metsä, Anna tunsi rakastavansa sitä, niinkuin hän rakasti kaikkea Mäkivaarassa. He kulkivat pitkän matkaa koivikkoa ja nousivat korkealle vaaralle. Metsä muuttui ensin koivuja ja leppiä kasvavaksi sekametsäksi, sitten se äkkiä oli korkeata, juhlallista männikköä, jonka ruskeat pylväät kohosivat sinistä taivasta kohti ylväinä kuin kirkon pilarit. He kulkivat ja kulkivat. Metsää riitti pitkältä. Vihdoin tuli eteen aita. Sen takana oli samanlaista komeata metsää, siinä oli vielä paksumpia puita.

— Pietson metsää, sanoi Einar. — Hän ei ota siitä tikkuakaan. Hän poltattaa uunissa risuja ja männynkäpyjä, sillä puu on hänen mielestään kalliimpaa kuin kulta.

Anna katsoi aidan takana olevaa metsää. Se oli todella komeaa, ei, mahtavaa se oli. Tukkipuut olivat niin paksuja, etteivät hänen käsivartensa mitenkään olisi ylettyneet niiden ympäri. Sillä metsällä saisi jonakin päivänä rahaa.

— Ajattelehan, Einar, että sinä omistaisit kaiken tuon, jos olisit mennyt naimisiin Selman kanssa. Eikö sinua harmita, kun otit minut, joka en peri mitään? kysyi Anna.

— Ei harmita, nauroi Einar. — Meillä on metsää muuallakin, iso salopalsta. Ei tämä meidän ainoa metsämme ole. Ja

sinä olet enemmän kuin kymmenen metsää. Sata metsää sinä olet!

Hän hymyili Annalle ja tarttui tämän käsivarteen. Anna hymyili hänelle vastaan. Se oli valoisaa, onnellista ja kiitollista hymyä. He hymyilivät koko kotimatkan.

2.

Kun he tulivat pihaan, oli iltalypsyn aika. Lihavat, kauniit lehmät seisoivat pihassa ja palvelijat lypsivät niitä. Maito kohisi suhisevana valkoisena vaahtona lypsyraintoihin. Tyttö, jota Viljo oli sanonut värkmestariksi, huuteli Annalle iloisen hyvänillan.

— Iltaa, iltaa! Ja onneksi olkoon! En ole nähnytkään tulevaa emäntää koko päivänä. Olin kylässä, selitti hän.

— Kylässä! Älä narraa! Olit tapaamassa erästä... erästä... sanonko minä? Viljo huuteli aitan rappusilta.

— Ohoh! Älä yritäkään narrata ihmisiä! Ketä minä nyt olisin ollut tapaamassa. Siitä saat, senkin!.. ja hän heitti Viljoa karjapihasta ottamallaan kalikalla.

— Mitä turhia kieroilet! Pulska poikahan se on se Heinämäen nykyinen päiväläinen. Lyö kauppa kiinni vain!

— Turhaa siinä suutasi soitat, nauroi värkmestari. — Mistä sinä olet muka jotain tietävinäsi?

— Itsehän vien kirjeesi postiin. Kaksi sille pojalle jo tälläkin viikolla. Etkös muista?

Uusi kalikanheitto. Roteva ruskeatukkainen tyttö seisoi sääret hajalla pihamaassa ja heitteli kalikoita. Hän oli kookas ja vankka ja hänen pyöreät kasvonsa loistivat täynnä pisamia kuin pelto kevätesikoita. Hänen käsivartensa olivat kimmoiset ja vahvat kuin miehen. Häneltä sujui miehenkin työ, sen kyllä näki. Nyt hän hymyili. Anna näki, että Viljon ilvehtiminen tytön asioista ei suinkaan ollut tästä vastenmie-

listä. Vaari pisti päänsä aittansa ovesta. Kalikka sattui siihen.

— Jätä pois heittelemiset! Tapat vielä vaarin! Viljo varoitti.

— Jätä itse!

Emäntä ilmestyi rappusille ja sota lakkasi. Viljo keräsi kiireellä pihanurmelle jääneet kalikat ja heitti ne karjapihaan. Palvelijat kantoivat kaivolle täysinäiset maitoastiat ja Viljo ajoi lehmät hakaan.

Anna haki kamarista matkalaukun, jossa olivat hänen talonväelle varaamansa antimet. Vaari ja Viljo saivat paidan ja sukat, molemmat palvelijat huivin ja esiliinan, emäntä sukat, alusvaatekerran, lakanan ja leninkikankaan. Se oli kaunista mustaa villakangasta, rypistymätöntä ja välkehtivää. Muut kiittivät lahjoistaan ja olivat niistä kovin mielissään, mutta emäntä ojensi omansa Annalle takaisin.

— Minä en tarvitse näitä, minulla on paljon vaatteita, hän sanoi ja ojensi Annalle ylpeästi vaatepinon, jonka tämä oli latonut hänen käsivarrelleen.

Kirvelevä häpeäntunne ja pahamieli löivät kuin aalto Annan ylitse. Vaari, Viljo ja palvelijat katsoivat häneen osaaottavina, mutta vaikka hän tajusikin nämä hyvät katseet, tulvahtivat hänen silmänsä täyteen kyyneleitä. Hän itki sitä nöyrytystä ja häpeää, mikä häntä oli kohdannut; oli ennenkuulumatonta, että anoppi jätti ottamatta miniän hänelle tarjoamat lahjukset. Hän seisoi iltakasteisella pihanurmella ja itki. Kuin sumun lävitse hän kuuli Einarin äänen:

— Ei teidän, äiti, aivan tuollainen tarvitsisi sentään olla. Katsokaa nyt, miten pahoillaan Anna on.

— En minä ole käskenyt häntä itselleni vaatteita tuomaan. En minä hänen antamiaan vaatteita tarvitse.

— Kuka tietää, jos niitä vielä joskus tarvitsette. Älä itke, Anna, lisäsi hän Annaan kääntyen, — sinähän voit antaa äidille vaatteet sitten, kun hän niitä tarvitsee.

Emäntä seisoi eteisen kynnyksellä. Hän suoristautui.

— Minä en tarvitse ikinä mitään tältä naiselta, hän sanoi ja lähti sisälle. Raskas ovi painui hänen tempaisustaan kumahtaen kiinni.

Riitta tuli Annan luo.

— Ei pidä nyt sentään noin... kaikki murheethan ne lähtevät pois aikanaan, hän sanoi ja silitti Annan kättä.

— Enkä minä teinä olisi moisesta pahoillani. Enemmän jää itselleni vaatteita, värkmestari lohdutti. Hän juoksi aittaansa ja palasi sieltä kädessään seinäpeili.

— Olkaa hyvä! Minä ostin tämän teitä varten. Kun en keksinyt muutakaan.

Riitta toi hänelle liinan, Viljo kirjan ja vaari raamatun.

— Lue, mitä olen sen kanteen kirjoittanut, hän kehoitti. — Ja lue usein tätä kirjaa. Se on ystävä ja lohduttaja, kun muu pettää tässä maailmassa. Kenties tarvitset ystävää ja lohduttajaa. Me jokainen tarvitsemme joskus sellaista.

Näiden hyvien ihmisten ystävyys lämmitti suuresti Annan mieltä. Hän kiitti heitä kaikkia, toivotti hyvää yötä ja lähti Einarin kanssa heidän kamariinsa. Siellä hän kääri pakettiin emännälle varaamansa vaatteet ja laittoi paketin piironkinsa laatikkoon. Hän ei koskisi siihen, se saisi olla siellä siihen asti... siihen asti... siihen asti kun sitä kenties tarvittaisiin.

He eivät puhuneet paljoakaan Einarin kanssa, mutta Anna ymmärsi, että Einar tajusi hänen sydämensä suuren murheen, vaikka ei voinutkaan poistaa sitä. Einar silitti hänen hiuksiaan ja hänen kyynelensä kuivuivat, kun hän muisteli Riitan hyviä sanoja, joilla tämä oli häntä lohduttanut. »Kaikki murheet lähtevät pois aikanaan», niin oli Riitta sanonut. Hän muisteli myös vaarin sanoja ja aukaisi tämän antaman raamatun.

»Ota hyvällä mielellä vastaan niin hyvä kuin pahakin päivä ja kiitä niistä, sillä molemmat tulevat Herran kädestä», luki

raamatun kannessa. Se oli vanhan miehen kankeata, epätasaista, korkeaa käsialaa, mutta Annan mielestä se oli hyvin kaunista kirjoitusta.

Tämän kamarin ikkunaan ei järvi näkynyt. Täytyi aukaista ikkuna ja kurkottua siitä ulos, ennenkuin näki järvelle. Nyt se oli peilityyni ja sen pinta kiilsi kuin tumma hopea. Hän muisteli ensimmäistä iltaansa tässä talossa. Hän muisti, että itki silloinkin, ensimmäisenä iltana. Hän oli itkenyt jälleen tänä iltana. Ainako hänen pitäisi itkeä tässä talossa?

Mutta: »Ota vastaan hyvällä mielellä niin hyvä kuin pahakin päivä», niin oli vaari kirjoittanut. Annan silmiin aukenivat lainehtivat pellot, uhkea puutarha ja hopeana välkehtivä järvi. Tämä kaikki kuului Mäkivaaralle, tämä kuului kerran myös hänelle. Hän rakasti Mäkivaaraa, hän muisteli tasaisia peltoja, kukkamerenä lainehtivaa apilaniittyä ja komeata metsää. Kannatti nähdä paljon vaivaa ja kärsimystä niiden vuoksi, kannatti itkeä hyvinkin usein, kun tiesi, että joskus omistaisi kaiken tämän.

Hän katsahti vielä kerran yöntummalle järvelle, hymyili Einarille ja vetäisi ikkunan kiinni.

3.

Eräänä päivänä tuli Pietso, naapuri, Annan luo, kun Anna oli kitkemässä porkkanamaata kasvitarhassa. Pietso oli laiha, tummaverinen mies. Hän oli niin ruma, että Anna melkein säikähti häntä.

— Päivää, sanoi hän rämisevällä äänellä. — Ovat panneet nuorikon töihin, näemmä.

Sitten hän nauroi. Mustien viiksien alta paljastuivat rumat keltaiset hampaat. Ne olivat harvat ja epätasaiset; Annan mielestä ne olivat kuin sellainen vanha harava, johon tottumaton käsi on laittanut eripitkiä piikkejä katkenneiden tilalle.

— Hyvää päivää, sanoi Anna kohteliaasti. — Pitäähän sitä työtä tehdä.

— Noo — tässä talossa sitä saat kyllä tarpeeksi, sanoi mies ja sylkäisi pitkän ruskean tupakkasyljen. Hän astui pari askelta lähemmäksi Annaa ja sanoi painolla:

— Mäkivaaran emännälle pitää miniän olla edestä kengässä, takaa raudassa, tiedä se!

— Vai niin. Mutta ei kai hän enempää vaatine kuin mitä tavallinen ihminen jaksaa.

— Kyllä vain. Tavallisen ihmisen taksan siltä, jonka kanssa on tavallisissa väleissä, mutta kaksi taksaa siltä, jonka kanssa on huonoissa.

Hän katsoi merkitsevästi Annaan, ja Anna arvasi, että kylällä tiedettiin, ettei hän ollut mieleinen miniä. Pietso ei kuitenkaan jatkanut pitemmälti siitä asiasta. Hän katseli kasvitarhaa, kiitteli isoja kaalintaimia ja ihasteli porkkanoita. Sitten hän kehoitti:

— Lähdepäs katsomaan meidän Selman kaalimaata. Siellä sitä on vasta räättiä vaikka minkälaista! Samalla katselemme peltoja. Sinä et ole vielä käynytkään meidän talossa.

Anna epäili, uskaltaisiko lähteä. Hän oli aamulla tullut emännän puheesta siihen käsitykseen, että porkkanamaa olisi saatava kitketyksi ennen päivälliselle tuloa. Mutta aurinko paistoi kuin hehkuva pallo, päätä pyörrytti ja selkää pakotti ainainen kyyryllään oleminen. Lisäksi Annalla oli kova jano, sillä hän ei ollut uskaltanut mennä juomaan sisälle. Jos hän nyt lähtisi Pietson mukaan, saisi hän juoda Pietson kaivosta, selkä tulisi paremmaksi ja pään pakotus vähenisi. Niinpä hän päätti lähteä mukaan, tuli mitä tuli.

— Kiitos kutsusta, isäntä, lähden mielelläni, hän sanoi.

Hän otti nurmikolta ruudullisen huivinsa, sitoi sen somasti niskan taakse, hankasi heiniin multaisia käsiään ja alkoi astua Pietson perästä pitkin kapeaa piennarpolkua. Päivänkakkarat ja sinikellot huojuivat tuulessa polun kahden puolen,

ja sen keskellä kasvoi leveälehtistä ratamoa ja pehmeätä saunakukkaa. Ne hyväilivät somasti Annan paljaita jalkapohjia ja kutittivat hänen ruskettuneita sääriään. Aitovierellä kasvoi komeita horsmia. Niiden punaiset kukkatuppilot työnsivät kilvan esille kapeita päitään; kun ne avautuisivat, roihuaisi aidanvierus punaisena kuin tuli.

Kun keltainen pikkuportti heidän jälkeensä sulkeutui ja piennarpolku alkoi, silloin avautui kuin kokonaan toinen maailma. Jos katsahti aidan taakse Mäkivaaran pelloille, lainehti siellä vankka vilja, mutta jos katsoi piennarpolulta Pietson pelloille, näki huonoa, rikkaruohoista, kituliasta ohraa ja kauraa, jossa keltaisen naurisheinän seassa viipotti siellä täällä huononpäiväinen kaurankorsi. Juolavehnä isännöi kaikkialla ja ruis oli täynnä heleätä sinistä kukkaa.

Pietso levitteli käsiään ja esitteli auliisti maitaan.

— Eikös olekin nättiä ruista? hän kysäisi ruispellon kohdalla.

— O-on, myönsi Anna. Pelto oli todella sievä sinisine kukkineen. Ilokseen sitä katseli ohikulkija kesäisenä päivänä, mutta eri asia oli, katseliko isäntä ilokseen syksyllä harvalukuisia säkkejä, joihin puimakoneesta hitaasti juoksi pienijyväistä viljaa. Kauramaan kohdalla Pietso jälleen leventeli:

— Eikös olekin komea tuo kaurapelto tuossa? Ei sitä joka isännällä sellaista peltoa olekaan!

— Ei ole, virkahti Anna, vaikka hänen täytyikin salassa hymyillä Pietson kaurapellolle. Muut isännät eivät viitsisi viljellä noin työkseen juolavehnää ja naurisheinää, ajatteli hän, mutta piti siitä visusti suunsa kiinni.

— Sinä olet älykäs tyttö, Pietso ihasteli. — Hyvin sinä maanviljelystä ymmärrät. Kuulehan, tätä maanviljelystä on monenlaista. Toiset tekevät sitä ihan uhmalla, myyräävät ja puurtavat aina pellon kimpussa, panevat runsaasti maahan karjanlantaa ja hassun tavalla kallista apulantaa. Minä en kehtaa pitää sellaista peliä. Vedätän läävästä lantaa pelloille

sen kun kehtaan, kyntelen itse ratokseni ja otan äestäjäpojan pariksi päiväksi. Sillä ne minun viljani maassa ovat, ja jos eivät peltoni anna niin paljoa kuin toisten, niin mitäpä tuosta. Eihän minulla ole suurta perhettäkään elätettävänä. Ja viis minä viljanmyynnistä, minä olen muutenkin rikas mies. Kun ei ole omasta takaa miehiä töihin, niin mikä sitä päiväläisiä ja renkejä kehtaa pitää. Makaavat vain vaolla ja pientareilla ja ottavat kalliin palkan. Jos joku haukkuu minun peltojani, niin haukkukoon. Minä elän omalla sortillani, ei minun asioissani ole kenelläkään mitään sanomista. Maksan veroni ja kirkonmaksuni ja sillä hyvä. Kyllähän minä sen ymmärrän, että mies tässä pitäisi meidänkin talossa olla, nuorempi mies, joka pitäisi tätä kunnossa, mutta kun ei ole poikaa siunattu, niin minkäs tälle nyt sitten taitaa. Saisi jostakin nöyrän kotivävyn, niin ottaisi, mutta eipä niitä taida olla enää nykyaikana oikeita miehiä siihenkään virkaan.

He olivat puhellessaan ehtineet vanhan, luhistumaisillaan olevan saunan luokse. Sen takana oli kasvitarha. Ja minkäläinen kasvitarha! Se oli kyllä laaja, ainakin kymmenen aarin ala siinä oli, mutta maa oli kokonaan leveälehtisten takiaisten, korkean keltapillikkeen ja hoikan, harmahtavan varsanpolviheinän peitossa. Heinien välissä oli siellä täällä pieniä, kärsineen näköisiä taimia. Kasvitarhan toisessa laidassa pilkotti jotain valkoista. Nyt nousi valkoinen ylemmäksi ja Anna erotti sievät vaaleat nuoren naisen kasvot, heleänsiniset silmät ja kaksi kellertävää hiuskiehkuraa, jotka veikeästi näkyivät molemmilla korvallisilla vitivalkoisen päähineen alta. Valkoinen lähestyi. Se oli kaunis tyttö, joka heitti toisesta kädestään kimpun pitkiä keltapillikkeitä ja korjasi toisella nopeasti kiharoitaan.

Pietso hymyili.

— Se on minun tyttäreni tuo, hän sanoi tulijaa osoittaen. — Samannäköinen oli äitinsäkin.

Anna kuuli ylpeän väreilyn Pietson äänessä. Eikä ihme,

tyttö oli todella sievä. Hän tuli tervehtimään Annaa ja tarkasti tätä huolellisesti päästä jalkoihin. Sitten hän jatkoi isänsä puheeseen:

— Mitä isä äsken sanoi kotivävyjen nöyryydestä? Minä en halua kotiini nöyrää miestä. Miehen pitää olla ylpeä.

— Sitten saat mennä miehen kotiin. Ei minun talossani isännöi kukaan muu niin kauan kuin minä itse elän. Vävy saa ruoan ja tekee työtä ja sillä hyvä.

— Minäkö miniäksi, tyttö huudahti. — En ikinä! Miniät saavat hypätä kuin harakka haahlassa, minäkö lähtisin kenenkään käskyläiseksi!

Hän kohautti ylpeästi olkapäitään ja heitti päänsä takakenoon. Anna ymmärsi, että hän halusi sillä tavoin näyttää, miten suuresti hän väheksyi Annan asemaa, Annan, joka oli lähtenyt miniäksi. Sitten hän rupesi kiireellä selittämään.

— En ole ehtinyt kitkeä kasvitarhaa. Tietäähän sen, kun kaikki on talossa yhden ihmisen tehtävä. Mutta kyllähän tämän vielä kerkiää. Katsokaahan, täällä minulla on persiljaa ja tilliä, täällä piparjuurta, punajuurta, porkkanaa ja retiisejä. Salaatit ovat noin korkeita, katsokaahan! Ja kyllä nämä kaalit kasvavat. Lanttua istutin tuhatviisisataa tainta.

Hän kehoitti Annaa tulemaan jäljessään ja näytteli auliisti lajejaan, aivankuin näyttääkseen, miten paljon hänellä kaikkea oli. Anna hyppeli ohdakkeiden ja pillikkeiden vieritse, ne repivät hänen jalkojaan ja löivät sääriin kuin pienet vitsat. Salaatti oli kasvanut liian pitkäksi. Se teki jo runkoa ja alimmaiset lehdet olivat mädäntyneet ruskeiksi. Siitä ei ollut otettu kertaakaan ja sitä oli kaksi pitkää penkkiä. Porkkanan taimet olivat vaaleita ja ohuita, ne olivat liian kauan olleet pimeydessä rikkaruohojen siimeksessä, ja punajuuret olivat kasvaneet pitkiksi ja honteloiksi. Tuholaiset olivat syöneet reikiä lantunlehdet täyteen. Maa oli pehmyttä ja paksumultaista, se oli ensiluokkaista kasvitarhamaata, ja Anna suri syvästi alennusta, johon se rikkaruohojen valtaan jätettynä

oli joutunut. Mutta Selmasta se ei tuntunut miltään. Olihan kasvitarhassa nyt vähän niin ja näin, mutta kyllä se siitä selvenisi, kun hän saisi aikaa sitä varten. Annaa huvitti, kun hän muisti, miten Pietso kehui Selman kaalimaata. »Siinä sitä vasta on räättiä vaikka minkälaista!» hän oli sanonut. Oli, totisesti oli vaikka minkälaista räättiä! Mutta Anna ymmärsi, että Pietso tiesi hyvin vähän siitä, mitä kasvitarhaan kuului. Selma kehui varmaan hänelle alinomaan, miten paljon hän oli sitä ja sitä lajia laittanut maahan. Eri asia sitten oli, tulivatko ne hoidetuiksi.

Kasvitarhasta he jatkoivat matkaa tuvalle. Selma halusi välttämättä tarjota kahvia, hän ei antanut Annan juoda vettä kaivoämpäristä saunan luota. Aita pihanurmen ympäriltä oli kaatunut, vain portinpylväät olivat pystyssä, ja niiden välissä retkotti yhdessä saranassa puolilaho portti. Aurinko oli polttanut keltaiseksi pihanurmen ruohon eikä yhtään kukkapenkkiä näkynyt suuressa pihassa. Kaatumaisillaan olevan vaatehuoneen vierellä oli kasa lahonneita aidaksia ja risuja ja muutamia tuoreita, äsken hakatuita leppiä. Halkoliiteriä ei näkynyt. Selma haki sylyksen risuja ja käski hänen tulla tupaan. Rakennus oli pitkä, vanha ja harmaa. Aikoinaan komeat honkahirret, joista se oli rakennettu, painuivat nyt hitaasti maata kohti. Varmaan tämä on ollut vauras talo silloin, kun nämä rakennukset on tehty, Anna ajatteli. Vain rikkaan maanviljelijän kannatti teettää isot ja komeat rakennukset. Mutta hoidotta oli talo jätetty. Tuskin oli naulaa liikutettu sen jälkeen, kun se oli valmistunut. Niin, talon isännät olivat menetelleet rakennusten suhteen samoin kuin Selma menetteli kasvitarhansa suhteen. Hän oli tehnyt keväällä lankasuorat, kauniit penkit, kylvänyt niihin siemenet ja käynyt myöhemmin istuttamassa taimet. Sitten hän oli unohtanut ne, unohtanut koko kasvitarhan.

— Meillä on kaikki näin... tällaista, Selma selitti, kun he astuivat pitkään eteiseen, josta ovet veivät tupaan ja kama-

reihin. — Isä on vanha ja itsepäinen; vaikka kuinka selitän, että tupa kaatuu, ei hän anna korjauttaa sitä. »Tämä on kelvannut isäni isälle ja isälleni. Tämä kelpaa minulle ja tämän on kelvattava myös sinulle», niin hän sanoo. Mutta katsokaahan... kunhan m i n ä pääsen määräämään, niin kyllä muuttuu tuuri tässä talossa.

Hän istuttaa Annan keinutuoliin ja laittaa tulen hellaan. Ohuet risut palavat nopeasti ja hän saa yhtä mittaa juosta hakemassa uusia.

— Nyt on toki hyvä, kun risut ovat kuivia. Talvella on kurjaa, silloin meillä on tuoreita leppähalkoja. Niihin ei tahdo saada mitenkään tulta. Mutta isä ei anna teettää metsään kesällä halkoja talvea varten.

— Vai pitäisi minun kuluttaa koko metsä yhdessä talvessa, sanoo Pietso, joka astuu tupaan. — Kyllä noita näkyy menevän märkiäkin halkoja. Miten paljon menisikään, jos olisivat kuivia! Ei naisväelle mikään riitä, jos niiden antaa itseänsä määrätä.

Anna muisteli Pietson komeata metsää. Einar oli sanonut, ettei tämä antanut ottaa siitä tikkuakaan. Merkillinen mies, jolla oli merkilliset tavat. Metsä kasvoi puita, mutta niitä ei annettu polttaa. Pellot työnsivät naurisheinää ja ruiskukkaa, kun niitä ei viljelty kunnolla. Miten sanoikaan Pietso: »Minä elän omalla sortillani», niin hän sanoi, Anna muisti.

Selma käski hänet kamariin juomaan kahvia. Se oli hyvää kahvia ja sen kanssa tarjottiin kaunista valkoista vehnästä. Pietso jutteli hyväntuulisesti, Anna kuunteli häntä puolella korvalla.

— Minä en ota metsästä puita, niitä ei ole myyty hirttäkään minun aikanani. Eikä niitä ota vielä vävykään, tulkoon häneksi sitten vaikka papin poika.

Selma nakkasi niskojaan ja toi nähtäväksi valokuva-albuminsa. Siinä on sukulaisten ja tuttavien kuvien lisäksi muutamia nuorten miesten valokuvia.

— Kukas näistä sitten tulee meille kotivävyksi? kysyy Pietso kuvia tarkoittaen.

— Pyh, ei kukaan! Selma tuhahtaa. — Ei sen kuvaa toki olekaan tässä albumissa, jolle minä menen.

— No no, olehan tuossa! Kunnollisia talonpoikia ovat kaikki tässä.

— Olkoot! Minä heistä...

— Soo soo! Herrako sinulle sitten pitäisi olla?

— Herra tai narri; sen tulette näkemään, ettei se ole näitä täkäläisiä.

Selma heilauttaa jälleen päätään. Se on hänen tapansa, tuo ylpeä päänheilautus, ja se aivankuin sinetöi hänen päätöksensä.

— Hm! Katsohan vain, että on kunnollinen, sanoi Pietso.

— Aina minä asiani katson. Ei minua tarvitse neuvoa.

Anna huomaa, että tämä talon ainoa tytär tietää mitä tahtoo ja osaa kyllä joskus, kun se aika tulee, tahtoa paljonkin. Hän katsoo Selman sukkelaa liikuntaa ja kuuntelee hänen ääntään, jossa on ikäänkuin kärkevä sävy. Anna tuntee, että Selma ei pidä hänestä, ja että hänen ystävällisten sanojensa takaa kuultaa merkillinen jäykkyys Annaa kohtaan. He eivät ole vaihtaneet sanaakaan Einarista, mutta Anna tajuaa, että Einarin menetys on Selmalle kipeä kohta. He eivät ole puhuneet tästä asiasta Einarinkaan kanssa. Anna ei tiedä, minkälaiset välit heillä, Selmalla ja Einarilla, on ennen ollut. Einar ei ole kertonut eikä hän ole viitsinyt kysyä, vaikka asia onkin ollut usein hänen mielessään. Niin, juuri Einarin menettämisen vuoksi Selma puhuu halveksivasti talonpojista, sen Anna huomaa. Hän melkein säälii tuota sievää vaaleaveristä tyttöä, joka kenties on kovasti toivonut Einarista kotivävyä Pietsolle. Eikä hän nyt ihmettele sitäkään, vaikka emäntäkin tuota asiaa toivoi. Rikkauden viekotus on aina suuri tässä maailmassa ja Selma oli lisäksi kau-

nis tyttö. Sellainen talo ja sellainen tyttö — ne olisi todellakin kannattanut Einarin ottaa.

Yhtä asiaa Anna pelkää: emännän usein toistuvia käyntejä Pietson talossa. Hän tietää, ettei hänestä suinkaan sanota hyvää silloin, kun nämä kaksi naista keskenään puhuvat hänestä. Emännälle tuli yllättävän usein asiaa Pietson taloon. Usein hän lähti lainaamaan Selmalta jotain pikkuesinettä, jota hän ei kuitenkaan sieltä tuonut ja jonka hän, tarkemmin muisteltuaan, huomasi olevan kotonakin. Hänellä oli Selmasta aina jotain hyvää puhuttavaa, kun hän palasi Pietson talosta. Milloin oli Selma pessyt pyykkiä, huikaisevan valkoista ja niin puhdasta pyykkiä, että tuo puhtauden tuoksu kantautui Mäkivaaran pihaan asti, milloin paistanut pehmeätä ohraleipää, milloin kirnunnut kaunista keltaista voita ja antanut hänelle maistiaisia. Varsinkin Einarin kuullen emäntä usein puhui Selman erinomaisesta kätevyydestä ja ahkeruudesta. Se sai Annan aina surulliseksi. Hän tunsi muutenkin, että emäntä halveksi ja väheksyi häntä ja sellainen puhe toi aina lisää kiviä hänen kuormaansa.

Selma saattelee Annan rappusille, kun tämä lähtee. He hyvästelevät ja Anna kehoittaa Selmaa käymään Mäkivaarassa.

— Minulla on kovin vähän aikaa käydä kylässä. Ja sitten olen tottunut siihen, että Mäkivaaran vanha emäntä pistäytyy meilläpäin. Nythän hänellä on hyvää aikaa, kun hän on saanut nuoren ja ahkeran miniän, vastaa Selma Annan kutsuun. — Mutta käykää te täällä meilläpäin — käykää toki! hän kehoittaa Annaa.

— Minä pääsen harvoin kylään, mutta käyn mielelläni, milloin aikaa riittää.

He nyökkäävät toisilleen ja Anna lähtee. »Käyn mielelläni», nuo sanat kuumottavat Annan poskipäitä. Miksi hän valehteli? Valehteleminen oli häpeällistä, valehteleminen ei ollut kunnon ihmisen asia. Niin, hän valehteli, sillä hän ei

menee mielellään Pietson taloon. Eikä hän ole siellä mieleinen vieras.

Hän on iloinen, että on käynyt Pietson talossa ja astuessaan piennarpolkua keltaista pikkuporttia kohti hän on hyvin levollinen. Tähän asti hän on, emännän puheitten perusteella, pitänyt Selmaa melkein yli-ihmisenä. Nyt hän näki, että tällä oli heikkoutensa niinkuin muillakin. Hän oli reipas, sukkela ja yritteliäs, mutta häneltä puuttui halua tehdä oikein vakavasti työtä. Hän aloitti leveästi ja suurellisesti, mutta kyllästyi nopeasti ja jätti yrityksen silleen. Tuosta huonosti hoidetusta kasvitarhasta Anna sen näki. Ja hänen sydämessään syttyy äkkiä paistamaan kuin kirkas valo. Hän tuntee merkillisellä tavalla olevansa Selman yläpuolella ja se antaa hänelle kummallista rohkeutta ja voimaa.

4.

Heinätyöt alkoivat. Anna sai palvelijoiden kanssa niittää viljapeltojen pientaret. Aurinko paistoi taivaalta kuin tulinen pallo, yhtään tuulenhenkäystä ei käynyt, ja kärpäset ja paarmat tunkeutuivat syömään kasvoja, kaulaa ja käsivarsia. Anna oli tottunut kotonaan olemaan mukana heinänteossa ja hän piti tästä iloisesta työstä, mutta Mäkivaarassa se ei ollut samanlaista. Kotona he tekivät sitä iloisessa sisarusparvessa eikä isä vaatinut koskaan pitkiä rupeamia. Äidinkin mielestä piti työt pellolla lopettaa hyvissä ajoin. Täällä he niittivät ja haravoivat usein puoliyöhön, ja aamulla piti olla neljältä jalkeilla. Parahiksi ehti päästä hyvään uneen, kun emännän kylmä ääni jo käski työhön. Hänen mielessään asusti täällä ainainen pelko siitä, ettei hän jaksa tehdä tarpeeksi paljon työtä emännän mielestä. Ja hän pelkäsi olevansa hidas. Hän niitti kyllä kaikin voimin, mutta ei päässyt puoleenkaan siitä, mihin värkmestari. Hän väsyi nopeasti, hiki virtasi kasvoja pitkin ja selkää pakotti. Se ei ollut kotoisenlaista iloista työn-

tekoa, se oli paremminkin vangin tai orjan pelonalaista työtä. Hän jaksoi tehdä sitä vain, koska tiesi Einarin niittävän koneella viereisellä pellolla. Einarin lämmin katse ja hyvät sanat, kun hän vei tälle viikatteensa hiottavaksi, olivat kuin puoli elämää hänelle. Kun hän joskus valitti, ettei jaksa enää, katsoi Einar häneen ja hymyili:

— Kyllä sinä vielä vähän aikaa jaksat. Ei sinun tarvitsekaan paljon jaksaa. Katsos, minä tulen täältä Liinukan ja Harmon kanssa, ja me teemme kyllä puhdasta.

Hän unohti silloin aina väsymyksensä. Ja värkmestari oli verraton toveri. Hänen roteva ruumiinsa kesti työtä miten paljon tahansa ja kun hän heilutti isoa viikatettaan, tuli todella jälkeä.

Hän tuli auttamaan Annaa ja Riittaa, kun huomasi näiden jäävän paljon jälkeen. »Ettei emäntä tulisi torumaan», hän tapasi sanoa. Yks' kaks' olivat Annan ja Riitan osuudet yhtä vähissä kuin hänen omansakin, ja vahva, värikylläinen piennarheinä makasi maassa uhkeana ja tuoksuvana.

Joskus tuli Pietso laskettelemaan leikkipuhetta omalle puolelleen aidan taakse. Kerran hän sanoi Annalle:

— Kuulehan, miniä, nyt on routavuosi. Tänä vuonna kysytään mitä osaat ja mihin pystyt. Eikö peloita?

— Mitäs pelkäämistä meillä on? vastasi värkmestari Annan puolesta. — Talossa ollaan taloa myöten, miestä myöten miehelässä. Tästä portista ne ovat tätäkin ennen kaikki miniät läpi käyneet. Kuinka se olisi Annalle ihmeempää kuin toisillekaan!

Hän oli todella reipas nainen. Kun he kantoivat piennarheiniä pihanurmelle kuivumaan, kantoi hän monesti Annan ja Riitan takkoja pihapuolen nurkalle asti. Siitä nämä saivat hynttyyttää ne pihaan. Hänen iloinen laulunsa kuului alinomaa, ja hän puhui usein Antista, joka oli Heinämäessä päiväläisenä. Antilla oli ruskea tukka ja siniset silmät, ja hän oli vahva mies tekemään töitä. Eikä hän ollut nirso. Heinä-

mäen emäntä ei saanut huonoilla sapuskoillaan helposti päiväläisiä, mutta Antti oli ollut talossa maaliskuusta asti. Jos Antti vain saisi torpanpaikan, niin kyllä hän eukkonsa hyvin elättäisi. Niin, ja Antti oli raitis, ei koskaan juopotellut eikä kulkenut korttia pelaamassa. Kyllä hänestä hyvän miehen saa, ken joskus saa.

Anna huomasi pian, että värkmestari ottaisi Antista miehen itselleen. Tyttö kirjoitti tälle monta kertaa viikossa. Anna sai kirjoittaa nimen ja osoitteen kirjekuoreen ja hän itse kirjoitti kirjeen. Hänen käsialansa oli kehittymätöntä ja rumaa eikä kirje koskaan ollut pitkä. Tyttö näytti niistä jokaisen Annalle, ja kaikissa niissä oli melkein sama asia: »On ollut sinua ikävä, ja mitenkäs olet jaksanut, ja tuletkos sunnuntaina siihen tienristiin?» Niin hän kirjoitti, eikä saanut koskaan vastausta, mutta joka sunnuntai hän lähti miestä tapaamaan ja joka kerran tämä oli tienristissä ollut.

Ihmiset pitivät tyttöä löylynlyömänä. Ehkä hän olikin sitä hiukan; sitä todisti jo hänen merkillinen pyrkimyksensä miesväen seuraan ja turha kirjoittelemisensa. Hän kertoi itse, miten monelle pojalle hän oli kirjoittanut, ja jos joku oli vastannut kerran, niin siihen se oli jäänyt. Mutta hän oli ahkera ja hyväsydäminen ja hänen luonteensa oli valoisa ja iloinen. Hän kiintyi Annaan omalla lapsellisella tavallaan, niinkuin hän oli kiintynyt kaikkeen Mäkivaarassa. Hän puhui talosta, sen ihmisistä, eläimistä ja tavaroista niinkuin ne olisivat olleet hänen omiaan. Hän uskalsi sanoa jopa emännällekin vastaan, eikä tämä silti tytölle vihoitellut.

Kun he saivat heinät tehtyä kotona, lähti Einar ostomatkoille. Heidän tehtäväkseen jäi korjata seipäät latoihin ja tehdä heinä Matalajärven vesijättömaalta.

Sinne oli huono tie, eikä sinne sen vuoksi viety niittokonetta eikä hevosharavaa. He istuutuivat kärryihin kolmisin, Riitta, värkmestari ja Anna. Viljo sitoi kärryjen perään lehmän; he veivät sen mukaan, että saivat tuoretta maitoa.

— Jos niittoa jää pyhän yli, tulette te, Riitta ja tyttö, kotiin. Miniä saa jäädä sinne. Opetelkoon olemaan. Hänen siellä on kuitenkin vietettävä syksy odelmikossa karjan kanssa, määräsi emäntä pihaportilla.

He ajoivat solalla, kun hän huusi:

— Saan edes sillä aikaa lehmien vetimet paranemaan. Miniä on pilannut ne. Hän ei osaa kunnolla lypsää.

Annaa harmitti ja hävetti. Hän tiesi osaavansa lypsää, ei ollut hänen syynsä, että lehmien vetimet olivat tulleet täyteen märkiviä ruskeita laikkuja. Ne olivat kiusallisia. Lehmät piti kytkeä, ennenkuin ne sai lypsetyiksi. Nyt syytti emäntä siitä Annaa. Värkmestari nousi urhoollisesti puolustamaan tätä.

— Ne tulevat kipeiksi, kun ovat tullakseen, lypsi niitä kuka tahansa. Nyt on se aika kesästä, että lehmien vetimet tulevat rupeen. Ei siitä tarvitse emännän ketään syyttää, hän huusi vastaan.

— On sillä aina pahalla puolustajansa, huusi emäntä puolestaan. — Sen minä vain sanon, että huonosta lypsystä se tulee. Virutellaan ja herutellaan, eikä nykäistä maitoa tulemaan kunnolleen...

Riitta löi hevosta ohjasperillä. Se lennähti laukkaan, eivätkä he kuulleet loppuun emännän sanoja. Annan ajatuksia alkoi askarruttaa jo toinen asia: hän pelkäsi jäädä yksin mökkiin Matalajärven rannalle, jos niitto loppuisi. Hän ei ollut ikinä ollut yksin yötä missään, ei kotonakaan, ja nyt hänen täytyisi jäädä asumattomaan mökkiin. Pelon väreet kulkivat pitkin selkäpiitä, hän melkein vapisi sitä ajatellessaan.

Kaunis, valoisa kylä loppui kauppojen ja meijerin luona. Ajettuaan kotvasen aikaa he kääntyivät syrjätielle. Se oli kapea ja kuoppainen, kärryt heiluivat ankarasti kuopasta kuoppaan ja olivat vähällä kaatua. Keväällä ja syksyllä, niin Anna arveli, oli tie varmasti vetinen, se upotti hevosta vatsaan asti. Silloin siihen oli varmaan mätetty poi-

kittain pitkiä pajuja. Nyt ne olivat jääneet kuiville ja sotkeentuivat hevosen jalkoihin. Keskellä tietä oli syvät hevosen jalkojen painamat kuopat. Ne olivat kuluneet teräväsärmäisiksi koloiksi. Joskus kuopat olivat niin syvät, että hevosen jalka katosi niihin puoleen asti. Se oli kurja savikkoinen tie, ja he pelkäsivät joka hetki hevosen jalkojen repeytyvän, kun se nosteli niitä aristellen syvistä savikuopista.

Vihdoin kun he olivat ajaneet Annan mielestä iäisyyden, tie teki jälleen mutkan ja hetken kuluttua tulivat rantaniityt näkyviin. Se oli iso lakeus ja sitä riitti niin pitkälle kuin silmä kantoi. Joissakin paikoin se oli hiekkaa, joissakin savea, joka oli halkeillut ristiin kuin ruudullinen kangas. Joillakin omistajilla maat olivat viljelyksessä. Niillä, joilla ne olivat multamaata, ne olivat kauniina sarkoina, joissa seisoivat täysinäiset heinäseipäät tai lainehti kaunis, pitkäkorsinen, hyvä vilja. Kevyemmät savikot kasvoivat niinikään hyvää apilaa, mutta jäykät savikot eivät olleet ottaneet tainta, siemenet olivat jääneet niissä itämättömiksi, ja ne lepäsivät rumina ja autioina tänä poutakesänä. Jos jossakin oli ruista, oli se harvaa ja pienitähkäistä, ettei sitä juuri kannattanut leikata, ja kevätviljat olivat lyhyttä, kuin taimelle palanutta. Se oli surkea näky. Kunnon heinääkään ei ollut näillä hiekkamailla. Timotei ja apila olivat sormenpituista ja niiden välissä kasvoi siellä täällä harvassa suolaheinää ja tervakukkaa. Lakeuden keskellä lepäsi pieni järvi tyynenä ja matalarantaisena. Hiekkamaiden kohdalla siinä ei kasvanut ruokoa eikä kaislaa, se oli karua, keltaista hiekkaa aina veteen asti, mutta savikko- ja multamaiden rannat työnsivät tiheätä ruokoa ja pitkää kaislaa veden rajassa, ja siitä maallepäin paksua vihviläheinää. Jotkut olivat jo käyneet tekemässä täällä heinän, ja niitettyjen palstojen aukot muodostivat hauskan näyn toisten, niittämättömien, väleissä.

Siellä täällä oli tasaisella vesijättömaalla korkeampia kumpareita. Ladot seisoivat ryhmissä näillä kumpareilla tai ne

oli rakennettu hiekkapalstoille; muilla palstoilla eivät niiden perustukset kestäneet, sillä varsinkin savikossa pohja antoi pahasti myöten. Pajukon reunassa, nekin pienillä kivisillä mäennyppylöillä tai keltaisella hiekalla, seisoivat mökit, joissa ihmiset asuivat. Useimmat niistä olivat aivan pieniä, saunan tapaisia, mutta toiset olivat oikeita mökkejä navettoineen ja aittoineen. Niissä asui talvisinkin seudun köyhää väkeä, sellaisia ihmisiä, jotka eivät saaneet muualla olinpaikkaa.

Mäkivaaran mökki oli sellainen kaksi-ikkunainen, talvellakin asuttava, ja sen edessä seisoi pieni, kahden lehmän navetta, ja vähän kauempana pajukon reunassa oli sauna. Pieni kaivokin sen luona oli, mutta kun Anna kurkisti kaivoon, oli se aivan tyhjä. Pari sammakkoa hypähti sieltä huomatessaan hänet. Ne olivat koettaneet pitää henkeään yllä pienoisessa lätäkössä kaivon pohjalla, mutta sekin oli kuivunut, ensin veteläksi kuraksi, sitten sakeaksi savipuuroksi, joka tarttui jalkoihin ja tahri yltäpäältä. Pieni, viidestä laudasta tehty kaivokippakin siinä oli, sekin nyt hataroitunut, niin että saumoista näkyi päivä. Mutta kaivossa oli vahva lankkukansi ja hyvä puite, se olisi erinomainen pikkukaivo, kun se vain saisi vettä. Keväällä ja syksyllä se oli varmaan tulvillaan vettä, sillä vesi oli matalassa näillä alavilla mailla.

Riitta aukaisi tuvan oven. Ummehtunut ilma löi heitä vastaan ja kaikkialla oli pölyä. Lattiakin oli paksun pölyn vallassa.

— Ei tässä osaa asua, tällaisessa pesässä, oli värkmestarin arvostelu. — Pestään ensimmäiseksi tupa ja ruvetaan vasta sitten muihin töihin.

— Eihän meillä ole vettä, Anna sanoi. — Kaivo on tyhjä.

— Onhan järvessä vettä, vastasi tyttö ja lähti heti hakemaan sitä.

He pesivät tuvan, Riitta keitti kahvin, ja sitten he lähtivät niittämään. Päivä oli helteinen, mutta kun Anna väsyi, sai hän istua varjossa ojan pientareella tai pajupensaiden siimek-

sessä. Häntä ei väsyttänyt täällä läheskään niin paljon kuin Mäkivaarassa. Täällä ei ollut pelkoa emännästä, täällä sai olla aivan omassa vapaudessaan. Riitta puhui vakavia, hyviä asioita, värkmestari juttusi töistään ja sulhasistaan. Anna kuunteli kumpaakin mielellään. Hän oli iloinen siitä, että oli päässyt tänne. Täällä oli työnteko yhtä hauskaa kuin ennen kotona.

He panivat apilaheinän seipäille, mutta vihvilä jätettiin kuivumaan sängilleen. He aloittivat työn keskiviikkona, ja lauantaina olivat kaikki apilat seipäissä. He niittivät myös osan rantaluhtaa, mutta sitä jäi vielä paljon niittämättä. Heinä oli vankkaa, sitä oli siellä paljon runsaammin kuin apilaa saroilla, parí, kolme kertaa runsaammin. Riitta ja värkmestari lopettivat työt kello kolme, Anna lämmitti saunan ja he kylpivät joukolla. Kello viideltä nousivat palvelijat kärryihin ja lähtivät kotiin.

Anna oli yksin. Hän oli todellakin yksin. Kukaan naapurimökkien asujista ei ollut käynyt heillä viikolla eikä hänkään ollut käynyt mökeissä. Riipaiseva yksinäisyyden tunne sai hänet rauhattomaksi, melkein kuin sairaaksi. Hänellä ei ollut halua mennä tekemään tuttavuutta naapurimökkien eläjien kanssa. Hän oli nähnyt kauempaa laihoja, kalpeita naisia ja likaisia lapsia, jotka pelkkä risainen paita yllään seisoivat ja töllistelivät sormi suussa.

Pienessä tuvassa häntä aivankuin ahdisti. Hän astui ulos. Aurinko paistoi kuumasti, vaikka oli jo ilta. Hänellä oli hyvää aikaa katsella ympärilleen ja miettiä kaikenlaista.

Tämä oli rumaa seutua. Nyt vasta hän oikein tajusi sen. Laakea viljelys oli rumaa. Viljelemättömät rantaniityt olivat nekin rumia. Pienet harmaat tönöt, joista monet olivat kaatumaisillaan, lisäsivät vielä rumuuden ja autiuden tunnelmaa. Anna haki ämpärin ja kahlasi järveen ottamaan vettä. He olivat laittaneet pitkospuita rannalle, sillä se oli pehmeä ja upotti. Vesi oli lähempänä maata ruosteista, sen pinnalla

lepäsi aina liikkumaton öljymäinen kerros, ja pienet siivekkäät hyönteiset pitivät siinä peliään. Se tuoksui pahalta, se oli hyvin huonoa vettä. Mutta kauempana kaislojen ja ruokojen seassa se oli kirkasta ja hyvänmakuista. Hänen jalkansa olivat ruosteesta ruskeat puolisääreen, kun hän vihdoin saapui tuvalle täysinäinen ämpäri mukanaan.

Onnettomia ne ihmiset, jotka joutuivat elämään täällä koko ikänsä. Heidän osalleen ei tosiaankaan oltu varattu liikoja iloja. Hän muisteli Mäkivaaraa ja vertasi sitä ja tätä seutua toisiinsa. Ero oli niin suuri, että häntä puistatti. Mäkivaara oli tähän seutuun ja tähän mökkiin verrattuna kuin... hän ei löytänyt tarpeeksi tehoavaa sanaa ja mietti hetkisen... kuin taivas.

Hän näki muutamien lapsien tulevan metsästä. Heillä oli käsissään marjatuokkoset. Hän otti astian ja lähti samaan suuntaan. Pajukon keskellä kohosi kivinen ja kallioinen maa, joka oli ennen järven laskua varmaan ollut saari. Siinä kasvoi isoja käkkyräisiä petäjiä ja vanhoja, jo lahoavia leppiä. Puiden juurilla ja kivien keskeltä kohoavilla mättäillä kasvoi runsaasti mustikanvarsia. Niissä oli paikoin vielä marjoja, vaikka suurin osa olikin jo poimittu. Anna keräsi astian täyteen ja lähti mökille.

Siellä hän lypsi lehmän ja laittoi itselleen mustikkamaitoa. Se oli maukasta ruokaa, he tekivät sitä usein kotona sisarten kanssa. Syödessään hän melkein unohti ikävänsä, unohti senkin, että jäi yksin pyhäksi tänne ikävän lietemaan pieneen mökkiin. Aurinko paistoi iloisesti pienistä ikkunaruuduista, tuvan lattia oli valkoinen, hänellä oli täällä oma hiljainen rauhansa, jota mikään ei häirinnyt. Hän oli — niin — hän oli melkeinpä onnellinen siksi, että sai olla yksin mietteineen.

Myöhemmin illalla taivas tummui. Pilvet nousivat mustina ja uhkaavina, ja silloin tällöin jyrisivät laimeat ukkosen äänet. Anna pelkäsi ukkosta. Tässä yksinäisyydessä se suo-

rastaan kammotti häntä. Hän kyyristyi sängyn nurkkaan, veti peiton silmilleen ja odotti, milloin jyrinä lakkaisi. Silloin hän aina hiipi ikkunan ääreen katsomaan synkistyvää taivasta.

Sen synkkyys toi hänen mieleensä muitakin synkkiä asioita. Äskeinen rauhan ja vapauden tunne hävisi sen mukana. Hän alkoi jälleen ajatella oloaan miniänä Mäkivaarassa. Se oli todellakin kärsimysten aikaa. Emäntä määräsi vaikeimmat lehmät aina hänen lypsettävikseen ja vartioi tarkasti, etteivät palvelijat päässeet häntä auttamaan. Hänen piti ruokkia siat. Hän teki sen kolme kertaa päivässä ja aina niinkuin emäntä oli käskenyt, mutta tämä nurisi vähän päästä, ettei hän osaa syöttää niitä oikein, ne laihtuvat. Kerran, kun he hakivat vastaksia metsästä ja Annan selkää ja käsivarsia pakotti ankara työ, jota he koko päivän olivat tehneet, istuutui hän lepäämään aitan rappusille. »Mitä sinä siinä istut?» emäntä kysyi. »Lepään. Minua niin väsyttää», Anna vastasi. Emäntä katsoi häneen pitkään ja sanoi painolla: »Ei pidä tulla miniäksi toisen taloon, jos tietää, ettei jaksa. Rampojen ja huonokykyisten pitää pysyä kotonaan.»

Hän ei itkenyt enää usein. Hän alkoi tottua emännän tylyyn kohteluun ja hänen yksitoikkoisiin, vihaisiin sanoihinsa. Mutta hän ajatteli katkeruudella omaa osaansa ja ajatteli niiden kymmenien, — ei — satojentuhansien naisten osaa, jotka ovat saaneet nuoruutensa parhaat vuodet viettää ankaran anopin tylyn kohtelun alla. Mitä heistä tuli sellaisissa oloissa? Useimmiten — niin Anna ajatteli — samanlaisia tylyjä ja ankaria kuin anopitkin, kun he itse joutuivat samaan asemaan.

Hän ei ollut ensimmäinen eikä viimeinen nainen tuossa tuhansien vuosien aikana kulkeneessa miniöiden ketjussa. Anna oli lukenut Viljon hänelle lahjaksi antaman kirjan. Se oli »Gösta Berlingin taru», ja hän muisti siitä Lagerlöfin ku-

vauksen ankarasta Märta-rouvasta. Kun Märta-rouva kulki miniänsä kanssa pimeässä käytävässä, alkoi kynttilä, jolla miniä näytti tulta, loppua. Miniä valitti tästä anopille. »Kun kynttilä loppuu, palakoon jalka», Märta-rouva vastasi valitukseen. Kynttilä oli miniän kädessä ilman jalkaa.

Taivas tummui kokonaan ja ukkosen jyrähdykset tihenivät. Anna hiipi jälleen sänkyyn ja veti peiton korvilleen. Kun hän joskus kohotti sitä, leimusi mökki tulimerenä. Se tärähteli niin, että Anna pelkäsi sen joka hetki hajoavan. Vihdoin alkoi sataa. Suuret, raskaat pisarat löivät kuin ruoskat ikkunaruutuihin. Sitten alkoi tulla rakeita. Ne pommittivat pieniä ikkunoita, ne pommittivat seiniä ja vanhaa pärekattoa, jonka hän luuli menevän säpäleiksi. Valtavat raekuurot kohisivat kuin jättiläislintujen siivet, ja ukkosen jyrinä säesti niitä kaamealla kuminallaan. Anna hautasi kasvonsa tyynyyn ja itki.

— Minä karkaan, hän ajatteli. — Lähden täältä. Juoksen pitkin metsiä, juoksen ohi Mäkivaaran ja kylän. Menen kotiin. Tulkoon Einar hakemaan sieltä, jos haluaa. Minä olen saanut kärsiä niin paljon tylyyttä ja pahuutta Mäkivaarassa, että minä karkaan. Miksi ei Einarkaan tullut kotiin sunnuntaiksi? Hänkin on ilkeä, kun jättää minut yksin. Hänenkin uhallaan karkaan, enkä tule enää ikinä takaisin.

Niin hän ajatteli. Nyyhkytykset puistattivat vartaloa ja kyynelet vuotivat silmistä rajuina ja polttavina. Niiden kanavat olivat yhtä avoimet kuin taivaan, kun se syyti maahan rakeita ja vettä. Minä karkaan, takoi Annan päässä, karkaan, enkä tule ikinä takaisin . . .

Joku koputti ovelle. Anna kyyristyi yhä syvemmälle tyynyn väliin. Koputus uusiintui. Anna nousi istumaan. Ei satanut enää niin paljon, jyrähdykset taukosivat vähitellen.

Jälleen koputus. Ja sitten kuului tuttu ääni:

— Anna! Herää! Tule avaamaan minulle ovi! Olen aivan likomärkä.

Se oli Einarin ääni. Hyvänen aika, se oli Einarin ääni! Anna hyppäsi ovelle. Einar seisoi sen takana märkänä, hänen vaatteensa aivan valuivat vettä.

— Sinä . . . sinä tulit! oli ainoa, mitä Anna sai soperretuksi. Hän juoksi sisälle ja pujahti peiton alle.

— Kuulin, että sinä olet täällä yksin ja lähdin heti. Minusta oli kovin paha, että äiti määräsi sinut tänne yksin. Varmaan pelkäsitkin?

Ilo soutaa kuin lämmin virta Annan sydämessä. Joku ajatteli häntä, Einar ajatteli häntä, hän lähti sateessa ja myrskyssä hänen luokseen, kun tiesi hänen olevan yksin. Einar oli hyvä! Ja hän oli äsken ajatellut karata. Hän oli ollut vihainen Einarille. Mutta hän ei sano Einarille tätä päätöstään, hän ei puhu siitä yhtään mitään. Häntä hymyilyttää se, mutta onneksi on niin hämärää, ettei toinen näe tuota hymyä.

— En pelännyt juuri yhtään, mutta tietysti oli hyvä, että tulit, hän sanoi. — Teit oikein kiltisti, kun tulit.

Vasta nyt hän sen tajusi täydellisesti: oli ihanaa omistaa ihminen, joka ajatteli häntä niin lämpimästi, lujasti ja läheisesti kuin Einar ajatteli. Kaikki katkeruus, pelko, kaikki paha häviää hetkessä hänen ajatuksistaan. Tyynet, kauniit, selkeät ja hyvät ajatukset saavat nyt hänessä sijan.

Myrskykin tyyntyy. Ukkosen jyrähdykset kantautuvat vain hiljaisina maininkeina ja sade lyö ikkunaan pehmeästi ja unettavasti kuin tuutulaulu.

Kolmas luku.

1.

Anna pitää vaarista.

— Sinä saat tästä lähin pitää puolen vaarin sukista ja vaatteista, sanoi emäntä hänelle, ja Anna on kovin kiitollinen siitä. Nyt hän aivankuin pääsee lähemmäksi tätä ystävällistä, hyvää vanhaa miestä, joka puhuu hänelle aina vain hyviä sanoja.

Eräänä sateisena päivänä, kun ei ole muutakaan kiireellisempää tehtävää, hän hakee aitasta vaarin pyhävaatteet. Ne ovat mustaa verkaa ja vanhuus on niitä jo hiukan vihertänyt. Ne ovat hyvin vanhanaikaiset vaatteet; housujen lahkeet ovat kapeat, napit ovat päällystetyt merkillisellä paksuista silkkirihmoista tehdyllä kudoksella ja takin kauluksen takaosa on samettia. Hän silittää ja harjaa puvun huolellisesti ja panee sen taskuun puhtaan nenäliinan. Vaarilla on itsellään nenäliinoja, valkoisia ja kauniita, jotka ovat melkein kuin pieni pyyheliina. Myös vaarin pyhälakin hän tuo. Se on musta sekin, kiiltävälippainen, päälaelta tasainen, ja siinä on musta nauha, jossa on silkillä ommeltuja kukkia ja kiemuroita. Hän hankaa pölyt vanhasta lakista ja kiillottaa vaarin saappaat.

Kun vaari näkee sen, sanoo hän ilahtuneena:

— Nyt tässä voinkin lähteä käymään Perätalossa, kun ovat vaatteet kunnossa.

Jonakin päivänä — hän ei katso sitä oliko arki vai sunnuntai — hän valjastuttaa Viljolla Liinukan kiesien eteen ja ajaa Perätaloon. Hän viipyy siellä väliin kaksikin päivää. Tultuaan hän on aina iloinen ja virkeä. Perätalossa on vaari, yhtä vanha kuin hänkin, ja he ovat hyviä ystäviä. He ovat tunteneet toisensa kauan, heillä on aina paljon puhuttavaa. Ja Perätalon ja Mäkivaaran salopalstat ovat rinnatusten, he ovat rajanaapureita. Sekin on yksi hyvin tärkeä asia tässä vaarien ystävyydessä.

Perätalon vaari tulee joskus vastavierailulle. Hän ajaa, hänkin, komealla hevosella, kiiltävät nahkaiset tyynyt allaan kiiltävissä kieseissään. Hänen vaatteensa ovat aivan yhtä vanhanaikaiset kuin vaarin. Tämä menee portille vastaan tulijaa, kättelee sydämellisesti ja johtaa vieraan tupaan. Siellä saavat naiset laittaa kahvia. Se katetaan aina saliin Perätalon isännän, vaarin vieraan, käydessä. Ukot eivät kuitenkaan viivy kauan salissa. Heillä on paljon puhumista ja paljon katsomista. Heinät täytyy käydä katsomassa, samoin viljat. Ja hevoset, jotka ovat kotihaassa.

Kun he ovat tehneet välttämättömän kierroksensa, tulevat he istumaan aitan rappusille. Siinä he tarinoivat. Perätalon vaari ei kuule oikein hyvin, ja vikaa alkaa jo olla Mäkivaarankin vaarin kuulossa. Siksi he puhuvat lujaa, niin kovasti, että puhe kantaa hyvästi yli pihan. Anna kuuntelee aina hartaana noiden kahden vanhan miehen viisasta ja hyvää puhetta.

He muistavat paljon, nämä kaksi vanhaa miestä. He puhuvat usein nälkävuosista ja sitä seuranneesta köyhästä ajasta, jolloin ihmisillä ei ollut selvää leipää. He muistavat katovuodet, hallan ja kuivuuden aiheuttamat, jolloin nälkä kulki huojuvin vankkurein vainioiden poikki ja vei viljan. Ja he muis-

tavat sen ajan, jolloin suomalainen talonpoika halveksi peltoaan, sen häpeällisen ajan, jolloin ulkolaisen viljan ollessa halpaa talot ostivat sitä ja myivät metsiään. Pellot nurmettuivat, ojat menivät tukkoon ja niiden reunamat kasvoivat pitkää pajukkoa. He muistavat ajan, jolloin ei ollut nurmiviljelyksiä eikä vesijättömaita, jolloin olivat vain nämä pienet pellot, joista riitti perheelle leipää vain jouluun asti, ja muun ajan leipä oli hankittava rahdinajolla. He puhuvat kauniisti vanhan menneen ajan hyvistä puolista, ihmisistä, jotka olivat ahkeria ja tyytyväisiä ja tekivät paljon työtä, mutta he puhuvat kauniisti myös tästä uudesta ajasta, joka on tuonut talonpojalle monta helpotusta mukanaan. He eivät vihaa puimakonetta, kylvökonetta, niittokonetta eikä hevosharavaa. Ne ovat viisaiden miesten viisaita keksintöjä, ne helpottavat ihmisen työtä, ne tekevät paratiisiksi tämän maan, he sanovat. He eivät kiihkoile eivätkä intoile. Ainoa, mitä he aivankuin tahtovat jokaisen mieleen juurruttaa, on tämä: ei ole mitään niin luotettavaa, niin rauhallista, niin varmaa ammattia kuin maanviljelys. Onnellinen se, joka saa kyntää omaa peltoaan! Onnellinen se, joka pysyy sillä!

He puhuvat joka kerran tavatessaan myös siitä, miten tutustuivat. He eivät kenties muista, että puhuivat viime kerralla tuosta samasta asiasta, tai kenties he muistavat, mutta se on heistä mielenkiintoinen puheenaihe.

— Muistatkos, miten minä kyyrötin piilossa puun takana, kun näin sinut ensimmäisen kerran? Mäkivaaran vaari kysyy.

— Niin, ja muistatkos, miten minä olin vähältä ampua sinut, tummaisen hyvän miehen, Perätalon vaari muistuttelee.

— Noo — tässä nyt niin hyväkään, omahan oli syyni, kun menin sinun puolellesi. Ja mistäpä sinä tiesit, että minulla oli ruskea takki. Minähän olin aivankuin kettu siinä kelohongan takana.

— Ei se sinun syytäsi ollut, se meidän puolelle tulo. Raja-

linja oli kasvanut umpeen. Ja saahan sitä panna ansoja metsään kenen puolelle vain. Ei sitä laki kiellä. Minä vain olin sellaisessa ampumisen kiihkossa, etten malttanut ottaa kunnolla otuksesta selvää.

— Otuksesta, nauraa Mäkivaaran vaari. — Otuksesta todellakin!

Siitä on jo kauan, molemmat vaarit olivat nuoret ja salskeat miehet siihen aikaan, kun se tapahtui. Mäkivaaran vaari oli laittanut ansat Perätalon maalle ja Perätalon vaari tullut metsälle. Näki ruskeata vilkkuvan kaatuneen hongan takaa. »Kettupakana, nyt saat kuulan kalloosi», hän on päättänyt ja ojentanut pyssyn Mäkivaaran nuorta miestä kohti.

Onneksi toinen äänsi. He astuivat esiin, katsoivat toisiaan kotvasen ja löivät kättä.

— Minä olen Perätalosta tuolta Kesälahden puolelta, sanoi silloinen Perätalon nuori isäntä.

— Ja minä olen Mäkivaarasta, Parikkalan puolelta, jos olette kuullut puhuttavan.

Oltiin kuultu. Talot tunnettiin puolella jos toisellakin näissä pitäjissä. Oli se mukavaa tuo, että kun talon nimen kuuli, niin silloin jo tiesi muunkin. Tiesi, että siellä on peltojen keskellä vankka talo, jonka tallissa on hyviä hevosia ja navetassa lihavia lehmiä.

He ovat tyytyväisiä, nämä molemmat vaarit. Kerran kysyy Perätalon vaari Mäkivaaran vaarilta, eikö hän ole pahoillaan siitä, ettei talo enää ole hänen. Vaari katsoo ystäväänsä kummeksuen:

— Miksi minä olisin siitä pahoillani? Minullehan on pääasia se, että talo on hyvissä käsissä, ja että sitä hoidetaan hyvin.

Talon omistaminen ei ole enää hänelle tärkeää. Vain sen tulevaisuus on jonkin arvoinen. Vain se, että aura kyntää syvään noita mustamultaisia, sileitä peltoja, että pihaan astuu komea, hyvinhoidettu karja, että kiiltäväharjaiset hevoset as-

tuvat kiesien edessä, kun talon väki lähtee kirkkomatkalle ja että syksyisin aittojen laarit ovat täynnä kultaista, raskasta, välkehtivää viljaa.

On toinenkin paikka, jossa nämä kaksi vanhaa viihtyvät hyvin. Kiviaidan vierellä, lähellä saunaa kasvaa vanha paju. Se on monihaarainen ja jotkut sen paksuista, lahosydämisistä oksista ovat katkeilleet myrskyn kourissa. Pajun lehdet ovat kapeat, kovin harvassakin niitä on, ja emäntä on antanut sille monta kertaa kuolintuomion. »Antakaa sen elää niin kauan kuin minäkin elän», vaari pyysi. »Se kuolee sitten, kun minä kuolen. Minun aikani ei ole pitkä ja me lähdemme molemmat yhdessä pois teidän tieltänne.» Niin sanoi vaari ja pyyhki vesikierteisiä silmiään, sillä puu oli hänelle rakas. Hän tiesi, että se oli niinkuin hänkin: toisten tiellä oleva, jo aikansa elänyt, valmis katkaistavaksi. Hän tiesi, että sen sydän oli yhtä laho kuin hänen oma sydämensä, hän tiesi, että se pian kaatuisi, ja siksi hän rukoili sille armon aikaa, ettei jäisi turvattomaksi.

Anna on miettinyt monta kertaa, kukahan pajun on kiviaidan vierelle istuttanut. Vaari arvelee, että joku on sen istuttanut pihapuukseen, mutta hänkään ei tiedä kuka, sillä se on hyvin vanha puu. Aivan varmaan se on istutettu, sillä nämä ylävät rinnemaat eivät kasvaneet koskaan itsestään tuota vetisten, alavien maitten puuta. Sen vanhan pajun juurella tarinoivat vaarit usein pitkään ja hartaasti.

Kun vaarit hyvästelevät Mäkivaaran pihalla, tapahtuu se joka kerran kuin viimeinen hyvästijättö.

— Olenkohan minä ollut paha joskus sinulle? kysyy Mäkivaaran vaari ja ojentaa kätensä. — Jos olen tehnyt vääryyttä, niin älä muistele pahalla. Älä muistele, että voimme tavata hyvinä ystävinä siellä toisessa paikassa.

— Sinäkö tehnyt vääryyttä minulle? Et sinä ole ikinä kenellekään vääryyttä tehnyt, sanoo Perätalon vaari ja hänen äänensä värisee. — Mutta jos sinulla on kannemieltä minua

kohtaan, niin anna kaikki anteeksi. Emmehän koskaan tiedä, milloin joudumme lähtemään sille viimeiselle matkalle.

— Minulla kannemieltä! Mäkivaaran vaari hymyilee, vaikka silmissä ovatkin taas tutut vesikierteet. — Kuinka minulla voisi kannemieli olla sinua, maailman parasta miestä ja parasta ystävääni kohtaan. Lähteköön Jumala kanssasi nyt, niinkuin on aina ennenkin lähtenyt!

— Ja olkoon sinun kanssasi, niinkuin on aina ennenkin ollut! sanoo Perätalon vaari ja puristaa toisen vaarin kättä.

— Elä tervennä!

— Elä itse tervennä!

Ne ovat aina viimeiset sanat. Niiden jälkeen ei sanota enää mitään, ei vaikka vaari saatteleekin vierastaan maantielle asti. Kun hän palaa sieltä, on hänen askelensa entistään raskaampi ja katseensa sumuisempi. Annasta tuntuu, niinkuin jokin hänen vuosistaan olisi lähtenyt vanhan rakkaan ystävän mukana.

2.

Pahanmielen ja murheen keskellä on Annalla sentään hauskojakin hetkiä. Värkmestari niitä tuo. Eräänä iltana, kun Einar taaskin oli ostomatkoillaan, hän hiipi hiljaa Annan kamariin.

— Kuulehan! Minun on saatava sulhanen, hän sanoi.

— Sulhanen! No, ota sulhanen, vastasi Anna.

— Siinäpä se onkin... ota sulhanen, tyttö mietti. — Ota, jos saat!

Annaa nauratti. Tytön hölmö katse pani hänet nauramaan. Ja mitä se nyt juttusi sulhasen saannista. Kyllähän Anna ne jutut tiesi, tiesi, että värkmestari olisi halusta mennyt naimisiin, mutta tämä tuntui tytön ilmeestä päätellen olevan erikoisempaa kuin hänen tavallinen hölötyksensä.

— Ota jos saat, hän kertasi. — Niin, jos toinen on niin vain otettavissa. Mutta kyllä minä nyt tarvitsen sulhasen. Ihan välttämättä.

— Miksi niin välttämättä? Anna nauroi.

— Noo, arvaathan sinä sen. — Se on se Heinämäen päiväläinen, jota minä olen koko kesän riijannut.

— Eikö hän sitten halua mennä sinun kanssasi naimisiin? Anna kysyi. Hän arvasi kyllä, miten tytön asiat olivat.

— Niin, en minä tiedä, hän vastasi vältellen. — Mutta kyllä minä hänet otan, hän jatkoi ääntään koventaen.

He olivat hetken vaiti. Annaa nolotti. Hän ei osannut eikä ilennyt virkkaa mitään tytölle, jonka tiesi asioittensa takia hyvin onnettomaksi.

— Ja usko minua, jos minä kunnialla sen miehen saan, niin minusta tulee oikea ihminen. Minä muutan nimenikin. Jokaisen pitää sanoa minua Lyydiksi eikä värkmestariksi, niinkuin ne nyt kurillaan sanovat. Ja minä elän kunnollisesti sen miehen kanssa ja työtä minä teen, sen saat uskoa, enkä kirjoita ikinä enää kenellekään.

— Se on oikein. Ei turha kirjoitteleminen mitään merkitse. Siitä on vain rahan- ja ajankulua. Ja kaikki ihmiset nauravat sellaiselle.

Tyttö oli vaiti taas kotvasen.

— Niinhän ne ovat minulle nauraneet ja pitäneet minua pilkkanaan, mutta jos minua onnestaa, niin minä naurut päältäni ajan. Ajan totisesti! Ja jo tänä iltana minä yritän. Huomenna saat kuulla.

Tyttö lähti. Seuraavana aamuna hän tuli haltioissaan Annan luo, kun tämä varustautui hakemaan lehmiä haasta.

— Mennään yhdessä. Minä kerron, miten minun kävi.

— Miten?

— No — se oli sillä tavalla — noloahan minun on tätä sinulle kertoa, mutta ethän kerro muille.

— En, Anna lupasi.

— Se oli sillä tavalla, että minä menin illalla Heinämäkeen ja sanoin emännälle, miten asiat ovat. Ja arvaatkos, mitä emäntä minulle sanoi? Se on oikea ihminen se muija, vaikka sitä niin paljon haukutaan. Emäntä sanoi minulle: »Kun tiennet olevasi varma asioistasi, niin mene meidän Antin viereen ensi yöksi. Jos meillä on paha tehty, niin meillä se myös korjataan.» Ja niinhän se sitten kävi, että minä kömmin Antin luo tallinylisille ja menin viereen.

— Viereen? Ottiko hyvin? Anna kysyi naurun kutkuttaessa suupieliä.

— Jupisi se ensin vastaan ja uhkasi lähteä pois, mutta minä sanoin, ettei nyt ole mihinkään asiaa ja että on oltava siinä vaan. Minä puhuin sille maat ja taivaat, ummet ja lammet. Alkuun se ei vastannut mitään, sen kun käänsi päätään pois, mutta kyllä se heltyi aamupuoleen yötä ja pappilaan menohan siitä tulee.

— Minä onnittelen sinua. Oikein sydämeni pohjasta, Anna sanoi ja ojensi kätensä. — Kyllä sinä nyt varmasti oletkin onnellinen.

— Kiitos. Kyllähän sitä. Mutta kun on niin monenlaisia pulmia. Minulla ei ole vihkileninkiäkään. Eikä meillä ole rahaa, millä ostaa sormukset. Kuulutuskirjaan sentään on. Eikä meillä ole paikkaakaan, mihin mentäisiin, sillä ei sitä voi enää piikana ja renkinä olla, kun tulee sekin... pieni.

— Aina sinä vihkipuvun jostain saat. Minä lainaan jonkin leninkini. Tosin ne ovat ahtaita sinulle, kun olet minua tukevampi, mutta eivätköhän ne sentään jotenkin käy. Ja sormuksenkin lainaan. Einar saa lainata omansa Antille.

Tyttö otti Annaa kaulasta kiinni.

— Sinä olet sitten kultainen ja hyvä ihminen! Mutta kuule, etkö voisi tehdä minulle vielä yhtä palvelusta? Etkö voisi kysyä Einarilta, saisimmeko me Antin kanssa sitten vihkimisen jälkeen mennä asumaan teidän mökkiinne sinne lietteelle. Heinämäen emäntä antaa meille sinne vuokralle maa-

ta. Antti saa raivata sen pelloksi. Ja hän lupasi myydäkin maata meille sieltä.

— Koetan puhua. Ehkä emäntä lupaa, kun se kulkee niin... Einarin kautta.

Tyttö ilostui.

— Kuule, tästä hetkestä lähtien on minun nimeni Lyydi. Sano sinä se ensimmäiseksi! Sitten sen nimen aikana minua onnestaa hyvin.

— Lyydi, Lyydi, Lyydi, sinä olet nyt Lyydi! Anna sanoi.

— Minä alan elää nyt ihan niinkuin illalla uhkasin. Jo tästä päivästä alan.

— Olet viisas tyttö, jos niin teet, Anna virkkoi.

— Kyllä me viihdymme hyvin Antin kanssa siellä lietteellä. Minä teen sen mökin ympäristöstä oikean kukkatarhan, kun päästään sinne asumaan. Antti panee maat hyvään kuntoon, meillä on siellä kohta ihan paratiisi, riemuitsi hän.

Mutta Annan mielestä asiassa ei ollut mitään riemuitsemisen syytä. Hän muisteli melkeinpä kauhulla noita epävakaisia maita, jotka toisinaan kasvoivat, toisinaan eivät antaneet mitään. Ja yksinäisyyttä ja paikan rumuutta hän myös ajatteli. Olisi hirvittävän ikävää, jos hän joutuisi asumaan lietemökkiin. Hän ajatteli kauhulla iltaa, jonka vietti siellä yksin ukonilmalla ennen Einarin tuloa. Lyydi saisi viettää siellä monta samanlaista iltaa, öitäkin, milloin Antti olisi kylässä työssä. Sillä kylässä hänen olisi pakko käydä työssä; pienet palstat, jotka hän saisi lietteellä haltuunsa, eivät antaisi hevillä leipää eivätkä leivän särvintä.

Anna ymmärsi, että Lyydin mielestä tämä hänen naimisiin menonsa ja muuttaminen aivan omaan talouteen oli suorastaan suurenmoista. Toista ikänsä palvelleelle merkitsisi äärettömän paljon se, että sai vihdoinkin laittaa jalat oman pöydän alle. Mutta Lyydillä ei ollut oikeata käsitystä oloista, joihin hän nyt joutuisi. Hän oli palvellut varakkaissa taloissa, joissa ei koskaan ollut mistään puutetta. Hän luuli, että kun

he Antin kanssa perustavat oman talouden, on siellä kaikki yhtä hyvin. Anna käsitti niitä asioita hiukan paremmin. Hän ymmärsi, ettei ole helppoa asua noissa lietemökeissä, varsinkaan, kun niissä aloitetaan olemattomalla pääomalla, vain vahvojen käsivarsien turvin. Lyydi ehtisi kyllä nähdä laihan ruokapöydän, runsaan työn ja pienet tulokset siellä, missä hän kylältä ja elämältä hautautuneena joutuisi viettämään tulevia ikäviä köyhiä päiviään. Ajatuksissaan hän sääli tyttöä, mutta vältti visusti lausumasta sitä hänelle. Eihän se sitäpaitsi olisi mitään hyödyttänyt. Lyydin osa tässä maailmassa oli syntyä toisen palvelukseen ja viettää elämänsä pienissä ja köyhissä oloissa, se oli hänen väistämätön kohtalonsa. Ja sitäpaitsi oli kenties hyvinkin onnellista, että tyttö nyt joutui naimisiin, niin, suorastaan välttämätöntäkin se oli. Siksi hän olikin tavallaan iloinen, että tytön elämä nyt järjestyi jollakin tavalla oikeisiin uomiin, olipa tulevaisuus sitten minkälainen tahansa.

— Ja kuule, Anna, sinun on tultava kirkkoon, sinun ja Einarin sitten, kun meidät Antin kanssa vihitään, hän pyysi Annaa.

— Kyllä me tulemme, tulemme varmasti.

Lyydi muuttui todellakin siitä päivästä. Hän ei nauranut niin paljon kuin ennen, hän puhui asiallisesti ja vakavasti ja hän opetteli tekemään käsitöitä. Anna ohjasi häntä, he ompelivat usein myöhään aamutunneille, salaa, kun ei kukaan nähnyt. Lyydi oli yllättävän huono käsitöissä. Hän oli saanut koko ikänsä tehdä karkeita ja raskaita töitä eikä kukaan hänen emännistään ollut vaivautunut opettamaan häntä kudonnassa ja ompelussa. Hän osasi juuri ja juuri neuloa sukkaa, mutta hän ei osannut tehdä kavennuksia eikä kantapäätä. Kun hän toi Annan nähtäväksi ensimmäisen neulomansa sukan, täytyi tämän väkisinkin nauraa. Päästä kummasti kokoonkurottu sukanvarsi oli kuin tuppi, siinä ei ollut kavennuksia eikä kantapäätä. Mutta vähitellen hän oppi, ja vaikka

neulomus tulikin vielä epätasaista, tuli siitä kumminkin lämmintä ja kestävää.

Lyydin ompeleminenkin oli heikkoa. Pistot, joita hän teki, olivat pitkiä kuin variksen askelet. Kun Anna neuvoi häntä tekemään oikeita lyhyitä ja kauniita pistoja, ihmetteli hän, miten moiseen työhön raskittiin käyttää niin paljon aikaa. Samahan oli, olivatko pistot pitkiä vai lyhyitä. Pääasia oli, että ommel kesti, hän sanoi.

Hänen vähäiset kapionsa olivat pian ommellut. Muutamia tyynyliinoja, emännän antamasta pyyheliinakankaasta tehtyjä pyyhkeitä ja pari kolme lakanaa. Siinä ne olivat. Kun Anna ihmetteli, miksi hän ei osta kangasta ja tee enemmän lakanoita, ihmetteli tyttö vastaan:

— Millä minä niitä voisin saada, kun ei ole rahaa, millä ostaa kangasta. Eihän sitä ole leninkiin eikä sormukseenkaan.

— Sinä olet ollut monta vuotta palveluksessa. Mihin olet pannut rahasi?

— Lähetin joskus hiukan vanhuksille kotiin. Ja suurin osahan niistä meni kirjeenvaihtoon. Et usko, miten kalliiksi se ajanmittaan käy. Nyt vasta huomaan, miten hupsu olin.

Anna antoi hänelle lakanan ja muutamia pyyhkeitä. Hän sitoi ne pieneen myttyyn, ja eräänä iltana tuli sulhanen, Antti, hakemaan häntä Heinämäkeen. Mäkivaaran emäntä lupasi mökin heidän asuttavakseen, mutta Heinämäen emäntä halusi, että nuoren parin piti olla hänen vieraanaan pari päivää, ennenkuin he muuttaisivat lietteelle. Antti ei ollut hullumman näköinen. Hänellä oli komea ruskea tukka ja hänen kasvonsa olivat lujat ja avoimet. Ja vahva hän oli. Kun hän ajoi Mäkivaaran pihaan Heinämäen komealla hevosella ja välkkyvillä kääseillä, huusi Lyydi innoissaan:

— Katsokaahan, hyvät ihmiset, eikö hän olekin komea kuin herra!

Antin suuret kädet olivat tummuneet ja känsäiset, ja sormissa ja kämmenissä oli runsaasti mustuneita pykäliä. Ne

olivat tulleet, kun hän oli koko kesän kaivanut ojaa ja tehnyt uudisraivausta paljain käsin. Mikä sitä tavallinen mies kehtasi ruveta kesäkuumalla rukkasta kuluttamaan! Kuumensi vain ja tuli kalliiksi! Hän kertoi innosta loistavin silmin siitä, miten hän pääsee nyt mökille muutettuaan raivaamaan Heinämäen emännän vuokralle lupaamaa lietettä. Entä sitten, kun hän saa ostaa emännältä sen hehtaarin alan, jonka tämä lupasi myydä. Silloin hänen asiansa ovat hyvällä tolalla. Vaari kysyi, paljonko emäntä maksaa hänelle raivauksen teosta.

— Saan puolet palstan puista. Yhtenä vuotena saan pitää siinä viljan, mutta sitten hän ottaa sen omaan viljelykseensä.

— Se on huono palkka, vaari sanoi. — Hänen pitäisi luvata tuo viljelyksen pito edes kolmeksi vuodeksi. Ensimmäisestä viljasta ei ole takeita niillä mailla. Paljonko maata on?

— Kaksi hehtaaria.

— Kahdessa hehtaarissa on paljon raivaamista. Ja puut siellä lietteellä ovat huonoja, vain rähjäisiä pikkupajuja. Ei, kyllä sinun täytyy pyytää lisää palkkiota.

— Mikä on sovittu, se on sovittu, ei sitä oikea mies kehtaa mennä lisiä pyytelemään. Hyvä, että näinkin saa elämänsä järjestetyksi. Ehkä hän ei vaadi minulta kovin paljoa siitä maasta, jonka myy.

— Ehkä. Mutta tavallisesti hän on sellainen nainen, joka pitää kaikessa puolensa.

Anttia eivät kuitenkaan vaarin puheet pelottaneet. Käsivarsia se mieheltä kysyi, ei muuta, hän reippaasti sanoi. Kesän tai kahden ilmainen työ ei hänelle paljon merkinnyt. Pääasia oli, että pääsi maahan kiinni. Kun nyt niin hyvin järjestyi se asuntojuttukin. Pitää sitten käydä kaikkien mäkivaaralaisten katsomassa heitä siellä lietteellä oikein usein.

Mäkivaarassa tarjoittiin heille illallinen ja Riitan keittämä hyvä kahvi. Sitten he nousivat kärryihin. Emäntä luki heille opiksi raamatunlauseita ja antoi hyviä neuvojaan.

— Kyllä Lyydi työtä osaa tehdä, pidä hänet vain muuten kurissa, hän neuvoi sulhasmiestä.

— Villiintynythän tämä tyttöpaha on, ja koko maailman naurunahan tämä on ollut tähän asti, mutta kyllä minä tästä ihmisen teen, sanoi Antti vakaasti.

Kaikki hyvästelivät heitä, emäntä ensiksi, sitten vaari ja lopuksi muut. Palvelijaa hän hyvästeli ja opasti raamatunlausein, mutta oman pojan morsiamelle ei tullut antamaan kättä eikä keittämään tulokahvia, ajatteli Anna katkerana.

Sillä viikolla tuli Annalle kirje kotoa. Heidän pitäisi tulla käymään, toisetkin siskot tulisivat miehineen. Kotiin lähtö kävisikin hyvin. He ajaisivat kirkolle katsomaan Lyydin ja Antin vihkimistä ja menisivät sieltä Kiviniemeen.

Viikolla oli Annalle jälleen sattunut monenlaista harmia. Se oli kasautunut hänen sydämelleen kuin lentohiekka kumpareihin järven rannalle. »Minä puhun kaikesta Einarille sunnuntaina, kun hän tulee kotiin», hän päätti. »Puhun hänelle siitäkin, miten mieleni on paha, kun hän sanoo minua aina miniäksi». Miniä oli Annan mielestä ruma nimitys, hän ei pitänyt siitä. Anna olisi ollut paljon kauniimpi.

Mutta kun he keinuvissa kääseissä, komea Liinukka edessään ajoivat Mäkivaaran pihasta maantielle, olivat kaikki pahat ajatukset hänen mielestään kuin poispyyhkäistyt. Aurinko paistoi lempeästi ja kauniisti, ruis, joka hänen Mäkivaaraan tullessaan oli vankkaa ja vihreätä, oli nyt valmistunut keltaiseksi, kullanloistavaksi, suuritähkäiseksi viljaksi. Hänen täytyi hymyillä sille jälleen, hymyillä senvuoksi, että siitä lähtisi kymmeniä hehtoja raskasta, kaunista viljaa, kun se syksyllä puitaisiin. Hän katsoi taakseen. Mäkivaara lepäsi ylpeänä mäellään auringon kullatessa sen kiiltäviä ikkunoita, kukkapenkit pihanurmella loistivat uhkeina ja värikylläisinä, pienet kapeat polut erottuivat kauniisti pihanurmen harmaasta helmimatosta, elokuun aamun myöhäisestä, raskaasta

kasteesta, jota valo hopeoi, ja kaiken ylitse piirtyi suorana ja rauhallisena, ikäänkuin hallitsevana pihakaivon komea vintti. Kaikki pihassa, sen takaa näkyvässä puutarhassa ja pellolla oli niin kaunista, että se aivankuin sulatti kaunan hänen sydämestään. Ei, hän ei voinut kertoa Einarille ikäviä asioita tänä ihmeellisenä aamuna. Hän ei voinut pahoittaa miehensä mieltä kertomalla pahaa tämän äidistä. Pahat, raskaat, ikävät ajatukset kaikkosivat kuin itsestään hänen mielestään, hävisivät kuin laine rantahiekkaan tai kuin kupla veden pinnalta sen tyyntyessä. Hän muisteli, että oli kerran ajatellut: »Kannatti itkeä ja nähdä harmia sen vuoksi, että joskus saa omistaa Mäkivaaran». Hän ajatteli nyt samalla tavalla.

Mäkivaarassa leivottiin lauantaina, mutta emäntä ei käskenyt Annaa ottamaan tuomisiksi piirakoita ja vehnäsiä. Anna halusi viedä jotain myös Antille ja Lyydille tuliaisiksi lietemökkiin. He ostivat kaupasta kauniita ruskeita voirinkilöitä ja mureita keksejä. Kaksi täysinäistä isoa pussia kärryn laatikossa he ajoivat kirkkoa kohti.

Vanha matala puukirkko sai Annan mieleen hartaan ja herkän tunnelman. Valo virtasi niukasti, aivankuin siivilöitynä sen pienistä moniruutuisista ikkunoista. Alttaritaulussa olevat himmeät ja hyvät värit, ylösnousemustaivaan vaaleansininen loisto, Jeesuksen vakaat, rauhalliset, ylväät kasvot ja enkelien siipien helmimäinen hohto saivat hänet tuntemaan suurta rauhaa ja mielenylennystä. Kun kanttori aloitti vanhoilla uruilla heleän suvivirren, yhtyi hän siihen sydämensä pohjasta. Virsi aivankuin nosti korkeuksiin hänen nuoren ja puhtaan sydämensä.

Täällä matalassa vanhassa puukirkossa, niin Anna ajatteli, ovat monet sukupolvet käyneet. Tänne ovat nuoret miniät varmaan tuoneet jo satoja vuosia murheitaan. Istuneet täällä heleänä kesäisenä sunnuntaina niinkuin hän nyt istui miehensä vierellä ja antaneet ajatustensa kohota pois siitä kat-

keruudesta, joka viikolla on mieleen pesiytynyt. Hän tunsi siinä kirkonpenkissä istuessaan itsensä vahvaksi ja rohkeaksi. Emännän katkerat sanat ja moitteet eivät pystyisi häneen. Hän jaksaa voittaa kaiken ilkeyden, kaiken harmin, kaiken murheen, mikä hänen tielleen tulee. Hän antaa niiden valua kuin hiekan tai veden sormiensa lomitse, hän on vakaa, tyyni ja onnellinen.

Kirkonmenojen jälkeen vihittiin Lyydi ja Antti. Annan leninki, joka Lyydillä oli yllään, oli tälle liian ahdas, Lyydillä oli vanhat rumat kengät ja hänen kasvonsa olivat nyt tavallista enemmän täynnä ruskeita läikkiä. Hän vastasi hiljaa nyyhkyttäen papin tahdotko-kysymykseen, hän oli harras ja liikuttunut. Jykevä Antti harjaamattomissa saappaissaan oli myös hyvin totinen ja hänen tahdon-lupauksensa kajahti kirkossa komeana ja kuuluvana. Kaksi paria tyhjiä käsiä, kaksi paria vahvoja käsivarsia, kaksi työteliästä köyhää ihmistä vihittiin siinä, Anna ajatteli. Heidät vihittiin kenties puutteelliseen elämään ja raskaaseen työhön. Mutta he olivat siihen tottuneet, se ei pelottanut heitä. He olivat varmaan omalla tavallaan onnelliset tänä elämänsä suurimpana juhlapäivänä.

Papin onniteltua vihittäviä menivät Anna ja Einar heitä onnittelemaan. Anna oli ajatellut tuoda Lyydille kukkia Mäkivaaran uhkeista penkeistä, mutta koska emäntä ei niitäkään tarjonnut, ei hän uskaltanut ottaa. Hän sanoi hiljaa siitä Lyydille, joka hymyili hänelle kyyneltensä lomitse ja kuiskasi, heidän kulkiessaan kirkon käytävällä:

— Älä ole pahoillasi. Kyllä minä kukkia sinne lietteelle saan, vaikka niitä ei nyt olekaan. Minä teen, niinhän jo sanoinkin, sinne oikean kukkatarhan.

Ulkona he antoivat rinkiläpussin Lyydille ja Antille, toivottivat vielä kerran onnea ja hyvää matkaa, ja lähtivät ajamaan Kivinientä kohti.

3.

Kiviniemessä olivat vierailulla myös sisaret miehineen. Elli hiljaisena ja vaatimattomana työmiehenvaimona puhui olostaan sahalla. He kävivät molemmat työssä, mutta ansiot olivat pienet. Jäi hyvin vähän palkasta, kun maksoi vuokran, osti puut ja ruokatarpeet. Mutta he olivat tyytyväisiä ja panivat säästöön jokaisen liikenevän markan sitä varten, että joskus voivat ostaa pienen maatilan. Se oli heidän molempien rakas unelmansa. Eivät he suurta tahtoisi. Kun olisi edes pari kymmentä hehtaaria, viljeltyä seitsemän kahdeksan, että voisi pitää hevosen ja viisi lehmää. Ei, ei tarvinnut sentään olla niinkään paljoa. Vaikka saisi pidetyksi vain kolme lehmää ja hevosen, sekin olisi hyvä. Ellin mies kertoi silmät loistaen tulevaisuudensuunnitelmistaan. Sitten vasta elämä tuntuisi elämältä, kun olisi oma koti ja maatila. Siellä sahalla piti kilvata koneitten kanssa. Omassa työssä saisi istahtaa milloin mieli tekisi, näkisi kesällä metsän ja viljapellot ympärillään. Sahalla oli vain tomuinen »laani» ja pöly ja kuumuus. Ja vapaa-aikoina juopottelivat melkein kaikki. Elli pelkäsi, että hänenkin miehensä yhtyy juoppojen sakkiin. Olivat käyneet jo pari kertaa pyytämässä. Mutta hän oli silloin kovennut ja antanut miehille lähdön. »Ei mennä tuohon mökkiin, siinä on peevelin häijy akka», sanoivat miehet nyt heidän ohitseen mennessään. Elliä nauratti ja Ellin miestä nauratti. Olipas Ellissä sisua, kun niikseen tuli! Piti ollakin! Elli kuvasi surkein sanoin sahan työläisten oloa. Ei niin paljon puutteen kuin muun elämisen kannalta. Miehet menettivät rahansa juopotteluun, ja monesti ei vaimolla ollut kuukauden lopulla penniäkään, millä ostaa ruokaa kaupasta. Mutta oli syynsä naisissakin. Useimmat heistä olivat riitaisia kotona. He eivät viitsineet laittaa monetkaan kunnolla edes miehilleen ruokaa. Kun miehet tulivat työstä, saivat he kan-

taa vedet, käydä ostoksilla, jopa pestä lattiat. Elli ihmetteli sellaisia naisia. Ei ollut kumma, jos miehet vapaa-aikoinaan lähtivät omille teilleen. Viime viikolla oli yksi pari eronnut. Mies oli juopotellut ja pelannut korttia.

— Oli siinä syynsä naisessakin. Sellainen laiska ja kylmä. Ei pitänyt kotia kunnossa eikä miehelle kunnon sanaa sanonut, sen kun murjotti vain. Ihmekös, jos sellaisen luota lähtee, sanoi Ellin mies.

Kyllä oikeassa maalaiselämässä ja omassa elannossa säästyy sellaisilta. Ei tule mieleen erot eikä turhat jupinat, uskoi Elli. Kun hän vain saisi miehen pidetyksi siihen asti, kun olisi oma maapaikka, niin hyvä heidän olisi.

— Sittenkö luulet taivaan aukenevan, sanoi Alma. — Ei maatalossa ole muuta kuin likaa ja työtä.

— Senkö vuoksi sinä pois pyritkin? yhtyi äiti puheeseen. — Ovat muka jo näillä eronaikeet, talosta lähdön aikeet mielessä. Taisit saada, Matti, huonon vaimon. Ota ohjat tiukalle, tai muuten ei tämän kanssa elämisestä tule mitään.

Alman mies hymyilee, Alma nauraa ja puhuu suurella äänellä. Niin se vain on, että kyllä heillä ovat eromeiningit talosta. Kerranhan se on tehtävä. Ja heillä on jo kaupanpaikka katsottuna. He lähtevät ja ostavat sen ensi viikolla. Ja sitten ostaa Alma hienon takin ja hatun. Kauppiaan rouvalla pitää toki olla arvonmukaiset kamppeet. Ja hienot huonekalut he ostavat kaupungista. Kelpaa sitten tulla sukulaisten heidän uutta taloaan katsomaan.

Isä ja äiti kieltävät heitä lähtemästä kotoa. Ei sitä tiennyt, miten onnestaisi siellä maailman hartioilla. Jos hyvinkin huonosti käy, niin sitten ikäpäivän harmittaa. Ja onkos heistä kumpikaan edes tottunut kaupassa olemaan? Alma nyt ei ainakaan.

— Kyllä minä osaan. Osaanhan minä laskea ja sanoa »olkaa hyvä!» ja antaa ostajille velkaa.

On tosin hauskaa rupatella sisarten kanssa ja katsella kaik-

kea, mitä täällä entisessä kodissa on, mutta oudolta Annasta täällä kaikki tuntuu. Aurinko on pilvessä, kun hän käy rannassa, ja siellä on synkkää ja surullista. Matalat, alakuloiset laineet lyövät rantakiviin kumeina kuin hautauslaulu, ja vanhat puut humisevat hiljaa, valittavasti, lahoin sydämin. Ei, tämä ranta ei olekaan niin kaunis kuin ranta Mäkivaarassa, hän ajattelee. Ei mikään Kiviniemessä ole niin kaunista kuin siellä. Kaikki on pienempää, vähäpätöisempää, rumempaa. Ja hän olisi karannut ja tullut tänne! Hän hymyili yksinään. Koti tuntui vieraalta. Isä ja äitikin melkein kuin harvoin nähdyiltä sukulaisilta. Kaikki, mikä oli Mäkivaarassa, tuntui jo kotoiselta ja omalta. Ei, hän ei voisi enää ikinä ajatella tuloa tänne jäädäkseen.

Kun äiti heidän kahden kesken ollessaan kysyi häneltä, onko hänen paha olla siellä uudessa paikassa, sanoo hän ylpeästi ja riemukkaasti:

— Minunko paha olla! Sellaisessa talossa! Kunhan tulette käymään, niin näette!

Matkalla kotiin, kun komeat metsät ja välkkyvät lammet jälleen vaelsivat hänen silmiensä ohitse, Anna painautui Einarin kylkeä vasten. Hän oli hyvin onnellinen nyt. Onnellinen siksi, että sai käydä kirkossa ja nähdä sisaret ja entisen kodin, siksi, että Einar oli kunnollinen ja hyvä. Vaikka hän kulkikin ostoilla, ei hän juopotellut, eikä kukaan kertonut, että hän olisi koskaan pelannut korttia. Anna muisteli Ellin miehen sanoja tuon eroavan parin naisesta: »Se oli laiska ja kylmä. Ei pitänyt kotia kunnossa eikä sanonut miehelle kunnon sanaa, sen kun murjotti. Ihmekös, jos sellaisen luota lähtee.» Hän, Anna, haluaa aina pitää kodin kunnossa. Hän on ahkera ja hän on hyvä ja lämmin. Einar ei saa koskaan eksyä huonoille teille, siitä hän pitää huolen.

4.

Nyt, kun Lyydi lähti, tuli Annalle entistä enemmän työtä. Heidän täytyi kahden Riitan kanssa lypsää karja, syöttää siat, käydä ulkotöissä, pestä pyykit ja autella tuvassa. Riitta sai enimmäkseen olla emännän apuna, tämä ei uskonut Annalle tupatöitä.

Kun Einar oli melkein aina ostoilla, joutui hän tekemään Viljon kanssa miestenkin töitä. Emäntä ei halunnut ottaa toista naispalvelijaa. »Kun on kerta miniä talossa. Hän saa tehdä piian työt.» Myöskään miespäiväläistä ei otettu, ja niin sai Anna kyntää ruismaata, vedättää lantaa ja käydä ojansiivouksissa. Työ oli raskasta, hän ei ollut tottunut sellaiseen, ja ensimmäisinä päivinä hänen kätensä tulivat rakoille ja selkää pakotti. Oli vielä vaikeampaa, kun rakot puhkesivat. Niitä kirveli kauheasti, kun nahkat irtosivat ja pelkkä liha tuli näkyviin. Silloin Anna usein itki vuoteessaan iltaisin. Mutta hän tottui vähitellen. Nahka käsissä tuli paksuksi ja karkeaksi, sitä ei kirveltänyt, ja selkäkin tottui työn raskauteen. Ja mikä ihaninta: sai olla omassa vapudessaan hauskan, iloisen Viljon kanssa, joka autteli ja teki kaikki raskaimmat ja vaikeimmat työt. Ollessaan työssä kauempana talosta antoi Viljo hevosten usein levätä, sillä hän tiesi, että Anna väsyi nopeasti. Hänellä oli siihen muukin syy; hän sai lukea tuona lepoaikana. Kotona oli emäntä määrännyt, ettei yhtään syntistä kirjaa saa tuoda taloon ja että Viljo saa selkäsaunan, jos hän niitä lukee. Viljo tahtoi olla tottelevainen, hän ei syyttä vihoittanut äitiä. Hän piti kirjan mukanaan ja luki sitä aina pienen hetken työmaalla. Kyllä hän silti ahkera oli ja teki joutuisasti työtä, kun siihen rupesi. Ja sitten hänellä oli toinenkin asia, jonka vuoksi Anna sai lepohetkiä. Hän halusi oppia soittamaan. Hän sai kylältä lainaksi viulun ja hän opetteli hartaasti käyttelemään sitä. Hänellä oli hyvä

laulukorva ja komea ääni. Soittaminen oli hänen veressään. Kun hän pysäytti höyryävät hevoset ja laittoi niille heiniä eteen, haki hän heti viulun kotelostaan ja alkoi soittaa. Annasta se oli kaunista. Hän kuunteli mielellään Viljon soittoa, eikä hän voinut ymmärtää, miksi emäntä vihasi lukemista ja viulunsoittoa. Tosin ei emäntä tiennyt, että Viljo soitti, mutta kun Viljo kerran mainitsi jotain soittamisesta, sanoi hän äkeästi: »Ne ovat paholaisen vehkeitä, viulut ja muut. Ihmisten sieluja niillä soitetaan helvettiin.»

Palatessaan eräänä iltana kyntömaalta oli Anna kovasti sairas. Hän meni vuoteeseen, hän ei jaksanut syödä eikä juoda. Hänen ruumistaan kuumensi kuin tulessa, päätä pakotti ja ylenannatti. Hän makasi hiljaisena ja voipuneena, silloin tällöin päästäen suustaan lyhyen, uikuttavan valituksen. Riitta tuli tuomaan hänelle lääkettä. Hän kuuli emännän töykeän äänen keittiöstä:

— Paranee se siitä taudistaan, kun aikansa on. Laskisangon sille saa viedä eikä lääkkeitä.

Riitta toi pulvereita ja ämpärin. Oksennus tulvahti Annan suuhun kuumana ja ilkeänä. Hän antoi ylen, hän oli tukehtua. Riitta piti hänen päätään ämpärin päällä, tuki hänen hartioitaan ja silitti hiuksia.

— Nyt teidän ei pidäkään mennä mihinkään raskaaseen työhön. Nyt pitää olla ihan vain tässä tuvalla. Saattekin kerätä marjoja puutarhasta, minä sanon emännälle.

— Minun täytyy mennä kyntämään. Ei Viljo saa yksin kynnetyksi, kun on kaksi hevosta. Ja emäntä on vihainen, jos minä en kynnä. Miksi minä en saisi kyntää?

Riitta hymyili hänelle vanhan ihmisen surumielistä kaunista hymyä, sitä hymyä, joka tekee iäkkäät kasvot sileiksi, vaikka ne ovat täynnä ryppyjä, ja sanoi:

— Siksi, että te saatte lapsen, tiemmä. Ja kun Anna katsoi häneen silmät suuriksi revähtäneinä, lisäsi hän:

— Niin se on! Ja siksi ei saa saattaa enää kipeäksi itseään.

Lapsen! Anna ei tiennyt, pitikö iloita vaiko olla pahoillaan tuosta tiedosta. Hän saisi lapsen. Tietysti lapset olivat hyviä, varsinkin isot lapset, jotka jo osasivat puhua ja nauraa; hän oli aina pitänyt lapsista ja toivonut niitä itselleen. Mutta nyt astui epäilys hänen mieleensä. Jos hänelle tulisi lapsi, kuinka hän ehtisi hoitaa sen? Hänen täytyisi käydä raskaissa töissä, hänellä ei olisi aikaa lasta varten. Emäntä oli ankara ja tyly hänelle, kenties hän olisi samanlainen myös hänen lapselleen. Hän puhui tästä epäilyksestään Riitalle.

Hyvä vanha nainen silitti jälleen hänen hiuksiaan.

— Entäpä jos nuori isäntä jääkin kotiin sitten. Entäpä, jos Einar ei haluakaan enää kulkea ostomatkoilla, kun saa perillisen. Silloinhan teillä on taas helpompaa, kun on kaksi miestä peltotöissä.

Se rauhoitti Annaa. Riitta sai Annan aina rauhalliseksi, hän sai aina laantumaan Annan mielestä suuretkin murheet. Entäpä, jos Einar todellakin halusi jäädä kotiin sitten, kun perillinen tulisi. Anna on koko ajan hienokseltaan toivonut, että Einar jättäisi liikematkat. Nyt hän alkaa toivoa sitä hartaasti. Hän ristii kätensä siinä Riitan nähden ja rukoilee, ettei Einar enää koskaan lapsen syntymän jälkeen lähtisi kaukaisille matkoille. Vain Einarin kotona ollessa hän tunsi itsensä turvalliseksi.

Vaarikin tietää Annan salaisuuden. Mistä tietäneekin. Ei hän sano sitä suoraan, mutta hän puhelee siihen tyyliin, että Anna ymmärtää. He keräävät viinimarjoja puutarhasta ja siellä vaari virkahtaa:

— Olisi se somaa, jos talossa olisi lapsi. Sellainen, jota voisi liekuttaa kätkyessä ja joka istuisi polvella ja silittäisi leukaa. Tässä talossa ei ole ollut lasta viiteenkymmeneen vuoteen ja minä olen aina ikävöinyt lapsia. Se on kuin kirous, kun taloon ei tule lasta.

Vaarin ääni on, hänen tuosta kirouksesta puhuessaan, surullinen. Anna arvaa, että tämä on joskus kuollakseen toivonut ja ikävöinyt lasta itselleen. Merkillistä, ettei sitä annettu hänenlaiselleen hyvälle ihmiselle, kun niitä sai niin moni, joka ei pystynyt niistä edes huolehtimaan. Niin, eikä tahtonutkaan huolehtia. Vaari olisi voinut jättää lapselleen perinnöksi tämän kauniin talon. Hänen lapsenlapsensa taapertaisivat nyt tässä pihassa, tulisivat kertomaan isoisälle pieniä murheitaan ja heleitä ilojaan. Heillä olisi samanlaiset siniset silmät kuin vaarillakin, siniset kuin kesäinen taivas, ja heidän pienten jalkojensa kopina poistaisi tyhjyyden ja synkkyyden tästä suuresta talosta.

Mutta nyt vaarin äänessä on, hänen lapsesta puhuessaan, jälleen uusi toivo. Anna tietää vaarin iloitsevan siitä, että hänelle ja Einarille tulee lapsi. Vaari pitää heistä molemmista ja Anna tietää, että hän iloitsee tulevasta lapsesta niinkuin hän olisi sen isoisä. Hän ajattelee lapsesta samoin kuin hän ajattelee Mäkivaarasta. Hänestä ei ole tärkeätä enää se että hän itse omistaa talon. Hänestä on tärkeätä vain se, että taloa hoidetaan hyvin ja että se menestyy. Hänelle ei ole tärkeää enää sekään, että lapsi, joka tähän taloon syntyy, ei olekaan hänen sukuaan. Tärkeää on vain se, että se syntyy, että nämä hiljaiset huoneet saavat uuden äänen, että pienet jalat kopisevat vankoilla lattiapalkeilla, että taloon tulee perillinen.

Anna rakastaa näitä hiljaisia elokuun päiviä, joina hän kerää viinimarjoja vaarin kanssa. Marjat ovat kypsiä, ne ovat hehkuvia kuin veri ja niiden tahmeata mehua vuotaa poimiessa runsaasti sormien väleihin. Viljon iloinen laulu kuuluu ruismaalta, jonka hieno, päihdyttävä tuoksu kantautuu sieraimiin tuulen mukana. Aurinko ei paahda enää niin polttavasti kuin heinäkuussa, sen lämpö on ikäänkuin miedompaa, väljähtyneempää, syvempää. Mutta se on kypsyttävää ja sen kosketus aivankuin hyväilee. Joskus kuuluu kaukai-

nen kumina. Se on tahdikasta, aivankuin jokainen kumahdus lyötäisiin käskyn mukaan. Anna tietää, että jossakin puidaan, että mutkat ja varstat kumahtelevat riihen lattiaan, että kullalle välkkyvät oljet kootaan kuvoiksi, että raskas, kaunis vilja laskeutuu tuultokoneesta lattialle, josta työn kovettamat kädet hellävaroen nostavat sen kappaan ja kapasta säkkiin.

— Syksy tulee, sanoo vaari kerran surumielisesti. — Syksy on niin synkkä. Ja se vie kaiken, ihmisen työnkin, ellei ihminen ehdi korjata sen tuloksia. Mutta kaunis se on, varsinkin tämä elokuu, joka kaiken kypsyttää ja antaa täyden viljan. Elokuussa on kaunista elää!

Niin Annastakin on. Nyt, kun hänen vapauttaan ei niin suuresti rajoiteta, hän pistäytyy usein rannassakin. Hän pesee siellä pikkupyykkiä ja hankaa hiekalla valkoiseksi puuastioita. Veden välke on rauhoittavaa ja kaunista, se sivelee pois hänen mielestään murheen ja pahanmielen, nyt niinkuin ennen kotirannallakin. Simpukankuoriakin on rannassa. Kun hän aukaisee ne, ovat ne tyhjiä. Mutta hän ei enää murehdi sitä. Hän ei enää toivo elämältä kirkkaita helmiä niin kiihkeästi kuin hän toivoi niitä lapsena. Hän tietää, että helmisimpukoita on vähän, että hyvin harva sellaisen tavoittaa.

Hän on tyytyväinen ja rauhallinen. Elokuu antaa viileyttä, sen aurinko aivankuin parantaa.

Neljäs luku.

1.

Kevät on, jo maaliskuu.

Aurinko sulattelee hankia iltapäivisin, vaikka pakkanen isännöikin öisin. Aamuhankiaisella on mukava nousta varhain ja käydä katsastamassa taivaankarvaa. Jos oli kirkasta, piti hanki hyvin, ja silloin voi ottaa vanhat leveät sukset ja hiihdellä niillä hiljakseen peltoja katsomassa. Kovettunut hangen pinta karahteli mukavasti suksen alla ja lumi kypenöitsi kuin helmillä kirjottu viitta.

Mäkivaaran vaari se on, joka nousee varhain maaliskuisina aamuina. Hän käy katsomassa viljelyksiä: joko ovat hanget alentuneet ruismailta ja pitäisikö viedä paljonkin tuhkaa suurimpiin kinospaikkoihin. Vaari rakastaa kaikkia viljoja, mutta ruis on hänelle rakkain. Se on niin kaunista ja selvää viljaa, siitä ei jää myllyssäkään kuoria ja perätsimiä, niinkuin muista viljoista. Ja sitten se on niin nälänpitävää ja vankkaa. Kun siitä leipoo leivät, syö oikean leivän, kun ruisjauhoista tekee perunan kanssa kaljan, saa kunnollisen kaljan, ja kun niistä imellyttää mämmin, sitten vasta saa oikean mämmin. Vaari on oppinut kunnioittamaan ruista niinä köyhinä vuosina, jotka hänen nuorena poikana

ollessaan olivat tällä seudulla. Vaari pitää siitä, että pöydässä on aina oikea rukiinen leipä ja että sen ruskeaksi paistunut päällyskuori on ylöspäin. Vanhat ovat sanoneet, että jos leipä on pöydässä aluskuori päälläpäin, köyhtyy talo. Vaari pelkää tuota talon köyhtymistä eikä anna kääntää leipää alassuin pöydässä. Se on Jumalan viljan häpäisemistä, hän sanoo, eikä hän halua pienimmälläkään teollaan vihoittaa Häntä, joka viljan kasvattaa. »Jumalan vilja on pidettävä kunniassa», sanoo hän, ja hänen äänessään on syvää hartautta.

Rukiin vuoksi on vaari liikkeellä keväisellä hangellakin. Kun hän on saanut arvioiduksi, paljonko tuhkaa tarvitaan, hiihtää hän kotiin. Siellä hän ottaa saunankodasta tuhkasäkin, laittaa sen vanhaan, leveään kelkkaansa, panee siihen myös kylvinvakan ja lähtee pelloille. Aidanvieriin, korkeimpien kinosten päälle hän kylvää tuhkan, että ne sulaisivat nopeammin. Vaari ei ole vuosikausiin kylvänyt viljaa peltoihin, mutta tuhkan hän kylvää säännöllisesti itse. Viljan kylvö on tarkempaa työtä, hän ei erota enää sitkainta vanhoilla silmillään eikä hänen väsynyt kätensä jaksa kannattaa jyvien täyttämää kylvinvakkaa. Tuhkan kylvössä hän ottaa vakkaan vain vähän tuhkaa ja hakee sitä lisää säkistä. Mikäs onkaan hakiessa, kun saa kelkalla työntää tuhkasäkin kylvöksen luokse. Se on niin hauskaa työtä vaarista, tämä keväinen kylväminen, ja kaunistakin. Se kirjavoittaa mukavasti vitivalkoisen pinnan, levittää niinkuin mustaa ohutta harsoa hangelle. Lumitaakoistaan paljastuvat puut katsovat tätä puuhaa ikäänkuin ihmetellen. Jopa on noussut talon entinen isäntä tuttuun työhönsä, ne hymisevät. On sitten niidenkin somempaa katsoa hangen alta nopeasti paljastuvaa vihreätä orasta, kuin hankea, joka hitaasti sulaessaan muuttuu joka päivä likaisemmaksi ja ruskeammaksi.

Vaari kylvää tuhkaa, Mäkivaaran vaari. Hänen suunsa on kauniissa hymyssä, kun hän sitä kylvää. Tuhka tietää ko-

meata kortta ja raskasta jyvää hänen rukiilleen, se tietää sitä, että syksyllä syytää puimakone säkkeihin kaunista, tasaista, helminä hohtavaa viljaa.

Hanki on vielä kova, kun vaarin työ päättyy. Hän silmäilee harsoista kylvöstään, silittää kädellään aidan lähellä kasvavaa puuta, joka kurkottaa oksiaan pellon puolelle, nyökkää ystävällisen huomenen vanhalle varikselle, joka saapuu hänen kylvökselleen, ja lähtee tuvalle.

Ollaan marianalusviikoissa ja vaarille johtuvat mieleen entiset taksat ja entiset ajat. Kohta on virpakin, hän muistuttelee. Mutta ei ole näistä nykyisistä virpapäivistä. Yhtä ikäviä ovat kuin mikä tahansa arkinen päivä. Ennen oli toista. Silloin tulivat jo aamuvarhaisella ensimmäiset virpojat taloon. Kylän köyhien lapset oikein kilpasivat siitä, kuka ensimmäiseksi virpomaan ehtisi. Eikä vain yhden kylän köyhät, vaan monista kylistä virpojia kävi. Ei heitä pidetty tavallisina mierolaisina. He olivat oikealla asialla, jopa tärkeällä. Jos ei talossa käynyt virpojia, se oli huono merkki. Viljat eivät kasvaneet hyvin sinä vuonna eivätkä lehmät lykästäneet. Virpojia toivottiin taloon vaarin nuorena poikana ollessa. Mäkivaarassa leivottiin kaksi suurta taikinaa leipää virpojia varten. Leipä jokaiselle virpojalle, se oli taksa. Kun yhdestä mökistä sitten oli liikkeellä monta virpojaa, niin jopa leipää tuli. Myöskin pikkurahaa varustettiin virpopalkaksi, sillä piti sitä olla muutakin annettavaa kuin leipää. Niinkuin vaarin äiti, niin paistoi vaarin emäntäkin virpojien taikinukset. Sellainen oli taksa Mäkivaarassa, ja kyllä vanha tieto paikkansa piti: kun antoi leivän virpojalle, ei koskaan ollut talossa leivän puutetta.

Aina eivät virpojat olleet köyhiä. Vaari muistaa, miten hän itsekin kävi virpomassa pikkupoikana ollessaan. Hän haki jo päivää ennen pajunoksat metsästä. Niihin laitettiin karamellipapereista sievät ruusukkeet ja kukkaset. Naapurin isännälle hän teki aina kauneimman vitsan. Vaari hymyi-

lee vieläkin muistellessaan erästä tuollaista virpomatkaa. Kun hän meni virpomaan naapuriin, istui isäntä pöydän päässä. Hän virpoi ukon sillä kauniilla vitsalla, jonka oli häntä varten tehnyt. Ukko kiitteli virpomisesta ja sanoi sitten myhäillen lieden äärellä askaroivalle emännälleen:

— Menehän, emäntä, hakemaan pojalle virpopalkka.

— Mitä minä tuon? kysyi emäntä.

— Ka, olkikupo, siinä on paljon tavaraa.

Virpojapoika nousi ovensuupenkiltä.

— En minä olkia ota, on meillä olkia itselläkin, hän sanoi.

— Tuo sitten suuri rukiinen leipä, ukko kehoitti emäntää.

— Ei leipä mikään virpopalkka ole, virpoja ilmoitti.

— Miksi ei, leipäähän aina annetaan virpojille.

— Noo — toisille, mutta ei minulle. En minä tullut virpomaan sitä varten, että saisin leipää ja olkia.

— Mitäs sitten?

— Teidän pitää antaa munia ja karamellia. Tai jos ei karamellia ole, niin sitten rahaa, että saan ostaa niitä.

Löytyihän niitä karamellejä. Pieni virpoja tiesi, että niitä oli häntä varten aina siinä talossa.

— Kun ei muu kelvanne, niin pitäähän sinulle etsiä karamelli, sanoi muhoileva ukko pistäessään virpovitsan ikkunan päälle seinänrakoon.

Kokonainen pieni pussillinen karamellejä löytyi seinäkaapista. Se oli ostettu kaupassa käydessä valmiiksi, kukaties ostettu jo viikkoja aikaisemmin. Emäntä lennätti pöytään kahvia ja vehnästä ja toi puolestaan virpopalkaksi munia ja vehnäspitkon. Ne laitettiin valkoiseen kangaspussiin, joka sitten pantiin hihnoistaan virpojan selkään. Ja kovasti varotettiin, että muistahan käydä katsomassa, onko vihta paikallaan ikkunan päällä. Jos vaikka sattuu kissa sen siitä viemään.

Viikonpäivät virpoja sitten kävi vihtaansa vahtimassa. Joka kerran sai karamellin ja vehnäspalan käyntipalkasta.

Toisella viikolla niitä ei enää annettu. Kun hän toisen viikon maanantaina meni taas vitsaa katsomaan, ei se ollut enää ikkunan päällä tutussa paikassaan. Varmaan kissa oli sen vienyt. Eikä ollut enää karamellejä eikä vehnästä. Isäntä ja emäntä touhusivat vain kovasti arkisissa töissään eivätkä olleet pientä kävijää huomaavinaankaan.

— En minä teille tulekaan enää, hän sanoi ovensuusta ja pyöritteli käsissään karvalakkia.

— Miksi et?

— Noo — kun teillä ei ole vehnästä eikä karamelliä.

Isäntä ja emäntä vaihtoivat merkitsevän silmäyksen, naurahtivat ja katsahtivat poikaan.

— Nyt ei ole koko vuotena enää karamelliä, entiset loppuivat eivätkä uudet ole vielä kasvaneet. Mutta tulehan taas ensi virpana, kyllä niitä siihen mennessä jo uusia kasvaa.

Kävi hän sentään muulloinkin talossa, vaikkakaan ei ihan joka päivä. Ja vaikka karamellit silloin olivat lopussa — kissa ne oli varmaan vienyt — löytyi niitä aina jokunen. Ja sitten seuraavana virpana taas kokonainen pussillinen.

Niin, aika oli merkillinen entiseen verrattuna. Mikä nyt lienee muuttanut ihmiset, kun eivät laskeneet lapsiaan virpomaan. Häpeällistä, muka. Ja oppivat sillä tavoin kerjuun, laiskuuden ja huonot tavat. Ei sitä silti tarvinnut laiskaksi heittääntyä eikä kerjuulla muulloin kulkea, jos kävikin yhtenä päivänä antamassa taloihin leipälykkyä, vaari ajatteli. Nykyiset ihmiset ovat vain tulleet ylpeämmiksi kuin entiset. Turha oli odottaa iloisesti hälisevää virpojajoukkoa, ei ollut toiveita nähdä isoa pöydällistä tuoksuvia rukiisia virpaleipiä eikä kirjavankoreita virpovitsoja, joista täyttyivät ikkunapäälliset, maton lomalautojen ja seinähirsien välit.

Vaari puhuu tästä asiasta tuvalle päästyään. Nurisee hiukan tätä nykyistä aikaa, joka kylläkin on hyvä, mutta joka halveksii entisiä kauniita ja rattoisia vanhoja tapoja.

Anna ja Viljo panevat sen mieleensä. Tulee sitten virpa-

sunnuntai. Aamuvarhaisella Viljo hakee metsästä kauniit vitsat ja Anna tekee niihin kreppipaperista sievät vaaleanpunaiset kukat. Hänellä on värjättyjä höyheniä ja komeita, kullanloistavia kukonsulkia. Hän kiertää vitsojen ympäri vihreät kreppisuikaleet ja kiinnittää niihin kukat, höyhenet ja sulat.

Aamiaisen aikaan he sitten menevät vaaria virpomaan. On teurastettu sika ja vaari aloittaa keiton syönnin. Hän ottaa vanhan tavan mukaan kärsän keitosta, leikkaa siitä toisen puolen Einarille, tappajalle, ja syö toisen puolen itse. Se on vanha taksa sekin. Kärsästä piti isännän siansyönti aloittaa, sillä kärsästä sika kasvoi. Vaari on juuri saanut kärsän paloitetuksi ja syö sitä hartaana, mitään puhumatta, kun virpojat tulevat. He eivät anna ruokarauhaa, he vitsovat vaarin perinpohjin, yhtä aikaa. Lukevat virpoi-varpoinsa ja tuoreen-terveisensä, jättävät vitsat vaarille ja ryntäävät ulos.

Vaari hymyilee syödessään, hän hymyilee kiittäessään virpojia, hän hymyilee vielä sängyssäkin, johon syönnin jälkeen menee ruokalevolle. Ne olivat niin iloisia ja hyviä nuo kaksi nuorta ihmistä, ne toivat aivankuin päivänpaisteen taloon. Vaari toivottaa heille kaikesta sydämestään onnea elämän tielle. Ja varmaan he tulevat sitä saamaankin, hän päättelee, sillä he ovat molemmat kovin hyviä ihmisiä.

2.

Annasta on talvella hauskaa olla navetassa Riitan kanssa. Mäkivaaran lehmät ovat lihavia ja kauniita, vasikat terhakoita, lampaat kesyjä, siat lihavia. Ne ovat hyvän talon hyvinruokittua, kaunista karjaa. Ilokseen niitä katselee ja hoitaa.

Varsinkin vasikoista ja karitsoista Anna pitää. Niitä täytyi helliä enemmän kuin toisia. Täytyi puhella hyviä sanoja,

silittää turpaa ja turkkia, päkätä leikillä ja pudistaa päätä. Silloin ne kävivät mukaan leikkiin ja aina, kun Anna äänsi navetan ovella, ne jo aloittivat telmeen. Se oli hurjaa, iloista telmettä, aivan kuin kesäisen laitumen tuomaa vapauden telmettä. Navetan katossa loisti kirkas lamppu, se kävi kyllä auringosta, hyvät, nuorina tehdyt heinät tuoksuivat kuin ruoho ikään ja vesikuppi oli lähde, jonka luona saattoi juosta janon tullen aivan niinkuin kesäisen niityn lähteellä tai purolla.

Heillä on aina sopuisaa ja hauskaa navetassa Riitan kanssa. Riitasta on hyvä palvella tätä nuorta naista, joka usein kysyy hänen neuvojaan ja kunnioittaa häntä niinkuin äitiään ikään. Ja sitten Anna on niin ihmeen tasainen ja ystävällinen. Hän ei hosu, hänellä ei ole koskaan tulenpalava kiire, mutta silti hän tekee kaiken siististi ja hyvin. He ovat molemmat, nuori emäntä sekä palvelija, ylpeitä ja tyytyväisiä navettaansa ja hoidokkeihinsa. Mäkivaaran navetasta tulee meijeriin puhdas, hyväprosenttinen maito, Mäkivaaran lampaiden villa tiedetään kaupassa pitkäksi, lujaksi, pehmeäksi ja kiiltäväksi, Mäkivaaran sikojen läski se vasta läskiä on. Sellaista ei tuodakaan myytäväksi joka talosta.

Mutta emännän mielestä navetassa löytyy aina moittimista. Kun hän tulee sinne, on siellä kuin rajumyrsky.

— Kanoille on pantu liian paljon ruokaa kuppeihin, eivät kanat tolkutta syö. Lihovat vain eivätkä muni, kun liikaa syötetään. Lehmät eivät ole puhtaat. Mitä te ihmiset oikein täällä teette, kun ette harjaa lehmiä? hän sanoo.

— Niitähän on harjattu kaksi kertaa päivässä, puolustautuu Riitta.

— Harjattu — miten harjattu! Vedetään kerran, pari kylkeä pitkin ja sillä hyvä. Menisitte katsomaan, miten Pietson Selma harjaa lehmänsä, niin näkisitte opin. Lampaat ovat huonosti kerityt. Puolet villoista jätetty päälle. Ja vasikoille menee liian paljon maitoa. Vähemmällä ne välttävät, petrat.

Niin hän moittii Riittaa ja Annaa. Riitta puolustautuu joskus, mutta Anna ei sano koskaan mitään.

Lehmät on pestävä, hän määräsi kerrankin pakkasella. Annan ja Riitan mielestä ne olivat puhtaat, mutta heidän täytyi tehdä työtä käskettyä. Pumppu oli epäkunnossa ja he saivat kantaa vettä saaveittain karjakeittiön muuripataan ja siitä vajaan, jossa lehmät pestiin. Pakkanen aivan kipenöitsi, lisäksi kävi kova tuuli.

— Kunhan lehmät vain eivät sairastuisi, Riitta huokasi. — On hulluutta ruveta pesemään niitä tällaisella ilmalla, kun ne ovat aivan puhtaat.

— Puhtaat nämä ovat minunkin mielestäni, mutta emäntä teettää joskus töitä aivan miten mieleen johtuu.

— Niin tekee. On kyllä hyvä totella vanhemman määräystä, mutta joskus tekisi mieli sanoa vastaan.

Anna laski maahan täydet vesiämpärit, hän oli väsynyt, häntä hengästytti.

— Minäkin olen ajatellut sitä monta kertaa, mutta minä en uskalla sanoa vastaan emännälle. Ei Einarkaan sano koskaan vastaan äidilleen. Kuulkaa, Riitta, se suututtaa minua toisinaan, kun minua tai meitä yhdessä moititaan ilman aihetta.

— Minä ymmärrän sen, Riitta vastasi. — Ja teitä moititaan usein ja aina ilman syytä.

He hakivat navetasta lehmän vuoronsa perään ja hankasivat ne puhtaiksi harjoilla ja saippuavedellä. Sitten he käärivät puhtaita säkkejä lehmien ympärille, etteivät ne vilustuisi, ja veivät ne paikoilleen. Vajan seinistä kävi kylmä tuuli, he aivan hytisivät vilusta ja pakkanen porotti pieniä, kirveleviä sierottumia heidän sormiinsa ja kädenselkiinsä. Mutta emäntä ei tullut pyytämään heitä päiväkahville ja päivälliseksi hän toi vain voileipää ja piimää vajaan. Ettei menisi tärkeässä työssä ollessa aika tuvassa istumiseen!

Kylmä ruoka kylmäsi heitä vielä enemmän. Lisäksi hei-

dän täytyi juosta iltapäivällä navetassa tekemässä karjan syöttötyöt. Riitan kurkku tuli kipeäksi ja Annan jalkoja väsytti. Hän oli raskasliikkeinen ja väsyi helposti. Lisäksi hän sai kylmyydestä ankaran päänsäryn. Kun he vihdoin myöhään yöllä saivat kaiken navetassa tehdyksi, hoippuivat he kuin juopuneet tupaan ja heittäytyivät vuoteille.

Emäntä istui kehräämässä. Hän kehräsi myöhään illalla ja aikaisin aamulla. Annankin piti kehrätä, samoin Riitan.

— Kuontalot eivät kulu rukinlavassa makaamalla, hän sanoi ja polkaisi rukkinsa kiivaaseen menoon.

Anna yritti nousta, mutta suistui sänkyyn takaisin. Hänen päätään pyörrytti, häntä ylenannatti ja jalkoja särki. Kunpa Einar edes olisi kotona, hän ajatteli tuskaisesti. Kaikki oli aina puolta helpompaa kantaa, kun Einar oli kotona. Mutta hän ei ollut. Kuka tekisi huomenna työt hänen puolestaan, hän sitten ajatteli. Veri tuntui nousevan päähän, sitä kuumotti kuin tulessa.

— Voih! voihkaisi hän ja kaatui sänkyyn yritettyään nousta uudelleen.

— Ei sinun pitäisi teettää Annalla noin paljon ja kovaa työtä, sanoi vaari. — Paha sellainen on... toisinpuolin ollessa...

— Sitä varten niitä lapsia ruvetaankin hankkimaan, että niiden tiimoilta saadaan aikaa menettää ja laiskana olla. Kyllä minullakin lapsia oli, mutta tein silti työni enkä päivääkään sairastanut niiden aikana.

Vaari antoi lääkettä Riitalle ja Annalle, ja kun he seuraavana aamuna lähtivät navettaan, tuli hän mukaan. Hänen kätensä vapisivat, kun hän kantoi vettä ja pudotti heiniä, hänen työnsä oli kovin hidasta, mutta Anna ja Riitta olivat hänelle suuresti kiitolliset. Annan pahamieli aivankuin puoliksi vähentyi, kun hän näki vaarin istuvan apesoimen laidalla ja kuunteli hänen hyvää tarinointiaan.

— Elämässä on vastuksia, aina niitä on ihmisellä. Ei niistä

kukaan ohitse pääse. Mutta pitää ottaa ne rohkeasti vastaan. Pitää unohtaa paha päivä ja odottaa uusia hyviä päiviä. Ja vaikka niitä ei tulisikaan, niin silti pitää odottaa. Odottaessa aikakin kuluu. Elämä on niinkuin suo. Seisot laidalla ja katsot sitä. Se on vetinen, ylipääsemättömältä se näyttää. Tekee mieli kääntyä takaisin, mutta mihinkäs pääset, pakko on mennä yli. Ja kun sitten ojennat jo kätesi ja huudat, silloin huomaat, että suossa on mättäitä. Hyppäät mättäälle. Se pitää. Hyppäät toiselle. Sekin pitää. Kaikki mättäät eivät pidä yhtä hyvin, toisista tahtoo jalka luiskahtaa ja luulet jo, että suo nielee sinut. Hypähdät jälleen uudelle mättäälle. Se pitää jo paremmin. Ja niin pääset eteenpäin, pääset sellaisestakin paikasta, josta et mitenkään luullut pääseväsi. Niin, elämä on suo, lohduton ja pelottava. Sellainen se tosiaan on. Mutta suossa kohoaa mättäitä. Pitää oppia astumaan mättäältä toiselle varovasti, hyvin varovasti. Sillä tavalla pääsee eteenpäin, vain sillä tavalla...

Emäntä sanoo usein pahoja sanoja vaarillekin. Kun vaari kerrankin sanoi: »Pitää tästä lähteä katsomaan, ovatko aukaisseet veräjiä pelloilleni», suuttui emäntä. »Ei sinulla mitään peltoja ole. Ei maansa myöneellä mitään ole», hän sanoi. Silloin vaari nousi. Anna näki, miten hänen kätensä vapisivat, hänen huulensakin vapisivat. »Jos minua ei olisi ollut, niin ei sinullakaan nyt olisi tällaisia peltoja.» Niin hän sanoi. Ja kun Anna kuuli emännän käyttävän vaarista nimitystä eläkeläinen, ruotilainen, toisen tuvan nurkassa olija, niin hänen sydämensä aivan värisi voimattomasta vihasta. Vaari oli omassa tuvassaan, eikä hän ollut kenenkään elätettävä. Hän oli myynyt talonsa eläkettään vastaan ja tällainen tila vastasi kymmentä sellaisen vaarin eläkettä.

Mitä keväämmäksi aika kului, sitä valoisammaksi ja paremmaksi tunsi Anna itsensä. Pakotus, joka häntä talvella vaivasi, väheni itsestään, päätä ei pyörryttänyt eikä hän tuntenut itseään enää niin väsyneeksikään, vaikka lapsi kasvoi

joka päivä. Elämä oli valoisaa ja kaunista taas. Pienokaisen odotuskin sen teki sellaiseksi. Ja vaikka emäntä määräsikin vielä aiheettomia töitä, ei niitä ollut niin vaikea suorittaa kuin talvella. Nyt voi lehmät pestä ulkona. Aurinko lämmitti selkää ja lämmin tuuli kuihersi pesijän korvaan viekoittavaa kuiherrustaan kesästä, kukista ja järvestä. »Kohta lähtee lumi maasta ja jäät järvestä», se sanoi. »Pienet tuomet ja pihlajat kukkivat ja koko maailma on täynnä iloa, valoa ja hyvää mieltä. Minä niitä tuon, minä ja kohta saapuva kevätsade. Me olemme liittolaiset. Me olemme liittoutuneet kylmyyttä, synkkyyttä, pahaa mieltä ja ahdistusta vastaan. Aurinko on myös meidän liittolaisemme. Me aloitamme työn. Se päättää sen, kruunaa kultavihmeellään, joka välkkyy sinisillä vesillä ja hyväilee maan kukkasia.»

3.

Paavo, vävy, rupesi käymään Mäkivaarassa yllättävän usein. Hän oli pieni mies, hänellä oli punakat kasvot ja lyhytsormiset, pehmeät kädet. Anna ei pitänyt hänestä. Einarkin oli sanonut: »Minä en oikein pidä siitä miehestä. Hän on liian uskovainen. Juoksee pitkin kyliä kirja kainalossa eikä tee mitään oikeata työtä.»

Kun Paavo tuli taloon, oli hänellä aina kainalossaan suuri virsikirja. Henki oli sanonut, että hänen piti aina pitää mukana omat kirjat. Raamattu hänellä myös oli mukana. Se oli pienikokoinen ja hän kantoi sen taskussaan. Kun emäntä oli tarjonnut hänelle ruokaa ja kahvia, istuutui hän pöydän päähän pitämään kiitosrukousta. Hän puhui harvaan ja niin hiljaa, etteivät kuulijat tahtoneet saada siitä selvää.

Oli merkillistä, ettei Anna tuntenut saavansa mitään mielenylennystä näistä hartaushetkistä. Paavon puhe ja hänen kireällä, kähisevällä äänellä veisaamansa virret eivät kohottaneet häntä siihen tunnelmaan, mihin papin sanat kirkossa.

Vaikka Anna ei kirkossa paljonkaan pannut mieleensä saarnaa, jäi hänen sydämeensä siellä aina korkea, kaunis ja harras olo. Paavon hiljaisesta, kangertavasta puheesta hän ymmärsi vain sen, että ihmisen on kaikin puolin elettävä otollisesti, elettävä sitä varten, että Jumala siunaisi häntä rikkaudella ja maallisella hyvällä. Vähitellen Paavon puhe sai lisäväritystä. Hän tuomitsi raamatun sanojen mukaan ankarasti kaikki, jotka nauroivat liikaa, soittivat, tanssivat, lukivat turhia kirjoja, pukeutuivat koreasti. Anna oli joskus silmäillyt vaarin antamaa lahjaraamattua, mutta ei hän ollut huomannut iloa kielletyksi, kun se vain ei vienyt riettauteen ja syntiin. Hän puhui siitä Viljolle ja Viljo sanoi erään saarnan jälkeen suorat sanat Paavolle.

— Synti on sokaissut sinut, sanoi Paavo. Hänen äänensä tuli kovaksi ja silmät alkoivat kiilua. Vapisevin sormin hän etsi raamatunpaikkoja ja todisteli sieltä, mihin turha ilo voi ihmisen viedä. Vieläpä hän emännälle varoitukseksi puhui siitä, että tämän oli vaarallista elää sellaisten ihmisten kanssa, jotka olivat niin julkijumalattomia kuin nuori väki tässä talossa oli. Synti vetää helposti puoleensa ja tukahduttaa uskon oraan. Emännän pitäisi muuttaa asumaan oikeaan kristilliseen kotiin, jossa vallitsi totinen Jumalan henki, jos mieli pysyä kaidalla tiellä.

— Hänen pitäisi muuttaa Paavon luokse, sitä se tarkoittaa. — Tai meidän pitäisi lähteä Mäkivaarasta ja antaa talo hänelle, sanoi Viljo Annalle heidän kahden ollessaan.

— Ei hän kai sellaista tarkoittanut, epäili Anna.

— Juuri sitä. Minä tiedän ne metkut. Ei Paavo mikään uskovainen ollut silloin, kun hän Ennin otti. Hän on vain ruvennut, heittääntynyt, että saisi äidin puolelleen. Äiti kun niin pitää uskovaisista ja on itsekin olevinaan sellainen. Paavon talossa punotaan juonia meitä vastaan, siitä voit olla varma.

Anna ei oikein uskonut Viljon sanoihin. Einar oli kerto-

nut, että silloin, kun Enni meni Paavon kanssa naimisiin, sai hän hyvät myötäjäiset ja lisäksi huomattavan summan rahaa. Mäkivaarasta annetuilla rahoilla oli teetetty talo, jossa he asuivat, sillä ei Paavolla itsellään mitään ollut. Tyttären osa, minkä hän oli talosta saapa, oli Einarin käsityksen mukaan jo vävylle maksettu.

Anna ei kuitenkaan ruvennut pitemmälle tuota asiaa miettimään. Hän oli varma siitä, että pojat, Viljo ja Einar, omistavat ainakin isänsä osan talosta. Puoletkin Mäkivaarasta oli hyvä omaisuus. Hän tyytyisi siihenkin, vaikka tietysti oli raskasta oppia tinkimään ajatuksesta omistaa joskus talo kokonaan. Jos emäntä halusi antaa jotain Paavolle ja Ennille, ei se häntä surettanut. Jokainen sai tulla hyvin toimeen tässä maailmassa, se oli Annan käsitys elämästä. Ei ollut syytä huoleen, vaikka Viljo usein puhuikin aikamiehen tavoin noista huolistaan. Mäkivaaran toinenkin puolikas kahdeksi jaettuna takasi pienille perheille hyvän elannon. Oli jaettavaksi valmista karjaa ja valmiita viljelyksiä. Lisää viljelyksiä tulisi, kun tekisi, sillä metsämaassa oli paljon sileää multamaata. Niin, ja Einar kertoi, että talossa oli rahaa. Niistä saisi niistäkin jokainen osansa.

Paavon käynnit jatkuivat. Usein hän tuli Ennin kanssa. Enni oli pitkä ja laiha, hänen kasvoissaan näkyi jokainen luu ja ne olivat läpikuultavat ja verettömät kuin palttina. Hänellä oli melkein aina yllään mustat vaatteet ja päässään eteen tiukasti solmittu musta huivi. Hän näki Annan ja Riitan töissä ja taloudenhoidossa yhtä paljon virheitä kuin äitinsäkin. Raamatunlauseilla hän usein uhkasi perikatoa Annalle ja Mäkivaaralle, jos Mäkivaaraa hoidettiin niin huolimattomasti kuin nyt.

— Miten helkkarin tavalla tätä sitten pitäisi hoitaa? tiuskaisi hänelle kerran Viljo. Me teemme joka päivä silmät nurin työtä, niin naiset kuin minäkin, emme me muuta tämän hoidolle voi.

— Te teette sitä suruttomasti ja jumalattomasti eikä sillä ole siunausta, Enni sanoi.

— Sittenkö se olisi siunauksellista, jos sinä ja ukkosi tässä isännöisitte? Juoksisitte vain saarnoista saarnoihin. Nälkään siinä kuolisivat niin elukat kuin ihmiset sellaisessa menossa, sanoi Viljo.

— Emmepä mekään ole kuolleet. Jumala antaa siunauksensa työlle, hän joudattaa sitä sillä ajalla, mikä menee saarnoissa.

— Eihän sitä kuole, kun rupeaa kulkemaan emäntäkultia myöten niinkuin sinun ukkosi tekee. Mutta sen minä sanon, että jos ei rehellinen työ elätä, niin henkeni pitimiksi minä en rupea akoille saarnaamaan — en totta vieköön!

Viljo ei tavallisesti suuttunut, mutta Anna näki, että hän oli todella kimpaantunut Paavoon ja Enniin. Hän ei yrittänytkään hillitä sanojaan näiden aikana, kun »paha pää» tuli. Mitä enemmän välit kärjistyivät, sitä enemmän emäntä etääntyi Viljosta ja läheni Enniä ja Paavoa.

— Tuo poika on annettu minulle rangaistukseksi ja silmänväänteeksi, hän usein valitti. — En tiedä eläessäni tehneeni mitään pahaa, ja kuitenkin minua on rangaistu näin jumalattomalla lapsella. En jaksaisi elää, elleivät Paavo ja Enni minua lohduttaisi. He ovat tosi uskovaisia.

— Ja kanssa! Paavokin, tuollainen pöpelö ja vätys! Ei sanaa kunnolla suustaan saa. Minä viistoista, olipa tuo uskovainen tai mikä tahansa, sanoi Viljo.

— Älä pilkkaa. Jokainen kykyjensä mukaan. Ja jos Paavo ei vielä olekaan oikein oppinut saarnamies, niin kyllä hänestä sellainen tulee. Jumalalla on valta antaa lahjojaan sille, joka totisella mielellä etsii ja pyrkii hänen yhteyteensä.

— Sen minä sanon, ettei tuollaista laiskuria Jumalakaan suvaitse. Ja se hänellä on takana, että saisi narratuksi rahat ja omaisuuden joltakin höntiltä. Kyllä sen miehen uskovai-

suus sitten häviää, kun se aikeittensa perille pääsee, siitä saatte olla varma.

Viljo on usein äänetön. Anna näkee, että häntä painaa emännän olo Paavon ja Ennin kanssa. Viljo on kiintynyt maahan, häntä pelottaa jokin Mäkivaaran suhteen. Hänen nuoret kasvonsa ovat usein alakuloiset. Mutta hän ei tee mitään mairitellakseen emäntää. Hän tekee kovasti työtä ja tottelee tätä tavallisissa asioissa, mutta Paavon ja Ennin tultua hän aina riitaantuu.

Hän puhuu Einarillekin huolistaan niinä harvoina kertoina, kun Einar on käymässä kotona. Einar ei ota niitä toden kannalta, ei ainakaan näytä uskovan. Hän sanoo niitä Viljon lapsellisiksi luuloiksi, joissa ei ole päätä, ei perää. Mutta Anna näkee kyllä, että hänkin on toisinaan hyvin totinen. Heillä ei kuitenkaan ole mitään syytä huoleen, hän sanoo. Hän ansaitsee hyvin. Hän antaa osan tuloistaan aina emännälle verorahaksi, ja sen vuoksi, kun hän ei itse ole tekemässä työtä talossa, mutta osan hän vie pankkiin. Hän näyttää kirjan Annalle. Siinä on jo huomattava summa.

— Mutta — me teemme vääryyttä Viljolle, jos jatkamme näin, sanoo Anna. — Viljo tekee työtä talossa, hän pitää Mäkivaaraa kunnossa. Hän ei saa mitään erikoisia rahoja, ja kun jako joskus tulee, saa hän vain maata, mutta hänellä ei ole itse ansaittua rahaa. Olen pahoillani Viljon puolesta.

— Minä tasaan kyllä kaiken hänen kanssaan, kun jaon aika tulee. — En ole tehnyt koskaan vääryyttä enkä tee sitä nytkään, sanoo Einar, ja Anna luottaa miehensä sanoihin.

Olisikohan asia todellakin niinkuin Viljo Paavon uskovaisuudesta sanoi? Olikohan se ulkokultaisuutta, keino jonkin määrätyn päämäärän saavuttamiseksi? Anna tunsi kyllä uskovaisia ihmisiä. Hän tunsi isäntiä ja emäntiä Kiviniemen läheltä, hän tunsi hyvän vanhan opettajan. Mutta he eivät olleet sellaisia kuin Paavo. Eivät he kulkeneet saarnamatkoilla, vaan tekivät alituiseen työtä kotonaan. Joskus he ajoi-

vat emäntineen saarnoihin, ompeluseuroihin ja kirkkoon. He olivat iloisia, auttavia ja ystävällisiä, eikä heidän kasvoillaan ollut milloinkaan sellaista hautajaisilmettä kuin Ennin ja Paavon. Ja hauskoja he olivat. Monet heistä laskivat iloista, sujuvaa leikkiä, joka ei ketään loukannut eikä pahentanut.

Annaa haluttaisi kovasti nähdä, minkälaista Paavon ja Ennin kotona on, heidän, jotka kaikessa ovat omasta mielestään niin erikoisen hyviä ihmisiä. He eivät ole koskaan kutsuneet Annaa käymään ja siitäkin Anna on arvannut, ettei hän ole heille mieluinen. Eräänä päivänä huhtikuun lopulla tulevat sitten heidän poikansa hakemaan lampaita, jotka emäntä on Ennille ja Paavolle luvannut. Maassa on vielä lunta, mutta se on märkää sohjuista velliä, niin pehmeää, että kivet ja maa tuntuvat jalan ja jalaksen alla. Pojat ovat vasta hiukan yli kymmenen. Heillä on kelkka mukanaan ja siihen pannaan lampaat. Mutta he eivät jaksa vetää niitä. Lampaat ovat lihavia ja painavia, ja kelkan jalakset karahtelevat kiviin ja ottavat kiinni maahan. Anna saa lähteä heitä saattamaan.

Pojat vetävät vuoroon ja Anna työntää raskasta kelkkaa. He menevät maantielle ja ohi kylän talojen. Ikkunoissa näkyy uteliaita päitä, tuleepa joku rapullekin katsomaan ja huutaa heille jonkin sanan. Anna ei ole käynyt missään kylän taloissa kauppoja ja Pietson taloa lukuunottamatta. Hän on elänyt kuin erakko täällä jo lähes vuoden. Nyt hän huomaa sen. Ihmiset ovat kaupoilla tavatessaan ja ohi kulkiessaan kutsuneet häntä käymään, mutta kun Einar on harvoin kotona eikä silloin välitä lähteä kylälle, ei hänen ole yksinään tullut lähdetyksi. Sitä paitsi hän pelkäsi emäntää, ei hän olisi mitenkään uskaltanut pyytää lupaa kylälle lähtöön. Nyt tulee vanha nainen erään pienen sievän talon rapuille. Hän astuu alas aina rappuskivelle ja huutelee hyvänpäivän. Se on Leena, Anna muistaa Einarin esittelystä. Se, joka pitää taloa veljensä kanssa. Hän on hiukan kumara, ja

ruudullisen huivin alta näkyvät sileät, jakaukselle kammatut hiukset ovat jo harmaat. Hän kysyy, mihin Anna on menossa.

— Vai sukulaisiin, niinpä niin, hän nyökkää. — Tulkaa käymään meillä pois tullessanne. Oikein on mieleni paha, kun ette ole käynyt kertaakaan. Pelkään, että vihaa kannatte.

Anna hymyilee. Kuinka hän voisi olla vihainen tuntemattomille ihmisille. Vanha mieskin tulee liiteristä halkotukiltaan. Hänelläkin on harmahtavat hiukset ja hänenkin kasvoillaan on hyvä päivänpaisteinen hymy. Niinkuin sisarensa hänkin pyytelee Annaa käymään.

Anna kiittää. Hän ei tiedä luvata varmuudella. Jospa sattuu viipymään Paavon ja Ennin luona. Mutta jos hänelle jää aikaa, niin kyllä hän mielellään pistäytyy.

Vanhukset jäävät seisomaan pienen sievän talonsa eteen, ja lammaskuorma jatkaa matkaa.

Ennin ja Paavon talon edessä se pysähtyy. Paavo tulee ulos, irroittaa lampaat kelkasta, vie ne vajaan ja rupeaa teurastamaan niitä. Hän ei edes kiitä Annaa lampaiden tuonnista. Hän komentaa suurella äänellä vähän päästä poikia, milloin tuomaan puukkoa, milloin kirvestä, milloin astiaa, suoloja ja vispilää laskettavaa verta varten. Kun pojat, kalpeat ja pienikokoiset, eivät ehdi hänen mielestään tarpeeksi nopeasti, päästää hän karkean kirouksen. Hänellä on kiire eikä hän muista sitäkään, että vieras, Anna, seisoo pihalla.

Enni tulee rappusille, mutta ei käske Annaa sisälle. Tätä polttaa kuitenkin halu nähdä, miltä punainen talo sisältäpäin näyttää. Hän valittaa, että on jano ja menee sisälle saadakseen vettä.

Siellä on sekaista. Lattiaa ei ole pesty viikkomääriin, penkeillä on vaatteita hujan hajan ja keskellä lattiaa on kissankuppi. Siitä on läikkynyt maitoa ympäriinsä ja lattia on täynnä rumia läiskiä. Katonrajassa keinuvat hämähäkinseitit ja

ikkunoissa pörräävät iloiset kärpäset, varmaan viimevuotiset. Ikkunoilla ei näy yhtään kukkaa, pöydillä ei ole liinoja, lattialla ei minkäänlaista maton pätkää. Ovi kamariin on auki. Siellä on sänky levällään ja sen alusta moniviikkoisen pölyn peitossa.

Äitiinsä ei Enni ainakaan ole tullut, ajattelee Anna. Sillä mitä vikoja Mäkivaaran emännässä lieneekin, niin epäsiisti hän ei ole. Enni luettelee, miten monissa saarnoissa he ovat käyneet tälläkin viikolla ja miten moniin taas menevät. Heti, kun Paavo saa lampaat tapetuiksi, he taas lähtevät. Anna kuuntelee. Ei ole ihme, jos hän ei ehdi sellaisilta menoilta edes siivota huoneitaan.

Enni ei pyydä häntä istumaan. Hänkin tiuskii pojille, jotka kulkevat tuvan ja vajan väliä isän asioilla. Annasta näyttää, että poikien hartiat painuvat pelosta kyyryyn heidän kuullessaan vanhempiensa äänen. He riitelevät, Paavo ja Enni, keskenään.

Oikea usko ei teetä ihmisellä tuommoista, ajattelee Anna. Oikea uskovainen ei komenna lapsiaan tuolla tavoin, hän ei kiroile eikä vetelehdi joutilaana. Uskossa ei ole vikaa, vika on näissä ihmisissä. He ovat joko käsittäneet väärin uskon tai haluavat tahallaan sen vääräntää.

Anna juo vettä ämpäristä. Hän ottaa sitä kauhalla, joka sekin on pesemätön, lika sen reunasta aivankuin tarttuu hänen huuliinsa. Hän pyytää kuppia, mutta ei ole puhdasta. Enni etsii vihdoin yhden nurkkapöydältä ja pesee sen. Mutta se on ollut kauan pesemättä, lika on tarttunut siihen lujasti. Se ei lähde, vaikka hän hankaa sitä likaisella käsipyyhkeellä, jonka sieppaa hellan raudasta.

Hänelle ei tarjota mitään. Hyllyllä on täysinäinen kahvipakkaus ja kaapissa näkyy vehnästä. Mutta hänelle ei keitetä kahvia. Enni neuvoo poikia:

— Tehkää sitten illansuussa tuli hellaan ja pankaa lampaan sydämykset kiehumaan. Ja kuorikaa perunoita, huuhto-

tokaa ne ja pankaa keittoon. Käsken uskonystäviä saarnoista tänne illallisille.

Uskonystäville vain siis tarjottiin jotain tässä talossa, ei veljen emännälle, joka on käymässä ensimmäistä kertaa. Annaa huvittaa; jos uskaltaisi, niin nauraisi. Kyllä he vielä kotona nauravat tälle jutulle kyllältään Viljon kanssa.

Hän hyvästelee ja lähtee. Hän aikoo mennä kotiin suoraan käymättä missään. Mutta hän ei pääse Leenan ja Mikon tuvan ohi. Molemmat ovat vahtimassa hänen tuloaan.

— Minä näin jo tuolta mäen päältä teidän punaisen takkinne, sanoo vanha nainen ja tulee portille asti vastaan. — Minulla on kahvi keitettynä. Tulkaa sukkelasti, ettei se kerkiä jäähtyä.

Hän antaa Annan mennä edellään porstuaan. Se on pieni, mutta siisti. Sen lattialla on heleä riepumatto ja ikkunoissa on siistit valkoiset verhot. Tuvassa on kaunista. Seinät ovat pahvitetut ja pahvi on maalattu öljymaalilla. Sinertävät penkit ja tuolit kiertävät tupaa. Pitkä pöytäkin on sinertävä ja sillä on tiilenpunainen kapea liina.

Vanhuksilla käy varmaan harvoin vieraita ja siksi he puhuvat oikein puhumisen halusta. He kertovat keväisistä puuhistaan. Kasvitarhan laitto on kohta edessä. Tupakantaimet ovat jo hyvällä jalalla, Leena on kylvänyt siemenen jo huhtikuun alkuviikolla. Mutta lanttu ja kaali ovat kylvämättä. Vaikka kyllä ne vielä ehtivät juhannuksenalusviikolla istutettaviksi. Kanatarha täytyy korjata ja mehiläisissäkin on puuhaa. Heillä on kymmenen suurta omenapuuta, Annan pitää tulla käymään syksyllä heillä, että saa omenia. Ja kolmekymmentä nuorta omenapuuta heillä on. Kyllä siitä tulee heille hyvä omenatarha, kun kaikki puut rupeavat antamaan satoa. Marjapensaita on toistasataa ja iso ala hyötymansikoita.

He ovat tyytyväisiä elämäänsä. Oikea paratiisi heille on tämä paikka, niin he kertovat. Ja tietääkö Anna, minkälaisen

vaivan ja työn takana se on ollut? He ovat perineet isältään kymmenen hehtaaria metsä- ja peltomaata. Yhdessä he ovat uurastaneet tämän paikan vuoksi. Mikko oli talvet tukkitöissä ja Leena hoiti kotia. He säästivät, he eivät tuhlanneet mihinkään. Ja sitten heitä onnesti hyvin. Viljeltyä oli niin paljon, että he saattoivat pitää hevosen. Mikko piti aina tamman ja sai siitä varsoja. Hän myi varsan aina parin kolmen vuoden vanhana. Ne olivat hyvän tamman perua, hän sai niistä hyvän hinnan. He rikastuivat ja voivat ostaa naapureilta lisää maata. Joillekin tuli velkaa, joka pakotti myymään, jotkut myivät muuten vain, myymisen halusta. Nyt heillä oli kaikkiaan neljäkymmentä hehtaaria, melkein kaikki tässä yhdessä palstassa. Siinä on kauniita tasaisia peltoja ja jykevää metsää. Annan pitää tulla kesällä katsomaan, ei niistä tällaisenä rospuuttoaikana mitään selvää saa. Tähän asti he ovat jaksaneet tehdä itse työnsä, mutta tästäpuoleen on ehkä pakko ruveta pitämään palvelijaa. He ovat tottuneet olemaan kahden, heitä pelottavat nykyiset palvelijat, joilla ihmiset kertovat olevan suuret vaatimukset ja jotka tekevät työpäivän kellon mukaan. He eivät ole koskaan tottuneet elämään sen tahdissa. Kello käy seinällä, vanha ruusukoristeinen kello, mutta he vilkaisivat siihen vain aamulla, ettei menisi liian pitkään nukkuminen, ja silloin, kun he vetävät sen, kerran viikossa. Talvella istuu Leena rukkinsa takana usein kymmeneen illalla ja kesällä menee heillä aina myöhään pelto- ja heinätöissä. Talo on keskellä kylää, lähellä maantietä. Pellot viettävät tasaisina päivään päin ja lämmin etelärinne on kuin luotu puutarhanpaikaksi. Laidun on lähellä, metsäkin lähellä. Ilokseen tällaisella tilalla työtä teki. Ei, eivät he vaihtaisi tätä mihinkään muuhun paikkaan maailmassa. Tämä oli maailman paras paikka.

Annalle tyrkytetään kahvia. Hän on juonut kolme kuppia, mutta Leena haluaa, että hänen on juotava välttämättä vielä

neljäs. Ja kun hän lähtee, saattelevat molemmat vanhukset häntä portille asti.

— Teidän pitää käydä meillä usein, he sanovat. — Te olette niin puhelias ja hyvä ihminen.

Puhelias! Annaa naurattaa. Hän on puhunut hyvin vähän tänä iltana. Hän on vain kuunnellut. He eivät ole huomanneet, että Anna vain nyökkäsi heille ja myönteli silloin tällöin. Anna osaa kuuntelemisen taidon ja se on parempi tällaisessa tapauksessa kuin puhuminen.

Kuin kahden vanhan tontun talo tämä talo on, Anna ajattelee. Miten paljon he näkevätkään vaivaa talonsa vuoksi. He raatavat yöt, päivät, että se on kunnossa. Mutta elämä on palkinnut heidät. Se on antanut heille omin käsin tehdyn paratiisin.

Kotiin mentyä Anna pelkää emännän toruvan, kun hän on viipynyt niin kauan. Sitä tämä ei kuitenkaan tee. Sanoopahan vain:

— Kauanpa se Enni sinua kestitsikin.

— Tokihan tuota nyt ensimmäisen kerran käydessä veljen emäntää kestitään, sanoo vaari.

— Niin, veljen emäntää, toistaa Anna, vaikka hänen suunsa jo kureutuu nauruun.

4.

Huhtikuun yö oli kolea ja myrskyinen. Tuuli ulvoi puutarhan puissa ja räntäsade löi ikkunoihin. Oli pelottava ilma, yksi kevään ankaria rajusäitä, niitä säitä, joissa se aivankuin mittelee voimiaan talven kanssa.

Anna ei ollut nukkunut koko yönä. Häntä pelotti, poltti ja ahdisti. Jo illalla se oli alkanut, mutta hän ei uskaltanut puhua siitä mitään tuvassa nukkumaan lähtiessään. Toisinaan kulki hirvittävä kipu yli ruumiin. Se löi kuin ruoska, viilsi kuin veitsi, poltti kuin tulinen rauta. Hän puri tyynyä,

ettei hänen tarvitsisi huutaa, ryömi lattialla, nojasi pöytään. Väliin, kun se hetkiseksi helpotti, hän hiipi ikkunaan nähdäkseen järven. Hänestä tuntui, että hänen olisi helpompi olla, jos hän näkisi sen. Mutta järvi oli synkkä ja lohduton. Sen jääpeite oli täynnä tummia vesiläikkiä ja silloin tällöin sieltä kuului kummallista huountaa ja humahduksia. Anna tiesi, että jäät sulivat ja vajosivat syvyyteen rantapaikoista, mutta sittenkin se häntä kammotti.

Einar ei ollut kotona. Anna aivan vihasi häntä nyt, kun hän ei ollut kotona. Hän oli sanonut tästä, pyytänyt, että Einar tulisi sunnuntaiksi ja olisi kotona koko viikon, sillä lapsi syntyisi varmaan viikolla. Mutta hän ei tullut. Ei ollut ketään, kenen puoleen hän olisi voinut kääntyä. Emännälle hän ei halunnut sanoa mitään, vaarille ja Viljolle ei voinut sanoa ja tuskinpa Riitta, yksinäinen ihminen, olisi hänen asiaansa ymmärtänyt. Hän tajusi itsekin polttojen yltyessä, että hänen pitäisi saada apua, mutta hän ei ymmärtänyt, mistä hän sitä saisi. Hän makasi polttojen väliajat voipuneena, silmät ummessa, hänestä tuntui, että hän kuolee nyt heti ja samantekevää on, onko kukaan hänen luonaan. Sillä kuolema siitä varmaan tulisi, niin hirvittävä ja raastava kipu oli.

Mutta kuolema ei tullut, ulkona vietti myrsky kohisevaa iloaan ja Anna kiemuroitsi tuskan kourissa kamarissaan.

Vihdoin, kun kipu jälleen syöksähti hänen ruumiiseensa rajuna ja polttavana, hän ei voinut hillitä itseään. Hän huusi. Se oli ensin pitkää, valittavaa huutoa, mutta vihdoin se hiljentyi kuin pienen koiran iniseväksi ulinaksi. Se herätti Riitan. Hiukset kampaamatta, puolipukeissaan tämä syöksähti Annan kamariin.

— Nytkö se tulee? kysyi hän ensimmäiseksi. — Kai se nyt tulee, kun emäntä niin valittaa.

— En... minä tiedä... oli ainoa, minkä Anna sai tuskansa väliin huohotetuksi. — Minun on vaikea, niin vaikea ... minä...

— Vaikeaahan se on. Kyllä minä arvaan, että se on vaikeaa. Antakaahan, kun minä hieron kupeitanne ja lantiota. Kenties se siitä vähän helpottaa.

Riitta laittoi hänet sänkyyn ja hieroi häntä. Se auttoi vähän aikaa, mutta polte palasi, sillä kertaa entistäänkin tuskallisempana. Hän työnsi Riitan kädet luotaan, hän työnsi häntä jaloillaankin kauemmaksi.

— Minä kuolen... minä... kuolen... hän huohotti ja hiki virtasi pitkin hänen ruumistaan.

— Ei siihen kuole. Harvoin sitä kukaan nainen tähän tautiin kuolee. Se vain tuntuu siltä. Ei, mutta kyllä meidän täytyy tästä käydä sanomassa emännälle. Kätilöhän tässä tarvitaan, tiemmä.

Hän lähti. Hetken kuluttua he tulivat yhdessä.

— Minä vain, että kätilöhän tähän pitää hakea, kun Anna valittaa niin koskevan, hän sanoi emännälle.

— Kivulla pitää sinun lapsesi synnyttämän, sanotaan raamatussa. Kyllä se siitä tulee aikanaan. Mitä kovempi kipu, sitä nopeammin joutuu. Eikä minullakaan ollut yhdellekään lapselle kätilöä. Yksinäni minä heidät sain, sanoi emäntä yksikantaan.

— Mutta kun se nyt kumminkin on. Ihan tässä kylässä, niin eikös sitä sentään voitaisi hakea. Olisihan se paljon varmempaa, kun olisi ammatti-ihminen, yritti Riitta sanoa.

Annan valitus oli herättänyt Viljon. Hän ei tullut kamariin, mutta kuunteli oven takana. Hän kuuli puhuttavan kätilöstä. Varmaan hänen pitäisi lähteä sitä hakemaan. Hän ei puhunut mitään naisille, vaan juoksi ulos ja valjasti hevosen. Hän tuli takaisin hetken kuluttua.

— Hevonen on nyt valjaissa. Lähden hakemaan kätilön, hän sanoi oven takana.

— Mitä? Kenen käskystä? kysyi emäntä. — Ei täällä mitään kätilöä tarvita. Ja kuka sinulle on luvannut, että saat hevosen sitä varten valjastaa? Aikoisit ajaa tällaisella huo-

nolla kelillä, kun kivet ja rapa kuluttavat reen jalakset kokonaan.

— Eivät ne kulu paljoakaan. Eivätkä yhdet reen jalakset nyt koko maailmaa ole, Viljo sanoi.

— Ovat ne vain niin paljon, ettei niitä meidän miniän takia panna menemään. Riisu hevonen heti, ettei minun tarvitse mennä sitä riisumaan.

Viljo puri hammasta ja lähti ulos. Hyvänen aika, minkälainen äiti oli. Viljon oli mahdoton ymmärtää tuota kylmää, melkein ilkeää naista. Hänen äitinsä. Olikohan hän tosiaankin Viljon äiti. Hän oli käsittämätön. Anna kamppaili tuolla sisällä kenties kuoleman kanssa. Äiti oli joskus itse sanonut, että kantajalla ovat aina kalmanlaudat kainalossaan. Ja nyt hän ei antanut Viljon mennä hakemaan Annalle kätilöä sen vuoksi, että reen raudat kuluvat!

Hän riisui hevosen. Sade soitti vieläkin ja myrsky ulvoi. Hän ei voisi mennä mihinkään ulkotyöhön sään takia. Mutta ei hän halunnutkaan mennä. Hän lähti tuvalle. Hän pysyttelisi lähellä Annan kamaria ja kyselisi Riitalta, tarvittaisiinko apua. Jos sitä tarvittaisiin, lähtisi hän hakemaan kätilöä jalan. Tämä oli vanha, ystävällinen ihminen ja lähtisi varmaan omalla pyörällään, mikäli sillä kelirikon vuoksi pääsisi. Hän tulisi vaikka jalan, sen Viljo tiesi, kun vain saisi sanan. Ilkeää kyllä olisi lähteä jalan kätilön hakuun Mäkivaarasta, mutta hän lähtisi. Jos kysymyksessä oli Annan henki ja sen toisen henki, joka oli tulossa, hän kyllä lähtisi.

Annan voihkimisesta ei alkanut tulla loppua. Emäntä käski Riitan tekemään tulen padan alle ja kuumentamaan vettä. Itse hän seisoi Annan luona ja komensi tätä olemaan hiljaa. Mutta Anna ei voinut pidättää tuskanhuutojaan. Hän nousi ylös, konttasi, kävi sänkyyn jälleen. Sellaista jatkui puoleen päivään asti.

Äkkiä tuska lakkasi. Anna horjui sänkyyn. Hän heittäytyi siihen poikittain ja nukkui heti.

— Nyt ovat asiat pahasti. Poltot loppuivat, eikä lapsi tullut, Riitta sanoi.

— Se on varmaan kuollut, virkkoi emäntä levollisesti.

Viljo kuuli keskustelun. Myrsky raivosi yhä ulkona. Hän sieppasi lakin päähänsä ja takin ylleen ja lähti. Hän juoksi yli kuraisten lätäkköjen ja kahlasi lumensekaisessa vedessä. Toisin paikoin olivat alavat kohdat tiestä niin veden vallassa, että sitä pursui hänen saappaittensa varsista sisään. Hän ei välittänyt siitä, vaan jatkoi juosten matkaansa.

Kätilö arvasi hänen asiansa heti, kun hän astui sisään tämän pieneen, siistiin keittiöön. Hän pukeutui sadetakkiin ja kumisaappaisiin. Pukeutuessaan hän kyseli Viljolta, milloin Anna oli sairastunut.

— Luulen, että yöllä. Ehkä jo iltayöstä. Mutta nyt hän ei puhu mitään, vaan nukkuu.

Kätilö pudisti päätään.

— Se on paha merkki. Ehkä sinne on haettava lääkäri. No, mennäänpä nyt oikein nopeasti.

Hän otti laukkunsa ja sulki ovet heidän jäljestään. Sade löi rajusti, melkein vielä vinhemmin kuin Viljon tullessa. He kahlasivat ja juoksivat. Kätilön oli vaikea pysytellä Viljon perässä, kun tämä juoksi nuorilla jaloillaan. Viljo kantoi laukkua ja odotti kätilöä, milloin tienvarressa olevan puun, milloin ladon räystään alla. Niin he jatkoivat matkaa.

Kun he saapuivat Mäkivaaraan, nukkui Anna yhä. Riitta ja vaari istuivat tuvassa totisina, emäntä teki askareitaan. He hämmästyivät nähdessään tulijat.

— Ei tänne olisi teitä enää tarvittu. Minä luulen, että täällän on jo kaikki valmista. Ihmisapu on turha silloin, kun se on turha. Täällä on oikea parantaja, aloitti emäntä.

Mutta kätilö ei kuunnellut häntä. Hän käski Riitan laittaa tulen hellalla olevien vesipatojen alle. Emännän sanat eivät häneen tehonneet. Hän oli määrääjä Mäkivaarassa tällä kertaa.

Hän herätti Annan, antoi tälle lääkettä ja laittoi vuoteen. Poltot alkoivat uudelleen. Hetken kuluttua tuli kätilö ovelle ja huusi tupaan:

— Tuokaa puhdas pesuvati ja pyyhkeitä! Täällä on poika!

Riitta lähti toimittamaan käskyä. Hän jäi kamariin ja emäntäkin meni sinne. Viljo ei voinut mennä, vaikka mieli teki, mutta hän pysytteli oven läheisyydessä.

Hän näki sen raosta, että lapsi oli aivan musta. Kätilö laittoi sen polvelleen ja kuunteli sen hengitystä. Sitten hän otti lapsen toiselle kämmenelleen ja löi toisella lujasti sen hartioihin. Hän kuunteli jälleen ja pudisti päätään.

Viljo näki Annan sinisten silmien katsovan hievahtamatta lasta. Joka kerran, kun kätilön tottunut, voimakas käsi löi lasta, näki Viljo Annan vavahtavan. Kerran hän kurotti käsiään; hän olisi varmaan mennyt ja ottanut lapsen pois, häneen koski, kun lasta lyötiin.

Mutta kätilö ei hellittänyt. Hän löi ja kuunteli vuoron perään. Vihdoin lapsi tirskui. Se oli merkillinen hento tirskuna, aivankuin pienen linnun visertävä ääni. Kätilö näytti lasta riemuissaan Annalle.

— Kuulkaa, se elää! hän sanoi. — Kuulkaa, se elää!

Hän oli taistellut kuoleman kanssa. Lapsi oli puristunut pitkäaikaisessa synnytyksessä. Se oli syntynyt tajuttomana; vain muutaman minuutin viivytys sen maailmaan tulossa, ja se olisi kuollut. Niin, hän oli taistellut kuoleman kanssa ja voittanut. Hänen vanhat kasvonsa tulvahtivat täyteen hymyä, kun hän sen huomasi.

Hän löi vielä kerran poikaa kämmenellään. Se parkaisi. Sen ääni kiiri lujana yli kamarin, yli eteisen, aina tupaan asti. Viljo näki Annan hätkähtävän sitä ääntä. Sitten hän ojensi kätensä lasta kohti.

— Ette te vielä häntä saa, hymyili kätilö hänelle. — Kun olen pessyt ja pukenut hänet sekä teidät, sitten hän pääsee vierellenne vähäksi aikaa. Nyt tarvitsemme lämmintä vettä,

saippuaa, puhtaan pyyhkeen ja öljyä. Ja sitten vauvan vaatteet ja korin. Me tarvitsemme paljon kaikenlaista tavaraa, sillä me aiomme ruveta todella elämään.

Se oli vanhan hyvän kätilön puhelua uudelle ihmiselle, jonka hän oli pelastanut kuolemalta. Se oli hänen voittonsa, tuo lapsen eloon jääminen, ja hän oli siitä sekä ylpeä että onnellinen.

Kun kätilö oli lähtenyt, hiipi Viljo kamariin. Anna lepäsi sängyssään pienen poikansa kanssa. Riitta oli jo kertonut hänelle, kuka kätilön haki, ja hän oli itse kuullut emännän Viljolle antaman kiellon lähteä hevosella. Annan silmät kostuivat, kun Viljo tuli sängyn luo, hän nosti toisella kädellään peittoa pojun silmiltä ja ojensi toisen Viljolle.

— Hyvin paljon onnea sinulle ja tälle pojulle! sanoi Viljo ja puristi Annan kättä.

— Kiitoksia sinulle, Viljo! sanoi Anna ja kyynelet tulvahtivat hänen silmiinsä. — Kiitoksia tämänpäiväisestä sinulle... ja kaikesta... Minun olisi ollut vaikea olla Mäkivaarassa, ellei sinua olisi.

— Kiitoksia itsellesi! Minustakin on ollut kovin hyvä, kun sinä olet ollut meillä. Ihan niinkuin päivä paistaisi aina tässä synkässä talossa, kun sinä olet.

Viljo lähti silitettyään pojan pehmeitä tummia hiuksia. Mutta Anna ajatteli kauan häntä siinä maatessaan. Miten paljon Viljo pitikään huolta hänestä, miten paljon uskalsi hänen vuokseen. Niinkuin nytkin, tänä päivänä. Niin, Viljo piti hänestä parempaa huolta kuin Einar, hänen oma miehensä.

Katkeruus Einaria kohtaan syttyi jälleen hänen sydämessään. Täällä hän kamppaili kuoleman kanssa ja Einar oli kaukana matkoilla. Einar ei ollut niinkuin Viljo. Hänessä oli enemmän salaperäistä, suljettua, hän ei ollut niin avoin eikä vilkas. Ja hän ei noussut koskaan puolustamaan Annaa emännän edessä, ei koskaan. Hän oli... niin... hän oli vätys.

Se oli ainoa mahdollinen sana, jonka Anna muisti, tällaiseen asiaan sopiva sana. Kyllä hän sanoisi Einarille, kun tämä tulisi.

Vaarikin tuli kamariin vuorollaan. Hän ei onnitellut Annaa, se ei varmaankaan ollut vanhojen ihmisten tapa. Mutta kun hän nosti peiton pojan kasvoilta, kostuivat hänen silmänsä.

— Jumalan siunausta äidille ja lapselle! hän sanoi. Sitten hän teki kädellään ristin lapsen rinnan yli.

Hän siunasi lapsen, Anna ajatteli. Vaari oli hyvä, kun teki sen. Hyvän ihmisen siunaus antaa kuin turvan elämän tielle.

Iltapäivästä tuuli tyyntyi, myrsky asettui ja aurinko alkoi paistaa. Einarkin tuli kotiin. Hän tuli suoraan Annan kamariin märissä vaatteissaan, joista vuoti runsaasti vettä lattialle.

Emäntä tuli hänen jäljessään.

— Sinäkin... et sen vertaa katso, kaiken kastelet, hän torui poikaansa.

Mutta Einar ei nyt kiinnittänyt hänen sanoihinsa huomiota. Hän tuli sängyn luo.

— Oliko sinulla kovin vaikeaa? Minua niin harmitti, kun olin poissa. Kuka sinulle haki kätilön?

— Viljo. Ja kyllä minulla oli vaikeaa. Jollei Viljo olisi kätilöä hakenut, olisin kuollut, Anna vastasi.

— Ei sitä niin vain kuolla. Ennenkin on tehty lapsia eikä ole kuoltu. Nyt vasta ovat kätilöt muotiin tulleet, sanoi emäntä.

— Äiti, te olette minusta liian ankara Annaa kohtaan. Arvaan nytkin, että Annasta ei ole pidetty huolta. Minä...

— Vai nouset sinä minua vastaan. Naisesi on saanut työtä ja leipää talossa. Muista, Einar, että isäsi on kuollut ja kirjojen mukaan omistan minä kaiken, sekä kiinteän että irtaimen Mäkivaarassa.

Hän lähti. Anna makasi kuin salaman lyömänä. Emännän

sanat aivankuin halpaannuttivat hänet: »Kirjojen mukaan omistan minä kaiken Mäkivaarassa.» Nyt hän ymmärsi. Tämän tähden ei Einar uskaltanut häntä puolustaa, tämän tähden hän ei uskaltanut nousta äitiään vastaan. Hänellä ei ollut mitään sananvaltaa, niin, ei omistettavaakaan Mäkivaarassa.

Ja hän oli äskenkin ollut vihainen Einarille. Nimittänyt Einaria vätykseksi. Monta kertaa muulloinkin hän oli hautonut mielessään pahoja ajatuksia Einarista. Ei Einarissa ollut syytä, nyt hän sen ymmärsi. Kun Einar tuli sängyn luo, silitti hän kuin anteeksipyytäen tämän vaaleita hiuksia.

Miksikähän hänelle aina elämänsä suurimpina juhlapäivinä tuli tietoja, jotka toivat paljon murhetta mukanaan?

Mäkivaara oli siis emännän, tämä sai tehdä sen kanssa mitä halusi, antaa koko omaisuuden kenelle halusi. Ja hän oli niin iloinnut siitä, että omistaisi kerran sen. Kannatti kärsiä paljon, kannatti nähdä paljon vaivaa, kannatti itkeä usein, kun kerran tiesi saavansa emäntänä ajaa sisään Mäkivaaran kauniista pihaportista. Niin hän oli toivonut, niin uskonut. Nyt ne toiveet oli lyönyt murskaksi emännän yksi lause: »Isäsi on kuollut ja kirjojen mukaan omistan minä Mäkivaaran.»

Se oli tyrmistyttävä tieto, mutta aivan onneton ei Anna kuitenkaan voi olla. Hänellä on nyt paljon syytä suureen onneen, niin paljon, että se aivankuin lauhduttaa tuota onnettomuuden tietoa, saa sen näyttämään vähäisemmältä. Pieni tummahiuksinen poika lepäsi hänen vierellään, hän saattoi koskettaa kädellään sen sametinpehmeää poskea ja tuntea sen ruumiista tulevan miedon, puhtaan tuoksun. Einar oli tullut kotiin, Einar oli ollut huolissaan hänestä. Sekin on suuri ilon syy, että Einar on parempi ja miehekkäämpi kuin miksi hän hänet luuli. Ja hänen onnellisuuttaan lisäävät suuresti Einarin hiljaiset sanat tämän silittäessä Annan kättä:

— Älä ole pahoillasi, Anna. Me selviydymme kyllä. Tärkeintä on se, että sinä elät ja että poika nukkuu tuossa vierelläsi.

Viides luku.

1.

Poika kasvoi. Se kasvoi aivan silmissä. Sen pienet punertavat kasvot vaalenivat vähitellen ja ensimmäisten tummien hiusten tilalle kasvoi vaalea tukka, joka kihartui somasti niskassa. Se oli kiltti lapsi ja nukkui hyvin yönsä, niin että Anna sai levätä rauhassa.

Eikä se päivisinkään ketään häirinnyt. Vaari hoiti sitä päivisin. Poika nukkui ensin kamarissa kätilön sille laittamassa korivuoteessa, mutta sitä ei vaari suvainnut. Hän haki aitan ullakolta vanhan kätkyen; se vasta oli oikea lapsen olinpaikka, mitä ne nyt olivat korit ja muut turhat höpötykset miehen vuoteeksi! Anna aivan pelästyi kätkyen rumuutta, kun vaari kantoi sen kirkkaana toukokuun päivänä pihanurmelle. Se oli yltyleensä paksun lian ja tomun peittämä.

Mutta kun hän pesi sen huolellisesti saippuavedellä ja kuivatti ulkona auringossa, tuli siitä kuin toinen kätkyt. Se oli kaunis. Sen sivuja ja molempia päitä kiersivät kukkaseppeleet, joihin oli taidokkaasti maalattu punaisia ja keltaisia ruusuja. Kun se kauniisti laitettuna seisoi tuvan lattialla, ihasteli vaari:

— Nythän se on vasta talo talon näköinen! Katsokaahan vain! Se komistaa puolella tupaa!

Kun Anna oli imettänyt pojan ja muuttanut kuivaa sen ympärille, otti vaari sen huostaansa. Hän liekutti sitä ja lauloi sille tuutulauluja. Anna ihmetteli, miten paljon hän niitä osasi. Oli niinkuin hän olisi koko ikänsä niitä opetellut ja nyt vasta laulanut ne kaikki. Hän leperteli usein pojalle, kun tämä valvoi kätkyessä ja katsoi häntä sinisillä silmillään.

— Mikäs sinusta oikein tulee, mies? hän saattoi kysyä. — Kyllä sinun nyt jo pitää tietää, mikä sinusta tulee.

— Ensin paimenpoika ja sitten pikkurenki, vastasi Anna pojan puolesta. — Ja sitten iso renki ja sitten...

— Sut! kielsi vaari ja nosti kättään. — Vai sellaisia meidän pojalle luetellaan. Ei meidän pojasta mitään pikkurenkiä tule. Siitä tulee iso isäntä Mäkivaaraan! Niin juuri, iso isäntä!

Vaari oli tyytyväinen. Saattoi mennä päiviä, ettei hän käynyt edes peltoja katsomassa. Kevättyötkin siellä olivat hänelle nyt sivuseikka. Ennen hän oli aina ollut neuvomassa ja katsomassa, kertoi Viljo. Nyt hän ei välittänyt sellaisesta, nyt hänellä oli tärkeämpää työtä.

Anna oli joka päivä työssä Viljon kanssa pelloilla. Muutamina päivinä Antti tuli lietemökistä avuksi, mutta hänkään ei joutanut usein, kun hänellä oli puuhaa oman viljelyksensä kanssa. Päiväläistä ei pidetty, ja Anna sai aamulla, lypsettyään Riitan kanssa lehmät, lähteä peltotöihin Viljon mukana. Syksykesällä hän oli jo oppinut niihin, niin etteivät ne enää tuntuneet hänestä niin vaikeilta kuin alussa, mutta hän oli nyt väsynyt pojan tulon jälkeen, ja se tuotti suurta haittaa. Kun hän hankmosi pitkät päivät, tulivat hänen jalkansa kipeiksi. Ne turposivat ja niitä pakotti öisin.

Mutta toiselta puolen työ pellolla Viljon kanssa oli paljon vapaampaa ja iloisempaa kuin olo kotona emännän luona. Viljolla oli aina jotain hauskaa juteltavaa. Hän osasi jo hy-

vin soittaa viulua. Hän ei pitänyt sitä enää pellolla mukana, sillä talven aikana hän oli harjoitellut sitä erään toverinsa kotona. Hän kertoi Annalle ostavansa viulun heti, kun vain saisi sen verran kokoon rahaa. Mutta mistä hän saisi, siinäpä vasta pulma! Jos hän pyytäisi emännältä, ei sitä annettaisi. Ja Viljo matki hauskasti äitinsä ilmeitä, kun hän muka menisi pyytämään tältä viulurahaa.

— Vai rahaa tarvitsisit. Ja vielä sellaiseen vehkeeseen, jolla ihmisten sielut soitetaan helvettiin! Ohhoh! Ei tule!

Niin emäntä sanoisi ja pitäisi pitkän saarnan. Mutta joskus hän lähtisi vaikka vieraisiin töihin, että hankkisi viulurahat.

Annan mielestä olisi taloon voitu aivan hyvin ottaa päiväläinen, kun ei Lyydikään ollut Viljoa auttelemassa. Talous sisällä kärsi siitä, että Anna oli pellolla. Ja Riitan täytyi yksinään pestä suuri kevätpyykki ja siivota huoneet. Anna sääli Riittaa ja iltaisin, kun hän palasi pellolta jalat väsyneinä ja turvonneina, hän meni kiertämään pyykkiä kaivolle Riitan kanssa ja kantoi hänelle vettä kaivosta. Kerran ehdotti Viljo emännälle, että hänelle otettaisiin apulainen, ettei Annan tarvitsisi olla miesten työssä. Mutta emäntä sanoi:

— Tehköön nyt, kun ei kerta saa miestään pysymään kotona. On Einar muina keväinä työt tehnyt, mutta nyt ei tee enää mitään. Kun päivän viipyy, niin lähtee taas.

Einarin viipyminen ja se, ettei hän tehnyt enää töitä kotona, pantiin siis Annan syyksi. Anna tiesi kyllä, miksi Einar viipyi. Einar oli sanonut, että hänellä oli tiedossa hyviä ostoja, joista hän hankkisi. Niin, ja hänellä oli suunnitelma Mäkivaaran suhteen, jos emäntä vain siihen suostuisi. Hän ostaisi talon emännältä, ja siihen hän tarvitsi rahaa entisten lisäksi.

Anna ei puhunut näistä Einarin suunnitelmista mitään, mutta hän jaksoi paremmin tehdä työtä, kun tiesi, että oli olemassa mahdollisuus saada joskus Mäkivaara omakseen.

Jokainen askel, jonka hän turvonneilla jaloillaan astui pehmeässä mullassa, vei hänet lähemmäksi sitä päämäärää.

Paavo ja Enni kävivät entistä useammin Mäkivaarassa. Ja merkillistä: Paavo alkoi isännöidä siellä kaikissa asioissa. Annasta näytti siltä, että emännällä ei ollut enää omaa tahtoa, että vävyn tahto hallitsi häntä. Kaiken, mitä vävy ehdotti ja suunnitteli, hän hyväksyi. Ja sitten he kolmisin usein syyttivät Annaa siitä, ettei tämä ollut uskovainen. Sen vuoksi Einarkaan ei pysynyt kotona, kun Anna oli mieleltään maailmallinen eikä käynyt saarnoissa. Annaa se toiselta puolen huvitti, ja kerran Viljo kysyikin, kävikö Einar ennen Annan taloon tuloa saarnoissa. Kun kukaan ei vastannut, vastasi hän itse:

— Mitäs sitten hänen käymättömyyttään nyt ihmettelette. Ei Anna ole häntä käskenyt eikä kieltänyt.

Mutta siitä seurasi nuhdesaarna. He olivat molemmat hirveän syntisiä, Anna ja Viljo. Joskus tällaiset väitteet kiusasivat Annaa. Mutta kun hän ajatteli asiaa järjen kannalta, hän tyyntyi. Tosin häntä syytettiin jumalattomaksi, mutta hän ei jaksanut ymmärtää, että oli pahempi kuin muutkaan, pahempi kuin emäntä, Enni ja Paavo. Hän teki ahkerasti työtä kotona, ei käynyt kylässä eikä koreillut turhia. Ei hän myöskään tiuskinut eikä riidellyt. Kun hän katsoi Ennin ja Paavon elämää, eivät nämä olleet hänestä sen ihmeempiä kuin hän itsekään. Mitä oli »usko», mitä »uskovaiset»? Paavo ja Enni ainakin antoivat heistä huonon kuvan. He juoksivat alituiseen kylää, eivät viitsineet tehdä työtä ja olivat usein tyytymättömiä. Ja sitten he aivankuin liittyivät kastiin. Se, joka ei kuulunut heihin, sai heidän ankaran tuomionsa. Vain he olivat jotakin, muut eivät mitään. Ei pappi rippikoulussa ollut sellaista opettanut, eikä hän myöskään puhunut sellaista saarnoissaan. Hän vain kehoitti ihmistä tekemään työtä, elämään kunnollisesti ja olemaan valoisa ja hyvä.

Oli vain yksi asia, joka sillä kertaa pelotti Annaa. Se oli se,

ettei emäntä suostuisi myymään heille taloa. Oi, kuinka hän pelkäsi sitä maatessaan puolivalveilla valoisina toukokuun öinä! Hän tiesi, että riippui kokonaan Paavosta ja Ennistä, mitä nämä asiaan sanoisivat.

Alkoi kuulua huhuja, että viiden kilometrin päähän Mäkivaarasta rakennettaisiin rautatie. Asema tulisi eräälle laajalle, tasaiselle hiekkakentälle. Siihen tulisi myös saha, sillä ympäristön metsissä oli paljon puutavaraa. Seudun elämä vilkastuisi, raha alkaisi liikkua. Niin, tästä seudusta ja etenkin siitä laajasta hiekkakentästä, johon asema tulisi, muodostuisi vähitellen vilkas seutu.

Paavo oli innoissaan tuosta ratahankkeesta. Hän oli aikaisemmin työmiehenä ollessaan ollut jonkin aikaa rautatietöissä. Hän muuttaisi asumaan rautatien läheisyyteen. Hän kävisi rautatiellä töissä ja Enni saisi pitää ruokalaa. Siellä hän saisi iltaisin pitää saarnoja ja käännyttäisi uskottomia rautatietyömiehiä, jotka elivät viinan ja kaikenlaisten syntien himossa. Ja tontin hän ostaisi sieltä heti ja rakentaisi talon, jos hänellä vain olisi siihen varaa.

Hän puhui joka kerran Mäkivaarassa käydessään siitä ja sai — ihme kyllä — Mäkivaaran emännänkin innostumaan. Ja kun Einar sitten kerran kehoitti emäntää myymään Mäkivaaran hänelle ja Viljolle, hän neuvoteltuaan Paavon ja Ennin kanssa suostui siihen.

Emäntä myi Mäkivaaran senkin vuoksi, että saisi viettää vanhuudenpäivänsä omassa rauhassaan. Hän oli tehnyt paljon työtä, hän ei halunnut olla kenenkään lastenlikka eikä päiväläinen enää vanhoillaan, niin hän sanoi. Seudun tavan mukaan jäi emäntä tai isäntä, joka tilansa myi, asumaan vanhaan kotiinsa, jossa hän piti huoneen itselleen. Mäkivaaran emäntä ei halunnut jäädä. Miniä oli uskoton, hän ei halunnut asua tämän kanssa saman katon alla. Hän ei saanut

pitää rauhassa hartaudenharjoituksiaan eivätkä saarnatkaan olleet sellaiset Mäkivaarassa kuin ne olisivat hänen omassa talossaan, jossa ei olisi toisin ajattelevia ihmisiä.

Annan ihmeeksi hän ei kuitenkaan mennyt asumaan Paavon ja Ennin kanssa. Hän osti Rinteen, pienen talon, jonka ympärillä omenapuut kukkivat ja jossa ei kukaan ollut asunut moneen vuoteen. Se oli kaunis talo, ja Annan mielestä emäntä teki sen ostaessaan oikean valinnan.

Kauppakirjat tehtiin siten, että Viljo ja Einar suostuivat maksamaan emännälle määrätyn summan rahaa tilasta. Se oli suuri summa, Annaa aivan pelotti sen suuruus. Emäntä otti lisäksi kaikki rahat talosta. Heidän oli maksettava vuosittain vielä emännälle eläke viljana. Eläkettä ei sidottu tilaan; kyllä he sen kahden Viljon kanssa jaksaisivat hyvin maksaa. Sitäpaitsi emäntä oli jo vanha ihminen, kohta kuudenkymmenen. Oli melko varmaa, ettei hän eläisi montakaan vuotta, niin he ajattelivat. Turhaa siis oli merkitä sellaista seikkaa kirjoihin. Niin, ja häpeällistäkin se olisi. Tiesihän jokainen, etteivät Mäkivaaran pojat äitiään ilman eläkettä jättäisi.

Einar antoi kaikki säästörahansa tilan maksuun. Hän antoi puolet niistä Viljolle, joka antoi ne puolestaan emännälle. He sopivat hyvin yhteen kaikessa, nämä veljet, ja Anna oli iloinen siitä.

Einarin rahat eivät kuitenkaan riittäneet. Heidän täytyi tehdä Viljon kanssa velkaa. He kiinnittivät tilan rahalaitokseen. Se ei ollut kovin suuri velka Mäkivaaran silloiseen arvoon katsottuna, ja he olivat varmat, että voivat maksaa sen muutamassa vuodessa. Varsinkin, jos Einar ansaitsisi niin hyvin kuin hän oli parina viimeisenä vuotena ansainnut.

Anna oli iloinen, että näin oli käynyt. Hän on nyt todellakin Mäkivaaran emäntä, niinkuin Einar sanoi hänelle silloin, kun hän nosti hänet kärryistä pihalla hänen ensimmäistä kertaa tullessaan Mäkivaaraan. Hän käy Riitan kanssa pesemässä huoneet Rinteessä. Ne ovat sievät pienet huoneet, ja

ne näyttävät kodikkailta, kun niihin laitetaan ikkunoihin emännän kauniit verhot, matot lattioille, kukat paikoilleen ja liinat pöydille. Mutta kun Viljo lähtee viemään viimeistä muuttokuormaa Mäkivaaran pihasta, kastuvat Annan silmät. Ne kastuvat väkisin, ei hän sille mitään voi, ja kyynelet virtaavat pitkin kasvoja kirkkaina kuin keväinen puro.

Annan mielestä on kovin vaikeata tämä emännän lähtö. Sittenkin vaikeata, vaikka hän ei olekaan pitänyt emännästä eikä emäntä hänestä. Hänen sydämeensä koskee, kun hän näkee emännän istumassa kuorman päällä totisena, aivankuin murheellisena. Hän tietää, että emännän on vaikea jättää tämä kaunis talo, jonka hän on pannut kuntoon ja jota hän on niin suurella huolella hoitanut. Hän tuntee olevansa aivankuin väärintekijä tunkeutuessaan emännän alueelle, ottaessaan hänen paikkansa. Hän on mielestään yksinään syypää tämän lähtöön. Mäkivaaran emännän olisi pitänyt lähteä tästä pihasta vasta sitten, kun hänet valkoisessa arkussa, juhlalliset havut ympärillä olisi saattojoukon etunenässä viety hautausmaalle.

Mutta emännällä on sentään kaunis pieni talo, jossa hän saa olla omassa rauhassaan. Siellä hänellä on aikaa syventyä raamatun totuuksiin ja seurata niitä. Siellä hänen väsynyt ja monissa asioissa harhaanviety ajatuksensa selkenisi ja hän löytäisi oikean Jumalan ja oikean uskon, joka pystyy antamaan ihmiselle todellisen mielenhyvyyden ja rauhan.

Viljo on ostanut viulun ja hän soittaa sillä tänään ensimmäistä kertaa. Hän soittaa tämän kauniin kesäpäivän kunniaksi, hän soittaa Mäkivaaran huoneiden ja ihmisten iloksi, niin, ja sen kunniaksi hän soittaa, että tänään on kastettu Mäkivaarassa Annan ja Einarin poika.

Mäkivaarassa on nyt pieni Juhani. Vaarin kaima, vaikka tuskin kukaan seudulla tiesi, että Mäkivaaran vaari oli Juhani.

Vaari on ollut sylikummina ja Riitta ja Viljo muina kum-

meina. Vieraana vain emäntä, joka heti kastetoimituksen jälkeen on tapansa mukaan lähtenyt kylälle iltapäiväsaarnoihin, ja Antti ja Lyydi, jotka ensimmäistä kertaa ovat Mäkivaarassa vierailulla.

Viljo soittaa virttä. Sen valoisa sävel kulkee kuin hyvä henki Mäkivaaran huoneissa. Vaari kuuntelee sitä liikutettuna ja keinuttaa jalallaan kaunista ruusukoristeista kätkyttä, jossa hänen pieni kaimansa nukkuu.

— Se oli soma kuulla, hän sanoo, kun Viljo lopettaa. — Se on kuin siunaus.

Niin se on Annankin mielestä. Mutta se on hänen mielestään muutakin. Se on kuin harras rukous. Niin, ja se on kuin kiitos. Kiitos sille, joka maailmaan on luonut kaiken kauniin: vihreät niityt, sinisen taivaan, kimaltavan järven, kukkaset ja puut.

Annan sydämessä on jälleen sama rauhallinen tunnelma, joka hänet valtaa hänen ollessaan kirkossa. Miksikö kirkossa ei koskaan soitettu viulua? Ei mikään muu soitin voi tuoda esille virren herkkää kauneutta eikä sävelten ylevyyttä niinkuin sen tekee viulu. Jos Anna osaisi, menisi hän kirkkoon ja soittaisi viulua siellä aivan yksin. Tai kuuntelisi, kun Viljo soittaisi ja hän istuisi hiljaa kirkon kaukaisimmassa nurkassa. Hän tuntisi olevansa erehtyväinen ja vajavainen, mutta silti onnellinen ihminen.

Viulun kaunis sävel saattelee Annaa, joka lähtee kyyditsemään Lyydiä ja Anttia lietemökkiin hevosella. Heillä on pieni, kolmen kuukauden ikäinen poikansa mukanaan. Antti on kantanut sen tulomatkalla, mutta nyt haluaa Anna nähdä heidän taloutensa ja lähtee heitä saattamaan. Samalla hän voi vilkaista lietteen heinää. Tosin oli vielä aikaa heinäntekoon, mutta näkisipähän, minkälainen alku on. Sitäpaitsi Annalla on hyvää aikaa. Riitta tekee iltatyöt ja kotiin jää, Einar mukaan luettuna, neljä Juhanin hoitajaa.

Anna ei ole käynyt lietteellä sitten viime kesän. Hän muis-

taa Lyydin puheen kukkatarhasta. Aivan oikein. Peräikkunan kohdalla on pieni kukkapenkki, jossa tirhottaa muutamia kehäkukan taimia. Se on ruma penkki, hätäisesti ja kiireellä tehty. Sen ympärille on kerätty hiukan kiviä, ettei multa vyöryisi pois. Lyydi on kantanut mullan kaukaa saroilta, sillä hiekkaisessa maassa, jolla mökki seisoo, eivät kukat kasva. Kivetkin hän on hakenut vanhasta saaresta, josta Anna keräsi marjoja viime kesänä. Ne ovat pyöreitä, veden hiomia vanhoja rantakiviä. Mutta ne eivät jaksa olla paikallaan hiekkamaassa. Monet niistä ovat vierineet ja vieneet mukanaan Lyydin vaivalla kantamaa multaa.

— Pienihän tämä minun kukkapenkkini on, Lyydi selittää, mutta ukolla tuolla vähän kauempana on isompi penkki. Ja onhan minullakin varaa suurentaa tätä, panna kiertämään vaikka tuvan ympäri. Kunhan tässä saa kitkijän suuremmaksi.

— Kunhan saa useampia kitkijöitä, sanoo Antti ja katsoo hymyillen poikaan. — Ei tämä jouda sinun kukkapenkkejäsi kitkemään. Tämä lähtee minun kanssani raivaamaan lietettä. Eikös niin?

Poika on ottanut kätensä pois kapaloista. Ne ovat suuret ja vahvat. Lapsi on aivan Antin näköinen ja Anna näkee, että Antista se on kovin hyvä. Hän ottaa sen pois Lyydiltä ja käskee Annan katsomaan hänen »kukkapenkkiään.» Siinä olisi sitä alaa vähän niinkuin isommalti!

»Ukko» ja »eukko» sanotaan hymyssä suin. Anna näkee, että ne ovat molempien mielestä mukavat sanat. Ne aivankuin antavat arvokkuuden tuntoa.

Lyydi lähtee Annan kärrynlaatikosta antama paketti mukanaan tupaan keittämään kahvia ja Anna menee Antin ja pojan kanssa katsomaan Antin penkkiä.

Siinä on tosiaankin penkki. Kahden hehtaarin ala siinä on valmista peltoa, kauraksi kylvettynä. Hän on sen juurinut, kyntänyt vuokrahevosilla ja ojittanut. Antti kertoo ylpeänä

työstään. Vaikka palstalla ei ollutkaan isoja puita, oli siinä sentään työtä, ennenkuin kauran kasvamaan sai. Tiheä, rönsyilevä pajukko vasta miehen voimia ja järkeä kysyi. Ei oikein tiennyt, mistä päin aloittaisi. Siinä sai kiertää juurilenkkiä puolelta jos toiseltakin, ennenkuin sai koko laitoksen maasta irti. Ja kyllä olivat saappaat monesti eri kunnossa. Jos vähänkin satoi, tarttuivat jalat kiinni, niin ettei tahtonut paikaltaan päästä. Kyllä sen kauran nyt pitäisi kasvaa. Vahvasti hän pani apulantaa. Hän kysyi Heinämäen emännältä, paljonko apulantaa piti panna kauralle. »Mitä enemmän panet, sen paremmin kasvaa», on vanha hyväkäs sanonut ja nauranut. Ja Antti oli pannut, pannut uhmalla. Valkoisekseen on kylvös jäänyt.

Anna katselee ja kuuntelee Antin tarinaa. Oras on harva; Annasta näyttää, ettei Antti saa hyvää satoa kaurastaan. On tullut kylvökin huonoon aikaan. Kukapa antoi hevosensa oikeana toukoaikana, ja sitten jälkeen sen oikean ajan, jolloin Anttikin on jyvänsä maahan saanut, ovat tulleet pitkäaikaiset poudat. Jyvät ovat jääneet itämättä, niitä näkyy siellä täällä oraan välissä. Oras on lyhyttä ja kituliasta. Tuskin apulantakaan ehtii vaikuttaa koko kesänä. Se on varmasti sulamatta, sillä tällaisessa kuivassa savikossa se ei helposti pienestä sateestakaan kostu. Mutta hän ei sano mitään näistä arveluistaan Antille. Mitäpä hän suotta pahoittamaan toisen mieltä. Ja saattoi kaurakin parantua, kun saisi korvilleen muutaman kunnon sateen.

Hyvä on, että tämä urakka on tehty, haastelee Antti. Pitää aloittaa heti toinen. Heinämäen emäntä on näet myynyt Antille hehtaarin maapalstan, sen, josta Antti viime kesänä kertoi. Hän maksaa hinnan siten, että tekee viitenä vuotena peräkkäin Heinämäkeen kaikki halot. Rahaa ei tarvitse yhtään ja halontekoaikana annetaan talosta leipä, mutta ei muuta ruokaa. Se on Annan mielestä kallis hinta yhdestä hehtaarista. Heinämäen talossa tarvittiin vuodessa vähintään

kolmekymmentä syltä halkoja. Sataviisikymmentä syltä, se oli hirmuinen halkourakka. Antti kertoo, että Lyydikin on moittinut kalliiksi maata. Mutta hän ei ole milläänkään. Muutaman talven halonteko, kun toinen antaa vielä leivän, on Antin laiselle miehelle pikkuasia. Aina hän sen selvittää, selvittipäs tämän kahden hehtaarin viljelykseen panonkin. Ja se onkin sitten jo toista, kun panee kuntoon omaa maataan. Niinhän sitä on kuin isäntä konsanaan, kun saa sanoa: »Pitää taas lähteä sinne pellolle.» Ja mikäs tässä nyt enää hätänä. Kohta tästä Kallesta tulee isälle auttelija. Oikea turpeenpuskija tästä tulee...

He kulkevat Antin palstalle. Se on kauempana, aivan rannassa. Siinä on paljon hiekkamaata, on savikkoa ja pieni kaistale hyvää multamaata. Se vasta on hyvää. Antti ei lakkaa sitä maata ylistämästä. Siihen, ihan rannalle, saa Lyydi tehdä kasvitarhansa. Siinä on sitä helppo kastella; ei muuta kuin järvestä ottaa veden, kyllä hän pitkospuut laittaa tähän vetelän rannan kohtaan. Ei, mutta lähdetään sentään tuvalle. Johan tässä koko ilta menee. Hän vie pojan sinne ja ryyppää kahvit, muuttaa vaatteet ja rupeaa töihin. Töihin, niin! Vaikka on pyhäilta, ei hän sitä katso. Pitää saada kuntoon oma maa, että on syksyllä mitä kyntää ja ensi keväänä mihin kylvää.

Palstan laidassa on jo muutama aari kuokittua. Antin kuokka, juurimakirves ja leka ovat kuokoksen laidassa. Hän sipaisee mennessään kuokan vartta. Se on kiiltäväksi kulunut; monta hikipisaraa on siihen liimautunut Antin vahvasta, sierottuneesta kämmenestä. Se on Antin ystävä, se takaa hänelle leivän. Se on yhtä tärkeä kuin maa, jonka hän sillä panee viljelykseen.

He menevät tupaan. Lyydi on siellä keittänyt kahvin valmiiksi ja kattanut sen pienelle maalaamattomalle pöydälle. Hänellä ei ole siihen liinaa, mutta Annan tuomaa rinkilää, pikkuleipiä ja kakkua siinä on. Anna näkee, että Lyydi on

mielissään hänen runsaista tuomisistaan. Hänen olisi varmasti ollut nolo tarjota Annalle pelkkää kahvia. Anna tuntee, että siinä on joukossa sikuria ja ohraa. Lyydillä on ollut hiukan kahvipapuja, jotka hän on säästänyt harvinaista vierasta varten. Ne on nyt pantu sikurin ja ohrajyvien kanssa pannuun. Mutta vaikka se onkin melkein kuin arkikahvia, juo Anna sitä kolme kuppia. Hän juo Lyydin mieliksi.

Antti lähtee heti juotuaan kuokokselleen. Anna juttelee Lyydin kanssa hetkisen. Antin on pitänyt panna kaikki halonteosta talvella saamansa rahat hevosen vuokraan ja siemenen ja apulantojen ostoon. Anna ymmärtää, että talvella on mökissä ollut puutettakin. Lyydi ei osaa tehdä käsitöitä, joilla tällaisissa mökeissä särvin hankitaan, sikaa ei ole vara pitää ja Antti on säästänyt ansioitaan kevättä ja peltoa varten. Mutta ensi talvi ei olisi näin tiukka. Hän jättäisi pojan päiviksi nukkumaan ja menisi Antin kanssa tekemään halkoja. Kyllä hän jaksaisi, onhan hän ennenkin miesten töitä tehnyt ja paremmin ne häneltä sujuivatkin kuin naisten työt. Ja kun he nyt saavat viljaa kaurahalmeesta, ottavat he talveksi sian. Heinääkin he tekevät siltä varalta, että ottavat jostain talosta ruokalehmän. Anna lupaa, että he saavat sen Mäkivaarasta. Lyydi tulee hyvilleen. Hän kiittelee Annaa moneen kertaan siitä jo etukäteen. Niin, he hakevatkin lehmän sitten kohta, että saavat pojalle maitoa. Kyllä he tekevät mäkivaaralaisten heinät täällä, ei tänne tarvitse kenenkään talosta tulla.

Kun Lyydi pistäytyy kertomaan Antille iloista uutista lehmän saannista, katselee Anna tuvassa ympärilleen. Lyydi ei näy paljoakaan välittävän siitä, miltä se näyttää. Lattiaakaan hän ei ole pessyt sunnuntaiksi. Verhoja ei ole ikkunoissa; yksi kitukasvuinen palsami kukkii ikkunalaudalla. Pieni kuolevan näköinen kukka häipöttää putoamaisillaan palsamin latvassa, ja kun Anna koskettaa multaa sormillaan,

on se aivan kuiva. Sitä ei ole kasteltu ainakaan viikkoon. Hän ottaa nopeasti kauhalla vettä ja kastelee kukan. Hän pesee myös kahvikupit pöydältä ja pyyhkii ne huolellisesti. Sängyn alusta on pölyinen ja hänen tekisi mielensä ottaa luuta porstuan nurkasta ja laasta, mutta hän ei uskalla. Lyydi saattaisi tulla ja ottaa kovasti itseensä.

Niin, Lyydi ei välittänyt juuri siisteydestä omassa taloudessaan. Mäkivaarassa hän teki kyllä mitä käskettiin, mutta heti, kun hän sai oman vallan, hän jätti liiat »kursailut».

Hän vertaa jälleen Mäkivaaraa ja tätä mökkiä, niinkuin oli tehnyt viime kesänä, jolloin oli ollut täällä yksin yötä. Mäkivaara oli tähän mökkiin verrattuna kuin taivas. Hän tunsi kiitollisuutta siitä, että hänen pienellä pojallaan oli niin kaunis koti, ja hän sääli Lyydin ja Antin Kallea, joka joutuisi viettämään lapsuutensa puutteen ja kärsimysten keskellä tässä tunkkaisessa tuvassa.

Iltakaste kohosi jo muutamiin pieniin ruohotupsuihin, jotka kasvoivat hiekassa portaitten kahden puolen, kun Anna lähti. Lyydi saatteli häntä aukean laitaan asti poika sylissään. He hyvästelivät.

Anna katsahti taakseen, ennenkuin tie vei metsän peittoon. Lyydi palasi tuvalle pojan kanssa. Antin iloinen laulu kuului kuokosmaan laidasta, jossa hän oli työssä. Hänen kuokkansa heilui tahdikkaasti ja savenpalat sinkoilivat ympäriinsä.

Hän hoputti hevosta. Liinukka alkoi astua rauhallista, komeaa tahtiaan. Tielle kasatut pajut heiluivat sen jaloissa, ja joskus se vajosi puolisääreen keväällisiin kuoppiin.

Mutta järven rannalta kuului yhä tahdikas kuokaniskentä ja Antin iloinen hoilaus. Järven rannalle aikoi eräs vahvakätinen mies raivata pellon ja eräs roteva nainen tehdä kukkatarhan. Jaksaisivatko he? Onnistuisivatko he?

Oli myöhäinen, kun Anna saapui kylään. Se aukeni hänen edessään vehmaana ja rauhallisena kuin keidas erämaan-

vaeltajan tai kangastus aavikon kulkijan edessä. Aurinko painuu juuri metsän taakse, kun Anna ajaa Mäkivaaran pihaan. Riitta on jo lypsänyt lehmät, ne märehtivät tyytyväisinä pihassa, ja ruohon ja järven tuoksut yhtyvät kuivuneen lannan kummalliseen, päihdyttävään hajuun. Lämmin aivankuin kiertää ympäri tätä avaraa pihaa, jota ylpeä kaivonvintti hallitsee. Se kiertää Annan turvalliseen syliinsä, kun hän istuu kärryissä portin takana Einarin tullessa avaamaan. Kun hevonen astuu avatusta portista pihaan ottaa Einar Annan syliinsä.

— Tulehan ruokkimaan poikaasi, Anna, Mäkivaaran emäntä, sanoo hän hiljaa ja hänen vaaleat kasvonsa loistavat täynnä hymyä. Ja kun hän laskee Annan maahan, jatkaa hän:

— Oletko nyt tyytyväinen ja onnellinen?

— Olen. Olen tyytyväinen ja onnellinen, vastaa Anna ja he kulkevat tupaan käsikädessä.

Siellä keinuttaa vaarin jalka ruusukoristeista kehtoa, jossa Juhani ääntelee. Riitta kalisuttaa hiljaa astioita tiskipöydällä ja kissa kulkee ääneti, kuin varkain, lattian yli.

Mutta salissa soittaa Viljon viulu. Nyt se ei ole virsi; se on »Kesäillan valssi», ylistys tälle hiljaiselle ja aurinkoiselle, iltaan ehtineelle päivälle.

Niin, ja kenties jollekin muullekin. Kenties rakkaudelle.

3.

Iloiset, valoisat ja onnelliset päivät jatkuivat Mäkivaarassa. Einar viipyi kotona ja teki peltotöitä Viljon kanssa. Annan ei tarvinnut enää mennä pellolle, eikä hän olisi ehtinytkään, kun emäntä oli poissa. Hänellä ja Riitalla oli paljon työtä sisällä ja kasvitarhassa, kun he joutuivat huolehtimaan niistä kahden.

Anna ehti harvoin järvenrantaan. Kun hän joskus sinne pistäytyi huuhtomaan Juhanin riepuja, hän ihmetteli, miten

paljon hän kotona rannassa menetti aikaa. Täällä ei tullut mieleenkään juosta sinne töiden välillä. Kumma, että äiti kotona niinkin paljon kärsi hänen istumisiaan.

Anna rakasti vieläkin järveä, mutta se aivankuin siirtyi sivuun, kun oli niin monia asioita, joista täytyi pitää huolta. Kun hän tulisi vanhaksi, ottaisi hän salin omaksi huoneekseen. Silloin hän saisi istua sukanneule kädessään ja katsella ikkunan ääressä järveä. Tai voisi kulkea rantaan pieni pojanpoika tai -tytär mukanaan. Mutta siihen olisi pitkälti, ei Anna halunnut sitä nyt ajatella.

Kun Viljo ja Einar saivat maat valmiiksi, lähti Einar jälleen. Häntä veti aivan kuin kiihko maailmalle. Kun hän jonkin aikaa teki kotona työtä, oli hänen päästävä. Anna laskikin hänet mielellään. Hän ansaitsi kaupoilla hyvin ja siten voitiin lyhentää velkaa. Einarin sanat, että kaupalla ansaitsi nopeammin rahaa kuin maanviljelyksellä, olivat totta. Tietenkin maa tuotti, mutta se maksoi palkan työntekijälleen hitaammin. Sen tulos ei ollut kädessä yhtä nopeasti kuin kauppavoitot.

Mutta kun he saisivat Mäkivaaran velat maksetuiksi, silloin Anna ei laskisi Einaria enää maailmalle. Silloin ei olisi mitään pätevää syytä, jonka vuoksi hän lähtisi. Mäkivaarassa riittäisi työtä ja leipää, ja rahaa tulisi veroihin ja muihin tarpeisiin. Sitä jäisi pankkiinkin, sen Anna tiesi.

Tuon velan vuoksi hän ei halunnut ottaa itselleenkään toista apulaista. Hän uurasti aamusta varhain ja iltaan myöhään, että työt tulisivat tehdyiksi. Siinä saikin uurastaa. Kun emäntä ei ollut ruokaa laittamassa, tuli Annan työtaakka monenkertaiseksi. Mutta hän jatkoi öillä päiviä eikä pitänyt liikoja lepohetkiä, ja niin mentiin eteenpäin. Mentiin ahkerasti, työteliäästi ja iloisesti.

Eräänä heinäkuun päivänä ajoi kiiltävä auto Pietson pihaan. Anna seisoi puutarhassa ja näki sen kaartavan kome-

asti rappusten eteen. Herraskaiselta näyttävä mies, salkku kainalossaan, astui siitä ja meni sisälle.

Auto ilmestyi sen jälkeen usein Pietson pihaan. Se oli metsänostaja, tukkiherra, joka näillä seuduilla kulki puukauppoja tekemässä. Jokainen arveli ilman muuta, ettei Pietson talossa tehdä tukkikauppoja. Olivat varmaan kyseessä muut, hiukan tärkeämmät kaupat.

Niinkuin sitten olivatkin. Kylä kuuli, että Selma ja tukkiherra olivat käyneet kihlanostolla kaupungissa. Ajaneet sillä kiiltäväkylkisellä autolla, joka niin usein seisoi Pietson pihassa. Tukkiherra omisti auton, tiesivät ihmiset. Tukkiherra oli rikas.

He tekivät usein kaupunkimatkoja Selman kanssa. Selmasta tuli hieno. Hän osti uusia vaatekappaleita ja muodikkaita hattuja, joissa kukat ja harsot hulmusivat. Hän olisi pitäjän kaunein morsian, kun hän vaaleana ja sirona kulkisi sulhasensa rinnalla.

Häät pidettäisiin syksyllä.

Eräältä matkalta palattuaan toi Einar Annalle paketin.

Anna aukaisi sen tuvan pöydän luona.

Siinä oli pukukangas, vaaleaa läikehtivää silkkiä, ja kaunis, riippuva kaulakoru renkaineen ja kierukoineen.

Annan silmät suurenivat. Hyvänen aika tuota miestä. Mitä hän oli saanut päähänsä!

— Miksi toit nämä minulle? Juuri nyt? hän kysyi Einarilta.

— Tahdon, että vaimoni on kaunis. Että sinä olet kaunis Selman pidoissa.

— Mutta minä olisin kelvannut siellä vihkipuvussani. Olen pitänyt sitä vain pari kertaa. Ja nyt... menetit rahaa näihin turhan takia.

— Sinä teet niin paljon ja ahkerasti työtä Mäkivaarassa, että ansaitsisit kymmenen tällaista pukua, sanoi Einar.

Anna levitti kangasta. Oi, kuinka hänen mielensä olikaan

hyvä Einarin sanoista: »Ansaitsisit kymmenen tällaista pukua!» Kangas läikehti kuin kypsyvä viljapelto ja koru välkkyi hänen käsissään. Einar jatkoi:

— Sitäpaitsi tahdon, että et jää jälkeen Selmasta. Hänhän on niin hieno nykyisin.

Selmasta! Anna säpsähti ja katsoi Einariin. Einar kääntyi ikkunaan. Hän seisoi sen ääressä totisena ja tuijotti itsepäisesti Pietson taloon, jonka pihassa vaaleapukuinen nainen kulki. Selma! Olisiko heillä ollut aikaisemmin Selman kanssa jotain sellaista, josta Anna ei tiennyt? Pelko kulki sävähtäen läpi Annan ruumiin. Hän meni Einarin luo.

— Täytyykö minun välttämättä olla yhtä hieno kuin Selma? hän kysyi.

— Täytyy. Sinun täytyy olla, sanoi Einar ja rummutti ikkunaa sormillaan.

Anna istuutui penkille välkehtivä kangas ja koru sylissään. Aurinko leikki kultaista leikkiään silkkikankaassa ja korussa, se leikki sitä myös hänen sormuksillaan, jotka olivat tiukasti vasemman käden nimettömässä sormessa. Selma! Hän tuli jälleen Annan ajatuksiin. Hän ei ollut ollut Annan mielessä sitten, kun emäntä lähti Mäkivaarasta, emäntä, joka joka päivä muistutti hänelle Selmasta. Nyt Einar toi hänet jälleen aivankuin väkisin Annan eteen.

— Sano minulle suoraan, pidätkö Selmasta. Onko teillä ollut jotain, ennenkuin tunsit minut? hän kysyi levollisesti, vaikka tuska raastoikin sydäntä.

— Pidänkö? Mitä turhia! Einar tuli hänen vierelleen ja otti käsiinsä hänen molemmat kätensä. — Sinäpä olet lapsellinen kysellessäsi sellaista. Ei meillä ole Selman kanssa mitään erikoista ollut . . .

Hän naurahtaa ja katsoo Annaa silmiin. Mutta Anna aavistaa jotain tuon naurun ja noiden näköjään huolettomien sanojen alta. Hän aavistaa, että jotakin on ollut noiden kahden välillä. Niin, kenties vieläkin oli.

Hän oli ollut levollinen Selman suhteen. Hän oli ollut varma, ettei tämä merkinnyt Einarille mitään. Mutta nyt. Epäluulo jäi häneen. Se jäi, vaikka hän sanoikin Einarille:

— Ethän suutu. Kyselin leikilläni. Minä olen sellainen...

— Mitäpä minä suuttuisin tuollaisesta joutavasta! Mutta sinun täytyy mennä hyvän ompelijan luo tämän kankaan kanssa. Siitä pitää tulla hyvin istuva puku.

Siitä tuli kaunis puku. Kun Anna se yllään astui hääpäivänä Pietson pihaan Einarin rinnalla, katsoivat kaikki heitä. He olivat komea pari.

Selma oli kyllä sievä valkoisessa pitkälaahuksisessa puvussaan, tyllihuntu hiuksillaan, mutta hän jäi kokonaan varjoon Annan ylvään, tumman kauneuden ja solakan ja pitkän vartalon rinnalla. Ja pieni, tumma, liukasliikkeinen sulhanen oli Einariin verrattuna hyvin vähäpätöinen.

Kun Einar sattui joskus vahingossa seisahtumaan Selman vierelle, säpsähti Anna. Pelko kulki jälleen värähtäen hänen ruumiinsa lävitse. Sitä lisäsivät vielä erään lähelle sattuneen naisen puolikuiskeena lausumat sanat:

— Katsokaahan! Tuo Einari vasta olisi Selmalle komea sulhanen!

Einar Selmalle, Einar Selmalle! Annan epäluulo kasvoi. Häntä poltti kuin tulessa. Mutta hän pakottautui nauramaan ja puhelemaan naisten kanssa. Hän tekeytyi välinpitämättömäksi Selman ja Einarin suhteen, hänen järkensä nauroi epäluuloille. Mutta hänen sisimpänsä ei nauranut. Vaistomaisesti hän seurasi tarkasti Einarin jokaista askelta, jonka tämä sinä päivänä astui.

Hän näki Einarin seisovan vaatehuoneen vierellä. Selma kulki ihmisjoukossa ja siirtyi vähitellen hänen luokseen. Sulhanen tarjoili tupakkaa ja konjakkia, hän oli toisella suunnalla. Anna kiersi huoneen toiselle seinustalle. Hän kuuli miten Einar kysyi:

— Oletko sinä onnellinen, Selma?

Selma katsoi Einariin. Se oli pitkä katse, polttava ja hätäinen. Hänen kätensä vapisivat ja nousivat. Annasta näytti, niinkuin hän olisi halunnut nostaa ne Einarin olkapäälle.

— Minäkö onnellinen? Selma toisti. — Kysy hiireltä, onko se onnellinen, kun joutuu pyydykseen! — Onnellinen, onnellinen!

Einar katsoi häntä kauan.

— Miksi sitten menet hänelle?

Selma katsoi takaisin. Se oli katkera, uhmaava katse, teräksinen, sininen katse, kylmä ja jäinen.

— Miksi menen? Siksi, että sinä otit toisen, hän kuiskasi. — Täytyyhän minullakin joku olla...

Annasta näytti, että kyynelet olivat minä hetkenä tahansa valmiit tulvahtamaan Selman poskille. Hän tarttui huntunsa reunaan ja rypisti sitä, hän kiersi sen pieniksi palloiksi ja vääntelі sitä kuin epätoivoissaan.

— ... tässä yksinäisyydessä ja ikävässä, hän huohotti.

Hän katsahti vielä kerran Einariin. Sitten hän kohautti olkapäitään ja lähti. Einar jäi seisomaan paikalleen.

Kun Selma meni naisjoukkoon, päästi hän hunnun kädestään.

— Katsokaa, noin paljon reikiä! hän huusi ja levitti sitä. — Paljon reikiä, paljon onnea! Hah haa!

Hän nauroi. Se oli kovaa ja katkeraa naurua, mutta hääväki ei sitä sellaiseksi ymmärtänyt. Se yhtyi leikkiin.

— Mitä enemmän reikiä, sitä enemmän onnea! sanoi muuan emäntä ja repäisi lisää yhden reiän.

— Niin tehkää siihen paljon reikiä! huusi Selma ja pyöri naisten edessä.

Nämä tarttuivat huntuun ja repivät ja raastoivat sitä. Pieniä kappaleita siitä putoili pihanurmelle. Ne loistivat siinä vihreyden keskellä kuin valkoiset kukat.

Anna lähti pihanurmelle. Einar haki häntä.

— Missä olit? Meidän pitää lähteä kahville. Etsin jo sinua.

Etsin sinua, etsin sinua, soi Annan tajunnassa. Hän on kuin turta näkemästään ja kuulemastaan. Sormukset kiristävät hänen sormeaan. Hän riisuisi ne pois, mutta sormi on turvonnut kuumuudessa, eivätkä ne lähde. Hän vastaa välinpitämättömästi:

— Seisoin varjossa vaatehuoneen luona. Oli niin kuuma.

— Vaatehuoneen luona? toisti Einar. Annan mielestä hänen äänessään kuulosti epäilys.

— Niin, vaatehuoneen luona. Siellä oli viileämpää kuin pihassa.

He astuivat kahvipöytään.

Pietson taloon on ostettu uusia huonekaluja. Ne näyttävät kovin oudoilta tässä vanhassa lahoavassa ympäristössä. Niiden uutuus aivankuin häiritsee, tekee kaiken levottomaksi. Yksinkertaiset puutuolit ja kuluneet penkit kutistuvat niiden rinnalla entistäänkin pienemmiksi.

Sulhanen tarjosi konjakkia ja sikareja. Hän tarjosi niitä alituiseen. Pietso kulki hänen vierellään laihana ja keltaisena ja kehui hampaat irvessä:

— Mikäs tässä nyt on häitä pitäessä, kun vävypoika kaiken kustantaa. Juokaa, naapurit ja kylänmiehet, eivät nämä meille mitään maksa!

— Kunhan eivät vain kävisi lopulta Pietson pussille, epäili muuan emäntä hiljakseen.

Sitä eivät toiset usko. Sulhanen on niin reilu, niin hieno ja viisas mies. Ja aivan varmaan hän on rikas. Kyllä muuttuu komento Pietson talossa. Tokihan hänellä rahaa on, tukkiherralla.

Välillä, tupakkaa tarjotessaan, puhuu sulhanen isäntämiehille:

— Minä panen tämän talon kuntoon. Tulkaahan käymään viiden vuoden kuluttua siitä, kun minun isännyyteni alkaa, niin sitten näette!

Illallisen jälkeen siirrytään latoon tanssimaan. Selma tans-

sii rikkinäinen huntu päässään, hän nauraa, kujeilee, veikistelee. Mutta kaiken takaa kuultaa pahamieli, Anna tietää sen. Tyhjyys helisee iloisen naurun takaa ja jokaisessa leikkipuheessa on hiven katkeruutta.

Einar ei tanssita Selmaa. Anna huomaa, että Selma odottaa sitä. Hän katsoo vähän väliä Annaan ja Einariin, hänen silmänsä aivankuin pyytävät Einaria hakemaan häntä tanssiin. Mutta tämä ei mene. He tanssivat yhdessä muutamia kertoja ja lähtevät kotiin.

Mäkivaarassa on hiljaista. Riitta on iltatyöt tehtyään syventynyt lukemiseen ja vaari on vanhassa työssään, jalkakätkyen polkusella.

— Ikävä on, kun ei Viljo soita. Hänkin lähti sinne tanssiladolle, sanoo vaari.

— Alkaa sekin kai jo tyttöjä katsella, yhtyy Riitta. — Eikä ihme; poikahan täytti jo seitsemäntoista.

Anna on iloinen. Hyvä mieli soutaa hänen suonissaan kuin viini. Hän laittaa pojan nukkumaan, askartelee hiukkasen, menee kamariin. Siellä hän aukaisee ikkunan ja laulaa. Hänen on niin hyvä olla, että hänen täytyy laulaa.

Einar ei tanssittanut Selmaa, Einar ei tanssittanut Selmaa! soutaa hänen suonissaan. Hän on kuin voittaja, joka vihollisen nujerrettuaan palaa juhlakulkueessa taistelutanterelta.

4.

Kiireisenä elonleikkuupäivänä saa Anna kirjeen Kiviniemestä.

Hyvänen aika! Kiviniemi! Entinen koti! Hän on jo melkein unohtanut sen.

Äiti on sairaana. On ollut jo viikonpäivät, kirjoittaa isä. He eivät ole kuitenkaan hälyttäneet Annaa, kun tietävät, että Annalla on kova kiire. Ja äiti on ollut varma siitä, että

pian hän tästä paranee. Jokin ohimenevä sairaus, ei tämän vuoksi kannata hätäillä.

Mutta se ei olekaan ohimenevää. Lääkäri on käynyt ja sanonut, että sairaus on munuaistauti. Annan pitäisi tulla katsomaan.

Anna ei malta lähteä ennenkuin viiden päivän kuluttua, kun kauranniitto loppuu.

Hän nousee aamuvarhaisella, laittaa pyöränsä kuntoon ja lähtee.

On kovin kaunista ajaa pyörällä tällaisessa vihreässä aamussa.

Kaste kimaltelee maantienvarren ruohossa kuin hopeakirjonta kuninkaan viitassa.

Kaikissa kylän pihoissa kukkivat heleät kukat. Niiden loisto aivan hivelee silmää.

Täysinäiset ladot seisovat ylpeinä pelloilla. Niiden ovet pullistuvat auki. Ne aivankuin näyttävät, miten paljon viljaa ja heinää on tullut tänä vuonna.

Anna ajaa nopeasti. Koivikot ja jyrkkärantaiset lammet jäävät jälkeen. Ei aikaakaan, kun hän on Kiviniemessä.

Isä on valveilla. Hän on valvonut kaiken yötä äidin kanssa. Hän on aivankuin puolet vanhentunut siitä, kun Anna hänet viimeksi näki. Hänen kasvonsa ovat murheelliset ja hiljaiset, ja hänen hiuksiinsa on tänä äidin sairauden aikana tullut runsaasti harmaata.

Alma on kotona. Hän on tullut jo viikolla, mutta hän nukkuu.

Äitikin on nukahtanut hetkiseksi, ja Anna keittää isälle aamukahvin.

Kun äiti herää, ei hän jaksa paljoakaan puhua. Hänen jalkansa ovat pöhöttyneet ja pöhötys nousee käsivarsiin ja sydänalaan. Hän katsoo Annaa sameilla silmillään, ojentaa hänelle kätensä ja sanoo:

— On kaksi asiaa . . . jotka sinun pitää muistaa . . . lapsi . . .

Äiti lepää kotvasen. Hänen rintansa nousee ja laskee. Hän on tullut kasvoiltaan kapeaksi ja hänen kätensä, ennen niin sierottuneet ja karkeat, ovat tulleet sileämmiksi.

Levättyään hän jatkaa:

— ... on kaksi asiaa ... työnteko ja tyytyväisyys ... muuta ei maailmassa tarvitse ...

Niin hän sanoo. Sitten hän sulkee silmänsä. Hänen on vaikea hengittää, hän huohottaa ja läähättää. Anna kysyy, haluaisiko äiti jotain. Ei, ei hän mitään tarvitse. Tai jos sentään tyyny nostettaisiin parempaan asentoon hänen selkänsä taakse.

Anna korjaa vuoteen ja äiti sulkee silmänsä.

Alma tulee kamarista. Hänen hiuksensa on täynnä papiljotteja, jotka sirhottavat siinä kuin pienet sarvet, ja yllään hänellä on korea suurikukkainen aamutakki. Jaloissa on tohvelit, kiiltävät punaiset tohvelit, joita koristavat suuret silkkitupsut. Hän on kovin herrastava. Tarttuu pehmeästi Annan käteen, puristaa sitä hiukan sormiensa päillä ja valittaa:

— Oh, olen niin väsynyt! Ensin rasittava matka tänne ja sitten valvominen äidin kanssa. Tämä tekee minusta lopun!

Hän alentaa äänensä ja puhuu kuiskaten:

— Ei äiti tuosta enää nouse. Ostin jo surupuvun ja -hatun kaupungista tänne tullessani. Tulehan katsomaan!

Anna menee Alman perässä kamariin. Alma aukaisee matkalaukkunsa ja nostaa sieltä hienon mustan puvun. Se on kaunista himmeätä kangasta. Uudet kengätkin hän on ostanut. Ne ovat korkeakorkoiset ja niin kapeat, että Anna pelkää, kuinka ne mahtuvat sisaren hiukan leveisiin jalkoihin. Hatussa on pitkä musta harso takana ja toinen, lyhyempi edessä. Niin, mitäs hän enää välillä kotiin lähtee. Parasta on, kun on yhtä kyytiä.

Tulkoon Matti sitten kotoa. Eivätpä he jouda pitkään olemaankaan. Heillä kun on kauppa. Tosin apulaistyttö suoriu-

tuu siellä yksinäänkin jonkin päivän, mutta ei sitä voi pitemmäksi aikaa uskoa.

Alma on toivonut itselleen aina tällaista elämää. Hänellä on piika, joka tekee kaiken. Ei tarvitse laittaa ruokaa, ei leipoa eikä keittää kahvia. Ei tarvitse edes leninkiä silittää, piika tekee senkin. Ja Matti on niin mukava, hän suostuu kaikkeen, mitä Alma ehdottaa. Kyllä kai Annalla on paljon työtä? Hullu hän oli, kun talonpojan vaimoksi rupesi. Ei näytä koskaan hienoltakaan, kun aina päivettyy ja täytyy tehdä raskasta työtä. Ja lapsikin Annalla on. Hyvänen aika, miten sitä ehti enää millekään muulle työlle! Eikö se ollut kiusallinen? Huusi varmaan yöt. Miten Anna jaksoi päivällä tehdä työtä, kun täytyi sen kanssa valvoa? Niin, kyllä hän, Alma, on tyytyväinen oloonsa. Heillä on kaunis kauppatalo.

Ja tietääkö Anna, miten Elli ja hänen miehensä ovat hassuuntuneet. He ovat tulleet melkein noin... ja Alma pyörittää kädellään ympäri... melkein hupsuiksi. Jättäneet työpaikkansa sahalla ja menneet vuokralaisiksi jollekin pienelle maatilalle korpeen. Saavat kuulemma ostaa sen itselleen. Mutta mitä hyödytti tehdä velkaa jotakin köyhää maapaikkaa varten. Siinä sai vain raataa, eikä kunnon ateriaa suuhunsa saanut. Tilan nimi on Mustaoja. Mustaoja! Alma sanoi sen kaksi kertaa peräkkäin. Nimestä jo arvasi, ettei sieltä ole suuria odotettavissa. Mutta Ellihän on aina ollut sellainen hömpöttelijä, ja kun sattui samanlainen mies, niin eivät ne enää pysyneet vakaassa kunnollisessa ansiossa, vaan lähtivät ajamaan takaa tuulta. Voi voi!

Kyllä äitikin tässä raatoi. Ja oli nuuka. Tuskin raski vaatteita ostaa, Alma muutti puheenaihetta. Ja nyt kuitenkin kohta kuolee. Ei turha työnteko ja kitsasteleminen ihmistä auta. Aikanaan sitä pitää elää. Hän ainakin aikoo tehdä niin.

Mutta Anna ajattelee, ettei äidin kannattanut ostaa itselleen vaatteita. Pienellä tilalla oli vähän tuloja, siinä täytyi

elää säästeliäästi, jos mieli pitää tila. Merkillistä, miten vähän Alma tajusi. Ja hän oli vasta vuoden ollut pois kotoa.

Anna ei ehdi olla koko päivää Kiviniemessä. Hän käväisee katsomassa viljelykset Juho-veljen kanssa. Hän lypsää päivälehmät, ettei isän tarvitse hakea lypsäjää naapurista, katsoo kananpesät ja laittaa päivällisen.

— Sinähän osaat jo hyvin laittaa ruokaa, kehuu isä. — Taisikin saada sinusta hyvän emännän se Mäkivaaran mies.

— Ennen sinä vain istuit rannalla ja vaivoin sinut sai tiskaamaan, muistatko, kiusoitteli veli. — Saisitkin jäädä tähän kotiin meille ruoanlaittajaksi siihen asti, kunnes äiti paranee.

Kunnes äiti paranee. Anna ajattelee sitä vielä ajaessaan kotiin auringon paahtamaa maantietä. Juho ja isä jäivät surkeaan asemaan, jos äiti kuolee. Ja hän kuolee varmasti, mikään ei voi häntä pelastaa. Heidän täytyy palkata palvelija ja se tietää monen sadan markan menoa kuukaudessa.

Hyvänen aika, miten tärkeä tekijä nainen on talossa. Kun hän oli kotona ja teki tehtävänsä, ei häntä huomattukaan. Kukaan ei häntä kiittänyt, päinvastoin häntä joskus moitittiin. Vasta sitten, kun hän on poissa, hänen todellinen arvonsa ymmärretään.

Niin oli melkein kaikkien talonpoikaisnaisten laita. Heidän osansa maailmassa oli useimmiten vain kärsimykset ja työ. Ja miten nurisematta he sitä tekivät. He eivät saaneet koskaan palkkaa, harvoin heillä oli yhtään omaa rahaa, harvoin heille ostettiin vaatteita. Sittenkin he tekivät työtä, tekivät ahkerasti ja nurisematta.

Äiti oli yksi tällainen työn ihminen. Anna ei ymmärtänyt äitiä oikein kotona ollessaan. Hän piti äidin torumista ja käskemistä turhana riitelemisenä. Äiti touhusi hänen mielestään liian paljon, teki työtä liian paljon, piti yllä turhaa huoltakin liiaksi. Nyt hän ymmärtää, että juuri niin täytyy tehdä, jos mieli pysyttää talo ja sen elämä oikeilla raiteilla.

Äiti ei jaksanut edes ojentaa kättään hyvästiksi, kun Anna lähti. Hän ei jaksanut puhuakaan, mutta isä ymmärsi hänen huultensa liikkeestä sen, että Annan pitäisi käydä häntä katsomassa. Niin, muistikohan kukaan äitiä useinkaan sitten, kun hän lähtisi. Isä ehkä, mutta tuskin muut. Heillä, tyttärillä, olivat omat huolensa. Äiti ja äidin muisto aivankuin hukkui niiden sekaan. Hautautui jokapäiväisen touhun raskaitten pyörien alle.

Anna ei ehdi katsomaan äitiään toista kertaa. Mäkivaarassa on paljon työtä. Täytyy koota pellavat, ottaa perunat ylös, korjata juurikasvit, kerätä puolukat, ruveta moniin syksyn touhuihin. Iltaisin, kun työ on päättynyt, hän muistaa äitiä ja kaipaa tätä. Mutta hän ei voi lähteä Kiviniemeen, hän ei voi jättää Mäkivaaraa ja Juhania.

Eräänä kuultavana syyskuun aamuna tulee sitten tieto, että Annan äiti on kuollut. Yöllä on hiukan pakastanut ja kuura kimaltaa maassa himmeänä kuin helmimatto. Puista putoilee jäätyneitä keltaisia lehtiä. Syksy on tullut.

Anna seisoo puutarhassa, kun hän saa tiedon. Se aivankuin jäykistää hänet. Kuolema, se on merkillinen asia. Hän ajatteli äidin kuolemaa levollisesti silloin, kun äiti vielä eli. Nyt hän ei osaa olla levollinen. Hän nyyhkyttää rajusti; omenat, jotka hän on koonnut puiden juurilta, putoavat hänen sylistään.

Hän on kiittämätön ja paha lapsi, hän ajattelee ja syytös polttaa kuin tuli hänen sydämessään. Hänen olisi pitänyt jättää työt ja mennä katsomaan äitiä. Olla siellä koko aika, minkä tämä sairasti, auttaa häntä. Mutta hän ei lähtenyt. Työt olivat hänelle tärkeämmät.

Kukaan ei muistanut edes kiittää äitiä. Miten hänkin, Anna, oli niin huomaamaton. Hän tajuaa sen nyt, ja uusi itkunpuuska ottaa hänet valtaansa. Ei hänelle johtunut mieleen äidin luona käydessä kiittää tätä.

Mutta sitten hän muistaa äidin väsyneet sanat: »Ei ole mi-

tään muuta maailmassa niin tärkeää kuin työ... ja tyytyväisyys... muista se», ja hän rauhoittuu.

Äiti ei kaivannut kiitosta. Niin, ja ehkä äiti oli tyytyväinen siitäkin, että Anna oli kotona Mäkivaarassa ja teki työtä. Työhän oli ollut aina äidille tärkein asia maailmassa.

Syksyn keltaisia lehtiä tipahtelee puista. Ne ovat syntyneet, kasvaneet, kukoistaneet ja kuolleet. Nyt on niiden lähdön aika. Ne laskeutuvat maahan hiljaa ja juhlallisesti. Ne haluavat levätä, sillä ne ovat suorittaneet elämänsä päivätyön.

Kuudes luku.

1.

Talvi tuli.

Se peitti routautuneen maan valkoisella vaipallaan. Se puki kuurallaan puut, puhelinpylväät, aidanseipäät. Sen iloiset kulkuset soittivat teillä ja kujilla.

Mäkivaaran vaari muuttui talven tultua. Häntä vilutti usein ja hän istui mieluimmin uuninrinnassa Juhanin kehtoa liikuttaen. Myöskin Riitan reumatismisia niveliä kolotti. Anna voiteli niitä iltaisin spriillä ja linjamenteilla, hän hieroi niitä ja laittoi lämpimiä kääreitä. Joksikin aikaa kipu lakkasi, mutta palasi uudelleen entistä kiusaavampana.

Anna oli reipas ja terve. Hän teki navettatyöt aina yksin. Hän ei vienyt sinne Riittaa, ettei tämä olisi vilustunut. Hänen iloinen laulunsa helisi navetassa kuin leivosen viserrys ja hänen punaiset poskensa hohtivat villahuivin keskeltä kuin kaksi omenaa. Hän oli onnellinen, reipas, ahkera nainen.

Iltaisin hän kehräsi. He kehräsivät kumpikin, Riitta ja Anna. Heidän rukkinsa lauloivat Viljon soiton tahtiin. Väliin Viljo askarteli puusepäntöissä puhteilla. Hän teki rekiä

ja huonekaluja. Silloin suhisi hänen höylänsä kilpaa naisten rukkien kanssa. Mutta kun höyläämistä oli jatkunut kauan, pyysi joku, että Viljo soittaisi. »Elämä on niin juhlavaa, kun viulu soi», sanoi vaari usein, ja toiset yhtyivät häneen.

Joskus kävi Antti lietteeltä Mäkivaarassa. Väliin hän kävi pyytämässä olkia, väliin jauhoja, joskus puita. Hän pyysi niitä kesätöiden päähän ja Mäkivaarasta annettiin mielellään.

Kaura ei siellä ollut kasvanut. Se oli jäänyt matalaksi, niin lyhyeksi, että Lyydin oli vaikea saada se leikatuksi. Ja se oli hiukan kylmähtänyt. Ne muutamat hehdot, jotka siitä saatiin, olivat pieniä, kutistuneita jyviä. Niin, melkein kuin kaksi kuorta vastakkain ne olivat.

Siihen oli mennyt Antin kahden hehtaarin raivauspalkka, apulannat, siemenet, kyntäminen, kylväminen, leikkuu ja puiminen. Se oli todellakin huono saavutus.

Kun Mäkivaaran vaari sanoi siitä Antille, virkahti tämä:

— Kasvaa se ensi kesänä Heinämäen emännälle. Maa on pehmeämpi ja apulanta vaikuttaa vasta sitten.

Hän ei ollut vihainen eikä pahoillaan, vaikka hänen oma työnsä oli mennyt kokonaan hukkaan. Ja sitten hän puhui omasta maastaan, joka hänellä on kylvettävässä kunnossa. Hän ajaa siihen keväällä kaiken lehmän- ja sianlannan, ja saattepa nähdä, että vilja kasvaa! Hän ei yritä kauralla, hän ostaa vehnänsiementä. Hänen totiset kuokkijankasvonsa aivan loistavat, kun hän kertoo tästä tuumastaan.

Antti ei sanonut koskaan suoraan, mutta Anna arvasi, että mökissä oli puute. Antilta meni paljon aikaa noiden kolmenkymmenen halkosylen hakkaamiseen Heinämäen emännälle, eikä Lyydi päässyt häntä pojalta paljoakaan auttelemaan. Mistä siis tuli ruoka? Heillä oli sika. Antti kertoi, että Lyydi syötti sitä silpuilla, joita hän leikkasi heinistä. Silput haudottiin kuumalla vedellä ja sekaan pantiin hiukan jauhoja ja suolaa. Mutta Anna tiesi, ettei sellaisella ruoalla saada li-

havaa sikaa. Ja hän arvasi, että se sai tätäkin ruokaa vain hengenpitimiksi.

Lehmä lypsi vähän. Se oli hyvä lehmä, mutta ruosteiset lietemaan heinät eivät lypsätä. Ja nekin loppuisivat kohta. Eiväthän he olleet arvanneet, että lehmä syö niin paljon! Ja sitten he olivat tehneet heinät sillä tavalla, että maanomistaja otti heinistä vuokrana puolen.

Niin, elämä ei todellakaan ollut mitään kukkaistanssia lietemökissä. Mutta Antti uskoi vahvasti, että kaikesta selviydyttäisiin, kunhan vain päästäisiin kevääseen.

Sialla olisi silloin lämmin. Se kasvaisi lämmön ansiosta puolta nopeammin kuin nyt.

Lehmä lypsäisi hyvin, kun pääsisi laitumelle. Sen maidosta joutaisi hera sialle. Ja sitten sille saataisiin maidon sekaan silppua tuoreesta heinästä. Siitä tulisi vielä komea sika.

Anna tulee aina iloiselle tuulelle Antin käydessä. Tämä ei valita eikä ole pahalla tuulella, tällä on merkillinen usko siihen, että hän onnistuu.

Anna lähetti Lyydille joskus neulomista. Hän lähetti sitä vain auttaakseen heitä ja saadakseen panna Antin mukaan maksun. Kun sukat ja lapaset sitten tulivat, olivat ne kurjia. Viljo nauroi joka kerran pannessaan jalkaansa Lyydin tehtaan tuotteita, sillä Lyydi ei ollut vieläkään oppinut tekemään kantapäätä kunnollisesti. Anna antoi miesten nauraa. Hän sai autetuksi lietemökkiä ja sillä hyvä.

Pietson talossa oli uusi isäntä. Pietso oli tehnyt kirjat. Hän kertoi siitä itse Mäkivaarassa käydessään. Mutta hän hallitsi kaikkea, niin kauan kuin eläisi. Ja sitten hänellä oli iso eläke. Mitäs siitä, vaikka kontu nyt oli toisen nimissä.

— Itse minä olen isäntä talossani, Pietso rehenteli. — Eikä minun metsästäni mene kukaan tikkuakaan ottamaan. Koettakootpas kaataa yhdenkään puun, niin näkevät mitä seuraa!

Niin hän kehui, mutta toisin kävi. Ensimmäisillä hyvillä

keleillä alkoivat kaatomiehet kulkea Pietson metsässä. Heitä seurasivat hevosmiehet. Pitkinä, komeina jonoina vaelsi Pietson ylpeä metsä Mäkivaaran ohitse järvelle.

Tukinkaatajat tulivat Pietson taloon. Heille tulivat yöksi myös suuremmat tukkiherrat, tarkastajat ja sellaiset. Kävi ilmi, että Pietson vävy olikin vain niitä pienempiä herroja. Ja autokin oli yhtiön auto. Yksin komea musta salkkukin, jolla hän rehenteli, oli tukkiyhtiön. Pietson vävy oli ennen taloon tuloaan köyhä mies.

Hän oli ottanut lujasti velkaa kaupungista. Suurin osa Pietson metsästä vaelsi nyt noita velkoja maksamaan. Pietson metsä maksoi häät, huonekalut, konjakit ja sikarit.

Kun Pietso oli sanonut vävylle isännyydestään ja kieltänyt häntä kaatamasta metsää, oli tämä nauranut.

— Itsehän sinä panit nimesi kirjojen alle. Niiden mukaan olen minä isäntä ja teen mitä tahdon.

Pietsossa juotiin. Niin kertoivat kyläläiset. Tukkiherrat joivat kamarissa ja tukkilaiset tuvassa. Selma emännöi. Hän otti avukseen nuoren piian, koreilevan ja kevytkenkäisen.

Selma oli aina koreasti puettu. Hän rupesi käyttämään maalia niinkuin piikansakin. Ja kertoivat, että hän otti ryyppyjäkin melko rohkeasti. Hän tahtoi olla kohtelias emäntä. Hänen kimeä naurunsa kuului usein Mäkivaaran pihaan asti. Viljo oli joskus soittamassa, kun Pietsossa pidettiin tansseja ja kertoi Selman olevan aina lattialla. Komea »ukkoherra» häntä tanssitti.

Kun Selma joskus sattui tiellä Annaa vastaan, puhui hän paljon. Hän kertoi töistään, vaatteistaan, joita taas on käynyt ostamassa, turkistaan ja tukkiherroistaan. Annan pitää välttämättä tulla heille käymään jonakin iltana. Anna on niin nuori ja kaunis, hänen pitää olla iloinen ja tanssia edes muutaman kerran. Mitä sellaisesta elämästä kuin Annan oli! Mies aina matkoilla ja hän kotona lapsen ja vanhojen ihmisten kanssa.

Mutta Anna ei halua mennä. Mikään siinä remuavassa, viinalle tuoksuvassa sakissa, joka Pietson talossa tanssii, ei miellytä Annaa. Kun hänellä joskus on aikaa, hän istuu ja lukee. Hän viettää kirjan ääressä aikansa mieluummin kuin kylää juoksemalla.

2.

Entinen emäntä käy harvoin Mäkivaarassa, mutta milloin hän käy, kulkee hän huoneissa hitaasti ja miettien, seisahtelee, puhelee itsekseen. Joskus hän käy Juhanin kätkyen luona, mutta ei ota poikaa koskaan syliinsä. Hän ei puhelekaan sille; Annasta näyttää, että hän on kuin vihainen pojalle.

Ehkä siitä, että Juhani joskus perii Mäkivaaran. Ehkä siitä, että Enni ja Paavo eivät pääse Mäkivaaraan, kun hän myi sen pojille.

Eräällä käynnillään hän kertoo, että Paavo on ostanut tontin tulevan rautatien läheisyydestä. Kaikki, joilla vain on mahdollisuutta, ostavat nyt sieltä tontin, on Paavo kertonut. Sinne ovat monet jo alkaneet rakentaakin, sillä rautatien lisäksi tulee paikalle tehdas. Suuri tehdas, jossa riittäisi sadoille ihmisille työtä.

Sieltä pitäisi nyt ostaa tontteja, kenellä vain on rahaa. Muutaman vuoden kuluttua niillä ansaitsi suuria summia. Se olisi nopeata ja ilmaista rahantuloa. Ei mitään vaivaa eikä työtä, mutta nopeasti ja runsaasti rahaa ne antaisivat.

Anna tietää, että ne ovat Paavon ajatuksia, joita emäntä tuo julki. Varmaan Paavo on ostanut tuon tonttinsakin emännän rahoilla. Nyt hän yllyttää emäntääkin sinne. Emännän olisi sentään viisainta pysyä täällä Rinteessä. Omassa kylässä, lähellä Mäkivaaraa.

— Minäkin muutan ehkä sinne, sanoo emäntä. Mitäs minä

enää täällä, kun Paavo ja Ennikin lähtevät. Myyn Rinteen, on kai niitä ostajia.

— Ei, emäntä, älkää lähtekö minnekään Rinteestä. Sehän on niin sievä paikka. Ja kaunis keväällä, kun omenapuut kukkivat. Pysykää te vain täällä.

Emäntä ei vastaa sillä kerralla, mutta aina, kun hän käy Mäkivaarassa, hän ottaa tuon asian puheeksi. Kevättalvella muuttavat Enni ja Paavo. He myyvät talonsa ja lähtevät.

Emäntä tulee aivankuin kuumeeseen. Hän käy heidän luonaan ja Paavon kertomukset nopeasta rikastumisesta saavat hänet kiihkoon. Hänen täytyy päästä osalliseksi suurista rahoista, joita rautatie paikkakunnalle toisi. Hän myy Rinteen, syrjäisen, hiljaisen paikan ja muuttaa tulevan rautatien varrelle Paavon ja Ennin kanssa.

Anna ei ole ennen huomannut emännässä tätä puolta: hänen suurta rakkauttaan rahaan. Nyt hän ymärtää, mikä heitä Paavon kanssa yhdistää. He ovat molemmat pohjaltaan liikemiehiä, he haluavat rahaa nopeasti ja vähällä vaivalla. Nyt hän ymmärtää, että Einarkin on perinyt äitinsä liikemiesveren, joka pitää hänet aina kulussa.

Emäntä pani lehteen ilmoituksen Rinteen myymisestä. Ostaja löytyi. Hän oli keski-ikäinen yksinäinen mies, Eevertti nimeltään. Hän oli tullut äsken Amerikasta, missä oli ollut taaloja hankkimassa. Hän maksoi Rinteestä emännälle hyvän hinnan, sillä paikka miellytti häntä suuresti.

Mäkivaaran entisen emännän tavarat pantiin jälleen muuttokuormiin. Hän itse istuutui erään kuorman päälle. Mutta ei totisena ja murheellisena niinkuin silloin, kun hän lähti Mäkivaarasta, vaan iloisena ja toivehikkaana. Hänestä tulisi rikas, niin on vävy sanonut. Hän ansaitsisi muutamassa vuodessa paljon enemmän kuin Mäkivaara maksoi.

Anna kertoi Viljolle ja Einarille huoliaan emännän lähdön suhteen. Miten kävisi, jos Paavo saisi emännän ryhtymään tuollaisiin tontinostopuuhiin? Ne olivat Annasta epäilyttäviä

hommia. Hänen kotonaan tehtiin vain työtä, ei siellä ymmärretty liikeasioista mitään. Isän mielestä ne olivat turhanpäiväisiä ja äitivainajan mielestä vieläkin turhempia. Mitä jos emännän koko omaisuus menisi niissä? Häntä aivan pelotti sellainen. Se oli kuin uhkapeliä.

— Ei äiti hevillä anna rahojaan, sanoi Einar. Ja luulen, että hän ei kauan pysy Paavon ja Ennin matkassa. He ovat hyviä vain vähän aikaa.

— He ovat hyviä niin kauan kuin mummolla riittää rahoja, huomautti Viljo. — Sitten hän saa kyllä ottaa jalat alleen. Minä tunnen hyvin sen sakin.

— Vaikka — eihän emännällä mitään hätää ole. Mehän maksamme hänelle eläkkeen. Ja jos hän joutuu pois Paavon ja Ennin luota, pääsee hän tänne takaisin, sanoi Anna.

— Mäkivaaraanko? Olisiko se sinusta mieluista, jos äiti tulisi tänne? kysyi Einar.

— Ei. Minä sanon suoraan, että mieluista se ei ole. Mutta se on meidän velvollisuutemme. Sitäpaitsi, emäntä voi muuttua paremmaksi minua kohtaan sitten, jos hänelle niin käy.

— Äiti ei muutu ikinä hyväksi ketään kohtaan, josta ei pidä, Viljo sanoi. — Äiti on sellainen. Saat olla iloinen, että Enni ja Paavo ja äiti muuttivat täältä pois. He olisivat keittäneet joka päivä joutavaa soppaa meistä ja Mäkivaarasta.

Anna tiesi, että Viljon puhe oli totta. Hän puhui suoraan asian niinkuin hän sen ajatteli.

3.

Jälleen on vuosi vierähtänyt.

Tänään on suuri ja tärkeä päivä Mäkivaaran vaarin elämässä. Vaari lämmittää riihtä.

Hän valikoi riihipuita. Ei riihipuiksi kelpaa mikä vain halko. Sen pitää olla pitkä ja paksu, tyvelikäs ja jukurainen. Kun siihen tuli ottaa, niin siinä sille on vähäksi aikaa työ-

maata. Riihtä pitää lämmittää pitkään ja hitaasti. Vain siten tulee tasainen kuiva vilja, eivätkä oljet pala ja murene käsiin.

Halkopinon läheltä liiterin nurkalta löytää vaari riihipuita. Ne on ladottu nurkalle, kun olivat aina pinossa tiellä. Kuka niitä tuvanuuniin, sellaisia. Naisilla olivat omat kiireensä. Eivät he joutaneet lämmittämään tupaa koko päivää. Johan siinä olisivat taikinat liiaksi hapantuneet ja leivät riepistyneet paljosta liikkumisesta. He nakkasivat tuollaiset jukuripäät tukinpuolikkaat omaan pinoonsa. Olkoot, saavatpahan miehet ne joskus pieniä, ei heidän käsillään kumminkaan sellaisista olisi urakkaa saatu. Vie heidät kesällä saunalle ja pilkottaa saunapuiksi tai riihelle, jos nyt riihtä kehdataan lämmittää.

Kehdataan. Mäkivaarassa kehdataan aina puida ahdos, pari. Uudispuuro piti välttämättä saataman heti, kun kuhilaat kuivuivat. Ja piirakankuori piti saada uudisrukiista. Siitä se vasta tuli oikea jauho, oikea puuro ja oikea piirakankuori. Riihentuoksu se vasta uudisviljan uudisviljaksi teki.

Nyt pääsevät nuo hyljeksityt halot kunniaansa. Vaari kantaa niitä riihelle. Hän kantaa yhden kerrallaan. On hänellä aikaa. Ei ole väliä, tuleeko riihi lämmitetyksi tänään, huomenna, ylihuomenna vai vasta ensi viikolla. Mäkivaarassa on salvoissa runsaasti vanhaa ruista. Ei ole siemenenkään tarvista talossa. Uudispuuro ja piirakankuoret toki kerkiää, milloin kerkiää. Pääasia, että kuhilaat ovat jo ahdettuina riihessä, tuotu sinne suoraan pelloilta.

Jukuripää riihipuu olallaan astelee vaari riihelle. Aukaisee sen pienen mustan oven ja astuu sisään. Lattia kumahtaa mukavasti, kun jukuripää kolahtaa siihen.

Vaari katselee ahdosta. Hyvin ovat osanneet ahtaa, Viljo ja Anna. Somasti ovat siellä lyhteet limittäin, eivätkä latvat pörhötä ulos kuin takiaisen piikit. Oma vanha tuoksunsakin niissä on. Semmoinen tuoksu, jota ei voi sanoin kuvata eikä

selittää, joka pitää ikäänkuin vaistota ja tuntea. Kas, matojakin on lattialla, mukavia ruskeita matoja. Ne kuuluvat asiaan, niitä pitääkin olla. Muuten jo hirvittäisi, etteivät olekaan oikeita rukiita!

Pitää ihan istahtaa hetkiseksi riihen lattialle siihen jukuripään viereen. Pitää ottaa maahan pudonnut tähkä ja sormeilla sitä. Hyvä ruisvuosi on tullut. Kuhilaasta lähtee reilusti kaksi ja puoli kappaa, sen näköisiä jyvät ovat. Tähkä pitkä kuin hiirenhäntä ja raskas kuin kalakontti. Entäs jyvät! Täyteläisiä, paksuja, kiiltäviä ja harmahtavia. Sellainen se pitää olla oikea rukiinjyvä.

Vaari kantaa hiljakseen puita riihelle. Hän tuo sinne myös sytykkeitä: ison tuohivihkuran ja kuivan närehalon. Hän istuutuu uunin eteen muutamalle jukuripäälle ja vuolee närehalosta lastuja ja tekee päreitä.

Sitten hän laittaa päänalushalon poikkipuolin uuniin, panee sytykkeet ja latoo jukuripäitä niiden kahden puolen. Hän kumartuu aivan uunin sisälle, kun hän raapaisee tikun.

Tuli hulmahtaa suureen paloon. Se rätisee ja ryösähtelee kuivissa närelastuissa, suhisee kuin vihainen kissa tuohivihkurassa, mutta laantuu heti, kun joutuu jukuripään kylkeen. Se tunnustelee sitä kotvasen, nuolaisee kielellään sieltä täältä ja alkaa vasta vähitellen, kuin varovasti tunnustellen, hiljaa syödä sitä.

Savu tulvii uunista. Sitä tulee aukon täydeltä, kun sytykkeet palavat. Mutta kun jukuripäät joutuvat tulen ulottuville, heikkenee savunkin mahti. Se tulee nyt verkkaan ja juhlallisesti eikä se laskeudu ryöpsähdellen maahan, vaan nousee hitaasti ja komeasti kattoparsia kohti.

Vaari istuu uunin edessä ja katselee tulta. Savua tulee hänen silmilleen, mutta eihän se haittaa. Hän hengittää sitä sisäänsä pitkin, ahnain vedoin. Riihensavu on parasta kaikista savuista. Se on melkein yhtä hyvää kuin kytösavu; ruokainen, täyttävä savu, jossa on selvä viljan tuntu.

Kun uuni sitten joutuu hiillokselle, tuo vaari Juhaninkin sitä katsomaan. Hän käy kaivamassa uudisperunoita, suuria kuin nyrkki ja punertavia kuin omena. Hän taluttaa toisella kädellään Juhania ja kantaa toisella perunakoppaa. Jos puolituntinen kuluu riihimatkassa, niin se ei heille mitään merkitse. Heillä on toki aikaa.

Aidan vieressä kasvaa vaapukkapehko. Komea pehko, kolmisen syltä ympäri. Komeita siinä ovat vaapukatkin. Vaari kerää niitä kouransa täyteen, istahtaa Juhani polvellaan siihen pehkon vierelle ja syöttää marjoja pojalle.

— Ei sitä nyt oikein sopisi riihimatkalla istua, mutta istutaan nyt sentään. Meillä kun ei ole kiirettä. Meitä kun on tässä kaksi joutilasta, vanha ja varsa, hän sanoo pojalle.

— Val-ta, val-ta, ääntelee Juhani puhumista yritellen. Vaari työntää vaapukoita hänen suuhunsa. Poika syö, jokeltaa ja tavoittaa käsillään loistavaa kesäperhosta.

Kun vaapukat pehkosta on syöty, jatketaan matkaa. Vaari nostaa Juhanin riihen kynnyksen yli, nostaa perunakopan hänen jäljestään ja vääntyy lopuksi itse.

Juhani istuu uunin luona ja katsoo suurin silmin hiiliriehtoa. Vaari työntää niitä hiukan kauemmaksi, kaivaa esiin lämmintä tuhkaa, hautaa siihen perunat ja laittaa hiiliä päälle. Mustuneella kohennuspuulla hän sen tekee ja hankaa sitten huolellisesti, moneen kertaan, tuhkaan tätä puuta, ennenkuin panee sen paikalleen riihen nurkkaan.

Nyt ei ole riihessä savua. Se on selvä ja hyväntuntuinen. Silloin tällöin tipahtaa parsilta lattialle raskas tähkä. Se tulee juhlallisesti, se liukuu kuin kultainen säde ylhäältä maata kohti. Sitä seuraa ruskeita, kiemuraisia matoja, jotka putoavat kyljelleen ja kierähtävät sitten somalle kierukalle. Juhani ei pelkää noita matoja, hän ottaa niitä pieneen kouraansa. Madot eivät kestä siinä, ne kiemurtelevat pois hänen sormiensa läpi.

Vaaria huvittaa.

— Oikea mieshän sinusta tulee, kun et pelkää viljamatoja, hän sanoo ja taputtaa Juhanin päätä.

Kun perunat ovat kotvasen olleet tuhkassa kypsymässä, ottaa vaari kohennuspuun. Hän kaivaa sillä esiin yhden perunan ja tunnustelee. Vielä vähän aikaa, sanovat hänen sormensa, sitten ovat perunat kypsät. Hän panee senkin, ottamansa, vielä paistumaan toisten vierelle.

On hyvää aikaa käydä peltojakin katsomassa. Vaari ottaa Juhanin käsivarrelleen ja kepin toiseen käteensä. He lähtevät yhdessä pelloille, kaksi miestä, talon vanha ja nuori isäntä. He kulkevat ruispellon laitaa. Kuhilaat seisovat mahtavina riveinä.

Ohramaalle jatkuu kahden isännän tie. Ohrakin jo kahisee kuivuuttaan, odottaa leikkaajaa kuin morsian sulhastaan tai niinkuin vanha ihminen kuolemaa. Kuolemaa! Mikä sen sanan toikaan nyt äkkiä vaarin mieleen? Tuosta ohrasta se vain siihen jysähti. Kun on valmis, niin pois sitä joutaa.

Kas, miten on ripsevää ja komeaa kauraa! Isännät ovat nyt ehtineet kauramaalle. Kaurakin on kohta valmista. Merkillistä, miten tämä kesä jouduttaa kaikki viljat. Kun yhden poikki saat, ovat toiset kiireellä korjattavat. Niin, kaurakin jo kahisee kuivuuttaan helpeet tuulessa lepattaen.

Odelma niityllä on sakeaa ja pitkää. Kyllä siinä pian saa täyteen vatsansa lehmä niinkuin hevonenkin, kun ne siihen ketjuun tuodaan. Se kukkii joissakin paikoissa. Kas, siemenheinäksi jätetty lohko on valmista. Nuput jo tummanruskeita. Kohta senkin lähdön vuoro.

Vaari ja Juhani hiipivät hiljakseen pois peltoja ja niittyjä katsomasta. Ei voi viipyä määrättömästi, saattavat siellä palaa tummaiset perunapaistikkaat. Mutta eivät he pidä kiirettä, jos ei heistä enää kiireeseen menoon lienekään.

Levätä täytyy silläkin matkalla. Mutta onhan lepopaikkoja. Ruispellon pientarelle ojentaa tuuheita oksiaan vanha koivu aidan ylitse. Sen koivun juurella on mainio lepopaikka. Siinä

on kivikin pientarella ihan kuin näitä kahta kulkijaa varten. Vaari istahtaa kivelle poika sylissään. Poika tavoittaa jälleen kirkassiipisiä kesäperhoja. Ne livahtavat hänen pienten sormiensa läpi, ei niitä kiinni saa. Hän tavoittaa uudelleen, monta monituista kertaa. Perhoset leijuvat edestakaisin pienen tavoittajan käsien lävitse. Poika jo vimmastuu. Pieni suu vetääntyy äkäisiin ryppyihin, parku ei ole kaukana. Mutta silloin huomaavat siniset silmät jotain muuta. Vaarin keppi on siinä kiveä vasten nojallaan. Poika tarttuu siihen molemmin käsin ja jokeltaa:

— Aa-aa, aa-aa, aa-aa...

Vaari nauraa.

— Se on oikein. Tartu sinä vain keppiin kiinni! Se on parempi turva kuin perhonen. Älä yritä tavoittaa sellaista turhanaikasta, mikä korealta näyttää. Ei sitä kuitenkaan tavoita,.suotta siinä vain aikaansa ja kättensä voimaa tuhlaa. Tartu aina kiinni siihen, mikä käsissä kunnolla pysyy.

— Aa-aa, aa-aa, aa-aaaaa... poika jokeltaa ja nyökyttää päällään.

Lämmin tuuli kulkee hiljakseen peltojen poikki. Taivas on sininen. Hyvänen aika, miten sininen! Vaarista se ei ole ollut koskaan tätä ennen niin kaunis kuin se nyt on. Hän panee käden varjoksi silmilleen ja katsoo sitä pitkään, katsoo monta kertaa. Se välkkyy kuin kuninkaan viitta, jota valkoiset pilvet, kärpännahat, reunustavat. Ne sopivat niin kauniisti yhteen nuo hyvät värit, valkoinen ja sininen.

Vaari katsoo koivua takanaan. Sekin on kaunis tänä päivänä. Miksi ei muinakin päivinä, mutta tänä päivänä erikoisesti. Sen kauneus on nyt aivan toisenlainen kuin keväällä. Silloin se oli heleää, herkkää, haurasta vihreyttä. Nyt on tuo heleys muuttunut tummuudeksi. Kun päivän kultaiset säteet häilähtävät sen yllä, vivahtaa se keltaiseen. Syksyn väriin. Mutta kaunis, ikäänkuin kypsä on koivun väri tänä elokuun päivänä.

Jatketaan jälleen matkaa. Ollaan pian riihellä, jonka uunissa, pehmeässä tuhkassa, uudisperunat ovat paistumassa. Tällä kertaa Juhani saa jäädä riihen eteen. Vaari menee yksinään perunoita koettamaan.

Kohennuspuu otetaan jälleen käytäntöön. Vaari työntää sillä juhlallisesti tuhkan pois perunoiden päältä. Pehmeitä ovat, vaikka korvaan painaisi. Hän noppii ne koriin yksitellen ja kantaa ulos.

Mutta riiheen täytyy vielä silmätä. Vaari menee vielä kerran yli sen korkean kynnyksen. Hän kulkee perälle asti ja nostaa kätensä ylös. Paras on lämmin, eivät siinä jyvät pala, mutta hyvin kuivuvat, niin jyvät kuin oljetkin.

Hän työntää kiinni pienen mustan oven, sulkee sen huolellisesti ja panee tummanruskean, kiiltävän pönkäpuun sen päälle. Siellä se oli nyt tallessa hyvän salvan takana Jumalan vilja.

Sitten kiireesti tuvalle. Perunakoppa kädessä, Juhani käsivarrella vaari astuu lyhyin askelin tupaa kohti. Häntä väsyttää, merkillisesti väsyttää. Hiki tulee tukanrajaan, rintaa ahdistaa, jaloissa on vähän voimaa. Mutta hän kulkee kiireesti, hänen täytyy joutua, ettei menisi perunoista niiden oikea maku.

Tuvassa laittelee Riitta ruokaa pöytään. On tuoretta, vasta kirnusta otettua voita, tänään paistettua leipää, hyvää kirnupiimää. Hän ilostuu nähdessään vaarin perunakopan.

— Että arvasittekin! Ajattelinkin jo, että keitän perunoita, mutta en ehtinyt. Ja nyt te niitä tuotte! Noin hyviä! Ja päällyskuoretkin melkein kaikista jo pois. Menen hakemaan kaloja.

Hän hamppaisee ruokasuojaan. Hame viistää maata, esiliina heilahtaa, mukavalle sykkyrälle solmittu huivikin heilahtaa päälaella.

— Kyllä ne nyt ilostuvat, Viljo ja Anna, kun tulevat. Eivät ne arvaa, mitkä herkut täällä odottavat.

— Herkut... nämä... paistikkaat... sanoo vaari muka aikaansaannostaan väheksyen. Mutta hänen suupielissään karehti myhäily.

Seuraavana päivänä vaari jälleen lämmittää riihtä ja paistaa perunoita Juhanin kanssa.

Mutta sitä seuraavana aamuna varhain kuuluu Mäkivaaran riihestä komea jytke. Viljo ja Anna, Riitta ja Amerikan Eevertti sekä pari kylältä pyydettyä naista siellä puivat.

Viljo käy välillä keittämässä kahvia. Voi veikkonen, kyllä hän osaa, kun naiset antavat ohjeet. Riitta pistäytyy silmäämässä välillä hänen kahvinkeittoaan. Ettei pane ihan niin paljon kahvia, niinkuin pani Annan tulokahviin! Eikä ihan niin paljon sikuriakaan! Vähempikin kun välttää tällaiselle riihiväelle. Riitta joutaa hyvin käymään tuvalla. Riitta kun on riihellä melkein kuin ilmanaikojaan. Puistelemassa olkia, latomassa kuopoja kasaan, latjaamassa maata. Mitäs hänestä, vanhasta, on enää riusaa ja mutkaa heiluttamaan, mutta mukaan piti ottaa, kun se villi päällä on. Eivät muka ole nämä toiset kukaan ihan oikeita riihitekijöitä Riitan mielestä. Eivät ne puistele tarkkaan olkia, eivät lakaise hyvin lattialta eivätkä nuohoa niinkuin nuohoa pitää.

Sieltä ne sitten tulevat koko kahvisakki. Vaari kantaa pannua, Riitta kuppeja ja sokeria, Viljo vehnäslautasta. Oikeastaan Viljon kannettavaksi olisi pitänyt antaa pannu, mutta vaari on itseoikeutettu kantamaan sitä. Se on kunniatehtävä Mäkivaarassa.

Parahiksi onkin entinen maa puitu. Jyvät lepäävät paksuna välkkyvänä kerroksena lattialla. Siihen levittää Riitta ruudullisen huivinsa liinaksi ja kattaa kahvin. Hän kaataa ensin vaarille suureen, ruusukukkaiseen kuppiin. Sitten saa Anna ja vieraat, sitten Viljo. Järjestys se pitää olla joka paikassa. Kyllä Riitta tietää. Riitta ei ole suotta palvellut nimismiehellä.

Kahvin jälkeen kuuluu jälleen tahdikas varstojen ja

mutkien pauke Mäkivaaran riihessä. Kuuluu järvelle, tielle, kuuluu kylään asti. Vaari kuuntelee sitä matkallaan tuvalle. Hän pysähtyy ja kuuntelee. Se on komeaa ja juhlallista tuo mutkien ja riusojen tahdikas pauke. Se on elokuun, työn ja elämän ääni.

4.

Kun jyvät sitten ovat säkeissä, lähtee vaari myllyyn.

Hän pukeutuu pyhäpukuunsa; hän käy samalla Perätalon vaarin luona. Katsomassa, joko siellä on saatu uutinen. Se on tavallaan niinkuin pientä kilpaakin. Että joko nyt toinen on ehtinyt siihen, mihin minä. Ja sitten voi niin hyvin silmätä Perätalon peltoja. Että tuliko vanhalle kaskikaverille hyvä vuosi. Joko on ruis millä menolla maahan, joko ovat ohrat seipäillä ja kaurat valmistumassa. Ne ovat kaikki kovin mielenkiintoisia asioita nuo. Aivan ikävästä palaa, kun ei niitä tiedä.

Muuallakin vaari aikoo käydä. Hän käy katsomassa Mäkivaaran salopalstaa. Hän ei ole käynyt siellä moneen vuoteen. Ei ole tullut lähdetyksi. Mutta nyt häntä kummasti vetää sinnekin, suurelle salolle, missä harvoin astuu ihmisen jalka ja missä vain teeren ja metsojen kujerrus kuuluu. Mitäs, onhan hänellä aikaa. Ajaa ensin myllyyn, käy välillä salopalstalla ja ajaa sitten Perätaloon.

Eikä vaaria tarvitse hätäillä. Vaari viipyy sillä matkalla ainakin pari päivää.

Liinukka valjastetaan välkkyvien kiesien eteen, Viljo nostaa jyväsäkin kärryihin. Vaari ottaa vain yhden säkin mukaan, ei useampia, sillä kuinkas hän nyt, kyläreisulla. Liinukka tietää, mikä matka on edessä. Se hörhöttää iloisesti. Se tietää, ettei nyt ole pakko juosta yhtään, jos ei tahdo. Nyt ovat ohjakset sen makuisissa käsissä, että nyt saa lorvata, jos haluaa.

Ennenkuin Viljo aukaisee portin, katsahtaa vaari taakseen. Se on hyvin kirkas ja tutkiva katse. Se kulkee hitaasti paikasta toiseen. Viipyy ensin pitkään ja hartaana rakennuksessa, siirtyy sitten puutarhaan ja kaivonvinttiin, livahtaa aittoihin ja kukkapenkkeihin. Viimeksi se katsoo Juhanin vaaleata päätä, joka Annan sylistä kurkistaa avoimesta ikkunasta.

— Katsos, Juhani. Vaari lähtee, vilkuta vaarille! sanoo Anna.

— Läh-tee, läh-tee, toimittaa poika ja heiluttaa innoissaan kättään. Vaa-li läh-tee, vaa-li läh-tee, hän toistaa. Jokainen päivä opettaa hänelle nykyisin uuden sanan. Jokainen päivä opettaa häntä enemmän osaamaan ja enemmän muistamaan.

Vaari vilkuttaa vastaan.

— Näkemiin! hän sanoo Annalle ja Juhanille. Sitten hän tarttuu ohjaksiin, ja kun Viljo aukaisee portin, sanoo hän Liinukan astuessa ensimmäisiä askeleita:

— Lähteköön Jumala mukaan taas tälle matkalle, niinkuin on lähtenyt aina kaikille matkoilleni!

Vaari ajaa komeasti pihaportista. Viljo sulkee sen. Liinukka astuu hitaasti tällä omalla tiellä. Mutta kun se pääsee maantielle, muuttuu tuuri. Se tietää kyllä, että ohjaksissa on käsi, jonka kiristystä ei tarvitse pelätä, se tietää kyllä, että ellei tahdo, ei sen tarvitse yhtään juosta. Mutta se tahtoo pitää yllä Mäkivaaran mahtia, vaarin mahtia ja omaa mahtiaan. Se porhaltaa komeassa laukassa talojen ohi.

Sitten sillä on jälleen aikaa hitaaseen kulkuun. Kun vaarilla on aikaa, silloin on Liinukallakin aikaa. He tietävät kumpainenkin nämä yhteiset matkat.

Vaari käy myllyssä. Vanha mylläri tuntee vaarin, tulee kättelemään, vie heti viljat vaakaan ja siitä laariin. Eipä ole nyt kiirettä myllyssä. Hyvin saa vuoron. Hyvin, kun on ensimmäinen uutisentuoja! Ensimmäinen jauhattajakin koko tällä viikolla. Vai ensimmäinen uutisentuoja! kertaa vaari.

Eivätkö ne olleet joutuisampia, muut. Eivät, eivät, nyökkää vanha mylläri ja laskee höyryä koneeseensa. Pian se on lävitse, vaarin yksi ruissäkki.

Mutta kahville täytyy Mäkivaaran isännän nyt kumminkin lähteä. Mylläri käy sanomassa vanhalle vaimolleen ja pian tupruaa iloinen savu heidän tupansa piipusta. Kohta ilmestyy emäntä rappusille valkoinen huivi siististi edessä kiinni, juovikas esiliina uumallaan.

— Hyvää päivää, hän kättelee Mäkivaaran isäntää. — Ja aina te vaan olette niin terve ja reipas. Ihan niinkuin kymmenen vuotta sitten. Te vaan aina nuorrutte.

Vaari kehuu puolestaan myllärin emäntää. Että miten on vielä kepsakka jaloistaan. Ja miten on lihava ja puhdasihoinen. Ihan kuin kaksikymmenvuotias tyttö. Eivät ne toki monet nykyiset tytöt niin kauniita olekaan kuin on tämä myllärin emäntä yhäkin! Emäntä nauraa. On tainnut lähteä nyt jo hampaitakin pois. Hiukset ovat harmaat ja harvat, ja jalat toisinaan kuin hakotukit. Osaa se laskettaa lipettiä, mäkivaaralainen, kun rupeaa. Hän muka niinkuin kaksikymmenvuotias!

— Siellä on kahvi valmiina, hän suihkaisee ukolleen.

— Mennään sisään, mennään sisään, kehoittaa ukko.

Emäntä panee kupit pöytään, tuo kermaa, sokeria ja paksuja vehnäspaloja, kaataa kuppeihin ja mylläri kehoittaa:

— Otetaan nyt tästä porovettä, otetaan, Mäkivaaran isäntä.

Se on heillä taksa sellainen. Eukko tekee ukon käskyn mukaan valmiiksi, mitä valmistettava on, mutta ei hän ikimaailmassa vierasta juomaan käske. Ei veikkonen! Kuinkas hän, ukollehan sellainen kuuluu, isännälle! Ja sopu heillä on. Aina niin kaunis ja hyvä sopu.

Juodaan kahvia, tarinoidaan. Mylläri päättelee vaaria jäämään oikein yöksi. Ei vaari kerkiä, pitää joutua vielä Perätaloon. Hän on nyt monenlaisilla matkoilla. Myllymatkalla,

metsänkatsomismatkalla, kylämatkalla. He-hee! Mutta mitäs, tässäpähän tulevat kaikki hyvin tehdyiksi yhdessä hyräkässä.

Vaari hyvästelee. Mutta ei hän vielä lähde. Hän tarvitsee jauhovakkaa. Onhan mylllärillä toki sellainen? Vakkako? Totta kai. Mihin vain lienee pistänyt sen, eukko. Mutta mitä vaari tässä nyt vakalla? Jos hevosta syöttää jauhojen kanssa, niin onhan siihen muita astioita. Saaveja, sankoja, vateja.

Vaari haluaa vakan. Myllärin emännän jauhovakan. Se tuodaan. Hän menee se kädessään täysinäisen, pullottavan säkin luo, jonka mylläri on kantanut kärryihin. Vaari aukaisee säkin suun ja pyytää soukkaa. Emäntä juoksuttaa sen.

Ja sitten vaari mättää jauhoja soukalla vakkaan. Hän mättää ihan täyteen jauhoja, valkoisia, tuoksuvia uudisjauhoja myllärin emännän suuren vakan.

— Kiitokseksi kahvista! hän sanoo ja ojentaa sen emännälle.

— No mutta... eihän nyt toki kummassa kuitenkaan... millä minä voin näin paljon vastaanottaa. Vallan synti tulee... eukko pajattaa.

— Pitää viedä pois vaan se vakka siitä, etteivät jauhot lennä kaikkiin maailman tuuliin, vaari sanoo. — Toki nyt sen verran kahvista...

Emäntä kiittelee ja kehuu hyviä jauhoja. Ensimmäisiä uudisjauhoja tänä vuonna. Niin ovat valkoisia, että nurisevat, kun sormiinsa ottaa. Niistä se vasta tulee erinomainen puuro, riihikuivista jauhoista. Mutta mitäs... ukko siellä myllyssä taas kuukkii vaikkei sillä mitään työtäkään ole. Tuli hellaan, että saadaan uudispuuroa. Heti! Kuumiltaan!

Vaari lähtee ajamaan hymyssä suin vanhan myllärin luota. Hän ajaa salopalstalle. Kiinnittää Liinukan puuhun tien varteen ja lähtee katsomaan.

Hyvänen aika, miten sinne on kasvanut puita! No, ei sitä

olekaan Mäkivaaran metsää liioin otettu. Oma tarve vain, ja siististi sekin. Se on kaunista metsää. Pitkiä, suorarunkoisia, ylpeitä puita, väleissään suomättäitä tai kuivaa kangasta.

Vaari ei jaksa kävellä sitä pitkältikään. Mutta sen verran hänen täytyy kuitenkin kurkistaa, että käy linjalla asti ja näkee Perätalon metsän. Hyvä on metsä Perätalonkin vaarilla, vanhalla kaski- ja eräkaverilla.

Vaari menee kärryille. Liinukka siellä jo hörhöttää odottavasti. Ikävissään.

Vaarin on hyvä ajella Liinukan tasaisessa kyydissä. Hänen on merkillisen hyvä istua jauhosäkki vierellään. Väsyttää vain. Ei, ei kovasti mutta hiukan raukaisee. Vaari nojaa selkäänsä kärrynistuimeen. Mukava siinä onkin nojata pehmeätä tyynyä vasten, kun elokuun täyteläinen ja ihana maailma soluu silmien editse.

Vaarin pää nuukahtaa rinnalle. Vaari on todella väsynyt, vaikkei hän itse sitä äsken tajunnutkaan.

Hyvä vaarin on levätä. Taitaakin olla omassa sängyssään, Mäkivaaran sängyssä.

On lauantai-ilta ja vaari on palannut pelloilta. Koko päivän on sinne kuulunut tuvalta laulu. Se on kaunis ääni, joka siellä tuvalla laulaa. Kuin kirkonurut se kumisee suuressa tuvassa. Ovi on auki ja ääni kantaa pellolle asti. Se säestää lattian hankaamista, veden loiskinaa, kun sitä huuhdotaan, piirakankuorien kaulaamista.

— Juhani! Tule jo viimein pois sieltä! Saunakin siitymässä! Ja piirakat valmiina!

Silloin se vasta vaarin mielestä laulaakin, se ääni. Ja kun hän astuu ripeästi tuvalle, on se jo porstuassa vastaan ottamassa. Ruskettuneet kädet tarttuvat käsivarteen, pudistavat hartioista, sipaisevat poskea. Päivettynyt poskikin hipaisee hänen poskeaan ja vaaleat hiukset hulmahtavat hänen otsaansa vasten.

Sitä täytyy ihan hiukkasen rutistaa, sitä sellaista vastaanottajaa. Nostaakin täytyy, ottaa vyötäröstä kiinni ja nostaa oikein korkealle. Se kirkaisee, nauraa, hypähtää pois. Juoksee äsken pestyyn, valkolattiaiseen tupaan, lennättää pöydälle piimää, piirakoita, voita, tulee istumaan siihen vierelle, haastelee, mairittelee. Se on sitten kaunis ääni! Hyvänen aika, sehän on hänen nuoren morsiamensa ääni.

Ja nyt vaari on käynyt saunassa ja loikoo sängyssään. Helisevä ääni lauloi äsken ruokaa pöydästä korjatessaan. Nyt se ei laula. Käsi, päivettynyt käsi vain sivelee hiljaa käsivartta ja vaaleat hiukset koskettavat otsaa.

Vaarin on hyvä olla. Ihmeen hyvä olla siinä omassa sängyssään, kun käsivartta sivelee pieni päivettynyt käsi ja vaaleat hiukset hyväilevät otsaa. Vaarin on hyvä olla. Vaari nukkuu.

Liinukka astuu hiljakseen. Se tietää minne sen on mentävä. Se astelee Perätaloon. Se hörhöttää kovaa Perätalon pihassa.

Perätalon vaari tuntee Liinukan äänen ja tulee ulos. Tulee kärryille asti ottamaan vastaan vanhaa rakasta ystävää.

Mutta Mäkivaaran vaari ei tarvitse vastaanottajaa. Tai tarvitseehan hän. Saattajankin tarvitsee.

Perätalon vaari katsoo kotvasen vanhaa erä- ja kaskikaveria. Nyt on tullut kaverin vuoro. Milloin hänen vuoronsa? Mäkivaaran vaari nukkuu levollisena, hänen untaan ei mikään häiritse. Perätalon vaari tietää, että Mäkivaaran vaari pyysi Jumalaa aina lähtemään kanssaan matkalle.

Perätalon vaari pyyhkäisee silmistään vedet, jotka vanhan kaverin lähtö on niihin nostattanut. Hän riisuu Liinukan, ja sen isäntä viedään yöksi Perätalon aittaan.

Seuraavana aamuna Perätalon vaari valjastaa hevosen lavettikärryjen eteen. Lavetti verhotaan havuilla ja sen jokaiseen neljään nurkkaan pistetään kuusi. Mäkivaaran vaari pannaan nukkumaan lavetille ja Perätalon vaari rupeaa ajamaan hevosta. Liinukka tulee perässä kärryineen.

Perätalon vaari saattaa vanhaa ystäväänsä Mäkivaaraan. Se on hänelle raskas matka. Se on hänen elämänsä raskain matka, tämä vanhan eräkaverin saatteleminen.

— Tulin tuomaan talon isäntää, hän sanoo Mäkivaaraan tultuaan ääni värähdellen. — Isäntä oli nukkunut matkalla, mutta Liinukka tiesi mihin heidän oli mentävä ja toi hänet meille.

Kaikki Mäkivaarassa ovat syvästi murheellisia vaarin lähdöstä. Viljo tekee ruumislaudan ja vaari viedään riiheen. Viljo ja Eevertti kantavat hänet sinne. Perätalon isäntä seuraa heitä hattu kädessään hyvin totisena, vanhat kasvot itkusta värähdellen, sitten tulevat Riitta, Anna ja Juhani.

Vaari nukkuu ruumislaudalla riihen peräseinän kohdalla valkoinen lakana allaan, höyhentyyny päänsä alla ja toinen lakana peittonaan. Hän nukkuu väsyneen raatajan levollista unta, hyvän omantunnon suomaa hyvää unta, jonka kuolema antaa hyvälle ihmiselle.

Viljo soittaa nytkin iltaisin. Hän aukaisee ikkunan ja soittaa sen luona. Hän soittaa vaarille.

Se on harras, hiljainen sävel, vaarin rakastaman virren sävel, jota hän soittaa. Se vyöryy yli peltojen, yli järven, se vyöryy kylään asti.

— Se on kuin siunaus, tuollainen hyvä soitto, sanoi vaari kerran Viljon soittaessa.

Seitsemäs luku.

1.

Anna kulki järvenrantaan pesuvadillinen huuhdottavaa pikkupyykkiä kädessään.

Oli sunnuntaipäivä, hänellä oli hyvää aikaa viettää hiljainen hetki, muttei suinkaan joutilas. Pikkutytön, Leenan, pyykki oli huuhdottava ja sen työn voi tehdä rannassa, vaikka olikin pyhäpäivä.

Annalla oli tytär. Tämä oli nyt vuoden vanha. Leenan ja Juhanin välillä oli myös poika, Erkki. Hän oli nelivuotias. Hän istahti laiturille, otti käteensä vauvan pienen paidan ja alkoi huuhtoa sitä hitaasti. Miten nopeasti aika kuluikaan! Hän oli ollut Mäkivaaran emäntä seitsemän vuotta.

Se oli ollut onnellista aikaa. Annasta oli monta kertaa tuntunut, ettei maailmassa ole ketään toista niin onnellista ihmistä kuin hän.

Einarkin viihtyi nyt paremmin kotona. Hän teki ahkerasti työtä ja lähti matkoilleen vain harvoin. Varsinkin tämä vuosi, jonka hän oli melkein kokonaan kotona, oli onnellinen. Muulloin, Einarin poissaollessa, oli aina salainen huoli hänen vuokseen. Ihmisiä kuoli usein matkoilla, heille sattui

tapaturmia ja liikemiehiä ryöstettiin. Hän makasi usein öillä avoimin silmin ja pelkäsi Einarin puolesta.

Nyt ei ollut tuota pelkoa. Kun hän iltaisin luki lasten kanssa iltarukouksen ja sanoi Einarille hyvää yötä, olivat kaikki hänen rakkaansa hänen luonaan.

Hän tuli näkemään Einarissa uusia hyviä puolia. Sellaisia, joita hän ei ollut luullut hänessä olevankaan.

Einar oli joutuisa töissään. Hän oli myöskin monipuolinen. Hän osasi yllättävän hyvin korjata rakennuksia, tehdä puusepäntöitä ja auttaa taloudessa. Hän tuli usein auttelemaan Annaa navettaan talvisin, kun Riitta ei enää jaksanut siellä käydä ja kun Anna ei raskinut palkata apulaista. Annalla oli helppoa Einarin kotona ollessa. Juhani hoiti Leenaa ja piti silmällä, ettei Erkki päässyt tekemään pieniä pahojaan. He viihtyivät kolmisin hyvin tuvassa Riitan silmäin alla. Viljo teki hevostöitä Eevertti apunaan. Karjasta selviytyi helposti, kun Einar autteli. Jokainen päivä tänä vuonna oli iloinen ja aurinkoinen. Niinkuin olisi aina ollut heleä kesä, taivas kuultanut sinisenä ja päivä paistanut.

Vaarin olisi pitänyt olla katsomassa tätä Annan onnellista aikaa. Vaari olisi ollut tyytyväinen hänkin, sillä nyt oli useampia lapsia. Vaarihan niin rakasti heitä. Anna huokasi. Vaaria ei enää ollut. Vaari kuoli niin kauniisti silloin kuusi vuotta takaperin.

He olivat saaneet velan emännälle melkein kokonaan maksetuksi. Pankissa oli kyllä kiinnitys, mutta he lyhensivät sitä säännölliseti ja Einar sanoi, että heidän tarvitsee vain myydä metsää, niin he saavat sen kaiken maksetuksi. He eivät olleet pitäneet sillä kiirettä. Kyllä sen vielä ehtisi. He eivät halunneet olla niinkuin muut kyläläiset, jotka myivät puitaan kilvalla.

Se oli aivankuin villitys, tuo metsien myynti, ajatteli Anna. Pietson talosta se oli alkanut ja siitä se siirtyi talosta taloon.

Pietson talossa asuivat vieläkin talvisin ja keväisin tukkiherrat, hanuri soi uuden komean talon isossa tuvassa, ja kamareissa pelattiin korttia ja oltiin humalassa.

Pietson vävy oli kehoittanut tulemaan katsomaan viiden vuoden päästä minkälaiseen kuntoon hän on talon pannut.

Niin, rakennus oli kyllä kunnossa. Pietson entinen talo purettiin ja tehtiin polttopuiksi. Vävy rakennutti uuden. Ison, tilavan, komean talon, jonka jokaisessa huoneessa oli korkkimatto ja kauniit huonekalut.

Mutta Pietson komea metsä vaelsi kaupunkiin teettämään tuota rakennusta, vaelsi niin tyystin, ettei siellä ollut enää mistä ottaa edes polttopuita. Pietso kävi siitä joskus valittamassa Annalle. Kulki huonona ja horjuvana keppi kädessään peltojensa poikki ja pistäytyi tarinalle keltaisesta portista. Niin, sellaiseksi oli meininki Pietson talossa mennyt, ettei ollut enää muita eläimiä kuin lehmä ja kissa. Lehmä, sekin keväällä nuorilla nostettava. Pietsossa elettiin niillä tuloilla, jotka tukkiherrat ja -miehet taloon toivat.

Viljaa ei oltu talossa viljelty moneen vuoteen. Anna muistaa Pietson rikkaruohoiset kauramaat ja kauniin ruispellon, jossa kasvoi heleätä sinistä kukkaa. »Minä elän omalla sortillani», oli Pietso hänelle sanonut. Niin hän elikin, monen mielestä huonolla sortilla, mutta hänen vävynsä eli vielä huonommalla. Kun huonosti lannoitetut pellot pantiin heinäksi, eivät ne kasvaneet juuri mitään. Vaivoin niistä saatiin heinä nyt, niiden vanhennuttua, edes yhdelle lehmälle.

Talvikaudet soi hanuri Pietson talossa. Talvikaudet läiskyivät siellä kortit. Pietso vihasi molempia, sekä kortteja että hanuria, mutta ne eivät lähteneet hänen talostaan hänen käskyllään. Siksi hän tulikin usein istumaan Mäkivaaran rauhalliseen tupaan, jossa Viljon viulu iltaisin helisi. Hän kuunteli, istui, tarinoi ja valitti Annalle kohtalonsa kovuutta. Kenenkään ihmisen ei pitäisi tehdä kirjoja, hän Annalle sanoi. Ihminen panee narun kaulaansa, kun tekee kirjat toi-

selle. Siinä narussa saa sitten loppuikänsä roikkua. Eikä se naru tule löysemmälle, se kiristyy aina vain, tiukemmalle joka päivä.

Anna on saanut Pietsolta tietää senkin, ettei Selmalla olekaan mieleinen mies. Vaikkei Selma taida siitä välittää, että talo menee. Hän vain laittaa ruokaa, keittää kahvia, ottaa ryyppyjä, nauraa miehille, on kihona korttipelissä ja tanssii. Sellainen elämä se Selmasta nykyisin käy, ei työnteko ja oikea olo.

Anna muistaa, miten tuska raastoi hänen sydäntään silloin Selman häiden aikaan, miten hän meni salaa kuuntelemaan, kun Einar ja Selma puhuivat kahdenkesken. Mutta siitä asti hän on ollut levollinen Einarin suhteen. Einar ei sanonut mitään Selmalle, ei tanssittanut häntä, vaikka Selman silmät paloivat kuin hiilet. Einar ei välittänyt Selmasta, hän rakasti Annaa, ja siksi Anna ei kannakaan Selmalle kaunaa. Hän ajattelee häntä vain säälillä ja hyvyydellä. Niin, hän ymmärtääkin Selmaa hiukan hänen rakkaudettomuudessaan.

Mutta mitä ihmettä hän nyt Selmaa ja pietsolaisia ajattelemaan tällaisena kirkkaana ja heleänä sunnuntaipäivänä. Lämmin vesi hyväilee somasti Annan jalkoja, kun hän istuu laiturilla ja antaa jalkojen olla vedessä. Sudenkorennot pörräävät iloisesti kaisloissa ja lämmin tuuli henkii kuin hyvä haltia koko maailman ylitse.

Hän on huuhtonut koko pyykin yhteen kertaan. Hän haistaa pientä myssyä. Puhdas on. Mutta hänellä on verrattomasti aikaa. Ei raaski lähteä vielä laiturilta, pitää viettää siinä harrasta ja kaunista pyhäpäivää. Hän ottaa kappaleen kerrallaan ja huuhtoo uudelleen.

Anna sai huuhdotuksi kaikki vaatteet. Hän latoi ne sievästi pesuvatiin, huuhteli jalkansa ja lähti tuvalle. Saattoivat siellä jo lapset herätä. Juhani kyllä piti huolta pienemmistä, mutta saattoi hänkin pelästyä, kun ei tiennyt, missä äiti oli; niin, ei ollut takeita vaikka pihassa alkaisi oikea kon-

sertti. Kolme ääntä! Anna aivan naurahtaa. Hänen ja Einarin äänistä oli tullut lisää jo kolme ääntä näinä seitsemänä vuotena!

Hän vilkaisee järvelle, jossa lämmin tuuli heilutti kaisloja ja näkinpartaa, vilkaisi rantaan, jossa vanhat puut turhaan etsivät kuvajaistaan aaltoavasta vedestä, ja lähti tuvalle. Oli ollut kovin somaa viettää tälläinen harras hetki tällaisena kauniina kesäisenä pyhäpäivänä.

2.

Nämä seitsemän Annan Mäkivaarassa olovuotta eivät olleet vain lisänneet perheen äänimäärää kolmella. Ne olivat kasvattaneet Viljosta miehen.

Anna naurahtaa, kun muistaa hänet sellaisena, kun hän tuli Annaa vastaan ensimmäisen kerran. Miten toisennäköinen hän olikaan silloin kuin nyt, kun hän seisoi Mäkivaaran kuistilla ja soitti viulua.

Viljo soitti usein. Kun hän sai hetkenkään aikaa, otti hän viulunsa. Hän kävi soittamassa iltamissa ja juhlissa, häissä ja läksiäisissä, kuuliaisissa ja talkootansseissa. Ihmiset pitivät hänen soitostaan. Se oli niin valoisaa, sanoivat he. Mutta Anna tiesi, että he pitivät myös soittajasta, tuosta aina hyväntuulisesta, komeasta nuoresta miehestä, joka aivankuin toi auringon mukanaan taloon tullessaan.

Nykyisin hän soitti aina iloisia säveliä. Polkkia ja valsseja, joissa koko elämä aivankuin kultana helisi. Anna oli huomannut, että koko tämän kevään ja kesän hän oli soittanut vain niitä. Hän ei koskaan valinnut säveltä, joka oli synkkä tai murheellinen. Jos hän joskus sellaista yritti, jätti hän sen kesken ja aloitti toisen, vilkkaan, herkän ja tulisen.
tamasta. Hän katsoi Annaan pitkään ja huvittuneena.

Anna astui portaille. Viljo huomasi hänet ja lakkasi soit-

— Sitä on pyhäpäivänäkin työtä tuolla eukkoihmisellä, hän sanoi ja nauroi. Eipä olisi uskonut...

— Mitä ei olisi uskonut?

— Minua vain naurattaa... Johtui mieleeni se yö, kun sinä tulit meille ensimmäisen kerran. Sitä minä vain, että eipä olisi uskonut, että sinusta tulee tuollainen ihan tavallinen riepuja kantava nainen. Lihavakin.

— Lihava? Nyt sinä olet ilkeä!

— Älä suutu. Et sinä ole liian lihava, sinä olet komea. Mutta sinä olit minusta silloin niin... niin tytön näköinen, etten minä osaisi kuvitella sinua muuksi kuin tytöksi.

Anna nauraa. Hän nauraa sillekin, kun hänkin äsken juuri ajatteli minkänäköinen Viljo oli hänen ensi kerran tämän nähdessään. Pisamakasvoinen nykerönenä.

— Ohooh! vai pitäisi minun olla aina tyttö ja tytön näköinen. Kuusikymmenvuotiaanakin! Ohoh!

— Vaikka, Viljo jatkaa ja sormeilee viuluaan, jonka kielistä äsken soi iloinen polkka, — minun mielestäni nainen on kaunis vasta sellaisena niinkuin sinä nyt. Hiukan lihonneena. Ja jo vähän vanhempana. Minä en ole milloinkaan oikein tosissani välittänyt tytönhutikoista...

Anna arvaa, että Viljolla on nyt jotain tyttöjä koskevaa mielessään. Hän on aavistanut sitä koko kevään. Aavistanut noista iloisista sävelistä, joita poika soittaa.

Viljo istahtaa verannan kaiteelle ja vetää jousella kielten poikki. Tällä kertaa sieltä helähtää valssi, vieno ja romanttinen. Viljon silmät loistavat kilpaa kaiteella kukkivien pelargoniain kanssa, kun hän huudahtaa:

— Tiedätkös, minulla on jo tyttö! Löysin hänet vihdoinkin!

Anna astuu lähemmäksi. Hän tarttuu Viljon käteen.

— Täältäkö? Kuka? Sano! hän kehoittaa.

— Ei, ei täältä. En välitä täkäläisistä. Nämä tytöt ovat liian tuttuja. Heidät aivankuin osaa ulkoa.

— Kuka sitten? jatkaa Anna kärsimättömänä.

Mutta Viljo puhuu kuin itselleen:

— ... ja muutenkin. Toivoin aina, että saisin itselleni toisenlaisen tytön kuin nämä täällä. Sellaisen tytön, jota en ole ennen tuntenut. Hyvin kauniin, hienon, salaperäisen tytön. Nyt olen hänet löytänyt!

Onni loisti Viljon kasvoilla. Se tekee ne vielä kauniimmiksi, vielä valoisammiksi kuin tavallisesti. Hän katsoo pelargoniain hehkuvaa tulta, vetää jälleen jousella romanttista valssia ja jatkaa:

— Sinäkin olet nähnyt hänet. Mutta arvaapas? Et sinä arvaa!

— Sinä siinä... aina niiden arvoitustesi kanssa! Anna naurahtaa. — Kyllä hänen silloin täytyy täältä olla, kun minäkin hänet olen kerran nähnyt. Kun hän kerran on täällä!

— Hän on täällä, mutta hän ei ole täältä, hän on tullut muualta.

Anna miettii hetkisen. Hän käy ajatuksissaan läpi kylän muualta tulleet nuoret naiset. Opettajatar. Ei käy, liian vanha. Kauppa-apulaiset? Toinen kihloissa, toinen tiettävästi seurustelee erään talon pojan kanssa. Sitäpaitsi he ovat Annan mielestä aivan tavallisen näköisiä naisia. Eivät hienoja, romanttisia, salaperäisiä. Ei, hän ei arvaa, hän pudistaa päätään.

— Missä asti sinä kävit? Viljo nauraa.

— Ensin koululla ja sitten kaupoilla.

— Menepäs hiukan eteenpäin! Ohi kaupoista!

Anna menee ajatuksissaan eteenpäin, mutta ei hän saata käsittää, missä täällä muualla tyttöjä olisi. Muualta tulleita, salaperäisiä, kauniita ja hienoja. Hän pudistaa jälleen päätään.

— Sinäpä olet huono arvaamaan! Mene eteenpäin, johan sanoin! Viljo kehoittaa.

— Arvaa itse, kun on niin vähän niitäkin arvattavia. Mene

nyt eteenpäin kaupoilta! Lietehän sieltä tulee vastaan! Enkä minä tunne lietteeltä muita naisia kuin Antin Lyydin! Ja hän se ei ainakaan ole, kivahtaa Anna.

Viljon nauru helisee. Hän vetää nyt jousella iloista polkkaa. Anna ei osaa sanoa, kumpi se iloisemmin soi, Viljon nauru vaiko polkan sävel.

— Sinähän unohdit kauppojen ja lietteen väliltä tärkeimmän. Meijerin! Kuulitko, meijerin! hän huutaa iloisesti Annan korvaan.

— Hyvänen aika! sanoo Anna ja aivankuin lysähtää kaidetta vasten.

Nyt hän sen tiesi! Uusi meijerikkö! Viljo on siis rakastunut häneen!

Anna on nähnyt meijerikön. Tämä on pitkä nainen, hänen mittaisensa, ryhdikäs ja komea. Mutta hän on Viljoa vanhempi. Hän on ainakin kymmenen vuotta Viljoa vanhempi, Anna vertaa. Hiukan lihavahko hän on, mutta kylläkin komea. Ilmankos Viljo sanoi, ettei hän ole milloinkaan välittänyt tytönhuitukoista.

Anna muistelee. Niin, meijerikkö on kaunis kasvoiltaan. Kauniimpi kylän muita tyttöjä. Mutta hän on maalattu, vahvasti ja taitavasti maalattu.

Ja hyvinpuettu hän on. Hänellä on kauniita vaatteita, hienoja kenkiä, hattuja, joissa sulat ja harsot hulmuavat.

— Eikö ole sinunkin mielestäsi kaunis? kysyy Viljo.

— On, hän on komea nainen. Kieltämättä komea nainen. Anna ei olisi ikinä osannut yhdistää ajatuksissaan Viljoa meijerikköön, jo ikäeronkaan takia.

Meijerikkö on kokeneen näköinen. Hän on varmaan pannut monen miehen pään pyörälle, Anna ajattelee. Hän on koketti, maalattu, tuoksuu hienolta hajuvedeltä. Ja hänessä oli jotain merkillistä. Anna ei voi sanoa, mitä se on. Ehkä se merkillinen veti häntä Viljossakin. Salaperäinen, oli Viljo sanonut. Hän on kuin komea maalattu paperikukka, jossa ei

ole yhtään tuoreutta, ajattelee Anna. Mutta hän ei sano sitä Viljolle.

Viljo on kuin huumaantunut. Hän katsoo tulena kukkivia pelargonioita ja jatkaa kuin poissaolevana:

— Hän on kaunis. Ei kenelläkään ole sellaisia silmiä kuin hänellä! Ne ovat tummanruskeat. Tiedätkö, toivoin aina, että löytäisin tytön, jolla on tummat silmät. Hänellä on. Ja silmäripset! Ne ovat pitkät ja ihmeelliset! Entä vartalo! Ei kellään tytöllä tässä kylässä ole niin kaunista vartaloa kuin hänellä. Ei tässä pitäjässäkään. Eihän, Anna...

— Ehkä ei. En ole tullut tarkanneeksi.

Annan vastaus oli laimea, mutta Viljo ei huomannut sitä. Hän jatkaa hurmaantuneena:

— Ja tietäisitpä vain, Anna, miten hyvin hän tanssii! En ole ikinä tanssinut tytön kanssa, joka tanssisi niin hyvin kuin hän. Ja hän laulaa kauniisti, suorastaan verrattomasti. Olen säestänyt häntä keväästä lähtien, kun hän on ollut laulamassa iltamissa ja juhlissa. Harjoittelimme yhdessä. Hän lukee kirjoja ja hän ymmärtää runoja. Hänellä on kauniita vaatteita. Hän on niin erikoinen ja hieno. Anna, minä olen onnellinen! Minä rakastan häntä!

Viljo lausui kaksi viimeistä lausetta hiljaa, kuin unelmoiden. Hän tarttuu viuluun ja juoksuttaa jälleen romanttista valssia.

— Rakkaus tekee ihmisen aina onnelliseksi, sanoo Anna.

— Ja tiedätkö, jatkaa Viljo, — hän on käynyt tyttökouluakin. Mutta hänellä ei ollut varoja jatkaa lukujaan, ja niin hän lähti käytännölliselle alalle, meijerikouluun. Hän on ollut suuressa maailmassa ja tuntee hienoja ihmisiä. En ymmärrä, miten hän saattaa viihtyä tällaisessa pienessä kylässä, tällaisessa korvessa niinkuin tämä...

Anna ei ehdi puhua mitään, mutta hänen ei tarvitsekaan. Viljo ei kuulisi hänen puhettaan, Viljo on omassa maailmas-

saan, hurmaantuneessa, sokeassa maailmassaan. Hän jatkaa taas:

— Tiedätkö, Anna, haluan mennä hänen kanssaan naimisiin.

— Sehän on luonnollista, kun kerran rakastat häntä.

— Mutta — siinä on yksi este.

— Mikä este? Eikö hän sitten halua tulla sinulle?

— Halua? Viljo katsoo Annaa kummissaan. — Tietenkin hän haluaa, mutta minä pelkään, että sinä ja Einar ette halua häntä meille, kun hän ei ole koskaan tehnyt maatöitä.

— Mekö emme halua? Minäkö en halua? Voi, Viljo, minä otan mielelläni sinun vaimosi vastaan tähän taloon, olkoon hän kuka tahansa. Hän on tervetullut. Ja maatöihin hän varmasti oppii. Niihin oppii kuka tahansa, jos sitä todella haluaa.

— Anna, sinä olet suurenmoinen! Pelkäsin niin! Kyllä Inkeri oppii maatöihin. Hän oppii mihin tahansa. Inkeri! Eikö se ole sinustakin kaunis nimi?

— On, se on hyvin kaunis nimi.

Viljo mietti hetkisen.

— Oletko aivan varma, että Einar suostuu siihen, että Inkeri tulee Mäkivaaraan? hän kysyi.

— Tietysti hän suostuu. Hän suostuu aina siihen, mihin minäkin; tiedäthän, ettei hän koskaan pane vastaan. Ja jos sinusta ja Inkeristä ei ole hyvä asua meidän kanssamme, niin talohan voidaan jakaa. Sinä omistat puolet Mäkivaarasta. Etkö muista?

Viljo katsoi totisena Annaan.

— Anna, minä en tahtoisi erota milloinkaan sinusta ja Einarista. Pidän teistä molemmista, etenkin sinusta. Ja mitä tulisi Mäkivaarasta, jos se jaettaisiin? Kaksi keskikokoista pienempää tilaa, joissa asujilla olisi vain huolta, työtä ja vähän tuloja. Ei, en halua repiä Mäkivaaraa. En milloinkaan.

— Se on viisas ajatus. Niin minäkin olen ajatellut. Mutta emmehän tiedä taata vuosia eteenpäin, miten siinä käy,

meitä kun tulee sinun naimisiin mentyäsi kaksi perhettä. Mutta joka tapauksessa yritämme. Toivon, että onnistumme hyvin.

— Me onnistumme, sanoi Viljo painokkaasti. — Ihminen onnistuu kaikessa, missä hän haluaa onnistua. Uskotko, Anna?

— En tiedä. Toisinaan onnistuu, toisinaan ei.

— Sinä epäilet. Mutta minä olen vuorenvarma siitä, että mitä oikein todella tahtoo, niin sen aina saa, ja mitä todella haluaa, niin siinä onnistuu, sanoi Viljo ja juoksutti jälleen heleätä romanssia.

Anna ei vastustanut. Hänestä keskustelussa oli jotain synkkää, aivankuin kohtalon tuntuista. Hän pelkäsi aina, kun tuli puhe Mäkivaarasta. Pelko Mäkivaaran menettämisestä oli aivankuin syöpynyt hänelle vereen. Hän kantoi siitä huolta silloinkin, kun mitään huolta ei ollut. Mutta nyt hän tahtoi poistaa painostavan tunnelman. Hän nauroi heleästi:

— Sinulla on varmaan jano. Keitän kahvia.

— Tee kuten haluat. Juon tietenkin, jos keität, mutta minun vuokseni sinun ei tarvitse vaivautua. Kun soitan ei minulla ole koskaan nälkä eikä jano, ja nyt aion soittaa.

Anna meni tupaan. Hän otti puita halkolaatikosta ja viritti tulen hellaan. Se syttyi nopeasti. Hän jauhoi kahvit ja pani veden pannuun. Muutaman minuutin kuluttua se oli valmista.

Hän ehti parahiksi kattaa pöydän, kun Erkki tuli. Poika hieroi silmiään, joissa unenrikka vielä kaiversi, hieroi punaisia poskiaankin ja ilmoitti terhakasti:

— Tyttö valvoo. Te huutaa kohta.

— Hyvä on, että tulit sanomaan. Äiti lähtee heti Leenan luokse. Kahvi on pöydässä. Ole kiltti ja käske Viljo-setä juomaan. Hän soittaa verannalla.

— Tiedän, poika nyökkäsi, haukotteli pitkään ja läksi.

Annaa aivan huvitti Erkin käyttäytyminen. Hän oli reipas, hänellä oli aina vastaus valmiina. Mutta hän puhui merkillisen lyhyesti. Muutamalla sanalla hän selvitti pitkän jutun. Hän oli tullut Annan isään, tuohon totiseen ja hiljaiseen mieheen, joka puhui vähän ja viihtyi hyvin yksinään. Hän oli ulkomuodoltaankin Annan suvun näköön. Hänestä tulisi pitkä, hänen kasvonsa olivat soikeat ja hiuksensa tummat. Hän oli aivan toisennäköinen kuin Juhani, joka tuli isänsä näköön. Mutta yhteistä heissä molemmissa oli totisuus. He nauroivat merkillisen harvoin, nämä Annan kaksi vakavaa pientä poikaa.

Anna kiiruhti kamariin. Juhani oli jo noussut ja askaroi Leenan kanssa. Hän muutti tytölle kuivaa, oikoi mekkoa, silitti hiuksia. Kun Anna tuli, sanoi hän:

— Kohta se olisi ruvennut huutamaan. Hyvä oli, kun äiti tuli.

— Pelkäätkö sinä, jos sisko vähän huutaa?

— Pelkään. Luulette, että sille on sattunut ihmeempääkin. Saanko nyt lähteä?

— Saat. Mutta ottakaa kumpikin tuvan pöydältä lautaselta pullanpalanen. Anna sinä Erkille. Älkääkä menkö syvälle järveen, jos menette rantaan.

— Ei mennä, poika vastasi ja lähti.

Anna otti Leenan syliinsä. Se oli sitten valkohipiäinen ja sievä tuo tyttö, hän ajatteli. Sen vaaleat hiukset olivat kuin silkkiä. Ne olivat kiharaisemmat kuin Juhanin, jonka pienempänä hiukan kihartuva tukka oli nyt ojennut melkein tavalliseksi. Ja silmät sitten. Kokonainen taivas ja ruiskukkameri niissä eli.

Hän otti tytön vierelleen sänkyyn, aukaisi napit ja antoi sille rintaa. Viljon viulu soi heleästi verannalla. Muistikohan Erkki käskeä häntä juomaan. Unohtaa varmasti, kun olivat niin touhuissaan rantaan lähtönsä kanssa.

Ovi narahti. Erkin tumma pää näkyi aukossa.

— Äiti! Ei Viljo-tetä tule. Toittaa, hän ilmoitti yksivakaisesti.

Ovi painui jälleen kiinni.

Poika muisti käskyn! Hän muisti tulla ilmoittamaankin, että oli vienyt sen perille. Ei ollut hänen syynsä, jos kahvi nyt jäähtyi hellalla. Minkä sille voi, että setä soittaa. Setä ei muista muuta maailmaa, hän ei muista kahvia, hänellä ei ole nälkä eikä jano, kun hän soittaa. Yli talon, yli pihanurmen, yli puutarhan ja kaivonvintin, aina kylälle asti kantavat valssin hienot, herkät sävelet.

3.

Anna ei ole tavannut vuosimääriin sisariaan. Hän on kirjoittanut joskus heille, samoin sisaret hänelle, mutta sitäkin tulee tehdyksi harvoin. Jokapäiväisessä elannossa on niin paljon tehtävää, ettei jouda istumaan kirjeenkirjoitusaikaa. Alma kirjoittaa useammin kuin Elli. Almalla kun on aikaa. Hänellä on palvelija eikä hänellä ole yhtään lasta. Ellin laita on toinen. Hänellä on monta lasta, neljä jo, hän on viime kirjeessään ilmoittanut. Hän tekee yksinään taloutensa kaikki työt, ei hänellä ole montakaan kertaa niin paljon aikaa, että ehtisi kirjeen saada kokoon.

Siksi onkin Annalle mieluinen yllätys, kun Elli-sisar kirjoittaa hänelle ja kutsuu heitä Einarin kanssa uuden tuvan tupaantuliaisiin. Pitää tulla jo lauantaina ja viipyä pyhän yli! Pitää ottaa nyt aikaa, kun kerran liikkeelle lähtee, ja lähdettävä on! Johan tämä on merkillistä, kun ei joudeta sisarissakaan vuosikausiin käymään, vaikka tämä on niin lähellä, ihan naapuripitäjässä.

Tietysti Anna ja Einar lähtevät. Kylältä haetaan Riitalle avuksi tyttö, joka lypsää lehmät ja syöttää siat. Anna paistaa hiivaleipää, piirakoita ja vehnästä tuomisiksi. Hän panee

ison matkalaukullisen tavaraa kärryihin, kun he lähtevät. Hän tietää, ettei siellä pienellä korpitilalla ole suuria milloinkaan näin alussa, ei edes silloin, kun siellä ovat tupaantuliaiset.

Juhani pääsee mukaan, samoin Leena. Erkki jää kotiin Viljo-sedän ja Riitta-tädin kanssa. Tuleeko hänelle ikävä? Juhani kyselee. Ei, ei Erkillä ole ikävä. Riitta-täti antaa maitoa ja setä soittaa. Hyvä hänen on olla heidän kanssaan kotona. Setä soittaa! Se on Erkistä ihmeellistä

— Sinusta tehdäänkin viuluniekka, sanoo setä joskus. — Kun kasvat suuremmaksi, opetan sinulle, miten jousta on pideltävä. Täytyyhän tässä kylässä olla mies, joka osaa tarttua kunnolla viuluun sitten, kun minun kädestäni jousi heltiää.

Erkki riemuitsee. Hän kertoo äidille, että hänestä tulee soittaja. Se ei ole äänekästä eikä meluavaa tuo Erkin riemu. Se on vakaata ja hiljaista niinkuin kaikki muukin hänen olonsa. Vain silmät loistavat kirkkaina kuin kaksi tähteä.

Erkki vilkuttaa totisena hyvästit lähteville, kun Einar ajaa Liinukan ulos pihaportista.

Oma kylä jää pian taakse. Oma pitäjäkin jää taakse, sillä rajapatsas ilmoittaa tultavan Kesälahteen. Seutu muuttuu karummaksi. Ei ole enää paljoakaan lehtipuita metsissä. Rajalla niitä vähän oli, mutta kilometrin päästä patsaasta eteenpäin ne loppuvat jyrkästi. On vain karua, totista hiekkakangasta ja puita, mäntyjä, joiden suorat rungot paistavat ruskeankeltaisina. Viljelysmaita ei näe niin paljoa kuin Parikkalassa. Pellot ovat pienempiä. Mutta komeita taloja on, melkein komeampia kuin Parikkalan puolella. »Saavat metsillä paljon rahaa», toimittaa Einar Annan kysellessä, miten näin karusssa seudussa on näin komeita taloja. »Ja kyllä niillä ovat hyvät viljelyksetkin, isoimmilla taloilla. Eivät vain näy tähän maantielle. Mikäs niiden on pitäessä kunnossa rakennukset ja maat, kun saavat metsillä ja kalalla paljon rahaa. Täällä se vasta raha liikkuukin. Ukolla kuin ukolla

näistä talojen isännistä on rahaa liivissään. Mutta köyhemmän väestön on täällä vaikea olla. Eivät saa heinämaita, kun niittyalat ovat pienet. Niiden on elettävä metsätöillä. Harvoin niillä on lehmääkään itsellään.»

Einar tuntee tämän seudun tarkkaan, niinkuin hän tuntee monta muutakin seutua. Tietäähän sen, ikänsä liikkeellä olleen miehen! Kun isännät tulevat heitä vastaan maantiellä tai tuntevat Einarin pihastaan, kun ajetaan ohi tienlaitatalojen, he huutelevat kohteliaan hyvänpäivän ja tulevat juttusille. Ei, mutta taloonhan nyt pitää poiketa, pitää lähteä juomaan kahvit! Ja naisväellä siellä joutuvat kalakukot, miehet olivat yön nuotalla! Tuliko mäkivaaralainen ostamaan karjaa? Missä hän on ollut niin pitkän ajan, kun ei ole täälläpäin käynyt? Ja ihanko totta se on hänen emäntänsä tuo kaunis ja komea nainen, ja hänen lapsiaan nuo kaksi sievää lasta, jotka ovat kärryissä? Kyllä nyt saavat heidän kylän tytöt pitkän nenän, kun ovat pitäneet mäkivaaralaista poikamiehenä! Itkee niistä jokunen tämän lystin kuultuaan!

Hauskaa tämä on tällainen ajeleminen. Anna pääsee niin harvoin mihinkään. Maisematkin ovat mukavia, vaikkaan ei niin vehmaita kuin kotipitäjässä. Lehtimetsien sijaan lepää silmä täällä komeissa männiköissä, ja täälläkin on tienvarressa lampia. Nämä ovat suurempia ja varmaan syvempiäkin kuin Parikkalan lammet, ja eräissä on niin kirkas vesi, että jokainen kasvi pohjaltakin kuultaa läpi. Mahtaisi tuommoisessa selvässä ja hyvässä vedessä olla mainio liottaa pellavia. Siinä tulisivat hyvät kuidut, kun ei vesi koskaan aaltoa, sillä lampia ympäröivät isot puut, jotka eivät laske yhtään tuulenvärettä lävitseen.

Vasta illalla, kun on ajettu koko päivän, tullaan Elli-siskon talolle. Sinne on maantieltä kolme kilometriä huonoa, kuoppaista tietä. Annan täytyy pidellä lujasti lapsista, että nämä pysyisivät kärryissä, ja Einarin kulkea hevosen vierellä avaamassa portteja. Niitä on vähän päästä, ja niiden

luokse juoksee, avaamisen kuullessaan, laihoja lehmiä ja nälkiintyneitä lampaita, joiden kylkiluut pullottavat kuin tynnyrin vanteet.

Vihdoin, kun on ajettu loputtomiin huonoa tietä, jonka kahdenpuolen kasvaa kanervaa ja karhunsammalta ja huononpäiväisiä petäjiä, alkaa vastaan tulla peltoja. Ne ovat vastakuokitut ja kynnetyt, ja aivan ruskeata multaa ne ovat. Vähäväkiset, karut, huonot pellot, ajattelee Anna ja hänen sydäntään aivan vavahduttaa, kun Einar arvelee, että nämä ovat jo Ellin ja Johanneksen peltoja. Viljat ovat kituliaat, vain peruna on kohtalaisen rehevää. Viljelyksen vieritse virtaa pienenlainen oja, jonka reunat ovat täynnä teräviä kivenliuskareita ja karkeata rapaa. Sen vesi on kärryistä katsottuna aivan mustaa. Siitä tilan nimikin: Mustaoja. Niin, ympäristö ei todellakaan ollut houkutteleva maanviljelijän silmillä katsottuna. Se oli melkeinpä kurjaa.

Mutta vihdoin, kun tie kääntyi ja tultiin pihaan, oli näky lohdullisempi. Uusi asuinrakennus, vaikka se ei ollutkaan iso, oli aika sievä. Siinä oli kirkkaat kuusiruutuiset ikkunat ja sen seinät olivat hohtavat kuin elokuinen ruispelto. Tupa, kamari ja ruokasuoja siinä oli, arvioi Anna ulkoapäin. Navetta oli vanha ja huono, ja sauna näytti olevan maahan kaivettu. Mutta kaivossa oli hyvä puite ja uusi kansi, ja tuvan seinävierellä heleä kukkapenkki. Ne olivat malvoja, jotka parhaillaan siinä aukoivat pitkiä, torvimaisia kukkiaan.

Elli ja Johannes tulivat vastaan. Johannes otti heti hevosen ja tervehdittyään vei sen hakaan. Elli oli laihtunut eikä hänen kasvoillaan ollut jälkeäkään entisestä verevyydestä. Monta syvää ryppyä kulki päivettyneen otsan yli, ja hampaat olivat lähteneet tyystin pois. Hänen helmoissaan juoksi kolme lasta. Ne olivat kirkassilmäisiä ja lihavia. Ne ja nuo voimattomat pellot ne varmaan olivat imeneet Ellistä kauneuden ja nuoruuden.

Mutta ystävällinen ja hyvä hän on niinkuin aina. Hän

tarttuu Annaa kaulasta ja itkee, niin hyvillään hän on sisaren tulosta. Komean, rikkaan sisaren, joka on niin kauniskin. Ihan niinkuin ennen tyttönä Kiviniemessä. Minkä nyt on emäntänä ollessaan vähän lihonnut. Ja lapsetkin niin sieviä ja hyvinpuettuja. Elli huokaisee, kun katsoo omaa pumpulimekkoista, paljasjalkaista tyttöään ja poikia, joilla ei vanhemmallakaan ole sellaista sievää takkipukua, niinkuin Annan Juhanilla. Mutta iloinen hän on näiden tulosta.

Hän vie vieraat tupaan ja sieltä kamariin. Ei sitä toki tulokahvia tuvanpöydällä anneta! Kamarissa ei ole vielä tapetteja; ei voi laittaa, sanoo Elli, ennenkuin seinät painuvat, mutta siisti se on. Sen valkoinen lattia ja uudet seinät aivan välkkyvät, ja Ellillä on monta kaunista kukkaa. Somasti ne kukkivat tuohiropeissa ja Johanneksen tekemissä puisissa astioissa. Ikkunoissa on sievät verhot, Kiviniemestä tuodut, ja pöydällä liina. Mutta Ellillä ei ole oikeata sänkypeittoa, sellaista kudottua, hänellä on vain tavallinen huopa. Hän sanookin siitä huokaisten Annalle:

— Ei ole tullut vielä hommatuksi, kun on mutenkin niin paljon tuota villamenoa. Äiti kun ei antanut minulle sänkypeittoa Kiviniemestä. Mitäs minä muka sillä teen, kun ei ole taloakaan! Mitäs sillä vieraitten tupien nurkissa tekee.

Anna huomaa, että Elli on vieläkin pahoillaan tuosta äidin menettelystä. Hän muistaa, miten äiti väheksyi Ellin sulhasta. Mutta äiti on nyt haudassa, siksi hän sanookin kuin sovitellakseen:

— Kyllä sinä sänkypeiton saat. Kudot, kun saat aikaa kehrätä tarpeet. Osaathan sinä, kun olet kätevä. Ja tuollainen sievä huopahan on kaunis sängyn päällä. Sehän on aivankuin oikea sänkypeitto.

Elli ilostuu Annan hyvistä sanoista. Hän vie Annan katsomaan kutomisiaan vaatehuoneeseen. Kyllä hän oli kutonut paljon. Pojille oli talveksi puolilankaista kangasta, tytöille pumpulikangasta. Tuli melkein viisi markkaa halvemmaksi

metriltä, kun osti pumpulit ja kutoi itse, sanoi Elli. Ja niin kestävää tuli. Ja sitten hänellä on paitalangat kehrätty kaikille miehille villapaitoja varten. Ja sukkalangat koko perheelle. Sarkaa hän on kutonut Johanneksen puvuksi, mutta se on tehtaalla tampattavana. Ensi talvena hän kutoo pöytäliinoja, kun alkavat entiset mennä huonoiksi.

Hän on täynnä suunnitelmia ja työintoa. Pojat saavat mennä panemaan saunan lämmitä. Joko Arvi, vanhin, osasi sellaisen työn? Miten Elli uskoi hänet saunalle? Jos vaikka tulitikkuja käsittelee siellä varomattomasti. Ei, Arvi on huolellinen. Hän osaa kyllä latoa puut saunanuuniin ja panna tulen. Vesi onkin jo kattilassa, Elli on sen jo päivällä kantanut. Arvihan heillä on vakituinen saunanlämmittäjä. Piti oppia jo pienestä kaikkiin töihin. Eihän koskaan tiennyt, jos milloin vaikka vanhemmista jäisi. Kun osasi jotakin, niin paremmin maailmassa selviäisi.

Johannes käy näyttelemässä heille peltojaan. Siinä on saanut kerran jos toisenkin tarttua kuokan ja vesakirveen varteen, ennenkuin tämä neljä hehtaaria on raivattu. Olihan sitä tosin ennestään hehtaari. Hän jatkaa tuohon suolle vielä toiset neljä hehtaaria viljelystä. Siihen onkin helppo tehdä, kaivaa vain suuret laskuojat ja kyntää. Mitäs suo, toista sen teko oli kuin sitkeäjuuristen mäntyjen kuokkiminen ja kivien raivaaminen kankailta. Hän on täynnä uskoa hyvään tulevaisuuteen, tämä ahkera ja kunnollinen mies, joka monien toiveittensa ja ahkeruutensa ansiosta on vihdoinkin saanut oman pesän. Tosin heillä on velkaa, kiinnitys, mutta eivät he sitä säikähdä. Johannes käy vielä metsätöissä ja auttelee naapureita. Oma maa antaa leivän, jos ei ensimmäisenä parina kolmena vuotena, niin ainakin jo sen jälkeen, ja silloinhan asiat ovat hyvällä tolalla. Nyt hänen ei tarvitse tulla eikä mennä töihin pillin mukaan, niinkuin sahalla aina täytyi. Se pilli, se häntä siellä kaikkein enimmän kiusasi.

Anna käy Ellin kanssa katsomassa kasvitarhaa. Lantut

ovat pieniä, porkkanat hoikkia, kaalinpäät vähäpätöisiä Mäkivaaran kasvitarhan antimiin verrattuina. Mutta aikaa myöten tulisi tuosta ruskeamultaisesta maasta varmasti voimakas, kun se saisi karjanlantaa, hiukan mutaa ja savea, ja kun siihen kylvettäisiin keväällä apulantaa.

Kun sauna joutuu, käyvät Anna ja Elli ensin lasten kanssa saunassa. Anna pesee sisaren nuorimman, vasta puolenvuoden vanhan tytön, ja saa kuulla että Ellille on taas lapsi tulossa. Jo viides! Mutta ei Elli tunnu sitä säikähtävän. Nuorena ne pitää lapset tehdä, sittenpähän ovat auttelemassa, kun ei itse enää jaksa töitä puskea.

He tulevat saunasta, kun kirkonkellot soittavat pyhän alkaneeksi. He pysähtyvät saunatiellä ja kuuntelevat hartaina.

— On niin hyvä, kun kirkonkellot kuuluvat tänne, Elli sanoo. — Minä kuuntelen aina sanomakellojen äänen. Ne muistuttavat minulle, että lähdön aikakin tulee ja että sitä täytyisi ihmisen kiireensäkin keskellä ajatella. Sunnuntaiaamuna tiedän niistä, että nyt alkaa juhla, ja otan virsikirjan ja laulan muutamia virsiä. Joskus luenkin. Se on minun jumalanpalvelukseni täällä korvessa kaukana kirkosta.

Anna nyökkää ja he astuvat tuvalle, kun iltakellojen viimeiset juhlalliset sävelet ovat häipyneet metsän peittoon.

Kun miehet ovat käyneet saunassa, syödään illallinen. Ellillä on tuoretta lahnaa. Johannes on käynyt nuotalla mukana ja saanut sieltä osuutenaan kaksikymmentä kiloa lahnoja. Elli on paistanut piirakoita ja laittanut uunipaistia, hänellä on sienimuhennosta ja munakasta ja jälkiruoaksi makeita lakkoja, joita hän on pistäytynyt keräämässä suolla lasten nukkuessa. Niin, täällä Mustaojan liepeillä oli paljon marjojakin. Ja sieniä, niitä oli syksyisin metsät kirjavanaan.

Anna oli iloinen, että sisar on tyytyväinen, ja että hän on saanut tällaisenkin olinpaikan. Tosin heillä varmasti oli puutetta. Ellin pyhäkengät olivat vanhat ja hänen pukunsa Kiviniemestä tuodut. Mutta Elli tyytyisi olemaan vaikka kaksi-

kymmentä vuotta ilman uutta leninkiä, jos hänen miehensä ja lapsensa vain saisivat olla tällaisessa olossa täällä Mustaojalla. Elli oli niin hyvä ja vähään tyytyväinen.

4.

Anna nukkuu tyytyväisenä Ellin siistissä kamarissa Einarin kanssa. Kun hän aamulla rientää ikkunaan, on hänestä kaikki ulkona kauniimpaa kuin eilen.

Aurinko nousee juhlallisena ja komeana läheisen vaaran takaa. Puiden rungot hohtavat sen loisteessa kuin kulta. Samaa kultaa valuu Johanneksen ohramaalle, joka näyttää sen valossa pehmeältä kuin sametti, uuden kaivonkannen välkkyville laudoille ja malvankukille, joiden torvet ovat nyt kokonaan auenneet.

Kukko kiekaisee. Se on komea kukko, sen laulusulat ovat sinisen- ja vihreänkirjavat ja sillä on ylpeä, kantava, juhlallinen ääni. Se seisoo aidalla ja kiekuu siinä.

Kaksi lehmää märehtii pihassa. Ne havahtavat tuota kukon komeaa ääntä ja nostavat laiskasti päitään. Tuttu laulaja, ajattelevat ne, ja jatkavat märehtimistään.

Auringon silmä siirtyy eteenpäin. Se kultaa kanervia puiden juurilla ja saa ne hehkumaan kuin horsmat, se leikittelee ojanvarren kivensiruissa ja välkyttelee Mustaojan vettä. Nyt ei vesi ole enää musta ja pelottava, se loistaa auringon läikkeessä syvänä ja ihmeellisenä kuin tumma kulta.

Taivas on sininen. Se aivan hohtaa tuota sinisyyttään. Annasta näyttää, ettei se siellä, rinnemailla, olekaan näin sininen kuin täällä. Kenties sen tekee sinisemmäksi metsän tumma vihreys, jota vastaan se jyrkkänä läikehtii.

Annan valtaa halu päästä ulos. Katsomaan aurinkoa, taivasta ja kanervien hohtoa läheltä, oikein läheltä. Hän hiipii hiljaa. Einar jää nukkumaan.

Tuvassakin nukutaan. Hän ottaa eteisen naulasta Ellin ta-

kin, kietaisee hänen liinansa päähänsä ja vetää hänen saappaansa jalkoihinsa. Sitten hän ottaa komeron hyllyltä kolmen litran vetoisen astian ja lähtee.

Hän kulkee ilman määrää. Taivaan sininen holvi kaartuu kuin siunaten hänen päänsä yläpuolella, kun hän astuu hitaasti sammalmättäiden reunustamaa polkua. Se on kapea ja sillä on paljon havunneulasia.

Hän joutuu aivan pian mättäille, jotka ovat täynnään keltaisia, mehukkaita lakkoja. Hän syö niitä kyllältään. Sitten hän kerää nopeasti astian täyteen. Hänen kätensä ovat aivan keltaisina lakkojen mehusta, keltaista mehua on ripsahtanut kasvoihinkin. Se tuoksuu ihanalta.

Kun hän joutuu metsästä, on auringon silmä siirtynyt ylemmäksi taivaankannella. Se paistaa nyt suoraan Ellin ja Johanneksen pienen talon ikkunoihin ja välkyttää sen uusia seiniä kuin kultavaatetta. Annan täytyy aivan istahtaa hetkiseksi aidanveräjälle ja katsella sen välkyntää.

Ei ole ihme, jos Elli rakastaa tätä korpiseutua. Näitä laihoja peltoja, joiden multa on soraista ja ruskeaa, näitä humisevia metsiä ja lakkoja kasvavia suomättäitä.

Tuvalla nukkuvat, kun hän hiipii sinne. Hän riisuu eteiseen Ellin vaatteet ja pistäytyy kamariin. Hän sipaisee Einarin poskea kädellään, joka tuoksuu lakalta ja kanervalta.

— Sinä, sanoo Einar, ja vetää hänet lähelleen. Hän on onnellinen.

Aamukahvia juodessa hän kertoo Ellille matkastaan. Kertoo siitäkin, miten hän pitää tästä Mustaojan paikasta. Kun täällä tottuu elämään, ei varmaan hevillä muualle lähde.

Elli on siitä niin iloinen. Entä tietääkö Anna, miten Alma on tämän heidän paikkansa arvostellut? Kun Alma kävi täällä vuosi takaperin, sanoi hän, että tämä on peikkojen maja. Ei täällä kukaan ihminen voi asua. Rumaa, tylsää, ikävää täällä on. Uh, hän ei eläisi täällä viikkoakaan!

Hän lähti kahden päivän kuluttua. Ja koko ajan, minkä hän täällä oli, hän suurenteli ja moitti.

Anna ja Einar eivät malta mitenkään jäädä enää toiseksi yöksi Mustaojalle, kun kotona odottavat monet kiireet. Iltapäivästä he lähtevät ajamaan takaisin Mäkivaaraan.

Elli ja Johannes saattelevat heitä maantielle asti. On niin paljon puhuttavaa, ettei tahdo tulla loppua. Tietäähän, kun vuosimäärät on sukulaista näkemättä. Maantielle tultua Elli pistää Annan käteen paketin. Siinä on lasipurkki lakkoja täynnä.

— Kannoin, ettei olisi suotta särkynyt kärryissä, sanoi hän.

— Hyvänen aika, mitä ihmettä sinä nyt!

— Tuliaisiksi toisille Mäkivaaraan, kun minulla ei ollut muutakaan ja sinä toit tavaraa maat ja maailmat.

He hyvästelevät. Liinukka seisoo ja odottaa lähtökäskyä. Sen mieli palaa Mäkivaaraan, pois näiltä pienen korpitalon niukoilta laitumilta. Se kuopii jaloillaan.

— Hyvää matkaa ja hyvää onnea nyt teille! toivottaa Elli. Sitten hän lisää Annalle:

— Muista, että ihmisen pitää tyytyä. Ei sitä riitä kenenkään elämässä aina myötäkäymistä, ja jos vastamäki sattuu, niin se on otettava vastaan yhtä hyvällä mielellä kuin myötämaakin.

Anna ja Einar kiittävät ja toivottavat hyvää jatkoa uuden tilan isäntäväelle. Kun Einar hellittää Liinukan ohjista, porhaltaa se täyteen menoon.

— Kyllä on hyvä ajella, kun on oma hevonen, sanoo Juhani pikkuvanhasti. — Ei sitä näin pitkää matkaa saisi tehdyksikään, jos ei olisi omaa hevosta. Minä pidän Liinukan aina omana hevosenani. En anna ikinä myydä sitä.

— Se on oikein, pidä sinä vain Liinukka omana hevosenasi, sanoo Einar ja kiristää ohjia.

Ajetaan komeaa kyytiä kohti omaa pitäjää, kohti sen vehmaita peltoja, lehteviä metsiä ja sinisiä järviä.

Kahdeksas luku.

1.

Syksy tuli.

Annan mielestä se tuli tänä vuonna tavallista aikaisemmin. Ja se tuli synkkänä, hurjana ja sateisena.

Se tuli kuin varas yöllä, yllättäen ja hiipien. Yhtäkkiä tuli kuura maahan. Mutta se ei antanut auringon leikkiä hiljaista leikkiään täällä valkoisella maalla. Se syyti siihen vettä ja rakeita. Se huojutti puita, kohisutti pensaita, temmelsi kuin raivopäinen.

Joskus se otti rikkakuvon Mäkivaaran riihen edestä ja lennätti sitä. Hyvänen aika, minkälaista kyytiä se sille antoi! Se kieputti sitä ylös alas, hurrr, hurrr, hurrr! Rikkavihko pyöri kuin väkkärä ja olkia lenteli siitä ympäriinsä. Mutta ne eivät välkkyneet kullalta niinkuin olki tavallisesti välkkyy. Ne olivat ilmassa kieppuessaan melkein kuin valkoisia. Aivankuin myrsky olisi niitä kieputtaessaan imenyt niistä irti oikean värin.

Niin, tämä syksy oli erilainen kuin monet muut syksyt, kuin kaikki ne syksyt, jotka Anna oli Mäkivaarassa viettänyt.

Tämä oli kylmempikin. Vilu hytistytti häntä, kun hän syysmyöhällä huuhtoi pyykkiä rannassa. Se aivankuin ajoi häntä takaa, kun hän laittoi lehmiä iltaisin kiinni näiden tultua odelmikosta. Se kulki pitkin selkää ja käsivarsia, kun hän tuli saunalta loukuttamasta.

Kaikki ihmiset valittivat tätä merkillistä syksyä. Sen koleutta, oikullisuutta, aikaisuutta, sen määrätöntä raivoa ja loppumattomia huonoja säitä.

Kaikki muut, mutta ei Mäkivaaran Viljo.

Hän soitti. Ja aina iloisia polkkia, herkkiä sävelmiä, kiehtovia, kauniita valssiromansseja.

Annasta näytti, että hänen elämässään oli hehkuvin kesä, vaikka muut värisivät kylmän kourissa.

Hän soitti ja luki. Hän oli ennenkin ollut ahkera lukemaan, mutta nyt hän vasta oikein yltyi. Hän lainasi kirjoja kirjastosta, hän osti niitä, hän toi niitä meijeriltä Inkeriltä.

— Et usko, Anna, miten paljon haluaisin oppia, hän sanoi Annalle. — Miten sokea olen ollut, kun en ole aikaisemmin opiskellut määrätietoisesti ja tarmokkaasti. Minun pitäisi oppia paljon, että pääsisin Inkerin tasolle. Tunnen aina olevani paljon hänen alapuolellaan.

Kun Anna ei vastanut, jatkoi hän:

— Ja ihmisen elämä on niin lyhyt. Ei ehdi koskaan oppia tarpeeksi paljon. Senkin vuoksi minun täytyy lukea, lukea määrättömästi.

Hän luki illat ja yöt. Mutta aamuisin hän oli ensimmäisenä ylhäällä ja lähti työhön. Hän teki työtä kuin hullu. Hän raatoi kuin mieletön. Hän oli aina ollut ahkera, mutta nyt hän suorastaan yltyi työhön.

Kun Anna ihmetteli sitä, hän vastasi:

— Nythän miehen täytyy näyttää, mihin hän pystyy, kun on kihloissa. Ei hänen sovi vetelehtiä joutilaana kuin minkäkin poikaklopin.

Niin, Viljo oli kihloissa.

Inkeri hoitaisi tointaan siihen asti, kunnes tulisi toiseksi emännäksi Mäkivaaraan.

Viljo soitti, luki ja oli onnellinen, mutta vilu puistatti Annaa. Se värisytti selkää ja puisteli käsivarsia. Se tarttui häneen kovin helposti, kun hän vain pistäytyi ulos.

Se johtui tästä kylmästä ja rumasta syksystä, sanoivat kaikki Annalle. Mutta Anna tiesi, että se johtui muustakin. Se johtui Einarista.

Einar oli muuttunut. Hän oli ruvennut käymään Pietson talossa. Siellä kävivät miehet monista kylistä juomassa ja korttia pelaamassa.

Ensin hän kävi siellä harvoin, vain kerran, pari viikossa. Hän tuli aina aikaisin pois, ja kun Anna kysäisi, mitä he siellä tekivät, vastasi hän:

— Pelaamme pokkaa. Se on vaaratonta peliä. Ei siinä pelata oikeilla panoksilla eikä kukaan menetä mitään.

Anna ei riidellyt eikä tiuskinut Einarille, mutta epäilys Selman ja Einarin väleistä alkoi nostaa päätään hänen sydämessään. Varsinkin sitten, kun Einar viipyi Pietsossa aamutunneille ja kun hän rupesi käymään siellä joka ilta.

Kerran hän tapasi meijerimatkalla Heinämäen emännän. Tämä rikas vanha nainen, joka oli kolme kertaa jäänyt leskeksi ja ajanut neljännen miehensä pois talostaan, pysähdytti hänet keskellä tietä.

— Oletko kuullut jotain erikoista ukostasi? hän kysyi Annalta kursailematta. Hän oli keskikokoinen ja hyvin lihava, ja hänen pitkä komea turkkinsa ylti maahan asti.

— En erikoista, vastasi Anna, vaikka hän arvasi, että emäntä tarkoitti Einarin Pietsossa käyntejä ja tämän kortinpeluuta.

— Mutta minäpä tiedän. Tule käymään meillä mennessäsi täältä. Minä en ole mikään juoruakka, että puhuisin ihmisten asioista keskellä tietä.

Anna ei pitänyt juorujutuista. Mutta nyt häntä kiinnosti,

koska kysymys oli Einarista. Sitäpaitsi oli suuri kunnia nuorelle emännälle, että Heinämäen emäntä kutsui hänet käymään. Moista tapahtui harvoin ja se pidettiin kylässä muistissa.

— Tule varmasti! Odotan sinua, toisti emäntä.

— Minä tulen, lupasi Anna ja hänen poskensa liekehtivät kuin tulessa.

Anna oli viimeinen meijerimiehistä. Vastaanotto loppui ja Inkeri pyysi hänet sisälle omiin huoneisiinsa. Hänellä oli kauniita huonekaluja ja sieviä, hyvintehtyjä käsitöitä. Hän näytteli Annalle pöytäliinojaan, tyynynpäällisiään ja lakanoitaan. Hänellä oli todella siistit ja kauniit kapiot. Hän ompeli parhaillaan suuritöistä valkoista pöytäliinaa, johon tuli runsaasti reikiä ja monimutkaisia purkamisia ja pistoksia. Anna ei ollut koskaan sellaista tehnyt ja katsoi Inkerin työtä ihmetyksen vallassa.

Inkerillä oli siistiä ja viihtyisää. Hän tarjosi Annalle kahvia ja ohukaisia, jotka tihkuivat voita. Hän oli kohtelias, iloinen ja miellyttävä. Hänen lipastonsa päällä oli paljon valokuvia. Annan katse kiintyi yhteen niistä.

Se esitti kahta pikkutyttöä, joilla oli samanlaiset ilmavat rimsutetut puvut, valkoiset kengät ja päälaella isot nauharuusukkeet. He olivat sieviä kuin nuket.

— Oh, hepä ovat kauniit! hän sanoi Inkerille. — Kenen lapsia he ovat?

— Sisareni tyttäriä, orpoja, Inkeri vastasi.

— He muistuttavat paljon sinua, sanoi Anna ja katsoi ihastuneena kuvaa.

Inkerin pitkät, hoikat sormet tekivät nopeasti sievää valkokirjontaa. Heillä oli rattoisaa. Inkeri vasta osasi puhua! Hän puhui kirjoista. Hän oli lukenut Runebergiä, Topeliusta, Leinoa ja Koskennientä. Niin, ja Linnankoskea, Ahoa ja Järnefeltiä. Hän oli rikastietoinen nainen, ei ollut ihme, että Viljo pahoitteli sitä, ettei ollut oppinut kuin hän.

Annalla ei ollut aikaa viipyä kauan Inkerin luona. Hän hyvästeli. Halu tietää Heinämäen emännän uutiset poltti kuin tuli häntä, ja hän lähti Heinämäkeen tyhjä kermahinkki kädessään.

Heinämäen emäntä istui tuvassa nylkemässä vasikkaa, kun hän astui sisään.

Hän istui matalalla jakkaralla ja vasikka makasi laudalla hänen edessään verisenä ja kurjana.

Hän käänteli vasikkaa, retuutti sitä jaloista ja muutteli sen asentoa. Hän oli sipaissut kädellään kasvojaan ja pitkä veriviiru kulki hänen toisen poskensa ylitse.

Hän työnsi veitsen nahkan ja lihan väliin, teki hakkeluksia, repi ja kiroili.

— Perhana vieköön, hän sanoi, — mikä tällekin nyt piti tulla! Kun läksin meijeriin, se oli ihan terve, ja kun menin lypsämään päivälypsyä, niin eikös tämä potki ja kiemuroi kuin elämänlaudoissa. Otin kirveen ja löin pään mäsäksi. En lähtenyt kylältä hakemaan tappajaa enkä nylkijää. Siinä olisi mennyt aikaa ja sitten ne ottavat niin hävyttömän hinnan pienestäkin työstä, ettei sitä jaksa tavallinen ihminen mitenkään maksaa. Ja ovatko ne sitten sen parempia nylkijöitä kuin minäkään! Vielä vai! Minä osaan tehdä nahkaan koloja ja hakkeluksia yhtä hyvin kuin teurastajatkin, heh, heh!

Hän nauroi. Hänen hampaansa olivat melkein kaikki lähteneet. Vain etumaiset poskihampaat näkyivät pitkinä ja keltaisina painuneen ylähuulen välistä. Hän oli verevä nainen ja oli varmaankin ennen ollut kaunis. Hänen hiuksensa, jotka näkyivät likaisen huivin alta, olivat vieläkin mustat kuin korppi. Mutta likainen hän oli. Hänen toisessa kädessään oli kultainen rannekello ja molemmissa lukuisasti sormuksia, mutta kynsien perät olivat mustat liasta, joka erottui verenkin alta, ja kuivunutta taikinaa oli tarttunut runsaasti ranteisiin.

— Niin, jatkoi hän, — minä tiedän minkälaisia miehet

ovat. Minä tiedän sen suvun, totta vieköön, eikä minulla ole mitään halua antaa markkojani jollekin siihen kuuluvalle vain siksi, että se teurastaisi ja nylkisi vasikkani huonommin kuin minä itse teen! Sinä saat keittää kahvin meille molemmille. Minä olen omassa työssäni enkä jouda.

Hän neuvoi Annalle kahvitarpeet. Anna noudatti käskyä ja alkoi askaroida hellan luona. Se oli iso, ramistunut ja vanhanaikainen, niinkuin kaikki muukin tässä harmaassa, vanhassa, suuressa talossa.

— Sinusta on kenties outoa emännöidä siinä, emäntä sanoi Annalle. Mäkivaarassa on kaikki niin siistiä ja laitettua minun talooni verrattuna. Mutta en minä viitsi rakentaa enkä laittaa. Minulla on kolme vävyä ja yksi poika. Olen yrittänyt elää heidän kaikkien kanssa yhdessä, mutta siitä ei tule mitään. Ajoin heidät pois yhden toisensa jälkeen. Jonakin päivänä, sitten, kun minua ei enää ole, se sakki tulee ja jakaa tämän talon. He repivät kaiken, he eivät jätä mitään paikoilleen. Miksi minä rupeaisin turhan vuoksi näkemään puuhaa rakentamisessa ja laittamaan taloa hyvään kuntoon, kun ne lurjukset ja hutilukset kuitenkin purkavat kaiken? Kiitoksia paljon, mutta en ole niin tyhmä. Tiedän kyllä, miten on elettävä tässä maailmassa. Ja aion elää vielä pitkän aikaa vävyjen ja tytärten ja pojan kiusallakin.

— Niin, jatkoi hän Annan kuunnellessa. — Pahat kielet puhuvat nopeasti ja pahat viestit kulkevat sukkelammin kuin hyvät. Mutta minä olen kuullut, että ukkosi istuu Pietson talossa kaiket illat. Tiedätkö, mitä varten hän istuu?

— Hän pelaa siellä pokkaa, luulisin, Anna vastasi.

— Ohoh, minäpä tiedän jotain muuta! Miehet ovat kertoneet, että hän istuu usein myös Selman kamarissa. Vanha rakkaus ei ruostu, sanotaan, ja hehän ovat olleet ennen tuttavia.

Anna istui kuin halvaantuneena. Hänen kätensä vapisivat, kun hän laittoi kahvipapuja myllyyn ruvetakseen jauha-

maan. Hänen päässään suhisi ja korvissaan soi. Hän ei kyennyt vastaamaan, mutta sitä ei tarvittukaan, sillä Heinämäen emäntä oli päässyt vauhtiin.

— Sellaisia he ovat, miehet, minä tiedän sen suvun. Ja jos kysyt nyt ukoltasi, onko totta, että hän kulkee Selman kanssa, vannoo hän sinulle silmät kämmenelle, ettei se ole totta. He väittävät viimeiseen asti vastaan. Minä en ymmärrä, miksi he ovat sellaisia. Jos minä kulkisin jonkun kanssa, niin totta vieköön raskisin sen sanoa, vaikka minulla olisi kaksi miestä. Mutta sinun on oltava viekas. Mene kuuntelemaan heidän puhettaan, kurki ikkunoista, katso, mitä he tekevät! Vie todistajat mukaasi ja anna näiden sekä nähdä että kuulla! Silloin saat helposti avioeron.

Anna kaataa jauhettua kahvia pannuun. Hänen kätensä vapisee. Häntä melkein pyörryttää.

— Avioeron? En minä ole milloinkaan sellaista ajatellut.

— Mutta sinä ajattelet sitä joskus. Se aika tulee vielä, että ajattelet. Ei miehen kehnoa käytöstä viitsi kunnon nainen ikäänsä kärsiä. Kun minä näin huonoja kujeita ukossani, panin minä hänet menemään. Hän lähenteli piikoja, totta vieköön! Hän ei antanut heille rauhaa, enkä minä ikinä käsitä, miksi hän oli heihin niin vimmassa, vaikka minä olin siihen aikaan paljon komeampi kuin yksikään piioistani ja sitäpaitsi rikas. Hän muuttui muutenkin pahaksi. Hän ylpistyi. Hän rupesi hallitsemaan kaikkea talossa niinkuin olisi ollut isäntä. Minä en kärsinyt sellaista. Heinämäki on minun syntymäkotini ja minä heitä kaikkia olen rikastuttanut, noita miehiä, jotka olivat puolisoinani. Minä sanoin tälle neljännelle miehelleni, että saat tehdä työtä talossa, sinulle pidetään kohtalainen ruoka ja vaatteet saat, mutta älä pyri isännöimään. Hän suuttui minulle. Minä käskin kaksi todistajaa, kun tiesin hänen olevan piian kanssa sylkkyjä puhdistamassa. Tosin hänellä ei ollut juuri riijauksia sen piian kanssa, mutta minä ajattelin, että hän on siksi paljon pitänyt toisia siitä säädystä,

että on aivan sama kenen kanssa hänet tuomitaan. Todistajat puhuivat oikeudessa niinkuin käskin ja ukkoni on nyt kunnantalolla. Maksan hänelle sinne ruokarahan. Se oli hänelle parahiksi! Tee sinäkin samoin, niin ukkosi herkiää istumasta Pietson kamarissa!

Ei, sellaista ei Anna voisi koskaan tehdä. Hän pelkäsi kuolemakseen kaikkia häväistysjuttuja. Sitäpaitsi Heinämäen emännän ero miehestään oli kokonaan toinen juttu. Hän vihasi miestään ja halusi päästä hänestä muutenkin eroon, mutta Anna rakasti Einaria.

— En halua häväistysjuttuja, sanoi Anna. — Pelkään niitä. Sitäpaitsi tahdon pitää perheen koossa ja Mäkivaaran sen kotina. Se on minulle tärkeintä maailmassa.

— Niin, et sinä halua häväistysjuttuja, mutta mistä tiedät jos joku muu niitä haluaa. Ja sinä haluat pitää Mäkivaaran kotinasi, se on tietty, mutta onko varmaa, että saat pitää. Kun miehet villiintyvät, ei heillä ole mitään järkeä. Mutta laita nyt kahvi pöytään. Kerma, kahvileipä ja parhaat kupit ovat ruokakomerossa. Ota lisäksi vielä kaapista hopealusikat. Mutta kun piika tulee juomaan, älä anna kermaa sille. Ottakoon laskumaitoa kermakseen! Minä en syötä koskaan piikojani hyvin, sillä he ovat ilkeitä olentoja. Jokainen tässä olleista oli valmis lähtemään mieheni kanssa rippikirkkoon, ja kaikki he nauroivat ja heiluttelivat lanteitaan hänelle, kun hän oli muka Heinämäen isäntä. Ja kuitenkin minä ennen syötin heitä hyvin. Mutta koska he antoivat ukkoni lähennellä, ei yksikään siitä säädystä nyt tule saamaan minulta kunnon ruokaa.

Annaa hymyilyttää emännän juttelu. Häntä naurattaakin tuo hänen vihansa piikoja kohtaan. Emäntä ei näy huomaavan, että myöskin hänen miehessään on ollut vikaa. Anna varustaa emännälle käsienpesuvettä ja vie vadin hänen luokseen nylkemispaikalle.

— Vie takaisin! En minä pese käsiäni työn välillä, hän sa-

noi. — En minä ole ikinä simpparoinut. Kun tyttönä ollessakin alustin taikinan tällä viikolla, näki seuraavalla viikolla kynsistäni mistä jauhoista se oli tehty. Ja minä olen saanut eläessäni jo neljä miestä!

Hän astui pöydän ääreen, otti sokeria verisillä sormillaan ja tunki suuhunsa monta pikkuleipää. Piika tuli navetasta, hän oli kurjannäköinen, ruma olento ja hänen vaatteensa olivat rikkinäiset. Kun Anna kaatoi hänelle kahvia, käski emäntä hänen hakea laskumaitoa kermakseen ja korjasi pöydästä pois kaikki herkut.

Kun Anna lähti, kehoitti emäntä vakavasti Annaa muistamaan mitä oli tälle sanonut. Ja jos Annalla oli jotain erikoista omaisuutta, se hänen pitäisi ottaa heti haltuunsa ja pitää huoli, ettei sitä sotkettaisi miehen omaisuuteen. Ei pitänyt koskaan olla varma tällaisista asioista, sillä ihmisiin ei voinut luottaa.

Anna ei voinut mennä vakoilemaan Einaria. Se oli hänestä häpeällistä, ja toiselta puolen hän, Heinämäen emännän kertomuksesta huolimatta, elätti sydämessään salaista uskoa, ettei Einarin ja Selman välillä ollut mitään. Mutta hän paloi halusta saada tietää, minkälaista Pietsossa oli. Hän halusi myös päästä hiukan selville Einarista ja siitä, minkälaisen arvostelun tämä Selmasta antaisi. Hän rohkaisikin kerran luontonsa ja kysyi Einarilta:

— Minkälaista Pietsossa on? Kerrohan nyt.

— Onpahan. Kunhan on, vastasi Einar vältellen.

— Onko hienoa? Hyvät huonekalut?

— Joskus olleet. Nyt ne ovat kurjat.

— Kuinka niin kurjat?

— No, semmoisessa pidossa ja semmoisessa siivossa. Tukkilaiset ja kaiken maailman pokan pelaajat niillä istuvat. Eikä niistä kukaan pidä huolta.

— Entä Selma? Hänen kai niistä luulisi huolehtivan?

— Hän taitaa niistä vähät välittää.

Einar katsoi toisaalle niin sanoessaan. Mutta Annasta oli hyvä, että hän sanoi niin Selmasta. Annasta se oli moittiva arvostelu, vaikkei toinen suoraan moittinutkaan.

— Sanopa nyt aivan suoraan, kummassa sinusta on hauskempi olla, Pietsossa vai kotona? Kummassa on kauniimpaa, rauhallisempaa, mukavampaa? Ja kummassa — niin — on . . . on parempi nainen . . .

Anna punastui. Hänen kasvojaan kuumensi ja kätensä vapisivat.

— Tarkoitan, tekevämpi . . . ja . . . ja . . . kunnollisempi . . .

— Tietysti Mäkivaarassa on kymmenen kertaa parempi olla kuin Pietsossa. Täällä on siistiä, kaunista ja rauhallista. Ja naiset sitten — eihän teistä voi samana päivänä edes puhua Pietson Selman kanssa!

— Puhua? Kuinka niin?

— Noo — kun sinä olet niin hyvä häneen verrattuna. Kaikinpuolin hyvä.

Hyvänen aika, miten Anna on iloinen! Ilo soutaa hänen ruumiissaan kuin lämmin juoma. Ei, hän ei usko Einarista ja Selmasta mitään pahaa. Einar rakastaa häntä, muuten hän ei puhuisi noin. Ihmiset olivat ilkeitä, kun he valehtelivat. Ihmisistä oli hauskaa saada jokaisen asiat vääristellyiksi, jokaisen välit rikotuiksi. Joku on tietenkin valehdellut Heinämäen emännälle tuon Einarin ja Selman jutun. Mutta tästälähin hän ei usko turhia juttuja. Hän on levollinen. Hän nauraa sellaiselle. Einar ei ole ikinä häntä pettänyt, ei ikinä hänelle valehdellut.

Niin Anna päätti, mutta vilu puistatti häntä kaikesta huolimatta.

2.

Viljo ja Inkeri eivät olleet kuulutuksissa, mutta Inkeri oli silti usein vieraana Mäkivaarassa. He olivat julkikihloissa

eikä Annalla ollut Inkerin heillä oloa vastaan mitään muistuttamista. Sitäpaitsi hänestä oli hauskaa ja vaihtelevaa nähdä Inkeri talossa. Hänen oma murheensa ja pelkonsa Einarin suhteen aivan kuin vähentyi kuunnellessa Inkerin iloista juttelua.

Kerran sitten, keskitalvella, Inkeri tuli Mäkivaaraan ja pyysi, saisiko hän tuoda pari vierasta sinne. Vieraat tulisivat seuraavalla viikolla ja viipyisivät muutamia päiviä, kenties viikkojakin. Hänen olisi meijerillä heitä vaikea pitää, sillä siellä oli pienet tilat. Mäkivaarassa oli tilaa — niin — hän nauroi — ja myöskin runsaasti ruokatarpeita.

Annalla ei ollut mitään sitä vastaan. Einar oli jälleen matkoilla, sillä hän aloitti uudelleen karjanoston. Viljo ei tietenkään vastustanut Inkeriä. Tokihan hän sai tuoda tulevaan kotiinsa vieraita miten paljon tahansa. Kaikki Inkerin sukulaiset ja tuttavat olivat tervetulleet Mäkivaaraan, jos tämä vain halusi heidät kutsua.

Inkeri ja Anna paistoivat pikkuleipiä, kakkuja, piirakoita ja pullaa. He laittoivat kaljaa ja keittivät sylttyä vieraita varten. Huoneet puhdistettiin perinpohjin. Kaiken piti olla ensiluokkaisessa kunnossa.

Viljo sai mennä hakemaan vieraat asemalta. Hän tuli myöhään iltajunalta. He astuivat sisään kolmisin. Vieraat olivat ne pikkutytöt, joiden kuvan Anna oli Inkerillä nähnyt.

He huusivat iloisen hyvänillan ja vanhempi heistä toimitti:

— Kyllä oli hauskaa tulla tänne. Teillä on näin suuri tupakin. Ja sitten teillä on setä, joka soittaa. Hän lupasi tullessa, että soittaa meille viulua, Marjalle ja minulle.

— Teille viulua! Kuka teille kehtaa ruveta viulua soittamaan, Inkeri leperteli leikillään ja riisui heidän yltään päällysvaatteita.

— Setä soittaa. Hän kertoi, että on soittanut monta kertaa sinullekin, äiti.

Äiti!

Sana jäi väreilemään ilmaan. Se kuiski, se humisi ja ilkkui. Anna tuijotti Viljoon mitään sanomatta. Viljon siniset silmät kävivät totisiksi, ne aivan kuin tummuivat.

Äiti! Hänen morsiamestaan sanottiin: äiti! Hänen ihmeellisestä, hienosta, kauniista Inkeristään!

Tämä oli erehdys. Varmasti erehdys.

— Eikö sinun pitäisi sanoa täti, hän sanoi tytölle. — Inkeri-täti? Vai sanotko tätiä muuten äidiksi, kun oma äitisi on kuollut?

Tyttö katsoi Viljoon suurilla sinisillä silmillään. Se oli hyvin pitkä ja totinen katse.

— Ei minulla ole mitään muuta äitiä kuin Inkeri-äiti eikä hän ole kuollut.

— Keitä sinulla sitten siellä kotona on? Tätejä? Setiä?

Tyttö pudisti päätään.

— Ei ketään muuta kuin isopappa ja isomamma. Ei minulla eikä Marjalla. Eikä — äiti — saahan sen sanoa, ei meillä ole isääkään. Meillä ei ole maailmassa muita kuin isopappa ja isomamma ja Inkeri-äiti.

Anna seisoi kaapin luona kuin halvaantunut. Koko hänen ruumiinsa oli kuin tulessa. Selkää pitkin tavallisesti kulkevat kylmät väreet olivat nyt muuttuneet kuumiksi. Ne repivät ja polttivat. Hän katsahti Viljoon.

Tämä istuutui huokaisten penkille pöydän päähän ja pani kädet silmilleen. Inkeri seisoi kauempana, tytöt olivat tyrmistyneitä. He hiipivät äitinsä syliin. Vihdoin toinen heistä puoliksi kuiskasi:

— Äiti, sinä kirjoitit, että setä, josta tulee meille isä, on hyvä ja hauska mies. Voi, äiti, eihän hän puhu yhtään mitään. Hän vain istuu. Onko hän vihainen?

Raskas kohtalon tuntu väreili ilmassa. Sen siivet aivankuin löivät Mäkivaaran ylitse, heidän kaikkien ylitseen. Anna hiipi ovea kohti. Hänen täytyi lähteä kamariin, hän ei voisi olla

tuvassa. Noilla neljällä ihmisellä oli asioita, jotka oli selvitettävä hänen poissaollessaan.

Hän katsahti tahtomattaan Viljoon. Tämä kohotti kädet silmiltään ja katsoi häneen. Se oli vangin katse, murtuneen, lyödyn ihmisen katse, epätoivoinen ja harhaileva.

Anna hiipi kamariin. Hän oli syvästi järkyttynyt. Hän valvoi koko yön avoimin silmin vuoteessaan.

Viljo, aina iloinen, aina ystävällinen Viljo, josta koko kylä, niin, koko pitäjä piti. Miksi hänelle tuli yhdellä kertaa näin paljon murhetta?

Ei, Anna ei jaksanut vieläkään käsittää. Hän oli väärässä. Huomenna kaikki kyllä selviäisi. Oli tapahtunut erehdys. Aamulla hän oli aivan varma siitä, että niin se oli. Kun hän menee tupaan, ryntää Viljo varmaan kamaristaan ja selittää tuon erehdyksen hänelle. Tämä on ollut pahaa unta, ei muuta.

Mutta kun hän meni tupaan, istui Viljo yhä pöydän ääressä. Hän ei ollut nukkunut koko yönä.

— Mitä minä teen? Anna, sano minulle, mitä teen? Tytöt ovat Inkerin lapsia. He ovat molemmat aviottomia. Hän ei ole puhunut heistä mitään aikaisemmin.

— Voi Viljo, en minä ymmärrä sinua neuvoa, sanoi Anna nähdessään toisen tuskan. — Tämä on niitä asioita, jotka teidän on kahden ratkaistava, sinun ja Inkerin.

Viljo nousi. Hän astui ikkunan luo ja katsoi ulos. Kelmeä, autio talvipäivä, viluinen ja kylmä, katsoi sieltä häntä vastaan. Hän näki huurteiset puut, alakuloisen taivaan, lumen, joka levisi kaiken ylle valkoisena kuin käärinliina. Hän otti melkein kuin tietämättään sanomalehden pöydältä ja rypisti sen palloksi käsissään.

— Anna! Sinä et ymmärrä, minkälaista on, kun yhtäkkiä näkeekin toiveittensa pettäneen. Kun näkee, ettei rakastamansa ihminen olekaan sellainen, kuin miksi hänet on kuvitellut.

Hän nojasi ikkunapieleen. Hänen hartiansa vapisivat pidätetystä tuskasta. Annan teki mieli mennä hänen luokseen, lohduttaa, puhua hyviä sanoja. Mutta hän ei voinut. Hän ei jaksanut. Tuska aivan kuin vyöryi hänenkin ylitseen ja selkää pitkin kulkivat tutut vilunväreet.

— Ja tiedätkö, Anna, molemmat tytöt ovat eri isän. Antaisin Inkerille paljon anteeksi, jos ne olisivat saman isän lapsia. Maailmassahan sattuu sellaista. Hyvänkin ihmisen kohdalla sattuu sellaista joskus. Mutta ne ovat eri miesten, ja se polttaa sydäntäni kuin tuli. Tiedätkö, Anna, sellaiseen naiseen ei voi koskaan luottaa. Ei koskaan!

Anna ymmärsi, että Viljo oli jo taistelussaan voiton puolella. Hän oli päässyt yli sen ahdistavan ajatuksen, että hänen morsiamellaan oli aviottomia lapsia. Nyt häntä painoi vain se, ettei hän mahdollisesti voinut luottaa Inkeriin.

— Mutta, Viljo, oikea rakkaus muuttaa ihmisen. Kenties nämä toiset eivät olleet todellinen rakkaus Inkerille. Hän ei pitänyt väliä, kun ensimmäinen jätti. Hän otti toisen. Mutta hän saattaa muuttua. Uskottomasta ihmisestä tulee uskollinen, kun oikea ja totinen kiintymys saa hänessä sijansa.

— Niinkö luulet? Viljon katseessa oli jo hiven toivoa. Anna näki, että hän rakasti yhä Inkeriä.

— Luulisin niin.

— En voi hylätäkään Inkeriä. Tietenkin pääsisin hänestä eroon ilman muuta, mehän olemme kihloissa eikä sellainen ole sitovaa, kun en ole tiennyt hänen aikaisemmista vaiheistaan. Avioliitonkin voisi purkaa tällaisen asian tähden, jollei sitä olisi ennen tiennyt. Mutta minä en voisi purkaa kihlausta tuntematta, että olen alhainen ja huono mies. Olen pyytänyt Inkeriä menemään kanssani kihloihin ja luvannut naida hänet. Hän ei ole itseään minulle tyrkyttänyt. En olisi kunnian mies, jos nyt perääntyisin.

Ne olivat Viljoa, oikeata Viljoa, ne sanat. Anna on iloinen ja ylpeä hänen puolestaan. Elämä voi tuoda Viljolle paljon

kärsimystä, hän ajatteli, mutta hän oli oikea mies niitä kantamaan.

Viljo pistäytyi kamariin. Hetken kuluttua hän tuli sieltä.

— Otin Inkeriltä lupauksen, ettei hän ikinä kulje kenenkään muun miehen kanssa. Tytöt jäävät meille. Menemme pian naimisiin. Kylä kohisee aikansa, mutta mitäpä sen kohinoista. Se tottuu vähitellen. Inkeri on kaunis ja hyvä, ja tytöt ovat herttaisia. Niin, ehkä tämä ei olekaan niin kauheaa kuin ensin luulin.

Inkeri tuli myös sisälle. Hän nauroi, rupatteli, oli iloinen. Hän kaatoi tytöille kahvia, hän neuvoi heitä pukeutumaan. Hän oli niinkuin olisi ikänsä elänyt tässä talossa ja niinkuin tytöt olisivat Viljon lapset.

— Röyhkeä nainen, Anna ajatteli. — Merkillisen röyhkeä nainen. Hän oli valehdellut Viljolle lapset sisarensa lapsiksi, samoin hän valehteli Annallekin tämän meijerillä käydessä. Ja nyt hän ei ollut koko asiasta tietääkseenkään.

3.

Levoton, viluinen, ikävä talvi kääntyi kevääseen päin. Anna sai yhä uusia viestejä Einarin käynneistä Pietson talossa.

Einar oli yltynyt pelaamaan korttia. Ihmiset kertoivat, että hän pelasi isoilla panoksilla. Kerrottiin, että hän hävisikin korttipelissä.

Kun Anna tiedusteli sitä häneltä, hän vastaili vältellen. Jos hän oli hiukan joskus hävinnyt, niin kyllä hän sai toisen kerran takaisin häviöt. Korttipeli oli sellaista, se toi ja vei. Eikä hän ole koskaan Mäkivaaran rahoja käyttänyt korttipeleissä, hän sanoi. Hän on käyttänyt omia kaupoilla hankkimiaan rahoja.

Ulkomuodoltaankin Einar muuttui. Hän tuli synkemmäksi ja ikäänkuin tummemmaksi. Aivan niinkuin näkymätön pai-

no olisi ollut hänen hartioillaan. Kun hän tuli kotiin sunnuntaisin, pistäytyi hän Mäkivaarassa muuttamassa puhtaat alusvaatteet ja söi kerran, pari. Sitten hän hävisi Pietsoon.

Ihmiset kertoivat, että hän kävi siellä joskus viikollakin. Ja joinakin lauantaina hän oli tullut sinne, ollut pyhän siellä eikä käynyt kotona.

Miten Anna surikaan! Hänen ennen niin punaiset poskensa kalpenivat, hän laihtui ja rumeni. Mutta sellaiseksi murhe tekee. Kun ei uskalla eikä voi nukkua rauhassa yhtään yötä, niin kyllä siinä poski kalpenee. Ja sitten hän teki paljon työtä. Hän halusi aivankuin hukuttaa työhön elämänsä suuren murheen. Riitta oli vanha. Hän ei jaksanut paljonkaan, eikä Anna tahtonut ottaa palvelijaa. Kohtahan tulisi Inkeri. Tosin Anna epäili hänen taitoaan maatalon töissä, mutta hän tiesi, että Inkeri osasi laittaa hyvin ruokaa ja oli näppärä talouspuolella. Kyllä hän, Anna, hoitaa karjan, se onkin helppo tehdä, kun Inkeri emännöi tuvassa.

Mutta vaikka hän tekikin töitä kuin mieletön, ei tuska Einarin vuoksi antanut hänelle rauhaa. Ja hän oli mustasukkainen. Se ei ollut enää sellaista niinkuin se oli hänen toisena Mäkivaarassa olonsa vuotena, sellaista kiihkeää pelkoa siitä, että Selma saa hänen miehensä, hänen miehensä rakastaa toista enemmän kuin häntä. Se oli nyt toisenlaista mustasukkaisuutta. Tämä oli ikäänkuin kunniakysymys. Heidän molempien maine kärsi siitä, Annankin. Siitä kärsi Mäkivaaran kunnia, ja se olisi paha asia lapsille, kun he joutuisivat siihen ikään, että ymmärtävät.

Hän tiesi nyt varmasti, että Einar seurusteli Selman kanssa. Hän kuuli heidän keskustelevan kerran tiellä. Oli hämärtyvä ilta, eivätkä he tunteneet Annaa, joka palasi postimatkalta. Hän kuuli vain kappaleen pientä keskustelua, mutta se selvitti tarpeeksi.

Mistä sitten johtui, että Einar muuttui sellaiseksi? Anna ei osannut sitä koskaan itselleen selittää.

Anna oli tehnyt omasta mielestään kaiken, minkä nainen voi kodin hyväksi tehdä. Hän oli ollut ahkera, laiskuudesta häntä ei voinut syyttää. Hän oli ollut myös ystävällinen ja hyvä Einarille. Hän oli harrastanut hänen asioitaan, puhunut hänen kanssaan, ei koskaan kiivastunut eikä riidellyt.

Anna muistaa, miten Johannes, Ellin mies, sanoi kerran Kiviniemessä eräästä sahan työmiehen vaimosta, jonka mies oli lähtenyt: »Se oli sellainen laiska ja kylmä nainen. Ei pitänyt kotia kunnossa, aina vain riiteli. Ihmekös, jos sellaisen luota lähti.» Ja hän, Anna, muistaa, miten hän kotimatkalla ajatteli, että hänen ja Einarin välille ei tule koskaan sellaisia ristiriitoja. Einar ei saa koskaan joutua huonoille teille, siitä hän pitää huolen.

Mutta hän ei ollut osannut toteuttaa päätöstään. Vaikka hän kuinka olisi etsinyt syytä, ei hän sitä löytänyt. »Kun miehet villiintyvät, ei heillä ole mitään järkeä», sanoi Heinämäen emäntä. Tuo villitys oli nyt tarttunut Einariin.

Mutta Anna ei vieläkään menettänyt toivoaan. Hän antoi ajatuksissaan paljon anteeksi Einarille. Kun mies kerta halusi juosta pitkin maailmaa, niin juoskoon, hän ajatteli. Hän pitäisi Mäkivaaran kunnossa Viljon kanssa. Kyllä Einarilla sen verran järkeä on, ettei hän Mäkivaaran varoja menetä. Olisipahan vanhoilla päivillään miehellä paikka, mihin tulla. Pojat kasvaisivat, ja hän pitäisi talon heidän avullaan, jos Viljo perheineen eroaisi heistä. Se, että Mäkivaara pysyisi hänen pojilleen, se oli Annasta tällä kertaa kaikkein tärkeintä.

Niin jatkui elämä Mäkivaarassa. Elämä, joka oli Annalle ollut kuin heleätä kesäistä päivää jo kahdeksatta vuotta, oli äkkiä muuttunut synkäksi ja koleaksi kuin talvi. Mutta miten sanoikaan Elli-sisko heidän lähtiessään Mustaojalta: »Ihmisen pitää tyytyä. Ja jos vastamäki sattuu, niin se pitää ottaa vastaan yhtä hyvällä mielellä kuin myötämaakin. Ei kenenkään elämä vastuksitta mene.» Jotakin sellaista hän

sanoi, Anna muistaa. Oli niinkuin sisar olisi edeltäpäin aavistanut, että hän pian tarvitsee sellaisia lohdullisia sanoja.

Kyllä hän ottaa vastamäen yhtä hyvin vastaan kuin myötämaankin, Anna päättää. Hän tekee työtä ja kantaa salassa kaikki murheet, vaikka ne kuinka suuretkin olisivat, kunhan hän vain saa pitää Mäkivaaran.

4.

Viljo ja Inkeri vihittiin Mäkivaarassa kaikessa hiljaisuudessa. Viljo ei halunnut häitä. Inkerin asia oli vielä liian tuore, jokainen setvisi sitä, se herättäisi liikaa huomiota hääväessä. Antaa ihmisten tottua tyttöihin. Kyllä he siitä vähitellen asettuisivat ja tytöt tuntuisivat jokaisesta niinkuin olisivat koko ikänsä asuneet Mäkivaarassa.

Sekä Mäkivaaran entinen emäntä että Paavo ja Enni olivat vihkiäisissä. Emäntä ei säästänyt heitä kumpaakaan, Viljoa eikä Annaa. Annan mielestä hän olikin tullut vain sitä varten, että saisi ilkkua hänen ja Viljon onnettomuutta.

— Sinä olit uskoton, hän sanoi Viljolle. — Aina soitit. Nyt näet, mihin se soitto vei. Etkä rukoillut Jumalalta hyvää aviopuolisoa. Ei hän sitä rukoilematta anna. Tuollainen huono maailmannainen, oletko nyt häneen tyytyväinen?

Viljo ei vastannut. Anna ymmärsi, että hänen sydämessään polttivat tulena emännän sanat. Mutta Annasta näytti, että Viljo oli tyytyväinen naimiskauppaansa. Hän vihelsi iloisesti, oli kohtelias, teki kovasti työtä, nauroi Inkerille ja keinutti tyttäriä polvellaan. Ei hän näyttänyt enää panevan pahakseen sitäkään, että Inkerillä olivat nuo tytöt. Inkeri oli lumonnut hänet niin perinpohjin, ettei Viljo olisi enää osannut elää ilman häntä.

Sitten tuli Annan vuoro. Emäntä oli kyllä kuullut, mitä Einarista kerrottiin.

— Sinä olet jumalaton nainen. Sinun syytäsi on, että Einar

juo ja pelaa. Sinä et osannut pitää häntä kotona. Sinä et rukoillut Jumalalta, että Einar pysyisi kunnon miehenä. Jos Mäkivaara nyt menee, on se sinun syysi.

Anna on tuhansia kertoja syyttänyt itseään siitä, ettei ole osannut eikä jaksanut pitää Einaria luonaan. Mutta hän on koettanut parhaansa. Ei ollut hänen syynsä, että mies oli sellainen kuin oli. Einarin oli todellakin vallannut villitys. Minkä Anna sille voi? Emännän sanat kulkivat kuin rautapyörät hänen sydämensä ylitse. Hän itki salaa.

Muunkin takia emäntä, vävy ja tytär olivat Mäkivaaraan tulleet. He tulivat näyttämään onnistumistaan. Kyllä vävy oli viisas mies. Hän vasta osasi sijoittaa hyvin rahat! Hän oli rikastunut näinä vuosina, jotka he olivat siellä olleet. Tosin rautatietä ei tullut siitä paikasta, mihin se oli alussa suunniteltu, mutta siellä oli iso sahalaitos, jossa riitti työtä sadoille ihmisille. Paavo oli ostanut tontteja ja teettänyt rakennuksia. Koko hiekkainen kangas hänellä oli lautataloja ja mökkejä täynnä. Hän hankki vuokrilla ja ravintolan pidolla. Ja miten helppoa ja ilmaista rahaa se oli! Ei, eivät he halunneet kukaan tulla enää ikinä takaisin tähän kylään. Ei Mäkivaaraankaan. Tosin sahalaitos oli siirrettävä, vain väliaikainen, mutta mitä se haittaisi. Sille riitti lähiseudun metsissä vielä pitkäksi aikaa raaka-ainetta, ja jos se siirrettäisiin pois, tulisi tilalle varmasti tehdas. Työväellehän oli jo paljon asuntoja valmiina, ei sellainen paikka jäisi ihmisittä. Eikä rautatietäkään oltu vielä tehty. Sekin saattoi, jos hyväksi kävi, tulla vielä siitä. Silloin he vasta hyötyisivät, kun valtio rupeaisi ostamaan virkamiehille Paavon teettämiä rakennuksia.

He olivat, kaikki kolme, hyvinvoipia ja hyvinpuettuja. Entistä nukkavierua Paavoa ja laihaa, mustahuivista Enniä ei olisi mitenkään tuntenut samoiksi, jollei olisi varmasti tiennyt. Uskovaisuus ei ollut estänyt heitä pukeutumasta hienosti. Enni käytti komeata isoreunaista hattua, jossa keltaiset kukat paloivat mustan nauhan päällä kuin tuli.

Paavolla oli kultakello, hyvin istuva puku ja kiiltävät kengät. Emäntäkin oli hienostunut. Hän kulki aina kaunis musta pitsinen liina hartioillaan. Heitä oli onnestanut.

Kun Inkeri joutui olemaan kauemmin Mäkivaarassa, huomasi Anna kohta, minkälainen hän oli.

Hän nukkui aamulla myöhään ja halusi kahviinsa aina hyvää kermaa. Pikkuleipiä ja kakkuja hänellä täytyi olla myötänään. Hän piti myös vieraista. Niitä kävikin hänen luonaan usein, sillä hän oli saanut kylältä paljon tuttavia. Hän oli antelias ja vieraanvarainen ja Mäkivaaran kahvipöydät olivat kylän kuulut, kun Inkeri oli emäntänä.

Viljokin piti siitä, että ihmisiä kävi. Hän muuttui aivan entiselleen, hän jo soittikin. Mutta hän ei soittanut enää valsseja, vaan lasketteli vain iloista polkkaa.

Kun Anna istui yksin surullisena kamarissaan, tuli Inkeri hakemaan häntä vieraitten seuraan.

— Älä istu täällä yksinäsi. Hulluhan sinusta lopulta tulee tuollaisessa elämässä. Minä sinuna viis välittäisin yhdestä ukosta. Antaa hänen lentää. Ota toinen!

Anna hymyili ja pudisti päätään, mutta hän ei mennyt useinkaan heidän iloiseen seuraansa. Jokaisen onnellisen ihmisen ilo aivankuin vaivasi häntä, jokaisen tavallinenkin kysymys hänen voinnistaan ja elämästään tuntui hänestä viekastelulta. Ne kiertävät ja utelevat, ne tahtovat sillä tavalla päästä asioitteni perille, hän ajatteli. Mutta minä en puhu kenellekään onnettomuudestani. Kukaan ei saa tietää minun murheestani.

Meijerin isännöitsijä, Jyrkän isäntä, kävi usein Mäkivaarassa Inkerin aikana. Hän oli komea mies ja hän oli käynyt koulua kaupungissa. Inkeri lähti joskus hänen kyydissään kyläänkin, kaupoille ja meijerille.

Annan epäilykset alkoivat herätä. Etenkin sitten ne heräsivät, kun tukkimiesten komea pomomies alkoi käydä Mäkivaarassa. Pietson Selma ei nähtävästi enää ollut hänelle mie-

luinen tanssitoveri. Inkeri oli kauniimpi, oppineempi, hienompi kuin Selma. Anna tiesi, että hän kävi Mäkivaarassa Inkerin tähden.

Hän näki pilven kohoavan usein Viljon otsalle, mutta Inkeri silitti sen siitä pois. Hassu poika, hänkö nyt toisista huolisi! Ei kukaan ollut hänen mielestään niin hyvä kuin hänen oma miehensä! Ei se kannata!

— Kuule, minä en voi olla yhden miehen kanssa. Et usko, minkälaista se on. Kukaan ei miellytä minua kauan. Luulin, että Viljo miellyttäisi, mutta ei hänkään. En voi sille mitään, että näen jokaisessa uudessa tuttavuudessa aina niin paljon mielenkiintoista. On aivankuin tuli palaisi sisälläni ja minun täytyisi sitä sammuttaa. Sano, Anna, tunnetko sinä koskaan sellaista?

— En, en koskaan.

— Oi, sinä olet varmaan onnellinen. En tahtoisi pettää Viljoa, mutta minkä voi sille, että nuo toiset miellyttävät minua enemmän!

Niin hän sanoi Annalle ja lähti. Jos Viljo tulisi kotiin ennen häntä, pitäisi Annan sanoa tälle, että Inkeri oli postilla.

Annankin siis pitäisi valehdella Inkerin vikoja peittääkseen. Mitä hän voisi tehdä? Jos Viljo kysyy, hänen täytyy olla niinkuin ei kuulisi, tai sanoa, ettei tiedä. Mutta sekin oli väärin. Sekin oli valhetta, kun kerran tiesi. Annasta tuntui, että hän aivan kuin takertui tiheään verkkoon, josta ei ollut irtipääsyä.

Yhdeksäs luku.

1.

Eräänä päivänä tuli nimismies Mäkivaaraan. Hän tuli ulosmittaamaan irtaimistoa. Einar oli taannut Pietson Selmalle ja vävylle, ja hänen piti maksaa nyt tuo velka. Hän saisi kenties takaisin rahansa, kun Pietson talo myytäisiin, mutta sitä ennen hänen olisi se omilla rahoillaan maksettava. Se oli suuri summa.

Kun Einar tuli kotiin, kertoi Anna asian hänelle.

— Myyn metsää, sillähän siitä pääsee, sanoi Einar näköjään huolettomasti, mutta Anna näki kyllä, että häntä painoi huoli.

Einar maksoi takauksen. Osan rahoista hän pidätti itselleen, mennäkseen maksamaan kiinnityksen säästöpankkiin. Mutta hän ei maksanutkaan sitä. Anna sai pian tietää, että hän oli pelannut jokaisen markan Pietson kamarissa.

Sitten ei Einar enää tehnytkään muuta kuin joi ja pelasi. Anna valvoi yöt ja rukoili, että mies tulisi kotiin. Hän ei tullut viikkomääriin.

Joskus tulivat hänen juoppotoverinsa ja ottivat lehmän kytkyestä ja veivät sen. Joskus he tyytyivät vähempään ja

veivät lampaan. Väliin oli Einar lähettänyt heidät hakemaan viljaa, joskus voita. Anna täytti nurisematta nuo pyynnöt, mutta hän päätti, että kun Einar tulee kotiin, hän tekee selvän. Sellainen peli ei voinut jatkua, ei Viljon ja Inkerinkään tähden.

Pietson talo myytiin pakkohuutokaupalla. Heinämäen rikas emäntä huusi sen. Kun hän tuli huutokaupasta, pistäytyi hän Mäkivaarassa.

— Joko nyt uskot, mitä kerroin sinulle ukostasi? Niin, niin, miehet ovat sellaisia. Kun he villiintyvät, ei mikään pidä heitä kiinni. Ota tavarasi, kaikki, mitä omistat tästä talosta ja lähde. Ota ne ennen kuin velkojat ottavat, ettet jäisi puille paljaille.

Anna ei usko, että hän puille paljaille jää. Mäkivaara on arvokas tila ja siinä on hyvät metsät. Eikä Einar ehdi tehdä kovin paljoa velkaa, kun hän tulee järkiinsä. Täytyyhän hänen tulla! Täytyyhän hänen ymmärtää, että ellei hän heitä huonoa elämäänsä, menee Mäkivaara.

Anna tarjosi Heinämäen emännälle kahvia salissa. Vanha nainen kulki huoneesta huoneeseen tarkastellen ja arvostellen.

— Teillä on hienoa, hän sanoi. — Mäkivaaran entinen emäntä oli ylpeä. Hän laitatti talon kuntoon. Minä en välitä ylpeillä turhalla. Ja — niinhän kerroinkin — vävyni ja poikani repivät ja jakavat talon. Mäkivaaran emäntä uskoi, että hänen poikansa sen pitävät. Mutta pitääkö tämän talon hänen sukunsa, se nähdään pian. Minä en kunnostanut taloa, koska tiesin, että lapseni sen repivät. Hän laitatti, hän oli varma, että hänen lapsensa pitävät. Mutta — kenties he eivät pidäkään. Me ihmiset tiedämme niin vähän suunnitellessamme tulevaisuutta.

Kun Heinämäen emäntä kulki Mäkivaaran huoneissa, tuntui Annasta siltä, että hän katseli taloa aivan kuin arvioiden sitä. Hän katseli sitä ostaakseen. Hän oli äsken ostanut Piet-

son talon. Hän ostaisi lisäksi Mäkivaaran. Mitä hän tekisi niin monella talolla? Eihän hänellä ollut ketään omaisia niitä hoitamassa. Mutta hänellä oli paljon rahaa. Kerrottiin, että hänellä oli sitä enemmän kuin kenelläkään muulla pitäjässä. Hän halusi sijoittaa rahojaan. Mitä siitä, jos ihmiset eivät pysyneet hänen töissään, mitä siitä, jos talot olivat puoliksi autiot ja maat hoitamattomat. Hän voi rehennellä niiden paljoudella.

Aivan kuin arvaten Annan ajatukset virkkoi Heinämäen emäntä:

— En minä tarpeen tähden Pietson taloa ostanut. Mitäpä minä sillä! Ajattelin vain, että kun ostan, niin saanpahan sitten sanoa: »Ostin tuolta talon, kun ei tässä ollut muutakaan tekemistä, heh heh!»

Hän oli merkillinen nainen, tämä Heinämäen emäntä, joka kulki kultainen rannekello kädessään, sormet täynnä kultasormuksia, likaiset, kankeat sormet, joiden kynsien alustat olivat pitkälti mustat.

Kun hän lähti Mäkivaarasta, sanoi hän Annalle hyvästellessään:

— Jos joudut pois tästä talosta, tule minulle työhön. Sinä olet ahkera nainen etkä ole suuna ja päänä ihmisten asioissa.

Kun huutokauppaväki poistui Pietson pihasta, katseli Anna sitä pihanurmelta. Joukko miehiä aikoi ruveta pelaamaan korttia pihanurmella, mutta poliisi ajoi heidät pois.

Hän näki Pietson kulkevan vanhana ja koukkuisena pihan yli. Hän sääli Pietsoa, vaikka hänen talostaan levisi turmio Mäkivaaraankin. Mutta eihän se ollut Pietson syy. Vävystä ja tyttärestä se johtui.

Pietson tilanpidolle oli naurettu. Jokainen kylässä oli pitänyt hampaissaan tuota rehentelevää vanhaa miestä, joka ei hoitanut kunnolla tilaansa eikä antanut ottaa metsästä puita. Mutta hän oli pitänyt tilan, joskin huonosti, naurettavasti ja

nurinkurisesti, mutta pitänyt kumminkin. Vävy, uuden ajan mies, joka oli kehunut panevansa tilan kuntoon, oli menettänyt sen kokonaan muutamassa vuodessa.

2.

Kevätyö oli vaalea ja herkkä. Puutarha uinui sen hiljaisessa valossa kauniina ja unenomaisena.

Anna ei ollut saanut moneen yöhön unta, sillä Einar viipyi yhä hurjilla matkoillaan. Yöt olivat olleet kiduttavia, ne olivat kuin painajainen. Mutta tämä yö ei ollut sellainen, vaan lempeä ja viihdyttävä. Aivan sen kauneuden ja ihmeellisyyden vuoksi hän halusi nyt valvoa.

Hän kulki kamaristaan saliin ja katseli järveä. Se oli kaunis, se välkehti ruskon hiljaisessa valossa kuin sula hopea. Mikä toikaan hänen mieleensä ensimmäisen yön, jonka hän tässä salissa vietti? Järvi varmaan. Hänhän ihaili sitä silloin. Hänen täytyi aivan huudahtaa, kun se avautui salin ikkunasta hänen eteensä kuin taulu.

Niin. Heillä oli ollut Einarin kanssa puhe järvestä. Hän oli pelännyt, ettei täällä olekaan järveä. »Ajetaanhan vähän matkaa, jospa järvi löytyisi. Ettei sinun tarvitse perua lupaustasi ja hyljätä minua», Einar oli sanonut. Hän, Anna, kun oli silloin järvihullu.

— Sinä saatkin asua aina järven rannalla, lupasi Einar hänelle silloin, sinä ensimmäisenä yönä Mäkivaaran pihalla.

Saisiko hän? Hän jäi ajattelemaan tuota seikkaa. Kokonainen viikko oli kulunut eikä Einarista ollut tullut tietoa. Ei ollut kuulunut myöskään hänen kortinpeluistaan ja hurjasteluistaan. Pietson huutokaupan jälkeen häntä ei ollut näkynyt niillä mailla. Eikä hän silloinkaan käynyt kotona.

Hän on varmaan jättänyt hurjastelun ja ruvennut ostelemaan karjaa, Anna ajatteli. Hän on ruvennut kunnon mieheksi ja hankkii takaisin kaiken, minkä menetti korttipelissä

ja takauksina. Hän muuttaa elämänsä, hänestä tulee kunnon mies. He elävät kaikki onnellisina Mäkivaarassa.

Mikä antoi Annalle nämä kauniit, hyvät ajatukset, tämän ihmeellisen levontunteen?

Kenties kevätyön kauneus, kenties järven suloisuus. Hänen sydämensä melkein pysähtyi, kun hän ajatteli sitä mahdollisuutta, että onnelliset vuodet jälleen saapuisivat ja hän saisi asua Mäkivaarassa.

Maantieltä astui pihatielle mies. Hänen käyntinsä oli kumara ja askelensa väsynyt. Hän talutti pyörää. Hänen pukunsa oli kurjassa kunnossa ja hattu, joka oli painettu syvään silmille, oli ryhditön.

Hän kulki hiljaa, kuin hiipien solalla ja aukaisi äänettömästi pihaportin. Hän vei pyöränsä piiloon puutarhan puolelle ja kulki kuin tunnustellen rakennuksen seinäviertä pitkin.

Anna huomasi hänet. Varas, välähti hänen mielessään ja hän nosti kauhuissaan kätensä pystyyn. Hän kirkaisi. Mies nosti silmänsä. Hän oli Einar.

Hänen kasvonsa olivat täynnä mustelmia, muutamia verinaarmujakin kulki niiden ylitse. Hänen silmänsä olivat sameat ja hän hoippui.

Mutta hän oli Einar.

Anna aukaisi ikkunan. Hän katsoi Annaan.

— Saanko tulla käymään sisällä, hän pyysi. Se oli kummallinen ääni. Niin alistunut, niin rukoileva, niin ihmeellinen ääni.

— Tietysti saat tulla, Anna vastasi. — Kierrä verannalle ja astu sisälle hiljaa, etteivät toiset heräisi.

Einar tuli! Ne kaksi sanaa kulkivat värähdellen läpi Annan sydämen. Hän oli kurja ja varmaan hän oli paljon kärsinyt, mutta hän tuli sittenkin. Mitä Anna huolikaan muusta kuin siitä, että Einar oli palannut! Kaikki selviäisi kyllä, kaikki muuttuisi jälleen hyväksi, kun hän kerran palasi.

— Kiitos, kun annoit minun tulla, sanoi Einar tultuaan. Ne olivat pelokkaat ja alakuloiset sanat.

— Miksi et olisi saanut tulla kotiisi! Mutta onko sinulla nälkä?

— On, olen hyvin nälkäinen.

— Tule tupaan. Laitan sinulle ruokaa pöytään. Mutta meidän pitää kulkea hiljaa, etteivät toiset heräisi.

He kulkivat peräkkäin varovasti. Jälleen muisti Anna ensimmäisen yönsä Mäkivaarassa, jolloin he hiipivät, ettei emäntä heräisi. Kuin väläyksenä muistui hänelle mieleen myöskin se ilta, kun he tulivat vihiltä. Miten hän itkikään silloin. Niin, hän oli itkenyt noina molempina iltoina ja ajatellut: »Ainako minun täytyy itkeä tässä talossa?» Silloin toisena iltana oli Riitta lohduttanut: »Ei pidä nyt noin . . . kaikki murheethan ne lähtevät pois aikanaan.» Murheet lähtevät pois aikanaan, hän toisti kuin kone astuessaan hiljaa Einarin jäljessä tupaa kohti.

Kun he pääsivät tupaan, toi Anna Einarille pesuvettä. Hän laittoi ruoan pöytään ja peseydyttyään Einar söi. Hän oli todella nälkäinen.

He puhuivat vähän. Einar katsoi Annaan pitkään.

— Sinä olet laihtunut, hän virkahti äkkiä. — Se on minun syytäni.

Anna huokasi ja katsoi puutarhaa, joka vehmaana ja unenomaisena näkyi ikkunaan. Einar katsoi sinne myöskin.

— Mäkivaara on kaunis yöllä katsottuna. Kauniimpi kuin päivällä, hän sanoi. — Olen katsonut sitä joka kerran pitkän aikaa, kun olen yöllä tullut matkoiltani.

— Niin. Mäkivaara on yöllä vielä kauniimpi kuin päivällä, Anna myönsi. — Se on silloin ikäänkuin lempeämpi ja turvallisempi.

Einar lopetti syönnin. Anna korjasi astiat ja lähti kamariin. Einar tuli hänen jäljessään.

— Saanko tulla luoksesi? Vain tänä yönä, hän pyysi.

— Tietysti saat. Sinähän olet mieheni. Kuinka sellaista kysyt?

— Minä... minä luulin, että olet vihainen minulle.

Anna ei vastannut. Monenlaiset ajatukset kulkivat hänen aivoissaan. Vilu alkoi jälleen värehtiä pitkin ruumista. Se kulki sävähdellen selässä, nousi käsivarsiin, iskeytyi selkään. Hän meni vuoteeseen ja veti peiton leukaan asti.

Einar tuli hänen viereensä. Hän laski kätensä hiljaa, kuin peläten, Annan käsivarrelle. Anna antoi sen olla siinä ja silitti hänen hiuksiaan.

Niin he valvoivat kotvan. Sitten Einar sanoi:

— Minä olen hyvin onneton.

— Minä tiedän, että sinä olet onneton.

— Anna, voitko sinä antaa minulle anteeksi? Voitko luottaa minuun, jos aloitan elämäni uudelleen?

Einar oli tullut. Hän oli kurja ja onneton, hänellä oli varmaan monenlaisia kokemuksia jälleen, mutta hän oli tullut. Anna ei halua ajatella muuta nyt. Hän ei ajattele edes sitä, että kun kohtalon siivet ovat ottaneet jonkun viedäkseen, ei hänellä enää ole omaa tahtoa. Hän vastasi:

— Minä voin.

Hän tunsi Einarin kädet ympärillään, onnettoman, erehtyneen, harhautuneen miehen kädet.

Ulkona levisi suloisen tuoksuvana ja ihmeellisenä keväinen yö.

Einar oli jälleen kotona! Kaikki oli hyvin, kun hän oli tullut. Siihen onnelliseen ajatukseen Anna nukkui.

Kun hän heräsi, valvoi Einar. Hän seisoi ikkunan luona ja tuijotti järvelle.

— Hyvää huomenta, sanoi Anna iloisesti. — Menen keittämään kahvin. Voit tulla heti juomaan ja sitten lähdet varmaankin Viljon kanssa pellolle.

Einar kääntyi. Hän katsoi Annaan silmissään takaa-ajetun tuskallinen jännitys.

— Minä en voi koskaan enää kyntää Mäkivaaran peltoja. Minä lähden, minun on lähdettävä.

Anna aivankuin jähmettyi. Einarin sanat iskivät kuin vasara hänen sydämeensä.

— Et voi! Miksi et voi?

— En voi enkä saa, sillä Mäkivaara on mennyttä. Ikuisesti mennyttä.

— Mutta eihän se ole mennyt. Sinä rupeat ahkeraksi ja kunnolliseksi mieheksi jälleen. Maksamme velat ja unohdamme kaiken olleen. Vain muutamia vuosia, ja olemme taas varoissamme.

Einar pudisti päätään.

— Sinä et ymmärrä sitä, Anna. Minä en jaksa kestää sitä häpeää ja alennusta, minkä Mäkivaaran meno aiheuttaa. Minä olen tehnyt velkaa niin paljon näinä viikkoina, ettei Mäkivaara riitä niihin.

Annaa huimasi. Hän tarttui kädellään pöydän reunaan ja piti siitä kiinni.

— Etkö sentään jäisi? hän kysyi toivuttuaan. — Erossa elävistä aviopareista puhutaan niin paljon kaikenlaista. Se on ilkeää. Jo lastenkin tähden. Heillehän ei jää isää, jos sinä lähdet.

Einar katsoi häneen uudelleen. Sillä kertaa se oli toivoton ja kova katse.

— Minä en voi. En todellakaan voi. En osaa selittää, mistä se johtuu, mutta minun täytyy päästä pois täältä. Täällä ovat velkojatkin. He joutuvat maksamaan puolestani suuret summat. He ovat useimmat parhaita tuttaviani. En voi jäädä tänne.

Hän tarttui hattuunsa.

— Näkemiin, hän sanoi Annalle ja lähti. Tulin vain... katsomaan Mäkivaaraa vielä kerran. Anna näki hänen noutavan pyöränsä puutarhasta, nousevan sen selkään ja ajavan solalle. Siellä hän pysähtyi ja katsoi taakseen. Hän ha-

lusi varmaan nähdä Mäkivaaran sellaisena kuin se oli heräävän keväisen aamun kultaisessa loisteessa.

Tämä oli unta. Aivan varmaan tämä oli unta, Anna ajatteli. Hän oli nähnyt unta valveilla. Einar ei varmaan ollut käynyt.

Mutta kun hän meni keittiöön, näki hän tiskipöydällä pesuvadin, johon Einar oli unohtanut veden illalla.

3.

Tikka, kuolemanlintu, oli jo pitkän aikaa pitänyt peliään vanhassa pajun kannossa saunan luona.

Vaarin paju ei kuollut niinkuin vaari itse. Vaari oli sanonut, että se lähtee sitten, kun hänkin lähtee, mutta se ei lähtenyt. Vaari lähti nopeasti, yllättäen, mutta paju lahosi vähitellen, pitkään ja hitaasti.

Kerran löi syysmyrsky siitä latvan poikki. Puoleen asti taittuneena se retkotti kannon päällä.

Sitten alkoivat oksat mädätä ja tippuivat vähitellen pois. Vain puolet pajun rungosta seisoi mustuneena ja lahona ja uhmasi ylpeästi talvea ja kesää, syksyä ja kevätsäätä.

Nyt oli tikka, kuolemanlintu, ottanut sen asuinpaikakseen. Sen nakutus kuului tuvalle siitä koko pitkän kevään.

Mitä asiaa tikalla, kuoleman linnulla, on Mäkivaaraan, nuorien ja terveitten ihmisten taloon?

Anna leipoo uunin edessä ja kuuntelee. Avoimesta ikkunasta kuuluu jälleen tikan naputus. Tik, tak, tik, tak, tiktiktik... kuuluu se tasaisena jytinänä. Aivan niinkuin joku löisi nauloja ruumisarkkuun.

Annaa vihlaisee aina pahasti, kun hän kuulee tikan nakutuksen.

On toinenkin asia, joka häntä nykyisin usein vihlaisee.

Ne ovat Viljon levottomat askelet. Ne ovat kuuluneet hänen kamaristaan joka ilta jo monien viikkojen aikana.

Melkein joka ilta lähtee Inkeri kylälle. Milloin kutojalle, milloin ompelijalle, milloin jonkun ystävänsä luo. Mutta hän ei käy siellä, missä hän sanoo käyvänsä. Hän käy tapaamassa Jyrkän isäntää. Kyllä Anna tietää. Ja Viljokin sen tietää. Tänäkin iltana Inkeri lähti.

Anna aivan vapisee Viljon kävelyn kuullessaan. Hänen oma suuri murheensa tuntuu kovin pieneltä, kun hän ajattelee Viljon tuskaa.

Äkkiä Viljo astuu tupaan. Hän tulee nopeasti kuin tuulispää. Hänen silmänsä ovat oudon kirkkaat, kun hän tempaa hattunsa naulakosta ja lähtee.

Anna juoksee hänen perässään pihanurmelle.

— Viljo, minne sinä menet? huutaa hän.

Viljo heilauttaa kättään.

— Tiedät kyllä, minne menen!

— Viljo, älä tee mitään järjetöntä! Anna rukoilee.

Viljo ei vastaa. Hän nousee pyörälleen ja ajaa jo kaukana solalla.

Anna seisoo uunin luona ja leipoo. Hiillos hohtaa punaisena. Hän vetää hiilet kohta ja luutii uunin, hän laittaa leivät siihen pian paistumaan. Ne paistuvat tasaisen ruskeiksi, sillä hän on lämmittänyt uunin kuivilla haloilla.

Nyt ovat leivät valmiit. Siroina ja pulleina ne ovat pöydällä. Ne saavat nousta vähän aikaa ja sitten hän laittaa ne uuniin. Sellaisissa yksinkertaisissa ajatuksissa Anna askaroi. Hän on kuin sekaisin Viljon vuoksi. Tuskanhiki virtaa pitkin hänen ruumistaan.

Kunpa Viljo tulisi pian, hän hokee ajatuksissaan! Kunpa hän tulisi!

Viljo ei viivy kauan. Pian hän tulee. Hänen tukkansa on sekaisin, hänen silmänsä palavat kuin mielettömän, hän melkein horjuu kulkiessaan.

Hän pysähtyy keskilattialle. Hänen silmänsä osuvat viu-

luun. Aikooko hän soittaa? Hän rauhoittuisi varmasti, jos hän soittaisi!

Viljo astuu kuin kone peräseinälle ja ottaa viulun kotelosta. Sitten hän astuu hiljaa, aivan hiljaa ja ajatuksissaan uunin luo.

Hän vetäisee jousella kielten yli. Se on ruma, särähtävä sävel, oudon ruma ja oudon särähtävä. Sitten hän äkkiä iskee viulun uuninpatsaaseen.

— Viljo! Anna parahtaa ja juoksee hänen luokseen. Hän tarttuu Viljon käsiin ja aikoo ottaa viulun häneltä.

— Viljo! toistaa hän tuskissaan, — soita minulle! Jotakin iloista, heleätä!

Viljo katsoo Annaa. Se on mielettömän, onnettoman ihmisen katse, sellaisen ihmisen, jolla ei ole enää valtaa ajatustensa ylitse.

Hiilet uunissa ovat palaneet melkein loppuun. Uunin laidoilla on niiden päällä jo ohutta, hahtuvaista nukkaa, mutta keskellä ne hehkuvat punaisina. Viljo tuijottaa oudosti hiillokseen.

— En voi soittaa. En voi enää ikinä soittaa, hän sopertaa. Ennenkuin Anna ehtii tehdä mitään, hän heittää viulun uuniin.

Viljo katsoo, kun se palaa. Hän katsoo sitä liikahtamatta. Kun koppa lysähtää kokoon, hän kääntää katseensa siitä pois. Hänen silmissään ei ole enää järjetöntä katsetta. Ne ovat nyt hyvin surulliset, toivottomat, alistuneet silmät. Niiden katse on kuin rukous, kun hän kääntää ne Annaan päin.

— Viljo, sano, ethän vain tehnyt mitään järjetöntä? Tapasitko heidät? Anna kysyy.

— En tehnyt. He istuivat rantapenkereellä... miehen käsi oli Inkerin kaulalla. Ajattele, Anna, hän antoi toisen miehen käden olla kaulallaan, ja kuitenkin hän on tuhat kertaa vannonut, ettei hän huoli kenestäkään muusta kuin minusta. Olin ensin kuin raivopäinen, kuin sokea ja mieletön, mutta vihani

lauhtui. He eivät ole vihani arvoiset, ajattelin. »Olen nähnyt teidät», sanoin heille ja läksin...

Minulla on nyt kummallinen olo. Sanoin silloin kerran, ensimmäisen Inkerin tuottaman pettymyksen jälkeen, että on niinkuin minussa katkeaisi jotakin. Ei se katkenut silloin. Se katkesi vasta nyt, kun viimeinen toiveeni hänen suhteensa petti... En ymmärrä, miksi hän on tuollainen, se nainen. Olen ollut hyvä hänelle ja hänen tyttärilleen. Koko elämäni ajan olisin ollut heille kaikille hyvä. Mutta hänessä ei ole ihmisyyttä, siinä naisessa. Hänessä on vain kiittämättömyyttä ja huonoja haluja. Uskoin häneen viimeiseen asti, uskoin hänen valheitaan.

— Viljo, sinun pitää mennä sänkyyn ja ruveta nukkumaan, sanoo Anna. Hän menee Viljon luo ja silittää hänen hiuksiaan. — Sinun täytyy nukkua oikein pitkään ja perusteellisesti. Virkeänä ja voimakkaana et näe asioita näin synkkinä kuin nyt. Olet nuori. Aloitat kaiken alusta. Sinulla on kyky unohtaa.

Viljo pudistaa päätään.

— Ei, Anna, en minä voi koskaan unohtaa. Kun ihminen pettyy näin... tällä tavalla... ei hän pääse entiselleen. Jos... jos jotakin tapahtuu, niin ota sinä kaikki, mitä minulta jää. Minä... en halua antaa mitään Inkerille ja tytöille. He ovat vieraat minulle...

— Viljo, sinä et saa ajatella tuommoista. Sinun täytyy rauhoittua, sanoo Anna ja sivelee Viljon otsaa. — He ovat niin vähäpätöisiä, nuo tuollaiset ihmiset. Ei heidän takiaan kannata tehdä mitään itselleen.

— Kunpa jaksaisinkin ajatella sen niin. Voi, Anna, se alkaa jälleen. Tuli aivankuin polttaa sisälläni.

Hän nousee äkkiä ja lähtee kamariin. Ovella hän kääntyy:

— Anna, sinä olet hyvä ihminen. Kiitos kaikista näistä vuosista, jotka olet Mäkivaarassa ollut!

Hänen äänensä on tukahtunut, kun hän sen sanoo. Se on

aivankuin täynnä kyyneleitä. Anna ryntää hänen jälkeensä, mutta ei tavoita häntä. Viljo vetäisee kamarinsa oven nopeasti kiinni ja panee sen lukkoon.

Lyhyt, nopea laukaus kulkee kuin salama yli talon, sen kaiku kiirii huoneesta huoneeseen.

— Viljo! huutaa Anna suuressa tuskassaan. — Viljo! huutaa hän jälleen ja puristaa kätensä nyrkkiin.

Kukaan ei vastaa. Hän lysähtää uuninpenkille ja kätkee kasvot käsiinsä.

Ei mikään voi pidättää kohtalon siipiä, kun ne alkavat lyödä talon yllä.

Tik-tak, tiktiktiktik, taktaktak... tikuttaa tikka, kuolemanlintu, vaarin lahoavassa pajussa.

Hiilet ovat palaneet loppuun. Ohut, harmaa, hahtuvainen nukka peittää niitä kuin käärinliina. Leivät ovat nousseet. Niiden pienet huokossilmät katsovat ihmetellen ympärilleen ja odottavat emäntää. Missä hän viipyy? Niiden olisi aika päästä uuniin.

Mutta emäntää ei kuulu. Hän istuu pää käsiin painettuna uuninrintapenkillä.

Kohtalo on laskenut raskaat siipensä Mäkivaaran ylle. Eikä mikään voi estää niiden kohisevia lyöntejä.

Kymmenes luku.

1.

Anna oli huumautunut. Viime aikojen tapahtumat olivat odottamattomat ja raskaat. Ne painoivat kuin taakka, eivätkä antaneet hänelle yön lepoa eikä päivien rauhaa. Toisinaan hänestä tuntui, että ne eivät olleet totta, vaan että hän näki raskasta ja pahaa unta, josta toivoi heti heräävänsä.

Mutta ne eivät olleet unta. Einar oli lähtenyt eikä häntä kuulunut palaavaksi. Inkerikin lähti tyttärineen. Hän halusi palata entiseen toimeensa ja muutti meijerille. Mitäs hän enää täällä, tyhjässä talossa, hän sanoi kylmin silmin lähtiessään. Eihän häntä tänne mikään sitonut, kaikki täällä oli yhtä vierasta kuin missä muussa vieraassa talossa tahansa. Mutta tytöt itkivät lähtiessään, varsinkin Marja, nuorempi, joka oli mielellään Erkin ja Juhanin seurassa.

Koko kylä tiesi Einarin lähdön. Anna ei ollut puhunut siitä kenellekään, mutta ihmiset aavistivat sen.

Kylä puhui Mäkivaaran asioista. Mutta kylä ei ilkkunut eikä nauranut, kylä puhui epäröivin, säälivin, aavistelevin kuiskauksin. Kenelläkään ei ollut aikaisemmin ollut Mäkivaarasta mitään pahaa sanottavaa ja Anna oli hyvä ihminen,

sen jokainen kylällä tiesi. Siksi kilpistyivätkin pilkan ja hohotuksen nuolet.

Anna kulki kuin unessa, harhailevin silmin, kuumeisin poskin, aivot sekavina. Mutta hän ei unohtanut töitään. Hän teki niitä kuin kone. Lypsi lehmät, hoiti siat, leipoi, kirnui, pesi pyykin. Kuin unessa hän järjesti Viljon hautajaisetkin ja sai taloon pari työmiestä. Sillä täytyihän töiden olla kunnossa, olivatpa muut asiat miten tahansa, hän ajatteli.

Velkojat eivät tulleet vielä. Antavat hiukan aikaa, Anna ajatteli, hiukan hengähdysaikaa ennen lopullista iskua. Hyvä oli, etteivät vielä tulleet tähän kuoleman ja murheen taloon. Sillä kaikesta huolimatta kantoi Anna sydämessään hiljaista toivoa siitä, että Mäkivaara vielä pelastuisi. Hän eläytyi kokonaan siihen ajatukseen. Hän eläytyi siihen kuin hukkuva oljenkorteen. Täytyi löytyä keino, jolla Mäkivaara pelastuisi perikadosta.

Mutta päivät kuluivat, eikä hän löytänyt tuota keinoa. Ei, vaikka hän mietti yöt avoimin silmin ja piti päivät pitkät ajatuksissaan vain tuota asiaa. Ajatukset, ne auttavat niin vähän, kun ne eivät löydä keinoa, huomasi Anna, mutta silti hän piti yllä toivoa.

Eräänä päivänä tuo keino sitten löytyi. Ainakin Anna luuli löytäneensä sen.

He söivät hiljaista päivällistä työmiesten ja Riitan kanssa, kun Riitta äkkiä kysyi:

— Mitenkäs sen Viljon osan kanssa on? Kukas sen saa? Ei suinkaan Inkeri?

— Viljon osan! Anna kertasi ja elämä valui jälleen hänen suoniinsa. — Viljon osan! hän sanoi toistamiseen. — Kuinka minä niin unohdin Viljon osan? Hyvänen aika!

Hän nousi kesken ruokapöydästä. Hänen täytyi päästä ulos. Nähdä piha, pellot ja järvi, hengittää vapaasti raikasta ilmaa. Onni aivankuin tukahdutti hänet tuvassa. Hän sieppasi ämpärin ja lähti kaivolle.

Onni lauloi hänen sydämessään. Ilo siivitti hänen jalkansa. Hän ei tuntenut vesiämpärin painoa, kun hän se kädessään kulki nopeasti tupaa kohti. Riitta, kultainen vanha Riitta! Anna olisi sinä hetkenä tahtonut syleillä häntä ja koko maailmaa.

— Suotta tässä suremme. Ei meidän tarvitse lähteä Mäkivaarasta, hän sanoi Riitalle tupaan astuttuaan. — Viljon osahan meidät pelastaa. Se riittää kyllä Mäkivaaran velkoihin, siitä olen varma.

Hymy kulki hiljaisena ja lämpimänä Riitan vanhojen kasvojen yli.

— Jumalan kiitos! hän sanoi ja risti kätensä. — Jumalan kiitos!

Mutta kun Anna ajatteli tarkemmin asiaa, huomasi hän, että kaikki ei suinkaan ollut Viljon osan suhteen niin yksinkertaista, kuin hän oli ensin ajatellut. Viljo oli puhunut tuosta perimysasiasta kahdenkesken, eikä kahdenkeskisellä testamentilla ole mitään merkitystä, ellei ole todistajia sitä kuulemassa. Hänen lainehtiva ilonsa väheni, tyyntyi kuin aallonviri rannan tavoitettuaan. Jollei hän voisi näyttää toteen perimysoikeuttaan, menisi Viljon osa talosta emännälle. Kenties Inkeri saisi siitä hiukan, mutta Anna jäisi ilman.

Silloin Anna alkoi etsiä. Hän etsi epätoivon vimmalla. Viljo oli varmaan kirjoittanut testamentin, täytyi vain löytää tuo paperi ja kaikki olisi hyvin.

Anna tarkasti Viljon taskut, hän tutki hänen lompakkonsa. Ne olivat tyhjät, ei jälkeäkään testamentista. Hän oli sydänjuuriaan myöten väsynyt, kun se vihdoin löytyi Viljon piirongin laatikosta.

Uupuneena hän istuutui tuolille paperi kädessään. Se takaisi hänelle ja hänen lapsilleen perimisoikeuden Viljon osaan Mäkivaarassa. Mukana oli paperilappu, jolle oli kirjoitettu: »Ymmärräthän, että en halua antaa Inkerille mitään. Pidän kyllä tytöistä, mutta hehän ovat vieraat, ja olisi väärin, jos

he saisivat jotain Mäkivaarasta. Sinä ja lapset saatte minun osani. Pitäkää hyvää huolta Mäkivaarasta.»

Niin oli Viljo kirjoittanut. Se oli kuin testamentti, toinen testamentti, Annan mielestä yhtä tärkeä kuin varsinainenkin. Kyynelet putoilivat viileinä ja verkkaisina kuin hiljainen sade Annan silmistä, kun hän luki molemmat paperit uudelleen ja uudelleen.

Hänen täytyi istuutua ja ajatella Viljoa. Miksihän hyvillä, valoisilla, iloisilla ihmisillä oli usein synkkä kohtalo? Miksihän Viljonkin kävi niinkuin kävi, hänen, joka Annan mielestä olisi ollut kelvollinen saamaan maailmassa parhaan osan?

»Pitäkää hyvää huolta Mäkivaarasta», niin oli Viljo kirjoittanut.

Hän nousi kevein ja reippain askelin. Hänen täytyi kiiruhtaa herastuomarin luo ja antaa testamentti valvottavaksi. Nyt hänellä olisi paljon työtä. Nythän vasta työ alkaisi!

2.

Mutta kun velkojat tulivat, huomattiin, ettei Einarin osuus suinkaan riittänyt heidän saataviinsa. Velat olivat suuret. Anna pyysi lykkäystä, hän ehdotti velkojille sitäkin, että ottaisi lainan jostakin pankista ja maksaisi velkojat selviksi. Kyseltiin, odotettiin, koetettiin järjestää. Mutta kun pankit saivat tietää velkojen suuruuden, ei mikään pankki ollut halukas ottamaan Mäkivaaraa kiinnitykseen. Ajat olivat epävakaiset. Maat halpenivat joka päivä ja rahaa oli vähän liikkeessä. Maataloustuotteet olivat halpoja eivätkä puut maksaneet juuri mitään. Mäkivaara oli kyllä hyvä talo, mutta he eivät voineet ottaa sitä kiinnitykseen, sanoivat pankkiherrat ja pudistelivat viisaita päitään. Ei ollut mitään takeita siitä, jaksaisiko Anna hoitaa talon ja maksaa velat.

Niin, ajat olivat todella epäedulliset maanviljelijälle. Mutta — he neuvoivat — eihän Annalla ollut mitään hätää. Hänhän sai puolet Mäkivaarasta, Viljon osuuden. Viljo ei ollut tehnyt velkoja ja Annalla oli testamentin mukaan perimysoikeus hänen osaansa. Anna voisi aivan hyvin ostaa itselleen pienen maapaikan, siihen riittäisivät mainiosti ne rahat, jotka saataisiin, kun myytäisiin toinen puoli Mäkivaaran omaisuudesta.

Ei, sitä ei Anna halunnut. Kun velkojat tulivat, antoi hän heille oikeuden myydä myös Viljon osuuden. Hänen miehensä oli tehnyt velat ja hän tahtoi vastata niistä, mikäli siihen kykeni.

Kaiken mitä hän omisti, saisi ottaa. Hän kantoi velkojien eteen parhaat liinavaatteensa, kaulaketjun, jonka Einar kerran hänelle toi, vaalean silkkipuvun, joka läikehti kuin kypsä ruispelto, takkinsa, jalkineensa, silkkiliinansa. Ei, niitä eivät velkojat halunneet ottaa, eihän toki. Jokainen tiesi, että Anna ei ollut tehnyt velkaa markkaakaan. Olihan heillä toki omatunto. Jos he jäisivätkin vähälle, he kärsivät vahingon.

Mutta kukaan heistä ei tarjonnut Annalle Viljon osuutta, Anna ajatteli katkerasti. Hän ei olisi ottanut sitä heiltä, mutta hänestä olisi merkinnyt hyvin paljon, jos joku heistä olisi kieltäytynyt ottamasta sitä, mihin hänellä yksin oli oikeus tässä talossa. Niin, kukaan heistä ei tehnyt sellaista ehdotusta ja se kirveli Annan mieltä kuin tuli.

Huutokauppapäivä määrättiin. Anna saisi asua Mäkivaarassa siihen asti, niin sanoi herastuomari, joka piti kirjaa velkojainkokouksessa. Sen ajan hän saisi asua, sitten hänen olisi lähdettävä lasten kanssa.

Mutta Annalla oli vielä yksi pelastusajatus Mäkivaaran suhteen. Hän oli säästänyt sen viimeiseksi. Alma-sisar oli menestynyt hyvin kaupungissa. Hänellä ja hänen miehellään oli tuottava liike siellä. Kenties — niin — kenties Alma ja hänen miehensä haluaisivat huutaa Mäkivaaran. Anna ei toi-

vonut sitä, että he lainaisivat hänelle rahaa. Ei toki. Hän tiesi, että tässä olivat suuret summat kysymyksessä, eikä hän halunnut sitoa sisartaan mihinkään epävarmoihin yrityksiin. Mutta hän toivoi, että sisar ja hänen miehensä huutaisivat tilan ja että he antaisivat sen Annalle vuokralle. Silloin hän saisi pitää Mäkivaaran eikä hänen ja Riitan tarvitsisi lähteä sieltä. Sillä enemmän kuin omaansa hän suri vanhan, vapisevan Riitan kohtaloa, joka oli palvellut Mäkivaarassa monta vuotta ja joutuisi nyt lähtemään sieltä.

Hän matkusti kaupunkiin sisaren luokse. Oli varhainen aamu, kun hän saapui sinne. Hän kysyi vartiossa seisovalta poliisilta katua, jonka varrella sisaren asunto sijaitsi. Se oli keskikaupungilla. Tuota katua eteenpäin, sitten poikkikadulle, sen yli ja silloin olikin jo kysytyssä numerossa, neuvoi poliisi. Anna löysi helposti. Se oli leveä, avara katu ja talot sen varrella olivat suuria ja muhkeita, monikerroksisia. Alma asui toisessa kerroksessa. Anna ei käyttänyt hissiä, vaan astui ylös portaat.

Hienossa ruskeassa ovessa oli kiiltävä nimikilpi. Hän soitti kelloa. Palvelustyttö tuli avaamaan:

— Kenet saan ilmoittaa? hän kysyi tuskin vastaten Annan hyvään huomeneen. — Niin, rouva nukkuu kyllä vielä. Ehkä odotatte sen aikaa, kunnes hän herää ja pukeutuu.

— Hän ottaa minut kyllä vastaan, kun vain sanotte, että täällä on hänen sisarensa maalta, Mäkivaarasta.

— Ilmoitan. Olkaa hyvä ja istuutukaa hetkeksi. Tässä on nojatuoli.

Tyttö osoitti tuolin Annalle. Se oli pehmeä, siihen aivan upposi. Anna istui hetken. Tyttö hävisi käytävän päähän ja hetken kuluttua kurkisti sieltä eräästä ovesta Alman pää.

— Mitä? Annako siellä? Hyvänen aika, mikä sinua lennättää näin varhain? Ja miksi et kirjoittanut? Olisin neuvonut sinulle junan, joka tulee kaupunkiin iltapäivällä. No, tulehan sisälle, ole hyvä.

Anna noudatti kehoitusta ja astui sisaren makuuhuoneeseen. He tervehtivät. Mitä? Yksinkö Alma nukkui? Tietysti. Heillä oli eri makuuhuoneet, kuinkas muuten. Ei, he eivät olleet nukkuneet samassa huoneessa vuosikausiin. Uh, Alma ei ollenkaan pitänyt yhdessä nukkumisesta. Toinen ihminen häiritsi paljon yöllä, hän saattoi vääntelehtiä ja puhua unissaan. Sitäpaitsi he eivät olleet läheskään aina yhdessä iltaisin. Matti kävi klubilla, hän taas milloin missäkin, ompeluseurassa, elokuvissa, joskus tanssimassakin. Silloin ei kumpikaan häirinnyt tulollaan toista, kun nukuttiin eri huoneissa. Olihan heillä tilaa, heillä oli iso huoneisto... Mutta mitä varten Anna tuli kaupunkiin näin odottamatta, ilmoittamatta? Tuliko hän ostoksille? Ja — se nyt oli tunkeilevaa — mutta missä oli hänen matkalaukkunsa ja tuomisensa?

Anna kertoi muutamin sanoin Mäkivaaran asiat.

— Minulla ei ollut mitään, mitä olisin voinut tuoda, hän arasti virkkoi.

— Eikö Mäkivaarassa sitten ole enää viljaa, josta saisi jauhoa? Eikä sianlihaa? Eikä voita? Ovatko lehmät jo myydyt? Alma päivitteli.

— Tietenkin siellä on kaikkea, mitä luettelet, mutta nehän eivät ole minun. Ne ovat velkojien, enkä minä ota vierasta omaisuutta.

— Kuka karjaa sitten hoitaa?

— Minä tietysti.

— Etkä tuonut yhtään voita! Luuletko, että joku muu olisi tehnyt tässä asiassa sinun tavallasi? Alma sanoi.

— Joku muu olisi saattanut tehdä toisin tässä asiassa, Anna sanoi painokkaasti, — mutta minulla on vain yksi tapa: olla rehellinen. Karja on jätetty minun hoitooni pesänselvityksen ajaksi, huutokauppaan asti, ja kaikki sen tuotteet vien meijeriin, jossa ne merkitään velkojien tilille. Minä en ota koskaan sitä, mikä ei kuulu minulle. On asioita, joissa en ota sitäkään, mikä kuluisi minulle.

Hän kertoi muutamin sanoin siitä, miten hän antoi Viljon osuuden velkojille.

Alma kauhistui.

— Luuletko pääseväsi pitkälle tuollaisella hönttöydellä! Kurjuuteen sinä joudut lasten kanssa. Luuletko, että minä ja Matti olisimme tässä asemassa, jos olisimme menetelleet sinun tavallasi. Ei veikkonen, tässä maailmassa on osattava pitää silmät auki. Tunteilulla ja liialla rehellisyydellä ei päästä mihinkään. Maailmassa pitää osata ottaa ja pitää osata pitää ottamansa. Einarkin, on siinä mies! Tekee ehdoin tahdoin velkaa, menettää talon ja karkaa itse. Pitäisi ottaa uudelleen käytäntöön vanha laki, jonka mukaan velallinen pantiin velkavankeuteen. Kyllä Einarkin muistaisi pelanneensa korttia, kun istuisi muutamia vuosia lukemassa tiilenpäitä. Hän saisi totisesti niitä lukea, Alma raivosi.

Palvelustyttö auttoi päällysvaatteet Annan yltä ja hän istuutui tuolille Alman makuuhuoneeseen arkana ja hiljaisena. Huone oli kaunis. Siellä oli kiiltävät huonekalut, pehmeä matto ja paljon sieviä pikkuesineitä. Yöpöydällä oli sähkölamppu ja kirjoja, ja pukeutumispöytä oli täynnä salaperäisiä pulloja, purkkeja ja rasioita. Tyttö auttoi Almaa pukeutumisessa. Hän sai myös pyyhkiä tämän kasvoilta pois liian puuterin.

Anna katseli Almaa, kun hän pukeutuneena, kampausviitta hartioillaan viimeisteli ulkoasuaan. Seivähän Alma oli, sitä ei voinut kieltää, mutta hän oli Annan mielestä oudolla tavalla sievä. Hän oli hyvin lihava ja hänen säärensä olivat turvonneet. Jalat olivat kuin pikkutukit. Ja kasvot sitten. Suu verenpunainen, kulmat kuin hiilellä vedetyt ja kasvot kokonaan valkoisen puuterin peitossa. Annan mielestä hän oli levottomalla tavalla sievä. Hän aivankuin ärsytti. Ei, Anna ei pitänyt Alman laatuisesta kauneudesta. Kun heidän kasvonsa sattuivat peilissä rinnatusten, hän säpsähti eroa, mikä heillä oli. Alma näytti kyllä nuoremmalta, mutta Anna ei halunnut

itselleen noita kalkittuja, outoja kasvoja. Hänen, Annan, kasvot olivat laihtuneet pitkäaikaisesta valvomisesta, ja silmien alla oli aavistus huolien tuomista mustista renkaista, mutta sittenkin hän halusi olla juuri sellainen kuin oli: kasvot ruskettuneet, puhtaat ja avoimet, tukka sileästi kammattuna, jakaus keskellä päätä ja valtava tumma nuttura niskassa.

Almakin huomasi hänet.

— Kuule, sinä et olisi ollenkaan hullumman näköinen, jollet olisi noin ruskettunut. Miten kumman tavalla kasvoissasi on tuollainen määrä teerenpilkkuja! Kuule, jos sinä olisit täällä ja olisit toisella tavalla puettu, — hienommin, kuinka sanoisin, — hienommin, mutta yksinkertaisesti, niin sinua katsoisi moni. Mutta, sanoi hän uudelleen, mistä oikein johtuu, että kasvoissasi on noin paljon noita inhoittavia pilkkuja?

— En tiedä, Anna vastasi, mutta häntä aivankuin vavahdutti. Nyt vasta hän huomasi, että hänen kasvoissaan oli todellakin paljon teerenpilkkuja. Ennen hänellä ei ollut niitä koskaan muulloin kuin... kuin silloin, kun hän oli raskaana.

Hän kauhistui tuota ajatustaan. Hyvänen aika, eihän vain... Niin, Einarhan kävi kotona. Hän muisti tuon yön, joka oli epätodellinen kuin uni. Eihän vain...

Mutta hän ei halunnut vaivata ajatuksiaan sillä asialla. Hänellä oli muita tärkeämpiä. Hänen mielensä täytti sillä hetkellä yksi ainoa ajatus, yksi ainoa toive: että hänen ei tarvitse lähteä Mäkivaarasta.

Matti, Alman mies, suhtautui rauhallisemmin Mäkivaaran asioihin. Kyllä kaikki selviäisi ja jollakin tavalla jokaisen elämä järjestyisi, hän lohdutteli Annaa. Mutta kun Anna ehdotti, että he Alman kanssa ostaisivat Mäkivaaran ja antaisivat sen vuokralle hänelle, ei hän pitänyt sellaisesta ehdotuksesta.

— Hm, hän sanoi, — minä en enää välitä maanviljelyksestä. Ja mitäs me sillä maatilalla, kun ei ole poikaakaan.

— Hommaatte pojan. Nuoriahan te vielä olette, Anna ehdotti.

Matti vilkaisi Almaan ja naurahti.

— Taitaa jäädä sellaiset hommat. Ei tämä meidän eukko lapsista huoli ja mitenkäs sitä mies, kun ei kerta nainen...

— En huolikaan, kivahti Alma. — Lapset syövät ja vievät kaiken, minkä ehtii kokoon saada. Ja panevat sekaisin kaikki paikat. Luuletko, että meillä olisi näin kaunista ja siistiä, jos tässä teuhaisi lapsiparvi? Vielä mitä. Ja mihin minä pääsisin, jos niitä olisi. Aina helmoissa riippumassa...

Anna naurahti tahtomattaan. Miten toisenlainen olikaan kaupunkilaisen käsitys lapsista ja lapsien hommaamisesta. Maalla sellaiset asiat olivat aivan kuin luonnostaan lankeavia. Ei niistä puhuttu eikä suunniteltu sitä, halutaanko vai eikö haluta lapsia.

— Ette siis tule huutamaan Mäkivaaraa? kysyi Anna.

— Eipä taida tulla tultua. Meillä kun ovat nämä liikehommat ja kun on näihin tottunut, niin kaipa se kuluu loppuikäkin kaupungissa.

— Eikä meidän säästörahoja panna sellaiseen kuin maataloon. Mitä se kotiseudulta lähteminen aikoinaan sitten olisi hyödyttänyt, jos nyt kumminkin ostettaisiin maata. Minä en lähde ikinä maalle, en ikinä. Osta tai ole ostamatta, riiteli Alma.

Matti lähti liikkeeseen, Alma ostoksille. Hän kehoitti Annaa lepäämään, mutta Anna ei voinut ajatellakaan nukkumista. Hän meni keittiöön auttamaan palvelustyttöä. Kun Alma palasi ja näki Annan siellä häärimässä, muisti hän äkkiä monta työtä, jotka pitäisi tehdä. Pesuhuoneen naulassa oli pussi, jossa oli kasa parsittavia sukkia. Annahan voisi parsia niitä, kun hän ei kerran halunnut levätä. Lattiat voisi kiillottaa tänään. Kyllä Anna osasi sellaistakin, kun apulainen näytti. Niin, ja pesuhuoneen seinällähän oli toinenkin pussi. Kuinka hän nyt sen unohti! Toisessa pussissa olivat käytetyt vaat-

teet. Hyvä olikin, kun Anna tuli. Hän saisi mennä pyykille. Pirkon pitääkin soittaa ja kysyä onko pyykkitupa vapaa. Nythän tämä hyvin kävi. Ei tarvitse tilata apulaista pyykille. Pirkko ei koskaan suostunut pesemään yksinään; hän valitti, että kädet menevät huonoiksi paljosta pyykinpesusta.

Alma touhusi. Hän toi Annalle kasan parsittavia sukkia, lankaa ja korin. Anna istui koko rupeaman ja parsi niin, että selkää pakotti. Iltapäivästä hän sai kiillottaa lattiat, ja illalla he kävivät viemässä pyykin likoon Pirkon kanssa.

Hän nousi varhain seuraavana aamuna. Pirkon ei tarvinnut tulla pyykille, hän pesisi yksinään. Miten paljon Almalla oli pyykissä lakanoita! Onneksi pyykki oli siistiä, hänellä ei ollut siinä kovinkaan paljon työtä. Kun hän palasi puoliltapäivin työntäen sitä kärryissä, huudahti vastaan kiirehtinyt Alma:

— Turhaan sinä kannat huolta huomisesta! Ja turhaan sinä maalle jäämistä ajatteletkaan. Sinähän osaat tehdä työtä ja olet sukkela. Jää kaupunkiin. Otat siivousta ja pyykinpesua. Tai perustat ruokalan. Sillä tavalla hankkii moni yksinäinen nainen elatuksensa, ja hyvin hankkiikin. Saat vielä koulutetuiksi lapsesi. Maalla ne jäävät talojen rengeiksi ja piioiksi, kehittymättömiksi, typeriksi, toisen ohjattaviksi. Ja siellä ovat Einarin velkojat ja kaikki tietävät siellä, miten huonosti sinun on käynyt. Täällä ei tiedä kukaan. Täällä sinun on helpompi päästä alkuun, usko pois.

Anna ymmärsi, että Alma tarkoitti hänen parastaan omalla tavallaan. Hän päätti harkita asiaa, mutta mitään varmaa hän ei osannut siitä sanoa. Hänen täytyi ainakin käydä vielä Mäkivaarassa, senhän vaativat jo asiat, ja siellä olivat lapset. Sitten, kun hän näkisi, miten siellä kävi, hän vasta tekisi valintansa.

Anna ei viipynyt kauan Alman vieraana, vaikka tämä pyysi häntä jäämään pitemmäksi. Hänellä ei ollut aikaa. Niin, eikä hänellä ollut haluakaan. Kun Alma saattoi hänet ase-

malle, hän kulki mietteliäänä ja kuunteli puolella korvallaan sisaren vuolasta sanatulvaa. Hän katsoi katua, kiiltävää, kylmää asfalttia, joka otti niin oudosti jalkapohjiin. Miten saattoivatkaan ihmiset elää täällä, vuodesta toiseen kivien keskellä? Seinät olivat kiveä, maa kiveä. Taivas häämötti valjuna ja haaleana muurien yllä. Kivestä ei voinut kasvaa mitään, kivessä ei ollut elämää. Ihmisenkin elämän kivien keskellä täytyi olla tehtyä, murheellista ja lohdutonta.

Olisiko niin määrätty, että hänen täytyisi viettää tästä lähtien elämänsä tässä kivierämaassa? Lasten tähden, sanoi Alma. Lasten tähden, että heillä olisi parempi tulevaisuus, kuin minkä hän mahdollisesti voisi järjestää heille maalla. Mutta oliko mitään takeita siitä, että se järjestyisi hyväksi kaupungissa? Anna tunsi monta ihmistä, kotipuolesta kaupunkiin muuttanutta, joitten elämä ei ollut yhtään helpompaa kuin jos he olisivat maalla. Kaikki eivät osanneet suhtautua kaupunkiin ja epäonnistuivat. Toiset osasivat ja onnistuivat. Niinhän oli maallakin, niin oli kaikkialla.

Hänen täytyisi tarkasti harkita asiaa. Hyvin tarkasti, ennenkuin hän tekisi lopullisen päätöksen.

Kun hän saapui kotikylään, oli myöhäinen ilta. Talot nukkuivat. Vain joissakin pihoissa haukahti koira ihmetellen yksinäistä kulkijaa. Oli aivan tyyni, lehtikään ei värähtänyt, ja keväinen yö loisti ihmeellisessä, valoisassa kauneudessaan.

Anna kulki hitaasti pitkin kylätietä. Miten toisenlaista täällä olikaan kaikki kuin kaupungissa. Hän riisui kengät ja astui paljain jaloin tiensyrjää, hänen täytyi pysähtyä ja hengittää ruohon ja kasteen tuoksuja.

Kylä oli kaunis. Anna oli tuhannet kerrat ennen katsellut sitä, mutta koskaan tätä ennen ei kylä ollut näyttänyt hänestä niin kauniilta kuin nyt. Oliko se aavistus tulevasta erosta, aavistus hänen lähdöstään, joka teki kylän entistä kauniimmaksi? Kenties. Hän saattoi kulkea viimeisiä kertoja näitä maita.

Eron tuska kouristi Annan sydäntä. Tätä kylätietä hän oli astunut kaupoille, tätä hän oli ajanut kirkkoon ja kylämatkoille Einarin kanssa elämänsä valoisina ja onnellisina päivinä. Minkälainen olisi se tie, jota hänen pitäisi kulkea köyhyyden ja onnettomuuden päivinä? Kivinen katu, jonka varrella ei yksikään kukka kasva.

Mutta oliko välttämätöntä lähteä täältä? Oliko siihen todellakin pakko? Lasten tähden, sanoi Alma. Lasten tähden, hän ajatteli itsekin. Ja sentähden, että tuntemattomassa paikassa kenties olisi helpompi unohtaa.

Anna aivan kuin havahtui huomatessaan, miten kaikki sitoi häntä tähän kylään. Työn arki, pyhä ja lepo, onni ja ilo, suru ja vastoinkäyminen.

Hän aivan ilostui tuosta seikasta. Hän tiesi nyt, että Mäkivaara oli mennyttä, kenties ainiaaksi, mutta se tieto ei enää hätkähdyttänyt häntä. Hän tottuisi vähitellen menetykseen. Hän oli nuori, terve ja osasi tehdä työtä. Hän voi tehdä sitä yhtä hyvin täällä kuin kaupungissa, paremminkin, sillä olihan se tuttua työtä.

Hän jäisi tänne. Mikään ei saisi häntä lähtemään tästä kylästä. Hän pysähtyi, katsoi hetken kylää ympärillään ja lähti sitten kohti Mäkivaaraa nuoren naisen joustavin askelin.

3.

Huutokauppapäivä oli todella raskas päivä. Anna ei jaksanut katsoa, kun karjaa myytiin. Hän hiipi aitan ullakolle ja kyyrötti siellä Leena sylissään. Hän ei itkenyt, sillä hyvin raskas murhe ei tunne kyyneleitä. — Mitä tarjotaan? kuului sinne vähän väliä huutokaupanpitäjän ääni. Se viilsi kuin veitsi Annan korvia.

Kun hän tuli alas, seisoivat eläimet aitoihin kiinnitettyinä valmiina poisvietäviksi. Kaunis vaalea hevonen oli kiinnitetty erilleen, kauemmaksi toisista. Juhani seisoi sen luona ja

silitteli sen turpaa. Se oli se hevonen, jolla he olivat ajaneet käydessään vieraisilla Mustaojalla.

— Äiti, vieras setä sanoi vievänsä pois tämän, Juhani selitti. — Mutta vieras setä on varmaan erehtynyt. Isähän sanoi, että minun ei pidä antaa pois tätä hevosta. Milläs minä ajan sitten, kun lähdetään taas kylään Mustaojalle tädin luo?

Anna ei jaksanut vastata. Kesken murheenkin vei Juhanin puhe hänen suunsa hymyyn. Hän muisti Einarin sanat tuolta kylämatkalta palatessa: »Pidä sinä Juhani aina itselläsi tämä hevonen!»

Anna kiirehti pihan toiselle laidalle. Hän ei jaksanut nähdä Juhanin surua silloin, kun vieras setä irroittaisi aidasta hänen nimikkonsa ja lähtisi ajamaan sillä.

Eläinten jälkeen seurasi maatalousirtaimen vuoro. Paavokin oli saapunut huutokauppaan. Hän oli komeasti pukeutunut, puhui ylimielisesti ja remseästi. Kun vanha niittokone joutui huutoon, hän osti sen.

— Enhän minä tällä mitään tee, mutta ostanpahan muistoksi Mäkivaarasta. Pistän tuohon kiviaidalle. Olkoon siinä kuin muistopatsas!

Hän nosti todellakin koneen kiviaidalle navetan seinän viereen.

Sen jälkeen myytiin muu irtaimisto. Sitä oli paljon, sen myyminen jäi toiseen päivään. Huutokauppaväki hajaantui ja myyjä ilmoitti huomenna alkavan saman juhlan.

Anna laittoi matkalaukkuihin vähäisen omaisuutensa. Sen, mitä hän oli tuonut kotoaan, hän sai pitää, samoin omat vaatteensa ja lasten vaatteet. Hän pani sinne myös vaarin antaman lahjaraamatun, Lyydiltä saamansa seinäpeilin ja Viljon ja Riitan lahjat, jotka nämä olivat antaneet hänelle hänen tullessaan Mäkivaaraan. Hän aukaisi raamatun ja luki siitä vaarin kirjoittaman omistuskirjoituksen. »Sinä tarvitset tätä kirjaa joskus. Lue sitä», niin oli vaari hänelle sanonut.

Annalla ei ollut aikaisemmin ollut aikaa lukea sitä monta-

kaan kertaa. Oliko nyt tullut sellainen aika, että hän ehtisi lukea? Oliko nyt tullut sellainen aika, jolloin hän tarvitsisi tuota vaarin antamaa kirjaa?

Kun hän laittoi kirjan huolellisesti Riitan antaman lahjahuivin sisään laukun pohjalle, oli hänen mielessään yksi ainoa kiitollinen ajatus: »On hyvä, ettei vaari ole tätä kaikkea näkemässä.»

Piirongin laatikosta sattui hänen käteensä paksu, musta villakangas. Se oli se kangas, jonka hän oli ostanut Mäkivaaran emännälle silloin, kun hän tuli Mäkivaaraan. Emäntä ei ollut ottanut kangasta. Tietenkään hän ei sitä nytkään tarvitsisi, hän ei varmaankaan tarvitsisi mitään Annalta, sillä hehän elivät niin hyvissä oloissa, mutta Anna otti kankaan laukkuunsa. Hän voisi käyttää sen joskus itse. Joskus, kun hänen entiset pukunsa kävisivät vanhoiksi ja kuluneiksi ja kun uusia ei kannattanut hankkia. Ei kannattaisi, Anna tiesi sen jo.

Seuraavana päivänä jatkui huutokauppa. Anna istui verannalla lapset ympärillään. Nämä olivat säikähtyneet ja ymmällä ja hiipivät äidin luokse kuin pääskysenpojat. Joskus kävi joku ihminen Annan luona ja puhui hänelle. Anna vastasi, mutta hän tuskin kuuli omaa ääntään. Hänestä tuntui, ettei hän käsittänyt oikein kenenkään puhetta, ja ettei kukaan käsittänyt, mitä hän puhui. Vain yhden tapauksen hän tajusi.

Myytiin juuri salin huonekaluja ja pikkuesineitä. Huutokaupanpitäjä seisoi rapuilla ja esitteli. Sillä kertaa hänellä oli kädessään pari kauniita kynttilänjalkoja. Kirsti, Inkerin soma tytär seisoi rappusten vieressä.

— Täti, minä ostaisin nuo, hän virkahti Annalle.

— Osta vain, Anna sanoi. —Äitisikin pitää niistä varmaan, sillä ne ovat kauniit. Sitäpaitsi ne ovat hopeaa eivätkä muuta väriään.

— Niin... mutta... katsokaahan... minulla ei ole ra-

haa... sanoi tyttö onnettomana. Hän kuoputti maata kenkänsä kärjellä ja sormeili sievän valkoisen esiliinansa röyhelöä.

— Kuinkas sinä tulit huutokauppaan ilman rahaa! joku miehistä sanoi. — Ainahan huutajalla pitää olla rahaa mukanaan.

Tyttö suuntasi silmänsä mieheen. Hänen esiliinaa sormeilevat kätensä pysähtyivät. Jalkakin pysähtyi. Ripset värähtämättä hän katsoi ja virkahti:

— Mistäs minä olisin saanut rahaa, kun minulla ei ole sitä olemassakaan!

Kaikki nauroivat. Kirsti punastui, kädet kohosivat silmille ja kuului pieni nyyhkäisy. Nyyhkäykset tihenivät ja vihdoin hytkyi pikkuruumis valtavan itkun kourissa.

Silloin astui Amerikan Eevertti esiin miesjoukosta. Hän otti Kirstin kädet omiinsa ja veti tyttösen luokseen.

— Kuulehan, äläpäs itke. Eevertti-setä ostaa sinulle nuo kynttilänjalat.

Tytön ilme kirkastui. Hän katsoi Eeverttiin ensin peloissaan, sitten totisena, mutta vähitellen levisi hänen sieville kasvoilleen hymy.

— Ihan tottako setä ostaa ne?

— Ihan totta.

— Ja minä saan ne itselleni?

— Niin, sinä saat ne itsellesi.

— Saanko... saanko tehdä niille ihan mitä tahdon? Saanko viedä ne meijerille, kotiin?

— Tietysti sinä saat viedä ne.

Eevertti huusi kynttilänjalat ja antoi ne Kirstille. Posket hohtavina, silmät loistavina kuin tähdet tyttö tarttui niihin ja alkoi juosta.

Pihan puolivälissä hän pysähtyi, kääntyi Eeverttiin päin ja niiasi kauniisti.

— Kiitoksia paljon, setä! Te olette hyvin kiltti setä! Maailman paras! hän sanoi.

Mutta sitten hänellä olikin jo kiire viemään kotiin aarteitaan. Kun Anna katsahti karjapihaan päin, juoksi tyttö jo kaukana solalla.

Kirsti sai jotain Mäkivaarasta, Anna ajatteli. Hän silmäsi vierellään istuvia lapsiaan. Hänen lapsensa eivät saaneet mitään, sillä eihän hänellä ollut varaa huutaa mitään Mäkivaaran huutokaupasta.

Huutokauppa jatkui. Myyjä toi yhä uusia esineitä nähtäväksi, mutta Anna ei kiinnittänyt enää niihin huomiota. Äkkiä hän kuitenkin jälleen havahtui. Kirkas tytönääni hänen vierellään virkkoi:

— Juhani! Sinä saat tämän!

Hän katsahti sivulleen. Siinä seisoi Kirsti kasvot juoksusta kuumenneina, hiukset otsalle valahtaneina, kynttilänjalat kädessään. Hän ojensi niistä toisen Juhanille.

— Sinä saat tämän, hän sanoi uudelleen.

Juhani katsoi tyttöön ihmettelevin sinisin silmin.

— Ota vain, Kirsti ehdotti. — Minä arvelin, että olisi mukavaa, jos sinullakin olisi tällainen. Kun me olemme niin paljon yhdessä leikkineetkin...

Poika otti kömpelösti jalan.

— Kiitos, hän sanoi ja asetti sen hellävaroen Annan vierelle.

Mäkivaaran huusi Heinämäen emäntä. Anna kuuli miesten puhuvan, ettei kellään muulla koko pitäjässä ollut niin paljon rahaa, että olisi voinut huutaa sen.

— Mitä sinä kaiken maailman tiloilla teet? kysyi häneltä muuan isäntä. — Eiväthän lapsesi kestä kotona ennen ostettujakaan hoitamassa.

— Viis minä lapsista! Minä ostin Mäkivaaran vain senvuoksi, että se näkyy niin komeasti maantielle ja että voin näyttää tuttavilleni: katsokaahan, ostin taas talon. Ja sitten

minä voin käydä joskus täällä herrastelemassa. Täällä on paljon hienompaa kuin Heinämäessä.

Hän huomasi Annan rapuilla.

— No niin. Sinä kai tulet nyt Heinämäkeen. Meillähän oli siitä puhetta jo ennenkin. Eikös ollut?

— Niin, voinhan tullakin, Anna vastasi.

— Mutta en minä halua asumaan sinua samaan taloon. Nuo lapset, nuo lapset! No, ehkä saunakamarissa on tilaa. Niin, sinähän voisitkin ottaa hoitoosi puutarhat. Minulla on niitä nyt kaksi, toinen täällä ja toinen kotona. Saat alkaa huomisesta.

— Hyvä on. Saanko minä sitten asua Mäkivaarassa?

— Ei, sitä minä en suvaitse. Lyön laudat taloni ikkunoihin. Tämä on niin hyvin laitettu talo, ettei tähän kannata ottaa vuokralaisia. Vuokra on pieni, ja lapsesi saattaisivat liata täällä paikat. Ne ovat erinomaisia repimään seinäpapereita, nuo tuollaiset. Ja ymmärräthän, ettei kukaan halua panna taloaan hyvään kuntoon sitä varten, että jotkut pennunvintiöt likaisivat sen.

Hän seisoi Annan vierellä komeana suurikukkaisessa leningissään, monet sormukset välähdellen. Kaula-aukosta tosin paistoi kappale hyvin likaista paitaa, mutta se oli pikkuseikka kaiken muun komeuden keskellä. Kun hän kohotti hamettaan, näkyivät kiiltonahkakenkiin pistetyt jalat paksuine, parsittuine villasukkineen. Heinämäen emäntä ei tosiaankaan ollut tarkka siitä, mitä hän päälleen laittoi. Kaikesta huolimatta täytyi Annan hiukan hymyillä.

— Minä ymmärrän, hän vastasi emännän äskeiseen puheeseen. Merkillistä, miten hyvä hänen mielensä oli. Se oli hyvä sen vuoksi, että hänellä oli jo tiedossa työtä täällä. Ja tuo työ antoi vakuuden siitä, ettei hänen tarvitse lähteä pois tästä kylästä.

Eevertti, Amerikan mies, tuli puhuttelemaan Heinämäen emäntää.

— Emäntä myy kai minulle kappaleen maata tästä Mäkivaarasta. Tarvitsisin lisämaata, että voisin pitää pari lehmää ja kanoja.

— Vai kanoja, ja emäntä katsoi pitkään Eeverttiin. — Mies on käynyt Amerikassa ja tulee nyt tänne vain ostaakseen hiukan maata ja kanoja. Mitä varten sinä oikein Amerikkaan menit?

Eevertti hymyili.

— Menin ansaitsemaan sinne rahoja, joilla voin ostaa täältä palstan ja kanat.

— Eikö sinulla nyt ole muuta työtä? Kannattavampaa hommaa. Aikamiehellä.

— Minä en haluakaan muuta työtä. Auttelisin teitä Mäkivaaran töissä, kun asun tässä lähellä. Minä olen kyllä tottunut työhön.

— Hyvä on. Myyn sinulle kolme hehtaaria. Huomenna voit tulla tekemään kauppakirjat. Mutta työssä sinun on käytävä Mäkivaarassa, muista se.

— Minä käyn, Eevertti vastasi.

Heinämäen emäntä kulki huoneet verkalleen läpi. Hän katseli ne uudelleen joka puolelta. Hän katseli niitä kerran ennenkin, muisti Anna, mutta silloin se oli arvostelevan ostajan katse, nyt se oli omistajan katse. Kun hän palasi kierrokseltaan, sanoi hän:

— No niin. Nyt se on sitten tämäkin talo vaihtanut isäntää.

Hän astui ulos ja nousi kärryihinsä. Annasta tuntui, että emäntä välitti hyvin vähän Mäkivaarasta. Hän oli ostanut talon vain siksi, että voi kehua tuolla ostamisellaan.

Väki hajaantui, vain velkojat jäivät saliin pitämään lopullista selvitystään. Se kesti kauan; oli jo myöhä, kun Anna huudettiin sisään.

— Niin, sanoi herastuomari, — olemme nyt lopettaneet huutokaupan ja jakaneet rahat. Ne riittävät juuri velkoihin,

mutta teille ei jää mitään. Koska teidän kumminkin on vaikea lähteä maailmalle kolmen lapsen kanssa, olemme pitäneet myöskin teistä huolta. Minä, joka olen köyhäinhoitolautakunnan puheenjohtaja, ja tämä Neuvonen, joka on holhouslautakunnan puheenjohtaja, esitämme kunnalle, että se ostaisi Heinämäen emännältä Mäkivaaran mökin ja palstan rantalietteeltä teitä ja lapsia varten. Tietenkin vain sillä tavalla, että saatte asua mökissä. Tiedän vanhastaan, että kunnan on vaikea saada asuntoja monilapsisille perheille ja siksi tein tämän ehdotuksen. Sopiiko se?

Anna kuunteli kuin puoliunessa. Mitä? Hän rantalietteelle? Tuohon hänen kammoamaansa paikkaan, vanhaan, huonoon mökkiin. Ja mihin Lyydi ja Antti joutuisivat joukkoineen? Hän mainitsi siitä.

— Olen kuullut, että Antti aikoo rakentaa itselleen oman torpan. Siihen soramäkeen, palstansa lähelle.

— Mutta... jos kumminkin saisin asunnon jonnekin tänne... kylään tai lähemmäksi... Anna epäröi.

— Kylään ei kukaan ota teitä samaan taloon, kun teillä on noin monta lasta. Eikä täällä ole nyt mitään tyhjiä mökkejäkään, joihin voisi mennä. Mutta voittehan käydä kysymässä, enhän minä kiellä, vaikka tiedänkin, että turhaa se on. Ilmoitatte sitten vain minulle tuletteko lietteen mökkiin, tai muuten panen sinne toiset asujat. On niin paljon köyhiä ilman asuntoa, että niiden kanssa on ihan ihmeessä.

Anna lupasi käydä kyselemässä asuntoa ja antaa sitten tiedon herastuomarille. Nämä muutamat päivät, niin sanoivat isännät, hän saisi asua Mäkivaarassa.

4.

Mutta asuntoa ei ollut helppo saada. Anna kävi kysymässä kolmessa talossa, joissa hänen mielestään oli runsaasti tilaa. Ei, asuntoa ei voitu järjestää, sanottiin niissä kaikissa. Huo-

neet menivät omalle väelle, ja oli kiusallista pitää vuokralaisia, kun ei ollut useampaa hellaa. Annahan tiesi, että jokainen talous vaati hellan jo yksinään. Keittäminen oli sellaista, se tapahtui kaikilla jokseenkin samaan aikaan. Niin, ja lapsista olisi kiusaa. Omatkin kiuskoivat keskenään, mitä sitten, kun tulisi vielä vieraita lisää.

Neljänteen taloon hän ei mennyt. Hän oli saanut kyselemisestä tarpeekseen. Hän soitti herastuomarille, että halusi mennä rantalietteelle, mikäli Heinämäen emäntä myisi mökin.

Heinämäen emäntä myi mökin. Mitäs hän sellaisella mökillä tekisi. Eihän hän ollut vuosikausiin käynyt lietteellä omaa palstaansakaan katsomassa. Eikä mökki ollut sellainen, että sitä voisi näytellä. Sen omistamisessa ei tosiaankaan ollut ylpeilemistä. Kunta osti mökin ja Anna pääsi siihen asumaan vuokraa vastaan.

Oli harmaa ja sumuinen päivä, kun hän lähti Mäkivaarasta. Riitta lähti aamulla. Nimismiehen rouva, jota hän oli palvellut ennen Mäkivaaraan tuloaan, oli jäänyt leskeksi. Hän asui eläkkeellä pienessä talossaan kirkonkylän laidalla, ja oli kutsunut Riitan toverikseen. Eläisivät, olisivat, kunhan jotenkuten päivästä toiseen pääsisivät, niin oli rouva kirjoittanut. Riitta tekisi pieniä askareita, hän jaksoi vielä kehrätäkin, ja nimismiehen rouva virkkasi. Kyllä he jotenkin tulisivat juttuun. Anna kysyi Riitalle kyydin erään kirkolle menevän isännän mukaan.

Pienenä, harmaana ja ryppyisenä istui Riitta isännän kärryillä vähät vaatteensa ja tavaransa arkussaan. Hän itki, kun Anna hyvästeli häntä.

— En minä itseni tähden... teitä minä vain... että kun teille piti näin omatta syyttänne käydä. Vaan uskokaa pois: murhe on aikansa ja katoaa sitten. Ei ihmisen elämä ainaista surua ole.

Anna puristi hänen käsiään. Miten paljon ne olivatkaan

tehneet työtä, nuo Riitan kurttuiset, vanhat kädet. Ne olivat lypsäneet ja kirnunneet, paistaneet leipää ja kutoneet, pesseet lukemattomia vaatekappaleita ja siistineet huoneita. Nyt, kun ne olivat vanhat ja vähävoimaiset, ei niille käsille ollut lepopaikkaa. Hän silitti niitä silmät kyynelissä.

— Te olitte niin hyvä... meidän oli niin hyvä yhdessä täällä Mäkivaarassa. Emmekä me olisi koskaan eronneetkaan, jos ei olisi näin käynyt. Veisin teidät mielelläni mukaani, mutta kun siellä mökissä on niin ahdasta ja kun on noita lapsia noin monta.

— Kyllä minä tiedän sen. Minä tiedän sen. Älkää toki olko minun tähteni pahoillanne. Hyvähän minun on elää. Aina sitä toimeen tulee... nämä muutamat ajat, mitkä enää ovat jäljellä. Ja minun on niin hyvä olla, kun muistelen, miten hyvä te olitte ja miten hyvä meidän oli elää täällä Mäkivaarassa.

Niin he haastelivat, monivuotiset ystävät ja työtoverit. Annasta tuntui, että kärryissä istui hänen oma vanha äitinsä, joka hänen oli pakko lähettää maailman viskottavaksi.

Isännällä oli kiire. Hän hoputti hevosta. He puristivat vielä kerran toistensa kättä. Sitten vierivät kärryt solalle.

Anna katseli ympärilleen. Hyvänen aika, minkälaista elämä oli! Minkälainen oli sola! Kymmenet vuodet, sadatkin vuodet oli sitä myöten tuotu jotain Mäkivaaraan. Kaikki, mitä Mäkivaarassa oli ennen huutokauppaa, oli sinne kuljetettu tätä solaa pitkin. Ja nyt vei kaksi päivää sitä pitkin pois sen, minkä sadat vuodet olivat sitä myöten tuoneet.

Minkälainen elämä oli! hän ajatteli toistamiseen.

Vilu hytistytti häntä, kun hän lapset ympärillään, vähäiset tavaransa mukanaan seisoi lähtövalmiina Mäkivaaran pihassa. Hän katsoi vielä kerran ympärilleen, katsoi, niinkuin katsoo se, jolta kaikki jää.

Hän ei saanut jäädä edes asumaan tähän tyhjään taloon.

Hän nosti Leenan syliinsä ja puristi häntä rintaansa vasten. Juhani astui edellä, Erkki piti häntä kädestä, ja niin he lähtivät Mäkivaarasta.

Kulku oli vaikeaa. Tie muuttui nopeasti vetiseksi ja sade valui Annan niskaan kylmänä ja hyytävänä. Mutta silti Anna oli kiitollinen sateelle. Sateella oli vähän ihmisiä liikkeellä, monikaan ei näkisi tätä hänen alennustaan.

Mutta kun he pääsivät Leenan ja Mikon talon kohdalle, näki Anna pitkään takkiin pukeutuneen olennon kulkevan aitalta tuvalle. Se oli Leena, joka oli kietonut pyyheliinan jauhovakkansa peitteeksi. Hän huomasi menijät.

— Nytkö te muutatte? hän huusi pihasta. Hän oli jo kuullut Annan menosta lietemökkiin.

— Niin, Anna vastasi ja aikoi jatkaa matkaa.

— Nythän sataa. Ei, tuo ei sentään käy laatuun. Kuulkaapas, teidän on tultava meille sisälle. Keitän kahvia ja tarjoan ruokaa. Mikko saa tuoda pikkukärryt. Panet lapset kärryihin, niin on paljon helpompi kulkea. — Kuinkas, onkos teillä maata siellä lietteellä, että voitte pitää karitsan? Tahtoisin antaa pienen karitsan tälle pojalle, hän sanoi Juhania osoittaen.

— On meillä maata, Anna vastasi.

Hän arasteli lähteä Mikon ja Leenan taloon. Nuo kolme epäävää vastausta hänen vuokrakysymyksessään olivat tehneet hänet epävarmaksi. Mutta Leena ei hellittänyt, heidän oli lähdettävä.

Tuvassa riisuttiin lasten yltä kastuneet vaatteet ja pantiin kuivumaan. Leena keitti kahvia ja tarjosi ruokaa, ja puheli Annalle iloisesti ja ystävällisesti.

— Älkää te olko kovasti pahoillanne... mistään, hän sanoi. — Lapset kasvavat, ja kyllä kaikki vähitellen järjestyy. Einarkin... ne miehet... ne miehet! Kun ne vimmaantuvat, ei niitä mikään pidätä. Niillä on, toisilla, niin levoton ja raskas veri. Eivät ne kai mahda sille itsekään mitään.

Heidän lähtiessään hän pani Annan kainaloon kaksi tuoretta, kaunista leipää. Mikko haki työntökärryt, lapset, karitsa ja tavarat pantiin niihin, ja niin alkoi Annan tie kohti rantalietettä.

Sadekin lakkasi. Aurinko paistoi vihreään maahan iloisesti ja sai kastepisarat kimaltamaan helmien tavoin. Juhani kulki miehekkäästi vierellä, Erkki jutteli iloisesti, ja pieni valkoinen karitsa katseli maailmaa virkeillä silmillään. Anna tunsi rohkaistuneensa paljon, elämä ei näyttänyt ensinkään synkältä nyt. Hän oli iloinen, melkein toivorikas.

Mutta kun he saapuivat lietteelle ja mökki tuli näkyviin, palasi entinen masennus. Anna ei ollut käynyt mökillä muutamaan aikaan, ja hän aivan hämmästyi havaitessaan, miten pieni se oli. Ikkunassa oli päreillä paikattuja ruutuja ja porraspalkit olivat lahonneet. Kun hän astui sisään, oli Lyydi alustamassa taikinaa. Tuvassa oli likaista, melkein siivotonta, ja vieraita katsomaan juosseet lapset olivat tuhruisia, heidän päitään ei oltu kammattu ainakaan viikkoon.

Hän tervehti Lyydiä. Tämä ilostui silminnähtävästi hänen tulostaan, ja Annan valtasi suuri hätä muistaessaan, mitä varten oli tänne tullut. Hän oli tullut asumaan, ja Antin ja Lyydin perheen olisi lähdettävä. Hän oli aivankuin häätäjä. Hän puhui tuosta asiasta Lyydille. Jospa hän sittenkin koettaisi saada muualle asunnon, ettei heidän tarvitsisi hänen takiaan lähteä.

— Eikö mitä, Lyydi ilmoitti naurussa suin. — Anttihan kaivaa meille asuntoa hiekkarinteeseen. Asumme siinä ensin, ja hän tekee syksykorvalla riukutuvan. Samanlaisen, niinkuin läävä, katsohan ikkunasta. Ensi kesänä tehdään oikea tupa. Maakuoppa jätetään saunaksi.

Lyydi oli laiha, mutta hän oli merkillisen iloinen. Kyllä tässä nyt kelpasi, hän sanoi, kun Antti ansaitsi hyvin viime talvena tukinkaadolla ja hän kehruilla. Koko kesänä ei Antin tarvitse lähteä vieraisiin töihin, he tekevät heinää ja kor-

jaavat viljat. Antti askaroi sitten väliaikoina rakennushommissa tässä kotona ja katsoo lapsia, että hän pääsee päiväläiseksi kylään. Mikäs hänen nyt oli mennessä, kun ei ollut täksi kesäksi pientä lastakaan, kohta kaksivuotias jo nuorin.

Lyydi puhui ja puhui. Annasta tuntui, että hän tuolla puhumisellaan tahtoi hälventää Annan ikävää ja pahaa mieltä, saada hänen ajatuksensa pois Mäkivaarasta. Sikäli kuin ehti, hän töiden välissä muutteli tavaroitaan kuopalle. Keskentekoinenhan se oli, kiuasuunikin vielä vailla päälakikiviä, mutta kyllä sitä näin kesäiseen aikaan toimeen tuli. Ja mieluummin sitä on omassaan vaikka kuinka huonossa kuin vieraassa. Ja tarpeen se oli asunto Annallekin. Mihinkäs hänkään sitä lähtisi etsimään. Samanlaisia rikkaita kun tässä oltiin, heh-heh, puolin sekä toisin . . .

Kun Lyydi sai pois tavaransa, aloitti Anna pesun. Hän aukaisi oven ja uuninpellit, sillä mökissä ei ollut aukenevaa ikkunaa, hän hankasi, pyyhki, kuivasi.

Niin, tupa oli nyt puhdas, mutta oi, kuinka köyhän ja karun näköinen, ja kun Anna muisteli Mäkivaaraa, tulvahtivat vedet väkisinkin silmiin. Nyt vasta hän tajusi, miten ikävä hänellä sinne oli. Tupa oli niin pieni, ettei siinä voinut ottaa kunnon askelta. Ei ollut kamareita, ei salia, ei komeroita.

Mutta tämä oli kuitenkin se paikka, jota hänen tulevaisuudessa täytyisi sanoa kodikseen. Ei auttanut nurista vastaan, piti tyytyä. Hän rauhoittui vähitellen ikävästään. Ja kun hän muisteli ensimmäistä yksinäistä yötään tässä mökissä, tuli hän pakostakin hyvälle tuulelle.

Silloin satoi, hän muisti, ja hän pelkäsi. Minä karkaan, hän päätti. Lähden kotiin. Kuljen kylän läpi, juoksen minkä jaksan, enkä tule ikinä takaisin. Tulkoon Einar hakemaan, jos tahtoo, kun kerran yksin pyhäksi jätti.

Nyt hänen oli pakko asua täällä ties kuinka kauan. Mutta nyt hän ei ajatellut karkaamista. Einar ei tulisi nyt, niinkuin

hän tuli silloin, Annan ensimmäistä kertaa täällä ollessa, mutta hän ei karkaisi. Täällä oli köyhää, kurjaa, yksinäistä, mutta hän ei ajattelekaan karata.

Hänellä oli ollut vähän aikaa ajatella Einaria. Merkillistä. Hän muistikin Einaria kovin harvoin. Nyt tuli tämä hänen mieleensä. Mutta hän ei kaivannut miestään, hän ei odottanut häntä tulevaksi. Hän ajatteli katkerana sitä, miten Einar oli sanonut lähtiessään: »En voi jäädä tänne. Täällä ovat velkojat ja kaikki pitävät asioistani hirveätä kohua.» Einar lähti pakoon, Einar oli raukka. Annan hän jätti selvittämään omia sotkuisia vyyhtiään. Annan täytyi olla täällä, hänen täytyi kärsiä häpeä ja nöyryytys, kärsiä ilman omaa syytään.

Hän otti sangon ja lähti noutamaan vettä järvestä. Kahlatessaan pitkospuita rantaan hän jälleen muisteli Einarin sanoja: »Sinä saat asua aina järven rannalla.» Niin sanoi Einar, kun hän tuli ensimmäisen kerran Mäkivaaraan. Hän saisi asua järven rannalla. Todellakin! Hänen teki mieli nauraa ääneen.

Pieni tyhjä simpukankuori oli ajautunut liejuiselle rannalle. Mitä oli ihminenkään muuta kuin simpukankuori, jota aallot heittelivät, ajatteli Anna. Joskus ne heittävät sen kauniille, vehmaalle, hiljaiselle rannalle, toisinaan karulle, tuuliselle, myrskyävälle rannalle, jossa vaahtopärskeet heittelivät sitä edestakaisin.

Palatessaan täysinäinen ämpäri mukanaan pitkin huojuvia pitkospuita tuli Annan mieleen suo. »Elämä on niinkuin suo», sanoi kerran Mäkivaaran vaari. »Luulet, ettet pääse yli. Mutta suossa kohoaa mättäitä. Piti oppia kulkemaan mättäältä mättäälle varovasti, hyvin varovasti. Silloin pääsi aina eteenpäin.»

Täytyi vain oppia tuntemaan, mikä mätäs kannatti painon, jotta selviytyisi suon yli.

Seuraavana aamuna Anna lähti työhön Mäkivaaraan, jonka puutarhan hän oli ottanut hoitaakseen. Lyydi kävi myös

siellä. Antti oli kotolaisena lasten kanssa. Anna sääli Leenaa, joka hänen täytyi jättää Juhanin hoidettavaksi. Mutta poika piti tytöstä hyvää huolta.

Niin jatkui joka aamu tuon ensimmäisen aamun jälkeen. Anna nousi varhain ylös, laittoi lapsille ruoan ja vei karitsan navetasta, jossa se oli yön, laitumelle päiväksi. Se oli hiekkapohjaista laidunta ja siinä kasvoi tiheissä ryhmissä ohuita puita. Mutta siellä täällä paistoi puiden välistä nurmikko, jossa ruoho kasvoi mehevänä ja vihreänä. Karitsasta oli lapsille paljon iloa. Juhani kantoi sille järvestä vettä pienellä astialla ja Erkki leikki sen kanssa. Leenakin ojensi sitä kohti pikku käsiään, kun pojat kantoivat hänet hakaan. Iltaisin, kun Anna palasi työstä, hän niitteli heiniä rannalta talven varalle.

Työ puutarhassa oli raskasta, sillä heidän täytyi kantaa vettä omenapuillekin, etteivät ne kuivuneet. Marjoja piti poimia ja kasvitarha oli pidettävä kunnossa. Selkää pakotti ja jalat olivat joskus kuin tukit ainaisesta kyyryllään olosta.

He jakoivat työn siten, että aamupäivät he tekivät sitä Mäkivaarassa, iltapäivät Heinämäessä, josta oli lyhyempi matka kotiin. Anna oli usein niin väsynyt, että horjui heidän palatessaan kotiin illalla.

Eräänä kuumana päivänä hän pyörtyi. Lyydi laittoi kylmän kääreen hänen otsalleen ja vei hänet lepäämään omenapuun varjoon. Kun hän heräsi, särki hänen päätään ja hänen täytyi oksentaa.

Hän tunsi itsensä väsyneemmäksi kuin koskaan aikaisemmin. Pahoinvointiin liittyi tietty pelko. Tuska kouristi hänen sydänalaansa. Pyörrytys ja oksentaminen merkitsivät hänelle vain yhtä asiaa.

Alma oli sanonut hänelle teerenpilkuista, kun hän kävi Alman luona. Hän oli säpsähtäen katsonut peilistä ja kammoksuen ajatellut raskauden mahdollisuutta. Mutta hän oli unohtanut välillä asian, hänellä oli ollut niin paljon muuta huolta.

Nyt hän tiesi, että se oli totta. Oliko hän todellakin vailla vielä tätä ristiä?

Levätessään omenapuun viileässä varjossa hän ajatteli vain:

— Jospa minun ei tarvitsisi koskaan nousta tästä.

Yhdestoista luku.

1.

Talvi oli raskas Annalle. Vaikka hän tilkitsikin seinänraot sammalella ja vaaterievuilla ja laittoi ikkunoihin ehjät ruudut päreitten tilalle, tunki kylmyys sisälle viiltävänä. Hänen piti hakea metsästä puut. Ne olivat ohuita leppiä, jotka paloivat hitaasti ja antoivat niukasti lämpöä. Lapset rykivät ja heidän nenänsä vuotivat.

Joskus, kun oli oikein kova pakkanen, haki Anna navetasta pienen karitsankin tupaan. Silloin oli lapsilla hauskaa. He lämmittivät sille maitoa vähäisestä tilkastaan, pitivät sitä sylissään, hyväilivät sitä. He eivät olisi raskineet antaa viedä sitä navettaan. Joskus Annan aivan täytyi koveta heille.

Anna kävi työssä kylässä. Hän pesi talojen pyykkejä, oli mukana konepuinnissa ja siivosi huoneita. Ne olivat raskaita töitä ja hän oli iltaisin väsynyt palatessaan lietemökille kädessään maitokannu tai painava perunasäkki selässään. Raskaus teki hänet muutenkin huonovointiseksi. Tie lietteelle oli sitäpaitsi usein tukossa, niin että hän sai kahlata hangessa puolisääreen. Hänen kenkänsä menivät täyteen lunta, joka suli siellä tahmeaksi velliksi. Koko ruumista paleli monesti niin, että sydämeen koski.

Useimmiten hän oli työssä Heinämäessä. Muissa kylän taloissa riitti sitä vain muutamaksi päiväksi ja he tarvitsivat harvoin apulaista. Mutta Heinämäessä oli työtä aina. Se oli suuri talo eivätkä palvelijat pysyneet kitsaan ja paljon työtä vaativan emännän kanssa. Sitäpaitsi Annan oli pakko olla Heinämäessä senkin vuoksi, että hän oli saanut Heinämäen emännältä työtä vastaan etukäteen ruokatarpeita, eikä hän voinut lähteä muualle työhön, sillä eihän hänellä ollut varaa maksaa velkaansa.

Ruoka talossa oli puutteellista, useimmiten vain leipää, keitettyjä silakoita, perunoita ja laskumaitoa. Joskus oli puuroa, mutta se oli Annan mielestä vielä kehnompaa. Se oli ohutta kuin velli, katkeransuolaista ja tarttui suupieliin kuin liima. Se oli usein myös pohjaanpalanutta. Emäntä teki yhtaikaa ruuanlaiton kanssa monta muuta työtä, hän kävi navetassa, vei ruokaa sioille ja kantoi puita. Eihän hän ehtinyt vahtia sitä, ettei puuro olisi päässyt palamaan pohjaan.

Kun Anna oli lapsivuoteessa, lähetti Heinämäen emäntä hänelle runsaasti ruokaa mökille. Heillä oli silloin lasten kanssa oikeat loistopäivät. Anna sai levätä kaksi viikkoa. Mutta sen jälkeen hänen oli kiireesti noustava työhön. Heinämäessä alkoi suursiivous, konepuinti ja pyykki. Osa viimevuotisia hamppuja oli loukuttamatta. Ne oli loukutettava, lihdattava ja harjattava. Sellaisia töitä ei toki voinut siirtää, ja kyllähän kahden viikon kuluttua lapsen saannista voi jo hyvin työhön lähteä!

Onneksi lapsi oli ihmeen kiltti. Kun Anna imetti sen aamulla ja vaihtoi kuivaa alle, nukkui se päivät pitkät. Illalla työstä tultuaan hän imetti sen ja vaihtoi kuivaa. Lapset tulivat hyvin toimeen sen kanssa ja joskus tuli Kirsti meijeriltä katsomaan sitä päiviksi. Anna oli tavattoman kiitollinen siitä, että lapsi oli niin rauhallinen.

Mutta vaikka työ olikin kovaa Heinämäessä ja ruoka ar-

kisaikaan huonoa, piti Anna kuitenkin olostaan siellä. Kun emäntä sattui hyvälle päälle tai kun hänen luonaan arkisin pistäytyi vieraita, saattoi hän kutsua Annan sisälle ja tarjota hänelle herkulliset kahvit kerman, kaakkujen ja pikkuleipien kanssa.

— Katsos, sinä et ole piikoja, sinä olet entinen talonemäntä ja sen vuoksi minä sinua kestaan, hän sanoi.

Ja silloin, kun hän piti vieraspidot, hän kyllä näytti, että oli pitäjän rikkain nainen. Silloin notkuivat pöydät herkkuja, jotka Anna ja Lyydi saivat valmistaa. Silloin löytyi kyllä maitoa ja voita, munia ja kermaa, lihaa ja luumuja, kinkkuja ja lihavia lahnoja. Vaikka vieraitten aikana olikin paljon työtä, oli se Annasta mieluista. Oli lämmintä, oli valoisaa, oli hyvää ruokaa, naurua, leikinlaskua, kokkapuheita. Kantaessaan täysinäisiä ruokavateja pöytiin hän usein unohti ajan ja paikan. Hän luuli olevansa Mäkivaarassa, missä hän oli suurien vieraspitojen emäntänä.

Heinämäen emäntä tunnettiin kaikkialla pitäjässä. Myöskin kirkonkylän herrasväkien luona hän kävi vieraisilla ja kutsui heidät kesteihinsä. Usein hän antoi rengin hakea heitä kirkolta ja kyyditä sinne takaisin. Kun reet häipyivät näkyvistä ja viimeinen kädenheilautus katosi tienmutkan taa, oli hänen tapansa sanoa:

— No niin, he saivat kyydin kotiinsa, ne kerjäläiset. Kun minä käyn heillä, antavat he minulle pari kuppia laihaa kahvia ja niin ohuita vehnäsviipaleita, että päivä näkyy. Mutta ylpeitä he kyllä osaavat olla. Viroiltaan, muka! Viis minä viroista, kun kaikki on rahan nenässä ja täytyy tuumia, mitä kannattaa ostaa ja mitä ei, ja usein saa lisäksi tapella velkojen kanssa. No, he saivat kyllä mahansa täyteen taas, totta vieköön. Minä näytän, etten minä suinkaan kutsu ketään luokseni kahvikupin ja vehnäspalan vuoksi.

Kesä tuli ja sen mukana runsaasti kovaa työtä. Anna laittoi keväällä hiukan kasveja maahan. Hän sai herneen siemeniä Heinämäestä ja kun Antti teki toukojaan vuokrahevosella, pani Antti hänelle herneen maahan. Mutta maa oli tiukkaa savikkoa, se pouti eikä herne koko sinä kuivana keväänä noussut taimelle. Vasta heinäkuussa, kun sateita tuli runsaammin, se iti, mutta silloin se ei enää ehtinyt kasvaa eikä antaa satoa.

Hän sai porsaan Heinämäestä, mutta porsas kuoli muutamien viikkojen kuluttua. Se oli tottunut syömään vain maitoa ja äkillinen vaihdos muuhun ruokaan aiheutti sille suolitaudin. Lapset, jotka olivat joka päivä käyneet sitä navetassa katsomassa, surivat sitä. Annakin suri, mutta Juhani lohdutti miehekkäänä:

— Ei meidän toimita olla pahoillamme porsaasta. Jäihän karitsa.

Karitsa jäi, ja lapset kiintyivät siihen päivä päivältä yhä enemmän. Leena, joka mielellään viihtyi metsässä, taapersi usein sinne pienillä jaloillaan karitsan luo. Nuo kaksi ystävystä puskivat toisiaan leikillä, antoivat kättä ja ajoivat toisiaan takaa. Mutta hetken kuluttua he jo nukkuivat vieretysten sulassa sovussa, Leenan käsi kierrettynä karitsan kaulan ympärille.

Eräänä päivänä sitten sattui jotain hirveää. Leena ja karitsa leikkivät metsässä, kun kaksi isoa, nälkäistä susikoiraa hyökkäsi ilkeästi muristen heidän luokseen. Toinen niistä tarttui Leenan hameeseen, repi sen hampaillaan ja murisi uhkaavasti, mutta toinen syöksyi kuin tuulispää karitsan kimppuun. Korahdus vain, ja karitsa sätkytteli maassa. Koira repi auki sen kaulan, imi verta ja raateli. Leena vapisi, hän ei ymmärtänyt edes huutaa. Koira katsoi Leenaa ja murisi aivan kuin aikoisi tehdä tytölle saman tempun, minkä toinen koira karitsalle. Mutta onneksi veren ja tuoreen lihan haju kiihotti sen sieraimia, se jätti tytön ja hyökkäsi jakamaan karitsaa.

Hetken kuluttua oli pienestä valkoisesta karitsasta jäljellä muutamia luita, pieniä nahanriekaleita ja lätäkkö heleätä, hyytynyttä verta vihreällä ruohomatolla.

Kun lapset illalla Annan työstä palattua murheellisin silmin kertoivat sen hänelle, viilsi tuska Annan sydäntä. Hän aivan vapisi ajatellessaan sitä mahdollisuutta, että koirien julmat hampaat olisivat raadelleet Leenan. He itkivät yhdessä Leenan kanssa karitsan kuolemaa ja Erkinkin silmissä olivat vesikierteet. Mutta Juhani pani kätensä miehekkäästi nyrkkiin ja sanoi:

— Minä tapan ne koirat!

Annan täytyi hymyillä kesken itkunsa: Juhani, hänen pieni poikansa, oli näinä raskaina aikoina yhtäkkiä kuin miehistynyt, oli kuin hän olisi jo oppinut ymmärtämään, ettei itkulla maailmalla pitkälle päässyt.

2.

»Minä teen sinne lietteelle ihan kukkatarhan», sanoi Lyydi Annalle lietteelle muuttaessaan.

Anna katseli tuota Lyydin kukkatarhaa. Tuvan vierelle oli kannettu multaa penkiksi, ja penkki ympäröity tiheästi pikkukivillä, ettei multa olisi vierinyt pois. Anna muisti, että eräänä kesänä hänen lietteellä käydessään kukki penkissä muutamia kehäkukkia. Nyt se oli villiintyneen varsanpolviheinän ja nokkosten peitossa.

Kun joutuu elämään rantalietteellä lapsilauman ympäröimänä ja jokapäiväisessä puutteessa, silloin ei joudakaan tekemään kukkatarhoja, ymmärsi Anna. Kun palaa kesäisin väsyneenä työstä kylästä ja kantaa jauhosäkkiä tai perunanyyttiä, silloin ei jaksa välittää kukista. Silloin ei välitä mistään muusta kuin siitä, että saa lapsille jotain eteen ja pääsee sänkyyn.

Anna toi keväällä kukkien taimia Mäkivaarasta, tuosta

tyhjästä talosta, jonka ikkunoihin Heinämäen emäntä laittaa laudat, ja istutti kukat penkkiin tuvan vierelle. Pojat kantoivat niille järvestä vettä ja ne kukkivat heleästi. Siinä oli taimmaisina korkeita malvoja ja edessä vaaleanpunaisia leijonankitoja. Työstä tultuaan Anna usein seisoi ja katseli niitä. Ne olivat hänelle kodin merkki, viihtyisyyden ja elämän merkki, hänelle, jonka ikkunoilla ja pihassa kukkivat kesäisin sadat kukat Mäkivaaran aikana.

Oli elokuun loppupäivät ja muuan palstan omistava isäntä saapui lietteelle leikkaamaan viljojaan. Hän jätti hevosensa Annan pihalle. Hevonen söi kukat. Se tallasi jalallaan penkinkin täyteen syviä kuoppia.

— Miksi jätitte hevosenne tähän? Se on syönyt kukkani. Katsokaa nyt, minkälaista täällä on, sanoi Anna isännälle.

Mies nauroi.

— Hevonen arveli, että kukat ovat turha koristus tällaisen mökin ikkunan alla. Tällaisille eläjille riittää yksi silmä, mitä nämä tekevät kahdella. Kun on leipää, niin siinä on kylliksi.

Annan teki mieli lyödä miestä, niin vihainen hän oli.

Tuota vihaansa lauhduttaakseen hän pistäytyi Lyydin luokse. He asuivat yhä maakuopassa, sillä riukumökin, jonka Antti rakensi vuosi sitten, luhisti tulva keväällä. Heidän piti rakentaa oikea talo ja Antti oli ostanut jo sitä varten hiukan hirsiä. Hän piti talkoot. Kyläläiset toisivat varmaan hänelle lisää hirsiä, niin että hän voisi sahauttaa niistä lautoja taloa varten, hän ajatteli.

Mutta kukaan ei tuonut hänelle pätkääkään. Lyydi paistoi ja touhusi talkoitten vuoksi monta päivää. Hänellä oli varattuna vehnästä niin paljon, että hän olisi voinut tarjota kahvia talkooväelle kolme kertaa. Lisäksi hän oli leiponut piirakoita. Kukaan ei tullut, vaikka hänen pannunsa olivat täynnä kahvia ja vaikka voi suli aseteilla, ja valmiiksi leikatut vehnäspalaset kuivettuivat.

Kylä on sellainen. Se unohtaa niin pian ne, jotka eivät ole kylässä. Kylä toi runsaasti talkoohirsiä jokaiselle, joka siellä rakensi, mutta kylä ei välittänyt rantalietteestä. Sen eläjät olivat sille tarpeellisia vain silloin, kun oli oikein kiire töiden kanssa.

Kun Antti teki Heinämäen emännälle valmiiksi kahden hehtaarin viljelyksen, sai hän kylvää siihen kauran yhtenä kesänä. Hän pani paljon apulantaa ja teki työn vuokrahevosilla. Hän ei saanut mitään maasta, ei juuri mitään, sillä vilja onnistui huonosti ensimmäisenä vuotena. Mutta seuraavan kesän ja aina eteenpäin näinä kesinä kasvoi se Heinämäen emännälle viljat ja heinät, jotka yltivät ryntäisiin saakka. Mutta Heinämäen emäntä ei ollut ottanut kuuleviin korviinsakaan Antin pyyntöä, että he saisivat vuokraa vastaan kylvää maan vielä seuraavana vuotena. Mikä oli tehty, se oli tehty; hehän olivat sopineet vain tuosta yhdestä vuodesta. Antti sai olla kiitollinen, että hänellä oli silloin niin lähellä kuokosmaa!

Kun Anna murheellisena kertoi Lyydille kukkien kohtalon, huusi tämä:

— Sellaisia he ovat meitä kohtaan. Piruja he ovat, sanon minä! Jos meillä on muutama kukka silmiemme iloksi, niin sekin on heidän mielestään liikaa.

Ei ollut ihme, että Lyydi oli katkera. Talvi ahtaassa maakuopassa suuren perheen kanssa oli pelottava. Antin viimetalviset ansiot eivät olleet niin hyvät kuin sen edelliset. Hän oli sairastellut ja hänen oli täytynyt olla pari kuukautta poissa työstä. Nyt, kun Anna sai tehdä heinät entiseltä Mäkivaaran palstalta, ei heillä ollut edes lehmälle heinämaata tiedossa. Heidän oma maansa oli kylvetty kaikki viljalle, ja sitähän ei ollut paljoa.

Antin maan vieressä rehoitti pitkänä ja voimakkaana Heinämäen apilasarka. Siitä saisi reilusti kahden lehmän heinän,

Lyydi arvioi. Mutta emäntä ei ollut luvannut sitä vuokralle heille. Hänellähän oli itsellään niin paljon lehmiä, kuinka Lyydi voi ajatella, että häneltä joutaisi heinämaata. Ja hän aikoi ostaa lehmiä lisää, ja kevääksi piti heinää varata, mistä tiesi, vaikka kesän tulo viipyisi hyvinkin myöhään. Ja olihan talojen pelloissa pientareita. Kuinka Lyydi ei ollut kysellyt niitä! Niistähän sai hyvinkin kerättyä heinää, kun vain kehtaisi, eivätkä isännät varmaan ottaisi niistä kallista maksua.

Se oli erittäin viisas neuvo. Kun on päivän päiväläisenä talossa, voi illalla lähteä niittämään heinää kapeista pientareista ja kantelemaan niitä jonnekin, missä ne voisi kuivata. He nauroivat sille neuvolle molemmat.

— Eihän tämä mitään meille, tämä tällainen elämä, mikä täällä on, Lyydi sanoi, — kun me olemme tähän tottuneet. Mutta teille se on vaikeaa. Mökistä taloon on helppo mennä, mutta talosta mökkiin hyvin vaikea.

Niin, elämä rantalietteellä ei suinkaan ollut helppoa. Mutta he pitivät yhtä, nämä köyhät eläjät, jotka kylä unohti ja kohteli olkiaan kohottaen. Nytkin he sopivat siitä, että Antti ja Lyydi saivat Annalta heiniä maitoa vastaan. Kummankin talvi oli siinä suhteessa turvattu. Elämä oli taas hiukan toivehikkaampaa.

Muutamissa lietemökeissä asui hämäräperäisiä olentoja. Siellä oli miehiä, jotka eivät käyneet sanottavasti missään työssä, mutta heidän perheensä elivät paremmin kuin Annan ja Antin perheet. Anna näki tukevien isäntien ja nuorten poikien vievän joskus noihin mökkeihin viljasäkkejä. Hämärissä ja yöllä lähtivät näistä mökeistä liikkeelle myös maitoastiat ja monet pullot. Niissä oli kirkasta nestettä, joka sai miehet sitä juotuaan iloisesti laulamaan ja pistämään tappelunnahinaksi.

Erään kerran tuli muuan nainen eräästä noista mökeistä ja pyysi, eikö Anna ottaisi toimiakseen välittäjänä. Kirkolla

olivat hevosmyyntipäivät, siellä teki aine kauppansa. Mutta he eivät enää uskaltaneet mennä itse sinne myymään. Poliisit ja nimismies tunsivat heidät. He olisivat heidän kimpussaan kuin mehiläiset ja polttaisivat. Annaa ei siellä kukaan tuntenut, eikä kukaan muutenkaan epäilisi häntä, sillä jokainenhan tiesi, miten hyvä ihminen Anna oli.

He maksaisivat kyllä hyvän välityspalkkion. Kauppa kannatti hyvin, kun vain sai aineen muutetuksi rahaksi. Anna ei katuisi, jos hän tekisi tuon matkan. Hän voisi huoleti elää mökissä lasten kanssa kuukauden tarvitsematta lähteä mihinkään työhön.

Annaa puistatti inho. Hänkö viinanmyyjäksi! Ei ikinä. Hän sanoi sen naiselle ja lisäsi:

— Miksi tekään ette tee kunnollista työtä, vaan keitätte viinaa?

— Kunnollinen työ ei kannata. Siitä saa niin vähän palkkaa, että koko ikänsä saa olla kurjuudessa eikä saa koskaan kunnon ryysyjä päälleen. Ja taloissa saa raataa päivät ja yöt, ennenkuin sieltä markkaakaan heruu. Tässä on niin hyvä oma vapaus, tässä työssä.

— Entä, jos joutuisitte kiinni?

— Viis minä siitä! nainen nauroi. — Tietenkin ne vievät linnaan, mutta leivillähän siellä linnassakin syötetään. Ja pääseehän sieltä pois. Eikä sinne niin vähällä joudukaan, kun pysyy täällä eikä mene liiaksi ihmisten ilmoille.

Tuolla naisella ei ole ryhtiä, hänellä ei ole sisäistä ryhtiä, ajatteli Anna. Hän inhosi tuota nauravaa naista.

Mutta toiselta puolen hän ymmärsi: oli hyvin vaikea säilyttää ryhti tällaisessa paikassa.

Niin, oli helppo säilyttää ryhti varakkaassa talossa, jota laajat pellot ympäröivät ja jonka navetassa ammui lihavia, kiiltäväkylkisiä lehmiä. Mutta oli vaikeaa säilyttää ryhti mökissä rantalietteellä, kun puute kolkutti ovella joka päivä ja tyhjyys irvisti ruokakomerossa.

Mutta kuitenkin: se riippui sittenkin ihmisestä itsestään. Hän, Anna, ei ainakaan ikinä sellaiseen alentuisi.

Anna oli tehnyt keväällä myös kasvitarhan. Mutta maa oli savikkoa. Se oli sitkeätä kuin taikina sateella ja halkeili poudalla suuriksi ruuduiksi. Kasvit kärsivät maasta. Ne jäivät pieniksi, hän ei saanut juuri mitään koko kasvitarhasta.

— Sinun täytyy kantaa multaa penkkeihin, Lyydi neuvoi. — Lähellä rantaahan on palstassa hyvää multamaata. Tuo sitä, niin näet, että kasvaa. Ja kiitä onneasi, että tälle palstalle on sattunut savea ja mutaa. Niillä vasta on hullusti, noilla mökeillä tuolla kauempana, kun niillä on pelkkää hiekkaa.

Niin, heillä toisissa mökeissä oli tosiaankin vielä hullummin. Vaikka he panivat ainoitten lehmiensä kaiken lannan pieniin kasvitarhatilkkuihinsa, eivät he saaneet niistä juuri mitään. Hiekka oli sellaista, se söi lannan loppuun. Ja se vieri pois penkeistä jokaisena sadepäivänä ja vei joskus taimet mennessään.

Ainoa, jolla oli hyvä kasvitarha, oli Lyydi. Osa Heinämäen emännältä ostetusta maasta oli hyvää multamaata. Se oli aivan rannalla, ja siihen oli Antti kuokkinut kasvitarhan. Lyydin kasvit olivat rehevät ja kauniit, hänen oli lisäksi helppo kastella niitä, kun vesi oli lähellä. Hän oli oikein ylpeä pienestä tilkustaan.

Mutta aikaa myöten minäkin saan hyvän, Anna ajatteli katsoessaan Lyydin tilkkusta. Minä kannan maata, Juhanikin jaksaa pian jo autella. Maa paranee joka vuosi, kun kannan maata. Viimein täytyy kasvitarhan tulla yhtä hyväksi kuin... kuin ennen Mäkivaarassa.

3.

Anna otti hoitaakseen Heinämäen päivystykset. Kolme kertaa viikossa hänen oli noustava kello kahdelta ja mentävä

meijerille. Meijeri oli käsivoimainen ja hänen oli sekä kirnuttava että väännettävä voinpesupöytä.

Työ oli raskasta, mutta Anna piti siitä. Meijerillä oli aina niin puhdasta. Kaikki suorastaan tuoksui puhtautta siinä valkoisessa talossa, jossa valkopukuinen Inkeri johti työt. Ruokakin oli hyvää. Se tuotiin Heinämäestä, ja emäntä piti kyllä huolen siitä, ettei kylä päässyt moittimaan häntä siinä suhteessa. Usein oli valmista paistia, jota he Inkerin kanssa lämmittivät, oli jälkiruokaa ja pullaa ja pikkuleipiä. Voita saivat päivystäjät ottaa sen kun tarvitsivat ja kerma oli vapaassa käytössä. Anna aivan voimistui meijerillä ollessaan.

Lisäksi se oli lähempänä kotia kuin Heinämäki. Hän pääsi aikaisemmin lasten luo, milloin oli maidonvastaanottopäivä. Silloin hän voi aina kehrätä iltapäivän.

Inkeristäkin hän oppi pitämään. Hänellä oli tosin omat virheensä; hän ei voinut nytkään kulkea komeitten isäntien ohi iskemättä silmää ja keinuttamatta lanteitaan, ja kerrottiin, että Jyrkän isäntä oli usein meijerillä vakituinen vieras. Mutta eihän se liikuttanut Annaa. Annalle hän oli ystävällinen, keitti hyvää kahvia ja antoi piimää mökille vietäväksi. He olivat todella yhtä pataa he, Mäkivaaran entiset miniät, jotka kohtalo oli pannut yhteisiin töihin.

Joskus lähti Inkeri matkalle. Anna tiesi, että hän pistäytyi lähikaupunkiin »treffille», niinkuin hänen oli tapansa sanoa. Silloin Anna sai hoitaa yksin työt meijerillä. Hän nautti siitä.

Mutta Annan täytyi käydä työssä Heinämäessä tai Mäkivaarassa niinä päivinä, milloin ei ollut päivystystä. Heinämäen emäntä tuli usein pellolle mukaan ja toisinaan hän yltyi töihin niin, ettei malttanut lopettaa. Yö oli puolessa ennen kuin Anna pääsi lasten luokse ja koko päivän häntä huolestutti se, miten nämä kotona jaksoivat.

Mäkivaarassa hänestä oli hauskempaa olla työssä kuin Heinämäessä. Jo Mäkivaaraan meno oli kuin juhlaa. Ja sitten siellä oli Eevertti, joka myös kävi työssä. Hän autteli kaikin

tavoin Annaa ja Lyydiä. Kantoi vettä omenapuille ja tarjosi heille välillä kahvia kotonaan.

Illat hän raatoi omalla palstallaan. Hänen viljelyksensä, se minkä hän oli ostanut Mäkivaaran maasta Heinämäen emännältä, oli todella hyvässä kunnossa. Ja hän oli ostanut mehiläispesiä ja kaksi lehmää. Kiiltävinä ja komeina ne astelivat illoin hänen pihaansa. Kun Anna joskus lypsi ne Eeverttiä auttaakseen, sai hän palkaksi kannun maitoa. Muulloin Eevertti lypsi ne itse. Osasihan hän tehdä kaikkia naisten töitä. Hänhän oli oppinut niihin Valloissa.

Kun Anna ja Lyydi lähtivät mökeilleen, jäi Eevertti askaroimaan puu- tai kasvitarhaansa. Hänen iloinen laulunsa kuului tielle asti. Se oli maailmanrannan kulkijan kiitoslaulu syntymämaalle, josta hän oli löytänyt itselleen niin kauniin kodin. Ei missään ole niin hyvä olla kuin Suomessa.

Joskus Anna näki kaupalla Pietson Selman. Selma asui mökissä kylän laidalla. Hänen miehensä ei asunut hänen kanssaan, mutta olihan muita miehiä. Juopottelijoita ja kortinpelaajia istui vakituiseen Selman mökissä, eikä hän käynyt missään työssä.

Anna palasi kerran työstä Mäkivaarasta. Hän oli väsynyt, kun hän kantamus selässään astui kauppaan tehdäkseen ostoksia. Selma oli kaupassa. Hänen ihonsa oli valkoinen ja hieno ja hänen käsistään näki, ettei niillä oltu tehty mitään likaista työtä.

— Sinä vain raahaat säkkejä selässäsi. Eikö tuommoinen ole kauheaa? hän sanoi Annalle.

— Eihän se aina ole hauskaakaan, mutta mihinkäs päivistään pääsee, Anna vastasi. — Ja toisinaan minulla on hyvin hauskaa lasten kanssa.

— Uh, lapset! Kiitän luojaa, ettei minulla ole niitä ainoatakaan. Eipähän tarvitse raahata ruokaa muille kuin itselleen, sanoi Selma.

— Kaikki ihmiset eivät ajattele vain itseään, pisti kauppias väliin. — Jonkunhan täytyy huolehtia siitä, että maailma pysyy raiteillaan, ja se ei pysy, jos jokainen katsoo omaa mukavuuttaan eikä halua lapsia. Kas siinä, viekää rinkilä jokaiselle lapsellenne! hän sanoi Annalle. — Te olette kelpo nainen!

Annan jalat tuntuivat hyvin kevyiltä, kun hän lähti kaupasta. Pieninkin ystävyys vaikutti häneen niinkuin hän olisi saanut suuren lahjan. Tietysti lapsista oli hänelle huolta ja vastusta, mutta mitä olisi ollut elämä ilman heitä.

Hän ei ollenkaan kadehtinut Selman helppoa osaa. Hän ei ikinä halunnut olla hänen asemassaan, viettää päiviään juoppojen ja kortinpelaajien kanssa, odottaa aina sydän vavistuksella poliisien ja nimismiehen tuloa ja olla kylän hampaissa sillä tavalla kuin Selma oli. Ei vaikka!

Miksihän Selmasta oli tullut sellainen, hän ajatteli astuessaan lietemökille. Hän oli sievännäköinen ja sukkela. Hän olisi pystynyt kyllä maailmassa muuhunkin kuin siihen mitä teki nyt. Olisiko kaiken aiheuttanut ero Einarista? Pettynyt rakkaus?

Tietysti joskus saattoi sellainenkin asia olla syynä ihmisen alaspäinmenoon. Mutta oliko pakko kiinnittää sydämensä yhteen tuollaiseen asiaan. Hänkin oli erossa Einarista, mutta silti hän teki työtä, oli kunnollinen ja kasvatti hyvin lapsensa. Mikä oli mennyt, se oli mennyt, eikä sitä saisi takaisin. Ainoa, millä hän Einaria muisti, oli katkeruus siitä, mitä tämä mies oli tehnyt hänelle ja lapsille menettäessään Mäkivaaran. Ei, hän ei halunnut koskaan enää tavata Einaria. Hän ei halunnut pitää häntä edes ajatuksissaan. Mies oli hävinnyt hänen elämästään, liukunut sivuun ja unohtuisi vähitellen. Nyt hänellä olivat lapset.

4.

Anna ei ollut kuullut pitkään aikaan mitään Einarista. Sitten hän sai kirjeen rovastilta. Siinä ilmoitettiin, että hänen miehensä oli kuollut tapaturmaisesti, jäänyt junan alle. Halusiko Anna, että hänet haudataan siihen pitäjään, mikä oli lähinnä onnettomuuspaikkaa, vai pyytäisikö Anna ruumiin tänne. Hänen pitäisi ilmoittaa siitä rovastille.

Ja nyt oli Anna matkalla pappilaan tekemään tuota ilmoitusta. Lyydi oli luvannut käydä välillä katsomassa Sirkkaa, Annan pientä tyttöä, sillä eihän Anna voinut tuoda häntä mukanaan tätä kahdenkymmen kilometrin matkaa, jonka hän kulki jalkaisin yötä myöten. Ja Sirkka tuli kyllä toimeen kotona. Hän ei nauranut, ei itkenyt, hän nukkui vain, tai kun hän valvoi, hän vain katseli ympärilleen suurin, totisin silmin. Hän oli merkillisen tyytyväinen lapsi.

Anna astui hitaasti. Hänellä oli aikaa katsella ympärilleen ja hän nautti siitä kauneudesta, minkä lähestyvä valkoinen pappilarakennus hänelle tarjosi.

Tuuli heilutti valkoisia kesäverhoja sen monissa ikkunoissa, puutarhassa kukkivat loistavat kukat ja verannalla oli kahvipöytä monine leivonnaisineen. Pappilan väki kokoontui siihen aamukahville. Kuului iloisia huomentervehdyksiä, huudahduksia, leikinlaskua. Anna kääntyi sivuovelle, joka vei kansliaan, ja astui sisälle.

Pitkä tumma mies, nähtävästi apulaispappi, koska Anna ei ollut aikaisemmin häntä nähnyt, astui huoneeseen. Hän viittasi tylysti Annalle istuinpaikan. Hänen oli ollut lähdettävä iloisesta seurasta ja runsaasta kahvipöydästä toimittamaan asioita tuon kalpean mustiinpuetun naisen kanssa. Hänen iloinen aamuhetkensä oli tärviöllä. Niin, kenties naisella olisi vielä kovin ikävä asiakin.

Anna ilmoitti asian papille ja sanoi tulleensa tuon kirjeen takia.

— No niin. Tuodaanko miehenne siis tänne? kysyi pappi. — Siitä tulee kyllä kustannuksia ja ne teidän on itsenne vastattava.

Anna ei ollut ollenkaan varma tuosta asiasta. Hän ei ollut tullessaan ajatellut kustannuksia. Hän ei ollut ajatellut vielä sitäkään, tuotaisiinko miehen ruumis tänne vai antaisiko sen olla siellä, missä oli. Pelkkää murhetta hänestä oli Annalle ollut näinä vuosina. Mitä teki hänen hautansakaan täällä kirkkomaalla enää muistuttamassa hänestä.

Mutta kuitenkin: hän oli Annan puoliso, johon hänet oli kerran vihitty. Hän oli kerran luvannut juhlallisesti rakastaa häntä myötä- ja vastoinkäymisissä. Nyt oli edessä viimeinen vastoinkäyminen, hänen olisi kestettävä urhoollisesti ja kannettava se kunnialla.

Sillä vaikka Einarin viimeiset elämänvaiheet olivat olleet rumat, ei sitä saanut ajatella nyt. Niin, ja eikö sentään olisi hyvä, että Einarin hauta olisi täällä. Hän voisi näyttää sitä lapsille, hän voisi joskus käydä siellä.

Mutta hänellä ei ollut rahaa.

— En, en oikein tiedä... hän epäröi.

Pappi kiusaantui.

— Ette tiedä, hän sanoi ja selaili paksuja kirjojaan. — Kuinka te voitte lähteä toimittamaan näin tärkeää asiaa, ettekä tiedä, mitä teette? Sehän on kummallista. Minkälainen mies miehenne oikein oli? Ilmoituksessa sanotaan, että hän oli kuollessaan juovuksissa. Tietenkin hän on humalaisena mennyt kävelemään radalle ja horjahtanut junan alle. Niin, niin, kuolema on synnin palkka, hän nyökytti. — Mutta ettekö nyt vieläkään tiedä?

Ei, hän tarvitsisi rahansa muuhun, hänen ei kannattanut tilata ruumisvaunua Einaria varten. Hän oli niin köyhä, että hänen täytyi jäädä kaikkea vaille, vaille miehensä hautaakin.

Hän kohotti katseensa pappiin, joka oli noussut seisomaan ja liikutteli hermostuneesti kirjansa lehtiä.

— Merkitkää, että hänet saa haudata sinne, missä hän on kuollut, hän sanoi melkein tylysti.

— Ette siis tahdo häntä tänne? Miestänne? Sehän on merkillistä, ihmetteli pappi.

— En tahdo.

Anna hyvästeli ja lähti, ja pappi kirjoitti kirjoihinsa hänen ilmoituksensa. Hän vertasi matkaa! Sieltä, missä mies oli kuollut, oli vain lyhyt matka tähän pitäjään, ja kuitenkaan nainen ei halunnut häntä tänne. Mitähän heidän välillään oikein oli tapahtunut? Merkillinen nainen. Eihän ruumiin kuljetus olisi tullut kovin paljoa maksamaan, kun kysymyksessä oli näin lyhyt matka.

Niin pappi ajatteli, sillä eihän hän tiennyt, ettei tuolla kalpealla mustapukuisella naisella ollut rahaa tuota lyhyttäkään matkaa varten.

Annalla oli hyvää aikaa pistäytyä hautausmaalla ennen jumalanpalveluksen alkamista. Hän meni sinne. Se oli hyvin kaunis hautausmaa. Siinä oli leveitä hiekoitettuja käytäviä, joiden varsilla kasvoi korkeita tuuheita puita. Loistavat kukkaset kukkivat pyöreissä penkeissä käytävien yhtymäkohdissa ja melkein kaikilla haudoilla. Hän suuntasi kulkunsa Viljon ja vaarin haudalle.

Se oli hoitamaton. Anna ei ollut ehtinyt käydä sitä hoitamassa, eikä hänellä ollut varaa maksaa puutarhurille. Mutta sillä kukki iloisesti sinikelloja ja valkoisia päivänkakkaroita. Anna kitki rikkaruohot haudalta ja kantoi altaasta vettä kukille.

Hän istui hetken hautapaadella ja ajatteli niitä kahta hyvää ihmistä, jotka sen alla lepäsivät. Ja jälleen hän kaipasi kiihkeästi Mäkivaaran aikoja, hän ikävöi niitä kuolemakseen.

Hautausmaan perällä, synkkien, korkeitten puitten siitä

erottamana oli joukko maatuneita, unohdettuja hautoja. Kun Anna nousi Viljon ja vaarin haudalta, hän suuntasi tahtomattaan kulkunsa sinne. Siihen hautausmaahan oli ennenaikaan haudattu ne, jotka olivat itse lopettaneet itsensä.

Ne, jotka nukkuivat niiden kumpujen alla, olivat olleet erehtyneitä, harhautuneita, onnettomia ihmisiä. Heidät tuomittiin, heitä säälittiin kenties hiukan ja heidät unohdettiin ja heitä hävettiiin. Kenties joskus hiipi yksinäinen vanha nainen itsemurhan tehneen poikansa haudalle ja istui hetken sen luona muistellen aikaa, jolloin poika oli pieni ja juoksi hänen syliinsä nukahtaakseen siihen leikeistään väsyneenä. Kun poika tuli suureksi, oli hän liian raju Elämän leikkiin ja teki onnettomaksi muut ja itsensä, ja lopuksi hänen tiensä toi tänne, unohdettujen hautausmaalle.

Anna ajatteli sinä hetkenä noita unohdettuja. Hän ymmärsi heitä. Virheittensä ja erehdystensä vuoksi he olivat tulleet merkityiksi polttomerkillä. Heidän hurja, raskas verensä oli johtanut heidät huonojen menojen liukkaalle tielle. Einar yhdistyi heihin Annan ajatuksissa. Mutta hän ei ajatellut tätä enää omana puolisonaan, vaan eräänä hyvin onnettomana, harhautuneena ihmisenä, jonka vei turmioon hänen heikko luonteensa. Hänen levoton verensä veti häntä aina maailmalle, näkemään ihmisiä, ja Mäkivaara oli hänelle vain kuin majatalo, levähdyspaikka matkojen välillä. Senvuoksi Mäkivaara ei koskaan ollutkaan hänelle sillä tavalla läheinen ja rakas niinkuin se oli Annalle, ja siksi hän oli valmis laskemaan sen käsistään, kun heikko hetki hänet tapasi.

Mutta Anna ei kantanut hänelle enää siitä kaunaa. Hän oli vain surullinen siitä, ettei voinut näyttää lapsille heidän isänsä hautaa.

Kun hän hiljakseen palasi jälleen käytävälle, alkoi ihmisiä tulla hautausmaalle. He tulivat, niinkuin Annakin, käymään omaistensa haudoilla ennen kirkonmenoa. Käytävän toisessa

päässä astui häntä vastaan vanha nainen, jossa oli jotain tuttua. Anna oli varmasti nähnyt hänet aikaisemmin. Hänen haalistuneen ruskean takkinsa, leuan alle sidotun ruudullisen huivinsa ja kädet, jotka yhteen liitettyinä pitelivät nenäliinaa ja virsikirjaa. Hyvänen aika, vanha Riittahan sieltä tuli!

Anna kiirehti vastaan. Riittakin tunsi entisen emäntänsä, kun pääsi lähemmäksi. Hän tarttui Annaa kaulasta ja puoleksi nauraen, puoleksi itkien vei hänet istumaan vihreälle sälepenkille käytävän viereen.

— Että kun vielä näin Mäkivaaran emännän, hän sanoi.

He istuivat ja puhuivat. Heillä oli paljon puhuttavaa. Tuntui, niinkuin kaikki maailman asiat olisivat kasaantuneet yhteen juuri tätä hetkeä odottamaan. Riitta oli jo kuullut Einaristakin, hänen väkivaltaisesta lopustaan. Mutta hän puhui hänen kuolemastaan kauniisti, hänen sanansa eivät haavoittaneet Annaa, hän vain lohdutti.

Vanhan Riitan puhelu on kuin hiljainen vedensolina, joka monesti rauhoitti Annaa hänen istuessaan laiturilla. Ja niinkuin vesi pyyhki kaiken murheen hänen sielustaan, niin pyyhki siitä sen nyt Riitan lempeä ja hyvä ääni.

Kirkonkellot alkoivat soida ja Anna lähti kirkonmäelle Riitan jäädessä puhelemaan hautausmaalle tulleitten kirkonkylän tuttujensa kanssa. Mutta kun Anna saapui maantielle, näki hän kirkonmäellä monta tuttua omanpuolen isäntää ja emäntää. Hän ei halunnut mennä kirkonmäelle eikä kirkkoonkaan, sillä hän tiesi, että hän joutuisi siellä monien uteliatten silmäparien kohteeksi. Tieto Einarin kuolemasta oli varmaan jo kuulunut kotipuoleen. Kenties tuttavat tulisivat kyselemään häneltä jotain Einarista, eivätkä kaikki suinkaan puhuneet sillä tavoin kuin Riitta, kauniisti ja lohduttavasti. Hän ei jaksaisi vastata heille, hän oli liian onneton.

Mutta hän ei halunnut lähteä saarnaa kuulematta, ja kun ihmiset menivät kirkkoon, hiipi hän istumaan kirkon seinävierelle avonaisen ikkunan alle. Saarna ja laulu kuuluivat

siihen selvästi kirkosta ja hänen oli hyvä istua varjossa sireenipensaan alla. Harras tunnelma, joka aina tavoitti hänet kirkkoon mentyään, saapui nytkin hänen sydämeensä. Hän tunsi äänestä, että rovasti saarnasi, oman pitäjän vanha, hyvä ja viisas rovasti.

— ... Ja miten usein me kiusaannummekaan, kun ei kaikki tässä elämässä mene mielemme mukaisesti. Me nurisemme, kun tulemme sairaiksi tai kun köyhyys ja vastoinkäymiset tulevat tiellemme. Me emme muista sitä, että ne ovat Jumalan ruoska, jolla hän tahtoo meitä kurittaa. Me emme ymmärrä, että olemme silloin liiaksi kiinnittäneet sydämemme maalliseen ja että kiroamme Jumalan, kun ajatuksissamme nousemme Häntä vastaan. Mutta tietäkää: nuriseminen on synti. Jumalan kirjassa ovat merkittyinä elämämme päivät, hänen tahdostaan me vietämme ne köyhyydessä tai rikkaudessa. Sillä niin sanotaan Sanassa: »Köyhyyttä ja rikkautta älä minulle anna, vaan anna minun syödä määräosani leipää.» Vain yksi on tarpeellinen ihmiselle, se, että tyynesti ja nurisematta ottaa vastaan sen osan, mikä hänelle on suotu. Muu kaikki annetaan hänelle sen mukana...

Eikö hänkin, Anna, ollut monesti nurissut Mäkivaaran menetystä? Eikö hän ollut tuhansia kertoja ollut tyytymätön, kun mökillä oli köyhää ja ahdasta ja kun hänen täytyi käydä kylässä tekemässä raskasta työtä? »Anna minun syödä määräosani leipää», niin sanottiin Sanassa. Mikä oli hän nousemaan nurinallaan Jumalan tarkoituksia vastaan. Hänen täytyi yhä nöyrtyä, hänen täytyi tulla vielä tyytyväisemmäksi. Sen mukana seuraisi kaikki muu.

Sen mukana seuraisi mielenrauha, Anna ymmärsi, se mielenrauha, jonka saavutettuaan ihminen on onnellinen missä oloissa tahansa. Hän tahtoi kilvoitella sen rauhan saamiseksi.

Kun urut aloittivat loppuvirren, nousi Anna seinänviereltä ja kulki hitaasti pois. Hän oli tyytyväinen ja onnellinen tähän kirkkomatkaansa. Se oli antanut hänelle suuren mielenrauhan.

Kahdestoista luku.

1.

Vuodet kuluivat ja Anna kulki työssä Heinämäessä.

Hän sai olla aina siinä työssä, missä tarvittiin nopeutta. Kun kauraa ajettiin koneella, sai hän juosta koko päivän pudottamassa lyhteitä lavalta. Se oli raskasta, hänen jalkansa tuskin kannattivat häntä illalla. Silloin, kun hevonen sitelijöiden vähyyden vuoksi seisoi, oli hänen sideltävä. Kädet tulivat märille.

Perunankaivu kesti viikkomääriä. Heinämäen emäntä ei luottanut perunannostokoneisiin eikä siihen, että vaot aukaistiin kyntämällä. Perunat jäävät maahan, oli hänen tapansa sanoa. Se oli laiskojen ja omaisuudestaan välittämättömien ihmisten meininkiä sellainen, mutta Heinämäessä sitä ei harjoitettu. Naiset saivat kaivaa kuokilla koko suuret perunahalmeet. Usein satoi. Vesi virtasi pitkin selkää, multa tarttui jalkoihin ja käsiä paleli niin, että luuli niiden siihen loppuvan, mutta työtä ei keskeytetty. Aamusta iltaan, niin sateella kuin poudalla jatkui työ.

Anna ansaitsi kuitenkin sen verran, että sai maksetuksi vuokransa, eikä hänen tarvinnut koskaan turvautua kun-

nanapuun. Hän oli oikein iloinen ja ylpeä siitä, että selviytyi lasten kanssa niin hyvin.

Lapsista hänellä olikin paljon iloa. Juhanista kasvoi voimakas, totinen poika, joka oli usein Eevertin apuna auttelemassa hänen pienessä taloudessaan. Eevertti piti tuosta kauniista, hyvästä pojasta, jota hän oli pienenä kantanut vahvoilla olkapäillään.

— Kun minusta kerran aika jättää, niin sinä saat kaiken, mitä minulta jää, hän sanoi usein Juhanille.

— Ajatteles, äiti, me saamme Eevertti-sedän talon! poika kertoi muhoillen. — Sitten meidän onkin hyvä elää.

Annakin oli iloinen tästä asiasta pojan puolesta. Eevertin pieni talo Mäkivaaran lähellä oli hänelle kuin kiinnekohta, johon hän katsoi synkkinä päivinään. Ajatella, että hän pääsisi joskus asumaan siihen! Ajatella, ettei hänen tarvitsekaan koko ikänsä asua rantalietteellä!

Erkistä kasvoi solakka, hymyilevä poika. Kun hän nauroi, hän aivan nauroi itsensä ihmisten sydämiin. Opettaja kertoi Annalle, että Erkki oppi helposti soittamaan. Hän opetti Erkkiä, hän antoi pojan opetella koululla harmoonilla. Kun poika kasvaisi, pitäisi Annan panna hänet musiikkiopistoon, neuvoi opettaja. Hänestä tulisi suuri soittaja, mestari alallaan.

Erkki iloitsi jo etukäteen siitä, että hän saa oppia soittamaan.

— Viljo-setä sanoi, että hän tekee minusta soittajan. Etkös muista, äiti! Minä luulin, ettei minusta tulekaan soittajaa, kun setä kuoli. Mutta minusta tuleekin.

Anna hymyili pojan innolle. He kaikki olivat iloisia Erkin lahjoista ja toivoivat, että jollakin tavalla saavat Erkin koulutetuksi. Tosin Annan tulot olivat pienet, mutta Juhanihan rupeaisi ansaitsemaan. Niin, ja eihän mistään tiennyt, mistäpäin apu tulisi. Varmasti tulisi, kun sitä vain toivoisi ja odottaisi.

Leena oli kiltti ja herttainen. Hän kyseli usein äidiltä Viljo-sedästä, joka oli osannut soittaa. Hänkin rakasti soittoa, hän olisi kuunnellut sitä vaikka aina. Entä osasiko isä soittaa? hän kerran kysyi.

— Suutaan se mies on varmaan osannut soittaa, eikä muuta, sanoi silloin Juhani jurosti. Hänen sydäntään kirveli Mäkivaaran menetys. Isä oli syypää siihen, hänestä johtui, että he nyt asuivat lietemökissä eikä Mäkivaarassa.

— Juhani! Anna varoitti kauhistuneena. — Juhani!

— Suutaan se mies on osannut soittaa ja voidella viinalla, sanon minä! ja poika löi nyrkin pöytään.

Poika oli aivan punainen ja kyynelet helmeilivät hänen silmissään. Hän ymmärsi jo asioita. Mäkivaaran menetys oli hänelle korvaamaton. Mutta Anna oli aina tähän asti luullut, ettei poika suuriakaan siitä välittäisi. Hän oli uskonut, että hän on pystynyt kasvattamaan lapsensa niin hyvin, että he ovat tyytyväiset ja kiitolliset kaikissa elämänkohtaloissa.

Mutta hän oli perinpohjaisesti erehtynyt. Ja hän ymmärsi Juhania, mutta hän ei antanut pojan jatkaa purkaustaan.

— Suu kiinni! Ja häpeä puhumasta sellaisia! hän sanoi ankarasti.

— Minä puhun, puhun, puhun! Minä menen ja huudan koko kylälle: Mäkivaaran Einarin syytä on, että minä olen kurjan mökin poika. Jumal'aut, miten se kirvelee aina, kun näen Mäkivaaran!..

Anna tuohtui. Mitä, eikö hänen sanansa merkinnyt enää mitään? Eikö hän ollutkaan osannut kasvattaa lapsiaan, koska poika oli tottelematon. Hän meni ja tukisti Juhania.

— Muista, että hän oli sinun isäsi! Hän on kuollut, eikä kuolleista puhuta pahaa. Jääväthän niin monet lapset köyhyyteen ja käyttäytyvät kunnollisesti ja rikastuvat. Mikään ei estä sinuakin tulemasta kunnon mieheksi ja varakkaaksi.

— Kahdella tyhjällä kädellä! poika ojensi kätensä. Mitä näillä...

— Kahdella tyhjällä kädellä saadaan paljon aikaan, kun ne ovat kiinni vahvassa ruumiissa ja kun niitä ohjaa selkeä ja voimakas tahto. Kaksi kättä osaa menettääkin nopeasti suuren omaisuuden, jollei ihmisellä ole tahtoa. Miksi ne eivät voisi hankkia sitä? kysyn minä.

Poika lauhtui.

— Mutta kun se on niin hemmetin ikävää, hän murahti.

— Ei saa pitää mielessään ikäviä asioita. Ja muista, ettei isästä saa koskaan puhua pahaa. Pane se mieleesi!

Poika lupasi, ja niin oli rauha palannut.

Sirkkakin kasvoi, mutta hänestä ei tullut sellainen niinkuin toisista lapsista. Niin paljon kuin Anna oli iloinnut hänen kiltteydestään tytön pienenä ollessa, yhtä paljon hän sai surra sitä tämän kasvaessa suuremmaksi.

Lapsi ei oppinut puhumaan. Se istui ja hiipi hiljaa nurkissa kävelemään opittuaan. Se ei koskaan mennyt mukaan toisten leikkeihin, siinä ei ollut tuota rajua, iloista liikkuvaisuutta, niinkuin oli toisissa lapsissa, niinkuin aina on normaaleissa lapsissa. Hiljaisena se nyhjötti nurkassaan kädessään kangaspalanen tai kukka, joita se ahkerasti keräsi kesällä ulkoa.

Kerran sitten Anna vei tytön lääkäriin. Niin, se oli hyvin kiltti lapsi, hän selitti lääkärille. Siitä ei koskaan ollut häiriöitä niinkuin oli usein toisista lapsista.

Lääkäri pudisti päätään tutkittuaan tytön.

— Kiltteys onkin hänen onnettomuutensa. Hänestä ei koskaan tule täysijärkistä. Hän jää epänormaaliksi. Ja luulen — niin — luulen, ettei hän opi koskaan puhumaan.

Tieto löi kuin ruoska vasten Annan kasvoja.

— Se on raskasta kuulla, jatkoi lääkäri. — On tosin olemassa hoitotapoja, joilla puhelahja ehkä tulisi. Mutta, hän mietti hetken ja katsoi sitten Annaa vakavasti, — luulen, ettei hänen puhumisestaan olisi mitään hyötyä. Hän ehkä

mölisisi kuin eläin tai puhuisi järjettömiä, niinkuin mielisairaat tekevät.

Sitäkö tytön tavaton hiljaisuus ja kiltteys siis olikin ollut! Ja Anna ei ollut kiinnittänyt siihen aikaisemmin mitään huomiota. Tuska aivan viilsi hänen sydäntään. Olisiko, olisiko lapsi pelastunut, jos hän olisi tuonut hänet ajoissa lääkärin hoitoon?

Hän kysyi sitä ääni vavahdellen. Vanha, harmaantunut lääkäri pudisti päätään.

— Hänellä on vettä aivoissa. Se on ollut jo ennen syntymää. Vaikea tapaus... kaikkein vaikeimpia.

Lääkäri meni akkunan luo. Hän rummutti ruutuun vanhoilla, nivelikkäillä sormillaan.

— Minulla on kuitenkin teille lohdutus, hän sanoi. — Lapsenne elää vain noin kymmenvuotiaaksi. Korkeintaan hän saavuttaa viidentoistavuoden iän. Se on sellaista...

Kyynelet vuotivat kirkkaina ja polttavina Annan kasvoja pitkin. Tämä oli liian raskasta kuultavaa. Ei, hän ei jaksaisi sitä.

Lääkäri tuli hänen luokseen ja taputti häntä hartioihin.

— Rouva, olkaa kiitollinen siitä, että hän on noin hiljainen. Monet heistä... tällaisista... ovat kovin rajuja. Hänestä ei ole teille paljoa vastusta sinä aikana, minkä hän elää.

Sirkka eli hiljaisena, totisena, ainainen tuijotus vaaleilla, siroilla kasvoillaan, joita ei koskaan valaissut ymmärtävä hymy.

Mutta Anna tottui vähitellen siihen, että tyttö oli sellainen kuin oli ja että hän aina sellaisena pysyisikin. Ja kun hän palasi työstään, hänen katseensa aina ensimmäisenä etsi Sirkkaa. Tytön oli tapana tulla hänen luokseen ja panna kukka hänen helmaansa.

Vain yksi kukka, ei koskaan enempää. Hän laittoi sen hiljaa ja huomaamatta Annan syliin valkoisilla, veltoilla pik-

kukäsillään. Anna hymyili aina silloin tytölle, pani hänen päänsä polvelleen ja silitti vaaleita hiuksia.

Niin jatkui elämä köyhässä lietemökissä.

2.

Anna ei ollut nähnyt Mäkivaaran entistä emäntää, Einarin äitiä, vuosikausiin.

Mäkivaaran jouduttua Heinämäen emännälle Anna sai kuulla milloin keneltäkin kyläläiseltä, jonka emäntä oli tavannut, hänen lähettämistään terveisistä.

Ne eivät suinkaan olleet hyviä terveisiä.

Annan syytä oli, että Einarin oli käynyt niinkuin kävi, että hänestä oli tullut kortinpelaaja ja juopottelija, joka lyhyessä ajassa menetti suuren talon.

Anna ei ollut sellainen nainen, niinkuin naisen pitää olla, jos mieli saada miehensä pysymään oikeilla teillä, oli emäntä sanonut. Hän oli uskomaton ja sellainen aina kostaa itsensä. Jumala rankaisee nyt Annaa hänen synneistään.

Entä miten tyhmä Anna oli, kun hän antoi velkojille Viljonkin osan. Hänhän olisi aivan hyvin voinut ostaa sillä itselleen talon ja asua sitä nyt lapsien kanssa. Miksi sulkeutua tyhmästi umpikujaan, kun oli kerran olemassa veräjä, josta voi luiskahtaa pois? Mutta Annahan olikin aina ollut tyhmä. Ei hänessä ollut liikemiestä, hänessä ei ollut tavallistenkaan asioitten järjestäjää, omien yksinkertaisten asioittensa.

Sellaisia terveisiä Anna oli saanut häneltä. Häntä ei oltu kutsuttu vieraisille Paavon ja Ennin luo, jossa emäntä asui, kertaakaan Einarin kuoleman jälkeen, eikä sieltä ollut kukaan käynyt Annan luona.

Mutta eräänä myrskyisenä syys-iltana, kun tuuli ulvoi katonräystäissä ja sade pieksi ikkunoita, kuului Annan ovelta

hiljainen koputus. Hän meni katsomaan. Siellä oli Einarin äiti.

Hän ei suinkaan ollut enää se komeasti pukeutunut, kookas ja ryhdikäs vanha nainen, mikä hän oli ollut käydessään tyttärensä ja vävynsä kanssa Mäkivaarassa. Hän oli aivankuin kutistunut kokoon, hänen silmänsä vuotivat vettä ja hänen yllään oli yksinkertainen, vanhanaikainen vaatetus, hänen entisiä huonoimpiaan.

Anna tervehti häntä ystävällisesti, auttoi päällysvaatteet hänen yltään ja kehoitti istumaan. Keittäessään kahvia ja laittaessaan illallista hän kuunteli anoppinsa tarinointia.

Kaikki ei suinkaan ollut hyvin Paavon ja Ennin luona.

Heitä oli onnestanut huonosti viime aikoina.

Rautatie ei tullutkaan siihen, minne Paavo osti tontteja ja teetti rakennuksia. Tähän asti siitä ei ollut mitään vahinkoa, sillä paikkakunnalla oli tehdas, jonka työväki tarvitsi asuntoja ja ravintolaa, jota he pitivät. Mutta nyt muutti sahalaitos pois. Se oli käyttänyt kaiken ympäristössä olevan puutavaran. Kauempaa oli vaikea tuoda siihen, kun ei ollut uittoväyliä eikä rautatietä. Niin, ja sen oli mahdoton jatkaa toimintaansa. Moni muukin yritys oli pannut ovensa kiinni tänä aikana.

Paavo oli ilmoittanut monesti lehdessäkin tuosta tonttialueestaan, jossa sievät pikkutalot odottivat ostajiaan, mutta kukaan ei halunnut ostaa mitään sieltä. Mitä teki kukaan pelkällä hiekkakankaalla seisovilla taloilla, kun lähiseudulla ei ollut mitään ansiomahdollisuutta. Kenelläkään ei ollut myöskään halua perustaa siihen tehdaslaitosta, sillä monet tehtaat, niinkuin sanottu, saivat sulkea ovensa tänä aikana.

Anna ymmärsi, että asiat olivat todella huonosti. Hän ymmärsi, että kaikki emännän varat olivat sijoitetut noihin taloihin. Jos Paavo oli niillä hyötynyt vuokrien ja muiden tulojen muodossa, niin hän ei suinkaan antanut mitään emän-

nälle. Niin, he olivatkin muuttaneet jo pois, toiselle paikkakunnalle.

Miten elämä nöyryyttääkään toisinaan ihmistä! ajatteli Anna katsoessaan entistä mahtavaa Mäkivaaran emäntää, joka nyt istui penkillä ryppyisenä ja kuihtuneena. Hän oli aivan varma siitä, että emäntä oli tullut hänen luokseen jäädäkseen tänne. Hän sanoikin siitä emännälle.

— En, tänne en kylläkään jää, tämä vastasi jyrkästi. — Olen siksi ylpeä, että en jää tänne. Lähden jonnekin, hiivin kuin rotta koloon kuolemaan. Mutta — etkö sinäkin muista, että oli puhetta jostakin eläkkeestä silloin, kun minä myin Mäkivaaran Viljolle ja Einarille? Olen tullut nyt vaatimaan tuota eläkettä. Tietenkään sinä et voi sitä maksaa, mutta voimmehan kysyä Heinämäestä.

Se oli valopilkku. Anna lähti seuraavana aamuna Heinämäkeen ja puhui asiasta emännälle.

— Vai eläke! Tietäköön huutia, senkin ylvästelijä, joka ennen kulki saarnoista saarnoihin ja oli olevinaan uskovainen. Viistoista hän oli uskovainen, sanon minä! Hän haki kauppakirjat piironkinsa laatikosta ja toi ne Annan eteen.

— Lue nyt sinäkin. »Tilaa ei seuraa mitään rasituksia.» Minä olen ostanut vain tilan, enkä eläkeläistä. Heh-hee!

— Mutta eläkkeestä oli puhe silloin, kun pojat ostivat tilan emännältä, uskalsi Anna sanoa.

Emäntä kiihtyi. Hän aivan huusi.

— Niinpä maksakoot hänelle eläkkeen ne, jotka ovat sen luvanneet maksaa! Kirjoissa ei ole mitään, ei niissä, joilla hän on myynyt talon pojilleen, eikä niissä, joilla minä ostin sen huutokaupasta. Ilman hän jää, se nainen, mikäli nyt sinä et ole niin hullu, että otat hänet sinne lietemökkiin ja rupeat maksamaan sitä hänelle. Se vielä puuttuisi! Kuulin kyllä, miten hän aikanaan kiusasi sinuakin. Uskovainen, muka! Se vanha huuhkain. Mitä ja kanssa! Hän vain oli olevinaan parempi ja viisaampi kuin muut ihmiset. Mutta oliko hän? Ka-

tit kanssa! Viisas nainen ei olisi myynyt Rinnettä ja lähtenyt vävynsä mukaan. Vävyjen kanssa on hyvä vain niin kauan, kun omaisuutta riittää. Sitten he kyllä antavat jäniksenpassin, sanon minä! Ja niin on, arvaan minä, Mäkivaaran entisen emännän nyt käynyt. Vävyt, vävyt! Minä viittaan kintaalla vävyille. Minä en ole ikinä heihin paljoakaan luottanut. Lähtisinkö minä vävyjeni jäljestä. E-hen, varjelkoon! Vävyt saavat minulta kunnon aterian ja hyvät ryypyt, jos käyvät ihmisiksi, mutta sitten he saavat kyllä häipyä, sanon minä. Sen verran minä annan arvoa vävyille, hitto vieköön. Niin, sano sille vanhalle huuhkajalle, että hän saa kyllä ruoan talostani, jos tulee meille ja tekee työtä. Sen hän saa, ja siinä onkin eläkettä kylliksi. Mutta olen varma siitä, ettei hän tule.

Annan täytyi viedä emännälle se surullinen tieto, ettei hän saisi eläkettä. Mutta mikäli Anna jaksaisi, hän muistaisi kyllä emäntää joka kuukausi pienellä rahalähetyksellä.

Vanha nainen katsoi Annaa silmät kyynelissä.

— Etkö sinä sitten vihaakaan minua? hän kysyi.

— Vihaako? Miksi minä vihaisin teitä? ihmetteli Anna.

— Minä olin sinulle monta kertaa paha, muistathan. En ansaitse hyvyyttäsi.

— Kukapa meistä ei olisi joskus paha toista kohtaan, vastasi Anna. Kaikki me olemme omahyväisiä, riitaisia, kiivaita. Sanomme pahoja sanoja toisillemme. Me . . .

Emäntä keskeytti hänet.

— Mutta minulla ei ollut todellista syytä vihata sinua. Sinä olit hyvä ihminen, mutta vihasin sinua sen vuoksi, että tulit suunnitelmieni tielle. Katsos, olisin tahtonut, että Einar ja Selma olisivat menneet naimisiin.

— Kukapa meistä ei suunnittelisi lapsensa tulevaisuutta, sanoi Anna. Hän unohti tyyten katkeruutensa tuota vanhaa, ryppyistä naista kohtaan, joka istui murtuneena ja masennettuna hänen tuolissaan. — On ymmärrettävää, että olem-

me vihaisia sille, joka asettuu suunnitelmiemme tielle. Älkäämme muistelko menneitä.

Ensimmäisen kerran heillä oli rattoisaa, näillä kahdella naisella, joista toinen ennen aina komensi ja arvosteli, toinen pelkäsi toista. Anna muisti, miten tarmokas, ahkera, kaikki paikat kunnossa pitävä ihminen Mäkivaaran emäntä oli, ja emäntä muisti, miten hiljainen, hyvä ja alistuva Anna oli. Niin, heidän olisi vain pitänyt tuntea aikaisemmin tällä tavalla, niin kenties moni asia olisi nyt toisin.

Heidän olisi alusta alkaen pitänyt vetää yhtä köyttä. Kun emäntä olisi omistanut talon, ei Einar olisi pystynyt sitä menettämään. Kukaan ei olisi luottanut Einarin takauksiin eikä antanut hänelle velkaa. He, kaksi viisasta, tarmokasta naista pitäisivät nyt Mäkivaaraa yhdessä. Vaikka Einar olisikin ollut maailmalla ja vaikka Viljo olisi kuollut, he olisivat pitäneet talon. Mitä miehistä, kun kerran oli olemassa voimakkaita, hyviä naisia! Ja heillä olisivat apuna pojat, Juhani ja Erkki. Kunpa he vain olisivat aikanaan ymmärtäneet tuon seikan.

Emäntä viipyi vain muutamia päiviä Annan vieraana. Anna paistoi hänelle evääksi piirakoita, laittoi mukaan valkoista leipää ja voita. Hän laittoi kääröön myös kauniin, välkehtivän pukukankaan. Sen kankaan, jonka hän toi emännälle tullessaan Mäkivaaraan, mutta jonka emäntä silloin hylkäsi.

— Sinähän voit antaa kankaan äidille sitten, kun hän sitä tarvitsee, sanoi Einar silloin hänelle.

Nyt emäntä tarvitsi tuota kangasta.

— Miten sinä raskit antaa tämän minulle? Tarvitsethan itsekin, hän sanoi, kun näki Annan laittavan kangasta pakettiin.

— Se tulee joululahjaksi. Täytyyhän äidin saada meiltä joululahja, eikä meillä ole muuta niin arvokasta kuin tämä on, sanoi Anna.

Niin, elämä nöyryyttää omalla tavallaan meitä jokaista, ajatteli Anna, kun hän saatettuaan anoppiaan pienen matkaa katsoi hänen haparoivaa kulkuaan. Mutta lopullisesti se ei ollut pystynyt vielä nöyryyttämään Mäkivaaran tarmokasta, mahtavaa emäntää. Kotipitäjä ei saisi nähdä hänen köyhyyttään ja alennustaan. Hän asuisi muualla elämänsä viimeiset päivät. Hän hiipisi kuin rotta koloonsa kuolemaan, niin hän sanoi.

3.

Juhani kävi rippikoulua. Miten nopeasti aika riensikään! Oliko mahdollista, että hän oli jo täyttänyt seitsemäntoista ja kävi rippikoulua?

Anna ihmetteli itsekseen, oliko se todellakin mahdollista. Kyllä oli. Pitkä, komea poika tuli perjantaina kotiin lähteäkseen maanantaina käymään viimeistä viikkoaan rippikoulua.

Juhani asui kanttorilla. Kanttorilla oli pieni perhe. Siellä olivat vain vanha kanttori ja hänen rouvansa, sillä heillä ei ollut lapsia. Kanttorin rouva kiintyi solakkaan, hiljaiseen, kauniiseen poikaan ja piti häntä hyvin.

— Joka aamu sain kahvin vuoteeseen leivosten kanssa. Ja sängyssä oli aina kaksi lakanaa. Ja tiedätkö, äiti, he eivät olisi mitenkään päästäneet minua kotiin pyhäksi. He vaativat vaatimalla, että olisin pyhän heidän luonaan, Juhani kertoi silmät loistaen.

— Miksi sinä et sitten jäänyt sinne? kysyi Anna.

Juhani katsoi Annaan. Sitten levisi lämmin, kaunis hymy hänen huulilleen.

— Siksi, että siellä et ollut sinä, äiti.

Annalle tuli kiireesti asiaa ulos. Vedet kihosivat hänen silmiinsä. Ne aivan polttivat. Nyt ne vuotivat heleinä virtoina poskille, kaulalle, esiliinalle. Juhani oli lähtenyt mukavuuk-

sien keskeltä, kauniista, hyvästä talosta tänne syrjäiseen lietemökkiin vain sen vuoksi, että täällä oli äiti.

Ne olivat ihanat sanat, nuo Juhanin sanat. Elämänsä parhaimmat vuodet saattoi helposti, mielihyvin, antaa niistä sanoista.

Anna sai tietää, että kanttorilla vieraili usein suntion ainoa tytär. Tyttären nimi oli Laina, ja hänellä oli ruskea tukka ja sievä röyhelökaulus puvussaan. Ja hän ajoi reippaasti hevosta — hän oli tottunut siihen, sillä suntiollahan ei ollut poikaa. Ja hänellä oli kiiltävät saappaat ja punainen vyö ja hän lauloi kohtalaisen sievästi.

Mutta ylpeä hän oli, peijakkaan ylpeä.

Hän kulki kaula kenossa poikajoukon ohi eikä ollut näitä näkevinäänkään. Ei Juhaniakaan, vaikka hän juttelikin usein Juhanin kanssa kanttorilla. Hän ei ollutkaan joka pojan nokattavissa!

Ennen rippikouluun menoaan oli Juhani ollut työssä Heinämäessä muutamia kuukausia. Hän ei ollut ottanut silloin palkkaansa, vaan jättänyt sen säästöön pukua ja hattua varten. Nyt sai Anna mennä hakemaan palkan, Juhani ei toki millään uskaltaisi sen vanhan kitupiikin taloon sellaiselle asialle.

Mutta emäntä ei suinkaan antanut Annalle rahaa niin paljon, että Juhani olisi saanut niillä puvun.

— Poika on keskenkasvuinen, sanoi tuo vanha kettu, — ja vaikka hän tekeekin lujasti työtä — niin, hän tekee kyllä sitä saman, minkä kuka tahansa roima aikamies — niin enhän voi mitenkään maksaa hänelle aikamiehen palkkaa.

Kun Anna palasi vähien rahojen kanssa Heinämäestä ja kertoi asian Juhanille, oli poika pakahtua harmista. Kaikki toiset pojat saavat uudet puvut ripille. Hän ei voisi mennä mitenkään vanhalla. Se oli kulunut ja ahdas. Hihat olivat

melkein kyynärpäihin ja housunpolvet parsitut. Poika aivan kiihtyi. Silloin sattui Lyydi tulemaan ja kuuli asian.

— Sydänrasvat ne ihmisestä vievät, sanoi Lyydi, — jos ei osaa pitää puoliaan. Mutta antakaapas, kun minä käyn Heinämäessä, niin näette, että rahaa tulee lisää, niin totta kuin minun nimeni on Lyydi eikä värkmestari.

Hän lähti tuulena Heinämäkeen ja palasi kohta tuoden lisää palkkaa.

— Minä sanoin sille vanhalle kuvatukselle, että piru teidät periköön, ellette maksa pojalle täyttä palkkaa. Poika tekee työtä kuin mies. Eikä hän paimenpojan palkalla pukua ja hattua saa. Niin, ja sitten minä sanoin, että kannattaa teidän maksaa pojalle oikein roima palkka, siksi halvalla te saitte Mäkivaaran. Ja lopuksi minä uhkasin hakea poliisin, totta vieköön! Poliisi tepsi. Tässä ovat rahat. Enhän minä ilkiä nähdä sitä, ettei Juhani saa ehtoolliselle uutta pukua.

Kun Juhani ehtoollissunnuntaina astui toisten poikien joukossa alttarille komeana ja kauniina uudessa puvussaan, ei Annan hyvällä mielellä ollut rajoja.

Kirkko oli täynnä. Vasta pois tullessa, kirkonportailla, hän pääsi onnittelemaan Juhania.

Eräs toinenkin tuli siihen. Sievä, solakka tyttö, jolla oli valkoinen silkkipuku yllään ja kädessään valkoisia ruusuja. Hän ojensi ne Juhanille.

— Onnea paljon sinulle! sanoi tyttö ja hävisi nopeasti väkijoukkoon. Juhani ehti tuskin kiittää, niin nopeasti hän lähti. Mutta hän oli onnellinen noista ruusuista. Hän hymyili kauniisti katsoessaan tyttöön päin.

— Hän oli suntion Laina, sanoi Juhani äidilleen. — Eikö hän olekin sievä tyttö?

— On, hyvin sievä, Anna vastasi ja hymy Juhanin kasvoilta aivankuin siirtyi hänenkin kasvoilleen.

Oli loistavan kaunis, ihmeellinen ja kirkas kesäinen päivä.

Niin. Elämä jatkui hiljakseen pienissä, köyhissä lietemökeissä.

Lyydin ja Antin vanhimmat lapset olivat jo isoja. He kävivät työssä ja antoivat silloin tällöin kotiin jonkin markan. Mutta Lyydi ja Antti eivät silti hevillä rikastuneet. Minkä lapset kasvoivat, sen vähenivät heidän voimansa. He eivät jaksaneet raataa enää niinkuin nuoruutensa päivinä.

Ja sitten heitä vainosi kova onni.

Kaunis, hyvä maa, jonka Antti sai ostaa Heinämäen emännältä, katosi heiltä yhtäkkiä eräänä päivänä.

Maa repesi ja kaatui järveen. Siihen tuli valtava vieremä, ja Lyydin kasvitarha ja Antin kaunis vehnä menivät sen tien. Ne katosivat jäljettömiin järven pohjaan. Kuului vain mahtava humahdus ja ilmaan kohosi valtavia vesipyörteitä, kun ne menivät.

— Se on toisinaan niin petollinen, tuo lietemaa, sanoi Antti vain katsoessaan viljelyksensä tuhoa, mutta Lyydi itki katkerasti kaunista kasvitarhaansa.

Antti ei valittanut. Hän oli ihmeellinen mies siinä suhteessa, ettei hän valittanut.

Hän oli tehnyt tänäkin keväänä työtä yöt päivät kylään eräälle isännälle saadakseen tältä vehnänsiementä. Kun kukaan ei lainannut hänelle hevosta, veti hän itse auraa ja Lyydi ohjasi sitä. Niin he kyntivät. Itse hän veti myös jyrää. Ja nyt oli kaikki veden alla, koko hänen parhain maansa, koko hänen kaunis viljelyksensä.

— Sinä et edes valita! Lyydi huusi. — Ja kaiken olet tässä itse tehnyt. Mitä nyt hyödyttää, kun näin kävi? Meidän olisi pitänyt aikoja sitten lähteä lietteeltä ja mennä tehtaaseen. Tämä on kurjaa elämää. Mitä sinun työsi nyt hyödytti?

— Eukko, sinä et ymmärrä mitä puhut. Miksi se ei hyödyttänyt? Kaunis, hyvä maa antoi meille leipää joka vuosi. Ja minusta oli hauskaa tehdä viljelystä. Kuka muistaisi mi-

nua, jos olisin kaupungissa. Ei kukaan muistaisi minua, jos kuolisin siellä.

— Kuka sinua muistaa täälläkään, senkin hölmö.

— Jokainen. Koko kylä. Joskus kyllä lähtee puheeksi se, että minä raivasin täällä viljelyksen. »Anttihan sen teki», sanovat isännät piippujensa takaa. »Se oli roima mies, se Antti. Vahinko vain, että hänen parhain maansa vieri järveen ja että hänellä muutenkin oli epäonnea.» Niin he sanovat. Joku muistaa aina täällä käydessään ja maitani katsellessaan: tuon pani Antti viljelykseen! Mitä minusta tiedettäisiin puhua kaupungissa. Sanopas, eukko!

— Viis minä siitä välitän!

— Ja katsohan, meillä on tekeillä uusi tupa. Viisi hirsivarvia on jo pystyssä. Ensi vuonna se nousee toisen puolen, siitä voit olla varma.

— Ja mätänee, ennenkuin ehdit saada siihen katon päälle.

— Katan hirret joka talveksi. Joskus se tulee kyllä valmiiksi ja silloin sanon sinulle: katsos nyt, eukko! Eikö kannattanut olla rantalietteellä? Jos olisimme kaupungissa, emme ikinä tulisi niin rikkaiksi, että saisimme oman tuvan.

Tietysti Lyydi oli samaa mieltä kuin Anttikin. Hän oli vain niin harmissaan ja kiusaantunut järveen menneen kasvitarhansa takia. Ei ole ihme, että se, joka kaikkensa yrittää ja sittenkin saa kokea huonoa onnea, joskus kiusaantuu. Ihminen kiusaantuu muuallakin ja paremmissakin oloissa. Onko siis ihme, jos hän kiusaantuu rantalietteellä.

Mutta kun Antti oli hetken aikaa jutellut ja kertonut kaikesta hyvyydestä, mitä heillä täällä vielä olisi, sulivat Lyydin kasvot pakostakin hymyyn.

— Tulkaahan sisälle! hän kehoitti Annaa ja Anttia. — Keitän kahvia.

— Ja muistakin panna paljon sikuria sekaan! huusi Antti hänelle.

4.

Sinä syksynä syttyi sota. Annan pojat olivat vielä nuoria, Juhaninkaan ei tarvinnut mennä sotaan.

Se oli lyhyt, mutta ankara ja raju sota. Se vei paljon miehiä ja kappaleen kaunista, iloista, heleää maata, laulun ja soiton maata, Karjalaa.

Annan veli, joka oli niin kiintynyt Kivinemeensä, joutui perheineen lähtemään kotoaan monen muun tavalla. Mutta sota ei katso kenenkään kiintymystä. Raja oli julma. Se leikkasi kylmästi viivansa ja jätti monta autiota taloa murheellisena odottamaan asukkaita.

Tuskin oli sodan entinen palo ehtinyt hiljentyä, kun se alkoi uudella voimalla. Nyt piti Juhanin lähteä. Sota kesti vuosia, se ei ollut nyt muutamien kuukausien sotaa. Karjalaisetkin pääsivät koteihinsa ja autioissa taloissa kävi jälleen iloinen juttelu.

Sodan viimeisinä aikoina joutui Erkkikin lähtemään. Hän joutui pohjoisrintamalle saksalaisia vastaan. Hänen retkensä oli lyhyt. Muutamia viikkoja hänen lähtönsä jälkeen tuli kuolinsanoma.

Miina oli silponut Erkin ruumiin. Vihollisen taitavasti asettama polkumiina. Kotipitäjän kirkkomaahan ei tullut hänen ruumistaan. Tuli vain valkoinen risti monen muun valkoisen ristin vierelle.

Siellä lepäsi siis Erkki, josta piti tulla soittaja. Siellä lepäsivät monet muut, joista kaikista piti tulla jotakin. Heistä piti tulla kyntäjiä ja ojankaivajia, rakennusmiehiä ja rahdinajajia, puuseppiä ja soittajia. Peltojen piti laajentua, talojen kohota, kuormien kulkea, soiden saada ojat ja viulujen soida heidän käsiensä voimasta. Mutta niin ei tapahtunut, sillä nuo kädet makasivat voimattomina kumpujen alla, joilla valkoiset ristit kohosivat.

Anna ei osannut itkeä Erkkiä. Hän tiesi, että usein oli ihmiselle parhainta, että hän sai elää täällä vain vähän aikaa, että hän näki vain Elämän suuren kauneuden eikä sen pahuutta ja varjoja. Mutta hän oli surullinen sen vuoksi, että Erkin unelma soittamisesta jäi toteutumatta.

Mutta — hän lopulta ajatteli — kenties Erkki sai soittaa siellä, missä nyt oli. Niin, ja Viljohan voi opettaa häntä siellä soittamaan viulua.

Varmaan he soittivat nyt yhdessä siellä missä olivat, nuo kaksi Mäkivaaran soittoniekkaa.

Kolmastoista luku.

1.

Karjalaisten kotiin pääsystä ei ollut pitkäaikaista iloa. He saivat lähteä pois sieltä, kun uusi rauha tuli. Se oli yhtä säälimätön kuin entinen, ja sen raja leikkasi yhtä julmasti kuin entinenkin Karjalan irti muusta Suomesta.

Kodeistaan joutuneet karjalaiset kulkeutuivat kuka minnekin. Joku pysyi varsinaisella siirtopaikkakunnallaan, mutta jotkut kulkivat työansioilla, useimmat tehdasseuduilla tai pohjoisessa. Joitakin maanviljelijöitä onnesti niin, että he saivat ostaa maatilan vapaassa kaupassa. He olivat tavallisesti hyvin varakkaita, he voivat maksaa nuo pienistäkin tilkuista pyydetyt huikeat hinnat. Jotkut saivat valtion välityksellä maatilan. Kivinemen Juho, Annan veli, oli heidän joukossaan.

Ja nyt oli Anna matkalla katsomaan tuota uutta paikkaa. »Tule nyt, Alma ja Ellikin tulevat! Saadaan olla pitkästä aikaa yhdessä ja tarinoida.» Niin oli veljen vaimo kirjoittanut, ja Anna oli lähtenyt kyläilemään kutsun saatuaan.

Veljen uusi paikka ei ollutkaan kaukana, vain parin pitäjän takana. Anna pääsi sinne hyvin, kun linja-auto kulki läheltä veljen maatilaa.

Hän löysi sinne helposti. Autossa ollut isäntä tiesi neuvoa tarkalleen. Tiehaarasta, jossa auto pysähtyi, piti jäädä pois. Sitten piti kulkea vähän matkaa maantieltä vasemmalle lähtevää tietä. Talo tulisi kohta eteen, se oli vanha ja harmaa.

Se oli karua seutua. Maapohja oli pelkkää hiekkaa, jota kaikkialla peitti korkea kanervikko. Missähän lehmät oikein elivät täällä kesällä, Anna ajatteli. Metsässä ei ollut suuria puita, niistä olivat vain kannot jäljellä. Nousevaa metsää kyllä oli, se oli monin paikoin tiheää kuin turkki. Mutta kestäisi vuosikymmeniä ennenkuin siitä puita myytäisiin.

Kun Anna oli kävellyt vähän matkaa isännän neuvomaa tietä, tuli talo näkyviin. Se oli pieni ja harmaa. Mutta alempana oli sauna ja sen luona kohosi uusi kaivonvintti. Navetta näytti kohtalaiselta. Pellolla väänsi mies kiviä. Anna tunsi hänet Juhoksi.

Juhokin tunsi sisaren. Hän huikkasi iloisen hyvänpäivän, jätti kivikankensa ja tuli luokse. Kylläpä oli, mistä vääntää kiviä! Vieri vieressä niitä näytti olevan tällä varmaan talon ainoalla pellolla. Mutta niitä oli jo koottu pellon laidoille sieltä pois vedettäviksi. Juhon kaksi poikaa hääräili niitten luona. Tosin ei heistä vielä ollut kivenvääntäjiksi, mutta olivatpahan siellä voimiaan koettamassa ja muuten oppia ottamassa.

Sisälläkin huomattiin vieras. Veljen sukkela vaimo, Elli ja Alma kiiruhtivat ulos.

— No päivää, hyvää päivää! Tervetuloa, kuului yhtä aikaa monesta suusta.

Mentiin tupaan. Se oli sisältä siisti ja kodikas. Veljen kätevä vaimo oli saanut tästä näin rajan läheltä kaikki käsityönsä mukaansa. Niiden avulla oli vanhasta harmaasta tuvasta saatu sievä koti.

Veli oli vanhentunut. Hän näytti olevan runsaasti yli neljänkymmenen vaikka oli alle kolmenkymmenenviiden. Niin, tällaisessa korvessahan sitä nyt elettiin, hän jutteli. Tämä oli

nyt sitä valtion antamaa maata. Eihän tämä hyvää ollut, kaukana siitä, mutta hän oli niin kiusaantunut kulkumiehen elämään ja vetelehtimiseen toisten nurkissa, että hän otti sen, mikä annettiin, käyköön sitten lopulta vaikka käpälät säkkiin. Niin, olivathan jotkut saaneet hyvätkin maatilat, mutta kaikkia ei onnestanut niin hyvin. Eihän hyviä kaikille riittänyt, se oli selvä.

Olihan tässä tilassa muutamia hyviäkin puolia. Sekin oli hyvä, että tässä olivat jonkinlaiset rakennukset. Tällaisena aikana kiitti, kun oli, mihin päänsä kallistaa. Aikaa myöten, jos kävisi päinsä ja kun pojatkin kasvaisivat, voisi kyllä tehdä uudet rakennukset. Ja tässä oli, tuolla alempana pellon takana, hyvä suo, josta saa sileää peltoa. Ei suinkaan tässä kukaan maanviljelijä voikaan muuten elää, jollei saa uutta peltoa. Kyllähän tässä jo muuten meni, kun vain jaksaisi olla ajattelematta Kiviniemeä. Se rantakin siellä...

Veljen pää painui käsien varaan. Kiviniemen muistaminenkin oli hänelle raskasta. Hän oli perinnyt isän ja isoisän rakkauden järveen, ja täällä ei ollut järveä. Hänen iloinen emäntänsä lohdutti:

— Mitäs järvestä, kun meillä on hyvä kaivo! Ette uskokaan, miten runsaasti siinä on hyvää vettä. Naapurit sanovat, ettei siitä milloinkaan lopu vesi. En minä enää paljoakaan Kiviniemeä sure. Täällähän on hyvä sauna ja kohtalainen navettakin, kun Juho sen kesällä korjasi. Suremalla ei kuitenkaan saa mitään. Ja minusta on melkein sama, missä ihminen elää, kun on perhe mukana, sänky missä nukkua ja hella millä keittää.

Naiset ovat sellaisia, Anna ajatteli. Melkein aina he olivat sopeutuvaisempia kuin miehet. Kun naisella vain oli hella, jonka ääressä askaroida, silloin hänellä jo oli koti. Mutta mies tarvitsi muutakin, mies kiintyi syvemmin. Hän tarvitsi rannan ja pellon. Uuteen paikkaan muuttaessaan hän ikävöi niitä, jotka entiseen jätti.

— Ikävöin aina entistä kotia. En voi mitään sille, että ikävöin, veli sanoi. — Jos Kiviniemestä olisi jäänyt tälle puolelle vaikka rakennukset ja Niemipelto, en minä olisi lähtenyt sieltä minnekään. Olisin elänyt siellä vaikka kuinka ahtaasti, kun vain olisin saanut olla omalla maallani.

Anna ymmärtää hyvin veljen ikävän Niemipellon suhteen. Se oli niin paksumultainen, se Niemipelto, tuomet kukkivat valkoisina kuin morsiamet sen aitovierellä joka kevät, eikä se koskaan pettänyt, kun sen kylvi rukiiksi.

Ei ollut ihme, vaikka veli tuota peltoa ikävöikin. Ei ollut ihme, jos hän ikävöi käen helkkyä pihapuussa, aaltojen loisketta kotijärven rannalla, lämmintä kivikkoista hakaa, jossa kielot kukkivat. Tämä oli karua maata veljen entisiin maihin verrattuna, mutta kohtalo oli viskannut hänet tänne rakentamaan.

Rakentamaan torniaan, tuli äkkiä Annan mieleen. Se tuli niin elävänä. Hän muisti, miten hän itse rakensi torneja kivistä ja hiekasta kotona järven rannalla. Hän oli varma siitä, että tornit kestäisivät, mutta kun hän aamulla meni katsomaan niitä, olivat aallot pyyhkäisseet ne pois. Hän itki sortuneita tornejaan, mutta rakensi kohta uudet. »Sillä», sanoi mummo, »ihminen saa surra jonkin aikaa särkynyttä torniaan, mutta sitten hänen on rakennettava uusi». Veli suri nyt entistä torniaan, mutta aika vaimentaisi murheen ja kenties hän uutta rakentaessaan jo unohtaisi entistään.

Alma-sisko oli niinkuin ennenkin. Hieno, lihava, puuteroitu.

Hän oli kaltaisensa. Hän löysi aina moittimista. Ja miten ikävä hänellä oli. Hän oli ollut Juhon luona kaksi päivää, mutta, ah, hän kuolee, jos hänen on oltava vielä toiset kaksi. Missä ihmiset oikein saivat täällä aikansa kulumaan? Hänellä oli jo hirveä ikävä kaupunkiin ja elokuviin. Hänen täytyy soittaa huomisiltana auto ja mennä kirkolle kuviin. Soittaa, niin. Mitä ihmettä, eikö ollut puhelinta lähempänä kuin kol-

men kilometrin päässä. Mutta kylläpä tosiaankin elettiin korvessa!

Elli oli tullut entistä hiljaisemmaksi. Hän kertoi Annalle vaisusti elämästään.

Siinä ei ollut sijaa suurelle kehumiselle, jos ei suurelle moitteellekaan.

Pellot kasvoivat jo kohtalaisesti eikä halla vieraillut niin usein kuin silloin alussa, kun Johannes kaivoi suuren valtaojan. Mutta heillä oli muuta vastusta. Lapset. He eivät tahtoneet mitenkään pysyä kotona. Kuka suinkin kynnelle kykeni, se lähti maailmalle.

He tulivat kotiin lomilleen, jouluksi ja muutamiksi kesäviikoiksi. Tulivat ja söivät, mitä hän jaksoi pöytään saada, ja jollei hän saanut, ottivat suoraan komeron hyllyltä. Vaativaisiksi he olivat tulleet maailmalla. Mikään pienessä kodissa ei tuntunut kelpaavan heille. Vain yksi pojista pysyi kotona ja teki maatöitä. Mutta kun hän kerran Johanneksen kanssa oli lasten kuullen puhunut siitä, että heidän kai oli annettava talo tälle pojalle, koska hän oli ainoa, joka pysyi kotona tekemässä työtä ja huolehtisi aikanaan vanhuksista, olivat toiset nostaneet kauhean metelin.

Mikä oli yksi saamaan kaiken, he olivat huutaneet. Jos toiset eivät olleet tekemässä työtä kotona, niin eiväthän he olleet siinä kuluttamassakaan. Niin, oli aika vaikea tulla toimeen lasten kanssa. Ja kuitenkin hän, Elli, oli hoitanut heidät kaikki niin hyvin pieninä ja pitänyt heistä aina hyvää huolta.

Mutta sehän oli monen äidin osa. Hyvin monen, ja useimmiten sellaisten, jotka uhraavat lastensa vuoksi koko elämänsä.

— Ilmankos minä en ole lapsista koskaan välittänyt, sanoi Alma sen kuultuaan. — Pelkkää harmia heistä on, sanoin aina. Osaan kyllä olla kiitollinen, kun heitä ei ole.

— Minä olen kiitollinen siitä, että heitä on, vaikka ovat-

kin sellaisia kuin ovat. Minä olen koettanut parhaani. Jos he palkitsevat pahalla minun hyvät työni, kokoavat he tulisia hiiliä päänsä päälle, sanoi Elli.

Anna ajatteli itseään ja Elli-siskoa. Tietenkin Alma väheksyi heidän molempien olosuhteita, joissa oli paljon vastuksia, työtä ja vaivaa, tietenkin hän sydämessään halveksi heidän maalaisia, vanhentuneita, köyhännäköisiä olemuksiaan ja oli kiitollinen siitä, ettei ollut heidän asemassaan. Mutta Anna ei kadehtinut sisarta. Hän ei halunnut missään tapauksessa muuttaa hänen tilalleen. Tosin hänellä oli helpot päivät, mutta oliko hän sittenkään saanut elämältä enemmän kuin hekään, toiset siskot? Hän oli saanut siltä puuteria ja ihomaalia, elokuvat ja kiireen, haluttomuuden uhrautua toisten hyväksi ja suuren hermostuneisuuden, ei mitään muuta. Ja niihin Anna ei koskaan halunnut vaihtaa omaa osaansa.

Annalla ei ollut aikaa viipyä kauan veljen luona. Jo seuraavana päivänä hän lähti. Veli emäntineen saatteli hänet maantielle. Kyllähän tässä sentään selvittiin... kun päästään muutama vuosi eteenpäin, niin kenties sitten on jo paljon parempi. Ja täytyihän tyytyä kohtaloonsa ja olla kiitollinen, sanoivat he, nämä tornin rakentajat.

Nämä, joiden entisen tornin oli sota vienyt, mutta jotka nyt rakensivat uutta torniaan tälle karulle ja hedelmättömälle hiekkamaalle.

2.

Heinämäen emännän tiloja uhkasi pakko-otto. Kylän isännät neuvoivat, että hänen oli paras kutsua poikiaan ja vävyjään asumaan kotiin tai tehdä kirjat heille. Mutta ei. Hän ei tarvinnut kenenkään neuvoja, hän, viisas nainen. Hänellä olivat kyllä omat neuvonsa, joilla hän selviytyisi.

Kun hän tapasi Annan tiellä, kutsui hän tätä ja Lyydiä valmistamaan kihlajaisia.

— Niin, niin, kihlajaisia, hän sanoi Annalle, kun tämä katsoi häntä ihmeissään. — Minun kihlajaisiani, ettäs tiedät! Aion ottaa miehen. Valtio ei voi pakkolunastaa maitani, kun otan nuoren miehen. Eikä vanhalla naisella ole mitään muutakaan iloa kuin mennä naimisiin.

Tietysti maailmassa on aina nuoria miehiä, jotka mielellään lupaavat pitää kihlajaiset, kun vanha nainen antaa heille muutamia kymmeniätuhansia. Eräs tällainen kulkumies oli nyt sattunut Heinämäen emännän tielle ja emäntä touhusi kovasti kihlajaisia.

Anna ja Lyydi puuhasivat Heinämäessä kolme päivää. Niistä tulivat hienot kihlajaiset.

Kutsuvieraat saapuivat. Pitäjän rikkaimmat emännät ja isännät, opettajat ja kirkonpuolen virkamiehet. Kaupungista tilattu orkesterikin saapui ja soitteli hienoja kappaleita.

— Antakaa pelien soida! emäntä huusi vähän väliä. — Mitä perhanaa, antakaa niiden soida, sanon minä! Kyllä tämä eukko kustantaa!

Orkesteri soitti ja tanssittiin sulhasta odotellessa. Kaikki, ketkä suinkin kykenivät, tanssittivat onnellista sulhasetonta morsianta, joka pitkässä silkkipuvussaan, elävät kukat rinnassaan kompasteli helmoihinsa ja hienojen kenkiensä korkoihin. Tanssittiin koko ilta, syötiin, juotiin ja taas tanssittiin. Koko yökin tanssittiin, mutta sulhasta ei kuulunut.

Jotkut vieraista ennustivat, ettei häntä kuuluisikaan. Kun nuori ja komea mies saa seitsemänkymmentätuhatta rahaa vain sen vuoksi, että tulisi tanssimaan kihlajaisia vanhan naisen kanssa, hän tavallisesti häviää, jos hänellä ylipäänsä on järkeä, supisivat he. Morsian ei kuullut näitä supinoita, eikä hän olisi uskonutkaan niihin. Sulhaselle oli varmasti tapahtunut jotain odottamatonta. Kenties hän oli sairastunut

tai myöhästynyt junasta. Kun aamu sarasti, lähti emäntä häntä asemalle vastaan.

Mutta hän oli tanssinut liian paljon ja ottanut liian paljon ryyppyjä. Hän oli totisesti sellainen nainen, joka ei hevillä laskenut ryyppyä sivu suun, ja ainetta oli viljalti hänen pöydissään sinä iltana. Hän käski valjastaa hevosen ja lähti. Oli varhaista ja hänen täytyi odottaa asemalla. Hänen tuli varmaan vilu ja hän nousi kävelemään. Pysäkin vierellä olevan kahvilan palvelijatar oli kuullut ikkunan alta oudon jysähdyksen. Heinämäen emäntä makasi maassa pitkin pituuttaan, kun hän meni ulos.

Tyttö soitti Heinämäkeen. Anna ja Lyydi lähtivät pysäkille. He nostivat emännän kahvilan sivuhuoneeseen siksi aikaa, kun Anna tilasi hänelle arkun kaupungista.

Kyläläisiä kerääntyi kahvilaan. Arkku tuli ja he laittoivat vainajan siihen. Miehiä tuli katsomaan sitä. He ilkkuivat ja nauroivat. Ei edes majesteetti Kuolema saanut heitä tämän ruumiin luona hiljaisiksi.

— Siitä sait, senkin vanha kitupiikki, muuan miehistä sanoi. — Mitä sinua hyödyttää kaikki ne tilat, jotka puoliilmaisiksi sait ihmisiltä! Ethän saa pitää niitä itsekään. Et olisi saanut pitää, vaikka olisit elänytkin.

— Ja sinä kehuit olevasi viisas, sinä, sanoi toinen. — Luulit, ettei sinua kukaan petä. Mutta tiedä: löytyi toinen, joka oli sinua vielä ovelampi. Nuori mies nauraa nyt jonkun nuoren naisen kanssa vanhaa hölmöä, joka antoi hänelle rahaa syyttä, suotta. Niin, niin, meitä kaikkia puijataan enemmän tai vähemmän, olimmepa sitten omasta mielestämme vaikka kuinka viisaita.

Anna ajoi miehet pois.

— Hävetkää! hän sanoi. Olipa ihminen kuka tahansa ja kävipä hänen elämänsä kanssa kuinka tahansa, niin kuolemassa ei kenelläkään ole oikeutta ilvehtiä hänelle. Kaikki

me teemme virheitä toistemme mielestä. Tiehenne siitä, sanon minä!

Miehet tottelivat ja auttoivat arkun kärryihin. Lyydi ja Anna istuutuivat niihin, ja niin alkoi emännän viimeinen matka kohti Heinämäkeä.

3.

Amerikan Eevertti sairasti. Oli sairastanut jo monta vuotta. Reumatismi oli lyönyt vuoteeseen ennen niin voimakkaan ja iloisen miehen. Se oli tuonut pieneen taloon paljon murhetta mukanaan.

Eevertin oli täytynyt myydä molemmat lehmänsä, sillä eihän kukaan hoitanut niitä, kun hän itse makasi vuoteessa. Hän sai lehmistä vain vähän rahaa, sillä hänen täytyi myydä ne syksyllä, jolloin melkein kaikki maanviljelijät myyvät joutokarjaansa, ja jolloin siirtoväki joutui myymään paljon omiaan, kun ei ollut heiniä talveksi.

Hänen pienet säästönsä hupenivat. Ne sulivat kuin voi auringonpaisteessa, sillä kaikki oli kallistunut kymmenkertaisesti. Se summa, millä hän ennen sotaa olisi elänyt vuoden, meni nyt muutamissa kuukausissa.

Kun hän ei pystynyt hankkimaan mitään, täytyi hänen myydä huonekalujaan. Sievät rimsutetut verhot katosivat Rinteen ikkunoista, kaunis japanilainen kahvikalusto ja leposohvanpeite menivät sen tien. Huonekalut tekivät niille seuraa. Kamarissa oli enää pari tuolia, piironki ja nurkassa raskaat, lukemattomia piikkejä täynnä olevat kaivoskengät, muistona ankarista, raskaista Amerikanvuosista.

Eevertin täytyi lopuksi antaa talonsa kunnalle kiinnitykseen eläkettään vastaan. Ja nyt hän pelkäsi vain sitä, että joutuisi elämään niin kauan, ettei talo vastaisi sitä, mikä hänen elatukseensa meni. Hän ei tahtoisi olla kunnan elätettävänä, ei vaikka. Se oli hänen ainainen surunsa.

Hänellä oli toinenkin suru. Se, ettei hän voinutkaan jättää Juhanille perinnöksi Rinnettä, niinkuin hän aina oli luvannut. Mutta eihän hän tiennyt luvatessaan, että hänelle kävisi näin. Eihän hän tiennyt, että parantumaton reumatismi kaataisi hänet sänkyyn vuosimääriksi, hänet, joka ei kaivoksessakaan koskaan sairastanut.

— Älkää olko siitä pahoillanne, Anna lohdutti. — Kaikki me suunnittelemme etukäteen elämäämme ja koetamme järjestää kaiken parhaan mukaan. Kun oikein ja rehellisesti yritämme ja jos meitä sittenkin kohtaa epäonni, ei se ole omaa syytämme.

Anna pesi Eevertin pyykin, siivosi hänelle ja kävi lämmittämässä huoneet. Kun hän arkisin kävi työssä kylän taloissa, täytyi hänen tehdä siivous ja pyykinpesu sunnuntaisin. Se herätti pahaa verta kylän naisissa.

— Hän ei kunnioita edes pyhäpäivää, he sanoivat. — Jumalanpalveluksen aikanakin hän saattaa leipoa ja siivota Eevertille. Hän on jumalaton nainen, sanoivat he.

Sillä eiväthän he tienneet, että Anna lauloi heleällä äänellään Eevertille ruokaa laittaessaan ja siivotessaan, että hän luki hänelle, kun tuli paloi uunissa, ja että he keskustelivat usein tuntikaupalla, milloin Annalla oli aikaa, niistä asioista, joista puhuttiin vaarin Annalle antamassa lahjaraamatussa. Sitä kirjaa Anna luki Eevertille, Amerikan kulkijalle. Eevertti ei ollut lukenut sitä aikaisemmin — niin, hän tunnusti häveten, että hänellä oli aina olevinaan niin paljon muuta tärkeämpää tehtävää — mutta nyt hänellä oli aikaa ja hän kuunteli mielellään.

— Se on hyvä ja viisas kirja, saattoi hän usein sanoa Annalle. — Se opettaa ihmistä elämään oikein. Ja kaikkein tärkeintä siinä on se, että se sisältää lupauksen siitä, että me voimme huoleti mennä Jumalan eteen kaikkine synteinemme, kaikkine virheinemme, onnettomuuksinemme ja erhei-

nemme. Kun kaikki muu pettää tiellämme, jää tämä lupaus. Se on ihana asia.

— Niin, se on ihana asia. Ja se, että me kaikki olemme Jumalan edessä samanarvoisia. Että hän ei tunne paremmin kuningasta kuin kerjäläistä, miljoonikkoa kuin työmiestä. Että vain se, miten elämme, merkitsee jotain Hänen edessään, sanoi Anna.

Niin he keskustelivat, nuo kaksi.

Mutta kylän naisilla oli muutakin puhumista Annan käynneistä.

— Hän metsästää sieltä taaloja, saatte uskoa, sanoivat he. — Kuka nyt viitsisi tehdä sunnuntaisin työtä, ellei saisi siitä hyvää palkkaa. Taaloja hän metsästää. Ja Eevertillä kuuluu olevan niitä kokonainen kirstullinen.

Eiväthän he tienneet, ettei Eevertillä ollut taaloja, eivätkä he tienneet, ettei Anna koskaan edes ollut ajatellut ottaa Eevertiltä palkkaa. Eevertiltä, joka Juhanin pienenä ollessa kantoi poikaa hartioillaan, joka auttoi häntä ja Lyydiä kantamaan vettä omenapuille Mäkivaaran puutarhassa, joka antoi hänelle suuren kannun maitoa aina, kun Anna lypsi hänen lehmänsä, joka lukemattomat kerrat tarjosi heille kahvia ja herkkujaan.

Eevertin ei tarvinnut joutua kunnanhoitoon. Rahoja riitti juuri niin kauan, kun hän tarvitsikin.

Sydän, joka taudin runtelemassa ruumiissa oli vuosikaudet ainaisen rasituksen alaisena, kylmeni eräänä aamuna hiljaa ja huomaamatta. Kun Anna meni toimittamaan askareita pieneen taloon, oli se oudon hiljainen. Kukaan ei kysynyt: kuka siellä? Kukaan ei vastannut hänen hyvään huomeneensa. Kukaan ei kertonut minkälainen yö oli ollut. Entinen kaivosmies makasi sängyssään jäykistyneenä, kädet sivuille valahtaneina, kasvoillaan se vaaleus, joka niille tulee kuolemassa.

Eevertin pöytälaatikossa oli rahaa sen verran, että Anna

saattoi ostaa hänelle niillä halvan mustan arkun. Kun hän pani hiukan lisää omistaan, voi hän tarjota kahvit pullan kanssa naapureille, jotka tulivat tekemään viimeistä palvelustaan aina iloiselle, hyvälle, rehdille kaivosmiehelle.

Oli kevät, kun Eevertti kuoli. Omenapuut hohtivat täynnä ihania silkkikukkia ja mehiläiset pörräsivät pesiensä vaiheilla. Kun surusaatto lähti pihalta, jäi pieni, sievä talo seisomaan yksinäisenä ja hyljättynä.

Anna sai saattaa sinä keväänä toisenkin vainajan kirkkomaahan.

Sirkka sairastui äkkiä. Hän sai vetokohtauksen. Ei ehditty kutsua lääkäriäkään, kun hän lähti.

Anna vei hänet ruumislaudalle saunaan, sillä heillä ei ollut mitään muutakaan huonetta, mihin hän olisi voinut panna lapsen.

Hän kävi usein katsomassa tyttöstä, kun tämä lepäsi kalpeana ja hiljaisena. Sirkka aivankuin hymyili. Ja miten hänen kasvonsa olivatkaan muuttuneet. Niiltä oli kadonnut tuo tylsä tuijotus, joka niillä oli aina tytön eläessä. Ne olivat nyt aivankuin selväjärkisen ihmisen kasvot. Niin, Annasta näytti, että niillä leikki ymmärtävä hymy.

Oliko hän vailla vielä tätä ristiä, niin oli Anna ajatellut huomatessaan, että saisi lapsen. Niin hän oli ajatellut, mutta nyt hän huomasi, että se oli syntinen ja väärä ajatus, ja hän itki.

Sillä vaikka tyttö olikin aiheuttanut hänelle lisää menoja ja vaikka hänestä olikin Annalle paljon huolta, oli hänestä iloakin.

Kun Anna tuli työstä, toi Sirkka aina hänen väsyneille polvilleen pienen kukkasen.

Vain yhden kukan, ei koskaan enempää. Mutta se kukka riitti aina tekemään iloiseksi köyhän, työstä väsyneen naisen. Se loihti aina hymyn hänen huulilleen.

Ja niinkuin monta kertaa ennen silitti Anna nytkin tytön vaaleita hiuksia. Sitten hän haki ulkoa kukan ja laittoi sen valkoisten, hervottomien pienten käsien väliin.

Juhani oli koko kevään ollut työssä kirkonkylässä. Hän oli siellä rakennusmiehenä eräällä suurella rakennuksella. Hän oli kertonut, että viipyisi siellä koko kesänkin. Hän ansaitsi hyvin ja tästä oli lyhyt matka käydä kotona. Hän kävi kerran viikossa ja sai mukaansa puhtaan pyykin ja hiukan evästä, jonka Anna ja Leena hänelle paistoivat korttiannosten lisäksi.

Eräänä päivänä hän tuli äkkiä kotiin.

— Minä en mene enää kirkolle, hän sanoi.

— Mutta...

— En mene!

— Sittenhän voitkin jäädä kotiin. Käymme molemmat taloissa työssä. Meillä on Leenan kanssa hauskempaa, kun olet kotona. On niin tyhjää, kun Sirkkakin on poissa.

Juhani katsoi äitiään poskillaan tumma puna.

— Tähän kylään en kylläkään jää, hän sanoi painolla. — En tähän pitäjäänkään. Mitä täällä hankkii? Ei yhtään mitään. Minä en jää rengiksi enkä päiväläiseksi. Kyvyttömät ja aikaansaamattomat ihmiset ne täällä nuojaavat päivästä toiseen puoli-ilmaiseksi. Pystyvä elää muuallakin. Toisen pellolle en lähde, kun ei kerran ole omaa maata.

Mitähän pojalle oli tapahtunut? Tietenkin hän oli pahoillaan, kun ei saanut Eevertin taloa, mutta tuolla tavalla hän ei olisi siitä harmiaan purkanut, sen Anna ymmärsi. Jotain muuta täytyi olla tuon pettymyksen lisäksi. Ehkä... ehkä sen aiheutti tyttö.

Mutta hän ei uskaltanut sanoa pojalle mitään arvailuistaan. Hän tiesi, että Juhani oli herkkä, hän halusi pitää salaisuutensa eikä ilmoitellut niitä muille. Hänen sydämensä aivan kuin valtasi hätä pojan tähden. Olihan niin monta kertaa ta-

pahtunut kauheita asioita onnettoman rakkauden vuoksi. Ihminen on joskus sellaisesta kuin sokea ja raivo, varsinkin nuorempana.

Hän koetti saada pojan jäämään, mutta hän ei saanut. Hänet oli vallannut todellinen lähdön vimma. Mikään ei voisi häntä pidättää.

Anna laittoi kuntoon hänen reppunsa. Hän pani siihen puhtaita vaatekertoja muutamiksi viikoiksi ja hiukan evästä. Hän oli sitomassa repun nauhoja, kun Kirsti, Inkerin tytär, tuli. Hän oli kasvanut sieväksi, solakaksi tytöksi. Hän oli myös kätevä ja kiltti, sen Anna oli nähnyt meijerillä. He pitivät molemmat toisistaan.

Anna ilostui, kun Kirsti tuli.

— Juhani lähtee, hän sanoi tytön tervehdittyä. — Koeta sinäkin saada häntä jäämään.

— Voi, Anna-täti, ei hän minun pyynnöstäni jää, sanoi tyttö onnettomana.

— Mutta tehän olette olleet niin hyvät toverit. Jospa hän sentään jäisi, kun oikein kauniisti pyydät. Sinähän osaat puhua kauniisti. Juhani on rannassa, voit mennä hänen luokseen.

Tyttö lähti. Anna näki hänen kulkevan hoikkana ja korkeapovisena rantaan, missä Juhani seisoi pitkospuilla ja pesi saappaitaan.

Jospa Kirsti saisi Juhanin jäämään! Mikään ei tuntunut Annasta nyt niin tärkeältä kuin se, että hän saisi pojan jäämään.

Mutta kun hän katsoi rantaan, missä molemmat nuoret seisoivat pitkospuilla lähekkäin, näki hän Juhanin puolelta vain murjotusta, kiivaita päänpudistuksia ja muutamia harvoja lauseita. Siinä kaikki. Kirsti palasi sisälle onnettomana. Annasta näytti, että hän oli itkenyt hiukan.

Niin, mikään ei voinut pidättää Juhania. Hän tuli rannasta, otti nopeasti tavaransa, hyvästeli heidät ja lähti. Mihin ja

miten pitkäksi aikaa, sitä hän ei vielä tiennyt. Niin, kenties hän lähtisi Amerikkaan. Sinnehän muutti taas ihmisiä, nyt, kun annettiin lupia. Hän menisi ensin ansaitsemaan matkarahat. Niin, kyllä hän äidille kirjoittaisi kaikesta ja kävisi kotona ennenkuin lähtisi.

He istuivat Juhanin lähdettyä onnettomina ja hiljaisina. Tuntui, niinkuin elämä olisi yhtäkkiä loppunut, niinkuin aurinko olisi käynyt pimeäksi.

— Anna-täti, minun on niin ikävä, kun Juhani lähti, nyyhkytti Kirsti. — En olisi mitenkään halunnut hänen lähtevän.

— En minäkään, sanoi Anna.

— Ja sitten, täti, minulla on muutenkin niin ikävää. Se on kyllä raskasta kertoa, mutta kerron. Te ette usko, miten häpeän äidin tähden. Olen valvonut yökaudet, olen rukoillut kädet ristissä, että hän muuttuisi. Mikään ei muuta häntä. Hän on yhtä ajattelematon, vaikka eläisi satavuotiaaksi. Nytkin hän lähti inhoittaville matkoilleen. Tällä kertaa se on uusi kaupanhoitaja. Mies on häntä kymmenen vuotta nuorempi...

Tyttö oli hetken hiljaa. Sitten hän jatkoi.

— On kauheaa, että minulla on sellainen äiti. Hän on kyllä pitänyt minusta hyvän huolen, en moiti häntä koskaan mistään sellaisesta. Mutta tuo hänen elämänsä... sitä minä en voi ymmärtää. Häpeän silmät päästäni hänen tähtensä. Voi, kunpa minulla olisi sellainen äiti kuin te olette, Anna-täti. Sellainen, jolla on sileä tukka eikä tuota inhoittavaa maalia kasvoissaan.

Anna hymyili.

— Tahtoisitko sinä sitten, että olisin sinun äitisi?

— Tietysti tahtoisin.

— Saat sanoa minua siten. Ja pyyhi nyt kyynelesi ja ole pirteä tyttö. Minun tyttäreni ei saa itkeä tyhjänpäiväisiä asioita.

Niin hän sanoi, vaikka tiesi hyvin, ettei Kirstin itku suinkaan ollut tyhjänpäiväistä.

— Kiitos, Anna-äiti! sanoi tyttö ja puristi häntä kaulasta.

Kirsti lähti meijerille ja Anna lähti hänen kanssaan hakemaan sieltä piimää. Tiellä tuli Antti heitä vastaan. Mitähän hänelle oli tapahtunut, kun hän oli niin iloisen näköinen?

— Päivää! huusi hän. — Päivää, naapurin emäntä! Tulen maanlunastuslautakunnasta. Tiedättekös, saan ostaa täältä lisämaaksi Heinämäen emännän palstan. Saan sen lainaksi pitkäaikaisella maksuajalla. Missä Juhani on? Hänen pitää myös mennä sinne. Hän saa varmasti maata, sillä hänhän oli rintamalla. Tehän voitte pyytää tätä lietemökkiä. Se on entistä Mäkivaaran maata ja olen varma siitä, että saatte sen. Silloin voimme aina olla naapureina.

Maata, maata! Juhani saisi anoa maata! Annan korvissa humisi ja soi. Mutta Juhani oli lähtenyt, hän oli mennyt ties kuinka kauaksi. Kunpa hän kirjoittaisi. Silloin hän kutsuisi heti pojan pois. Eivätkä he anoisi tätä lietemökkiä. Eevertin talohan oli kunnalla, kunta antaisi varmasti sen jollekin. He tekisivät anomuksen tuosta Eevertin talosta.

Kunpa Juhani ei olisi ehtinyt lähteä! Mutta hän, Anna, kävisi maanlunastuslautakunnassa. Hän kävisi puhumassa jo etukäteen, että voisi kirjoittaa Juhanille ja kutsua pojan kotiin.

Mutta mökeiltä päin kuului Antin voimallinen ilonilmaus.

— Hei, eukko! huusi hän Lyydille. — Kuulepas, eukko, mitä nyt on tapahtunut! Me saamme maata! Koko tuon Heinämäen emännän palstan oman maan lisäksi, sen lisäksi, mitä järvi ei vienyt. Mitäs nyt sanot? Eikö ollut hyvä, että panin aikanaan viljelykseen Heinämäen palstan? Ja eikö ollut hyvä, että kylvin siihen paljon apulantaa silloin ensimmäisenä vuonna? Se koituu nyt oman maan hyväksi. Kaikki oma työni koituu nyt omaksi hyväksemme.

— Älä! epäili Lyydin ääni.

— Kysy maanlunastuslautakunnasta, jollet muuten usko! Siellä tehtiin paperit. »Meidän olisi ajat sitten pitänyt muuttaa kaupunkiin», niin nurisit sinä, eukko. Olisiko meillä nyt kappale parasta maata, jos olisimme kaupungissa? Ja tupa valmistuu ensi kesänä, totta vieköön! Ja kasvitarhan saat nyt tehdä ihan mihin kohtaan tahdot tuolle Heinämäen maalle, sillä se on kaikki hyvää maata. Sanopas, mitä meillä olisi, jos olisimme kaupungissa, eukko?

— Olehan, aina sinä... taltutteli Lyydin ääni, nyt jo äskeistä lauhkeampana.

Se oli iloista sananvaihtoa se. Sitä kelpasi kuunnella.

4.

Sillä aikaa astui Juhani kiivaasti eteenpäin. Hänellä ei ollut mitään päämäärää, mutta silti hän astui minkä suinkin ehti. Hänen vain täytyi päästä pois täältä, tästä kylästä, niin, koko pitäjästä. Hänen täytyi päästä jonnekin, missä hän voisi unohtaa kaiken tapahtuneen. Unohtaa erään ylpeän tytön, unohtaa hänen sanansa, jotka kulkivat hänen aivojensa läpi kuin tulinen miekka. Että tyttö saattoi olla sellainen. Niin kylmä, niin ylpeä, niin haavoittava.

Juhani näki hänet vieläkin edessään sellaisena kuin hän oli sinä hetkenä, jona heidän tiensä erosivat.

He seisoivat suntion talon puutarhassa. Lainalla oli yllään vaalea puku ja siinä kukkia. Ne olivat kieloja. Juhanista näytti niinkuin kukat olisivat katsoneet häntä ihmettelevästi pienillä, valkoisilla, kovilla helmisilmillään.

He olivat kulkeneet yhdessä koko kevään, Juhani ja Laina. Koko sen ajan, minkä Juhani oli työssä kirkonkylässä. Laina ei ollut kertaakaan ottanut ketään muuta poikaa saattamaan, eikä Juhani ollut kertaakaan saatellut ketään muuta tyttöä. Juhanista tuntui kaikki varmalta tytön suhteen. Tytön kädenpuristus oli aina lämmin, kun he hyvästelivät portaitten

edessä. Ja joskus hän puhui Juhanille pienistä kotoisista asioista aivan niinkuin Juhani olisi kuulunut perheeseen.

— Tuolla on Alavaniitty, hän oli kerrankin sanonut. — Se on hyvää maata, siinä on yhdessä levyssä viljeltyä seitsemän hehtaaria.

— Sitä maata kelpaisi varmaan kyntää, Juhani oli sanonut, — sillä tietenkin se on sileää.

— Sileää se on, ja kelpaa sitä kyntää. Mutta siinäpä se onkin, kuka sitä kyntää, kun ei ole omasta takaa kyntäjää.

— Pitää ottaa kyntäjä. Saahan kyntäjiä.

— Tiedä, saaneeko noita, tyttö veikisteli. — Sopii pyrkiä kyntäjäksi!

Se oli melkein kuin kehoitus kosintaan. Se jäi kuitenkin sillä kerralla. Mutta nyt, sinä keväisenä, tuoksuvana yönä, jolloin tyttö seisoi kielot rinnassaan, Juhani teki sen. Hän kosi.

Laina kohotti kulmiaan. Mistä sellainen johtui Juhanin mieleen? Eihän se toki sopinut heidän kesken.

— Mikäs minussa on vikana? Juhani tiukkasi.

— Katsos... katsohan... sinä olet mökistä. Ja pitäjä tietää rumia juttuja isästäsi. Hän lähti kotoaan ja hylkäsi äitisi ja teidät. Minulla ei ole mitään sinua itseäsi vastaan, mutta minä pelkään, että sinusta kenties tulee samanlainen kuin isäsi oli... Isäin pahat teot...

Kielot katsoivat Juhaniin pitkään valkoisilla helmisilmillään. Juhanista tuntui, että Lainakin katsoi häntä siten, että hänen katseensa oli yhtä kova kuin kielonkukkien värähtämätön tuijotus.

Hän kumarsi Lainalle, mutta ei ojentanut kättään, ja marssi pois pihasta jäykin askelin.

— Juhani! hän kuuli Lainan äänen. — Juhani!

— Minua on loukattu tarpeeksi tässä pihassa, Juhani huusi. — Minulla ei ole mitään tekemistä sinun kanssasi.

Hänen askelensa veivät majapaikkaan, tavarat reppuun ja sitten kotiin.

Ja nyt hän oli matkalla, hän ei tiennyt minne. Hänen vain täytyi päästä täältä pois. Hänestä tuntui, että kielonkukkien ilkkuvat silmät tuijottivat häntä täällä totisina ja jäykkinä, että niiden takaa tuijottivat Lainan silmät. Se, että tyttö nöyrtyi ja kutsui takaisin, ei paljoakaan lohduttanut Juhania. »... Meidän kesken» ja »isäin pahat teot», mikään ei sovittanut niitä sanoja.

Maantiellä hänet tavoitti linja-auto. Hän nousi siihen ja meni kaupunkiin. Siellä hän pääsi työhön satamaan. Hän oli roteva mies ja ansaitsi hyvin, ei menisi kauan, kun hän saisi lipun unohduksen maahan, Amerikkaan, hän ajatteli. Hänen oli päästävä siihen suureen maahan, jossa ihminen hukkui toisten joukkoon kuin nuppineula heinäkasaan. Siellä ei kukaan tietäisi hänen onnettomuudestaan. Siellä hänen olisi helppo unohtaa.

Olisiko siellä parempi kuin täällä? hän joskus ajatteli. Se oli pieni ajatus ja se pistäytyi hänen aivoissaan kuin varkain. Olisikohan siellä todellakin parempi kuin täällä? Eevertti kävi Amerikassa, mutta etkös muista, miten hän aina sanoi: »Suomi on maailman paras maa! Suomi on maailman kaunein maa!» Entä hänen kaivoskenkänsä! Hänhän piti ne aina näkyvissään. Hän katsoi niihin silloin, kun vaellushalu hänet yllätti. Silloin tuo halu katosi heti. Amerikka ei mahtanutkaan olla joka suhteessa niin erinomainen maa, koska kaivoskenkien näkeminen vei halun lähteä sinne.

Mutta silti hän päätti: minä lähden! Lähden heti, kun vain saan kokoon tarpeeksi rahaa. Lähden, hän päätti, vaikka tuo pieni ajatus oli itsepintainen eikä tahtonut antaa hänelle koskaan rauhaa.

Hän kirjoitti äidille ja lähetti hänelle rahaa. Äidin täytyi sentään tietää, missä hän oli, äitiä ei saanut pitää epävarmuudessa, olivatpa omat asiat miten pahasti tahansa.

Vastaus tuli pian. Suuri kiitos rahoista! Ja sitten Juhanin pitäisi tulla kotiin heti. Aivan heti! Oli jotain hyvin tärkeää tekeillä. He saisivat ehkä maata. He saisivat ehkä Eevertin talon, mutta ehtona oli se, että Juhani tulisi kotiin.

Ei, Juhani ei lähtenyt. Tuo »ehkä» äidin kirjeessä oli siihen syynä. Hän ei lähtisi. Tyhjän sai pyytämättäkin.

Ja niin hän raatoi satamassa.

Kun hän iltaisin palasi satamasta kaupunkiin, oli tukahduttavan kuumaa. Kadut ja talot aivan huokuivat kuumuutta. Koko kaupunki oli hänen mielestään kuin sulatusuuni. Hän oli kärsimätön ja kiivas, kun hänen sieraimiinsa lehahti tuoksu puistojen puista; hänen kätensä vapisivat, kun hän näki auran koneliikkeen akkunassa. Hänen täytyi katsoa pitkään kuljetusautoa, joka vei asemalle niittokoneita ja hevosharavia.

Eräänä iltana sitten, kun kuumuus oli entistä tukahduttavampi, hän meni juttelemaan pienen sisävesilaivan kannelle, joka seisoi satamassa. Miehet pitivät siellä kotoista iltatuntia. Jotkut loikoivat ja lukivat lehtiä, jotkut pelasivat korttia, mutta eräs istui yksinään jakkaralla ja voiteli saappaitaan. Miellyttävä, tuttu rasvan ja tervan haju tuoksahti Juhanin nenään. Hän veti sitä syvään keuhkoihinsa.

— Tämä on niinkuin kotona, hän sanoi miehelle.

— Niin minustakin. Voitelen aina kenkäni näin, että saisin kotoisen sunnuntaiaamu-tunnelman. Isä voiteli kotimökillä kaikkien kengät sunnuntaiaamuina. Minusta ei tuvassa koskaan ollut sunnuntaita, jollei siinä ollut tervansekaista rasvanhajua!

He naurahtivat kumpikin, kun he katsoivat toisiaan. Olipa hauskaa, että he kumpikin niin pitivät tervan ja rasvan tuoksusta!

Se tuoksu sai Juhanin aivan sairaaksi ikävästä. Ja kun äiti jälleen kirjoitti tuosta maansaannista, hän lähti kotiin. Sopisihan yrittää, vaikka ei saisikaan. Eihän siinä menettänyt, jos

ei mitään hyötyisikään, hän ajatteli. Niin, eikä hänelle mitään merkitsisi, jos hän ei saisi Eevertin taloa eikä mitään muutakaan taloa. Hänhän lähtisi sitten Amerikkaan, unohduksen ja rahan maahan.

He olivat molemmat hyvin jännittyneitä, kun he astuivat maanlunastuslautakunnan kokoukseen. He olivat lähteneet yhdessä tälle tärkeälle matkalle, Anna ja Juhani. Ja niin he nyt seisoivat virastohuoneessa, jonka ikkunoissa olivat tummat verhot ja jonka keltaisilla penkeillä istui tukevia isäntiä ja puheenjohtajan paikalla solakka, harmaantunut maanmittausinsinööri: maanlunastuslautakunta, heille koko maailman tärkein lautakunta.

Puheenjohtaja antoi heille kaavakkeen. He saivat mennä täyttämään sen viereiseen huoneeseen. Sitten he saisivat tulla takaisin.

Isännät ja insinööri katsoivat toisiinsa, kun ovi Annan ja Juhanin jäljessä sulkeutui. He tiesivät kyllä, keitä nuo ihmiset olivat. He olivat kuulleet puhuttavan reippaasta, hyvästä, ahkerasta naisesta, Mäkivaaran entisestä emännästä, joka oli urhoollisesti kestänyt puutetta ja vienyt eteenpäin lapsensa ilman kenenkään apua. Ja he olivat kuulleet puhuttavan myös tuosta vahvasta, komeasta pojasta, hänen pojastaan, miten hän raatoi päiväläispoikana peräpitäjän taloissa ja oli ollut tänä keväänä työssä rakennuksella kirkonkylässä. Maanlunastuslautakunta oli viisas ja monitietoinen. Sen tuoleilla istui isäntiä pitäjän monilta kulmilta. Se tunsi kyllä asiakkaansa.

Niin, ukot hymyilivät keskenään ja puhuivat hiljakseen. Ja lautakunnissa on aina hyvä merkki, jos siellä hymyillään ja puhutaan hiljaa. Silloin tehdään yksimielinen päätös.

Juhani ja Anna palasivat ja Juhani vei puheenjohtajalle täytetyn kaavakkeen.

— Me puollamme teille kyllä Rinteen paikkaa, puheen-

johtaja sanoi, luettuaan läpi kaavakkeen. — Puollamme tämän komean ja hyvän pojan vuoksi. Mutta me puollamme myös teidän vuoksenne, Mäkivaaran emäntä.

Puollamme, puollamme! Miten kaunis sana se olikaan! Anna ei olisi ikinä voinut uskoa, että se voisi olla niin kaunis sana. Hän ei osannut virkkaa mitään, niin päästään pyörällä hän oli. Eikä hän ehtinytkään, sillä puheenjohtaja jatkoi:

— Mutta tuohon tilan saantiin liittyy yksi ehto. Poikanne pitäisi olla naimisissa.

— No, se ei nyt tuota vaikeutta tuonnäköiselle pojalle! muuan isännistä virkahti.

— Eipä tietenkään, ehei! nauroi toinen.

— Mutta pitäköön kiirettä! Toimeksi heti! Asutushallitus ei hyväksy tilaa, vaikka me kuinka puoltaisimme, ellei poika ole naimisissa.

— Heh-heh! Heheh-heh-heh!..

Koko lautakunta nauroi. Annasta näytti, että keltaiset tuolit, tummat verhot, kirkkaat ikkunalasitkin nauroivat, että koko talo nauroi. Hänen teki mielensä yhtyä tuohon nauruun. Mutta — ei sentään. Hän ryhdistäytyi.

— Kiitoksia paljon, hän sanoi ja nyökkäsi puheenjohtajalle. — Kiitoksia hyvin paljon!

— Kiitoksia! Juhani kumarsi.

— Kiitokset itsellenne! puheenjohtaja sanoi. — Ja paljon onnea tulevalle Rinteen omistajalle!

Kun Anna ja Juhani lähtivät maanlunastuslautakunnasta, kulkivat he kotvan aikaa aivan ääneti. Suuri onni tekee äänettömäksi, se aivankuin huumaa ihmisen. Vihdoin Juhani sanoi:

— Ajattele, äiti, siinä on viisi hehtaaria maata! Sellaista hyvää maata! Aivan toisenlaista kuin siellä lietteellä!

— Ja sellainen kaunis talo ja hyvä puutarha! Me saimme

kuitenkin Eevertin perinnön. Ajatella, me saimme sen kuitenkin!

— Niin, eihän haittaa, vaikka siinä onkin tuo velka. Minä maksan sen kyllä, se ei ole suuri, ja se on halpakorkoinen. Äiti, minun mielestäni Eevertti-setä oli hyvä ihminen.

— Niin, hän oli hyvin hyvä ihminen.

— Hän oli hyvä senkin vuoksi, että hän aina puhui minulle noista kaivoskengistään. Tiedätkö, äiti, kenties minä olisin lähtenyt Amerikkaan, ellen olisi muistanut hänen kertomustaan noista kengistä. Minä pidän ne aina näkyvissä kamarin nurkassa niinkuin Eevertti-setäkin piti. Kun muistan kertomuksen, ei mieleni tee milloinkaan muille markkinoille.

Kun he palatessaan kulkivat meijerin ohi, halusi Anna välttämättä viedä heidän suuresta onnestaan sanan myös Inkerille ja tytöille. Kirsti pumppusi vettä meijerin pihalla.

— Kirsti, tyttöseni! Me saamme Rinteen, Anna huusi hänelle. — Ja Juhani on tullut takaisin. Kuulehan, Juhani tuli aivan kokonaan kotiin. Hän ei lähde enää ikinä maailmalle, kun me saamme Rinteen.

Kirstin kädet heltisivät pumpun varresta. Hänen kauniille, vaaleille kasvoilleen levisi säteilevä valo.

- Ihanko totta, Anna-äiti?

— Totta.

— Voi, se on niin ihanaa. Niin ihanaa, että...

Juhani ei tiennyt, kumpiko oli tytöstä ihanaa, sekö, että he saivat Rinteen vai sekö, että hän oli tullut jäädäkseen kotiin. Mutta sehän oli yhdentekevää. Hyvänen aika, miten kaunis tyttö oli! Oliko hänellä todella ollut aina tuo heleä iho? Tuo valkoinen kaula ja tuo korkea, pehmeä povi, joka sai hänen vyötärönsä näyttämään niin solakalta? Kuinka Juhani oli kulkenut hänen ohitseen niin, ettei ollut ennen sitä huomannut.

Ja miten kauniit silmät Kirstillä oli. Ne olivat lempeät ja

siniset, ne eivät katsoneet kovasti, halveksivasti ja uhmaavasti. Ne olivat aivan toisenlaiset kuin eräät toiset silmät, jotka tuijottivat kuin valkoiset ja kovat kielonkukat. Mutta nyt niiden tuijotus väheni, se loppui kokonaan. Se suli Kirstin silmien lempeään ja ihmeelliseen sineen kuin lumi auringonpaisteessa.

— Tulkaa toki sisälle, kehoitti Kirsti.

— Meillä ei ole aikaa. Minä menen käymään vielä tänä iltana Rinteessä, sanoi Anna. — Että on tutumpaa sitten, kun joskus muutamme sinne asumaan.

— Vuokralleko? huusi kauppansa rapuille pistäytynyt kauppias. Hän tuli aina lähelle, missä näki ihmisten puhuvan asioistaan. Hänestä oli kovin hauskaa kuulla kaikenlaisista asioista. — Ahaa, otitte siis Rinteen vuokralle? hän huusi uudelleen.

— Ei. Me ostamme sen! Juhani vastasi.

Miten riemukasta olikaan sanoa niin! Se oli ihmeellinen tunne. Se kohotti päätä, nostatti hartioita, lämmitti sydänalaa. Ostin! Tuntui niinkuin olisin kuningas. Ei, enemmän sitä silloin oli kuin kuningas, kun oli kerran isäntä omalla konnullaan. Niin, ei ollut olemassakaan sellaista sanaa, mikä pystyisi kyllin hyvin kuvaamaan sitä tunnetta. Se oli... Juhani ajatteli... nyt hän löysi oikean sanan... se oli suurenmoista.

Kauppias pyörähti sisälle. Hän oli kuullut tärkeän uutisen ja se riitti hänelle.

— Kuule, tule sinä istumaan iltaa meille, kun äiti lähtee käymään Rinteessä, sanoi Juhani Kirstille.

— Tule, ettei Juhanilla olisi ikävä. Leena lähtee minun kanssani Rinteeseen, luulen.

— Kiitos! Minä tulen, Kirsti vastasi.

Hänellä on kaunis ääni, Juhani ajatteli. — Kuinka minä olen voinut olla ennen huomaamatta, että hänellä on niin kaunis ääni.

*

Kun Anna illalla valmistautui lähtemään Rinteeseen Leenan kanssa, katsoi hän kauan pientä lietemökkiä ja sen ympäristöä.

Hänellä oli hyvä kasvitarha. Hän oli monena vuotena perättäin kantanut runsaasti multaa siihen ja maa oli parantunut vuosi vuodelta. Se antoi runsaan sadon, ja monivuotiset unikot ja auringonkukat kukkivat iloisesti penkkien päissä.

Tuvan ikkunan alla olivat myös kukkapenkit. Loistavat kultapallot ja siniset ukonhatut kurkistivat taimpana, ja edessä kasvoi astereita ja leijonankitoja.

Pihanurmi oli paksun vihreän ruohon peitossa ja sen poluilla oli leveää ratamoa ja pehmeätä saunakukkaa. Ei missään voinut olla kauniimpaa pihanurmea kuin lietemökillä!

Anna oli aivan varma siitä, että hän ikävöisi joskus Rinteestä tänne mökkiin. Hän kaipaisi tätä rauhaa, mikä täällä oli, kaipaisi tätä vanhaa, ahdasta tupaa, saunaa, jossa Sirkka oli maannut ruumislaudalla, pientä kasvitarhaa ja järveä, josta hän kantoi vettä horjuen ämpäreineen pitkospuilla.

Sillä ihminen kaipaa sitä paikkaa, missä hän on saanut osakseen surua ja iloa. Hän kaipaa joskus vielä enemmän tuota murheita tuonutta paikkaa.

Mäkivaara — se oli ollut Annan kaipauksen kohde kaikkina vuosina, jotka hän oli ollut poissa sieltä. Mutta nyt se tuntui hänestä vieraalta. Hän ei kaivannut enää sitä. Hän kaipasi lietemökkiä tästä lähtien, sen hän tiesi.

Niin, täällä lietteellä hän olisi viihtynyt jo hyvin, hän ajatteli astuessaan kohti maantietä Leenan vierellä.

Kun he saapuivat Rinteelle, näkivät he liikettä Mäkivaaran pihassa. Joku otti siellä lautoja pois ikkunoista.

He menivät sinne. Muuan siirtolaisperhe oli saanut valtion välityksellä Mäkivaaran tilan. Pihassa oli purettuja tavarakuormia. Siinä oli koneita, vaatekirstuja, valjaita, huonekaluja. Se oli varakas perhe, sen näki kaikesta.

Hyväntahtoinen lihava isäntä antoi lautoja, ja solakka tummatukkainen poika otti niitä vastaan.

— Täällä taitaakin olla tapana pitää laudat kaikkien talojen ikkunoissa, siirtolaisisäntä muhoili. — Laudat ovat näissä ikkunoissa ja niin ne ovat tuonkin pienen talon ikkunoissa. No niin, näistä ne kyllä lähtevät.

— Luulen, että ne lähtevät kohta myös tuon toisen talon ikkunoista. Meistä tulee teille naapurit, sanoi Anna.

»Elämä palkitsee joskus ihmistä», Anna ajatteli astuessaan kohti Rinnettä Leena vierellään. »Elämä palkitsee joskus ihmistä, ei se aina narraa», niin sanoi mummo, piti vain ymmärtää palkinnoksi ja kiittää siitä, kun sai Elämältä lahjan.

Anna oli saanut sen. Kun hän istui Eevertin vihreässä puutarhakeinussa ja katseli, miten pionit hehkuivat kivijalkaa vasten, kehäkukat loistivat kuin auringonsilmät, ja rinteen alla välkkyi Simpele, unohtumattoman rakas järvi valkeine selkineen ja sileine rantoineen, joilla keltainen hiekka välkehti kuin kulta, hän tunsi saaneensa palkinnon.

Hän risti kätensä.

— Kiitos Sinulle, Jumala, hän sanoi.